

המשרד הארצישראלי בבודפשט :
פעולותיו בתחום ההצלה בשנים 1943 – 1945
ואופן עיצובן בזיכרון הקולקטיבי

מאת : אילה נדיבי

תוכן העבודה
קובץ זה כולל את חלק ב' בלבד

117	חלק ב' : בצבת תוכניות הצלת יהודים בשיתוף עם הגרמנים [7.7 – 19.2]
117	רקע
120	פרק חמישי : ערב הכיבוש - תוכנית אלדר סגדי מסק להציל את יהודי קרפטו רוס
122	ההכנות ליציאה
125	עם הכיבוש הגרמני
127	הבסיס לקשר עם הגרמנים - במחקר
129	המשא ומתן בין קסטנר וברנד ובין הגרמנים
133	מות "תוכנית אירופה" והמשך משא ומתן בשתי תוכניות הצלה
138	ניצני מפנה מדיני במערב והמשך משא ומתן עם הנאצים
142	לסיכום
144	פרק שישי : דרכו האלטרנטיבית של קראוס בהצלה
144	שלב I : שיתוף פעולה עם קסטנר לקראת הגירה
148	חלוקת עבודת ההצלה ?
149	ערעורים ראשוניים
153	אישור הגירת 40 אלף יהודים
157	שלב II – פרישת קראוס מן המשא ומתן להגירה, תוך שמירת קשר עם קסטנר
157	שליחות ברנד
160	תוכניות הצלה של ולדמר לנגלט וקראוס
162	התערבות השבדים
164	הקשר עם פקידים הונגרים
167	שלב III : ניתוק סופי של הקשר עם קסטנר, פרסום דו"ח אושוויץ ואישור הגירה
170	רכבת קסטנר לברגן בלזן
175	התובנות של מנהיגים לאחר הפסקת הגירוש
179	האם קראוס נעלם?
182	סיכום
170	פרק שביעי : הפצת דוחות אושוויץ ושואת יהודי הונגריה והשפעתם
170	מה היה ידוע על אושוויץ עד ה-19 ביוני, ולמי נודע?
173	המידע על ההשמדה בקרב שליחי הישוב הארצישראלי
178	מחאת המנהיגים מתעוררת
183	התוספת של קראוס
185	המדיניות הגרמנית לנוכח השינוי בעמדת השלטון ההונגרי
187	השפעת הקמפיין העיתונאי השוויצרי בתוככי שווייץ
190	עיתון 'דבר' ופרסום ההשמדה
195	מי הפיץ את דו"ח קראוס?
195	פרק שמיני : דרכי מימון ותקשורת עם הונגריה
195	קשיים ביצירת קשר
197	שלב א' בקשר המכתבים ומשלוח הכספים
197	הקשר בחודש מרס

198	הקשר בחודש אפריל
202	העדר קשר עם חברים
204	שלב ב': הקשר באמצעות מכתבים וכספים בחודשים מאי - אוגוסט
204	הקשר בחודש מאי
206	מכתבים ראשונים ממנהיגי השמאל החלוצי
208	יציאת ברנד לשליחות לקושטא
210	משלוח כספים בחודש מאי
213	מכתבים וכספים בחודש יוני
217	העברת יהודים לשטרסהוף ולספרד
219	חודש יולי
219	קשר מכתבים
223	חידוש הקשר עם קראוס
227	קשר מכתבים וקבלת כספים בחודשים יולי אוגוסט
227	מכתבים וכספים בחודש אוגוסט
229	אחדות רעים ודעות: קסטנר והנהגת החלוצים
233	תנועת המזרחי והנהגת החלוצים הדתיים
235	לסיכום התקופה מ- 19 במרס עד 7 ביולי

שאר חלקי העבודה [ניתנים בקבצים נפרדים]

VI	תקציר
1	מבוא
1	א. רקע: הונגריה והיהודים
3	ב. מטרות, מבנה, מתודולוגיה, תיחום, הערכת מקורות ומצב המחקר
4	הנושא ומטרותיו
5	מבנה העבודה
7	מתודולוגיה
7	מקורות המחקר
12	תיחום
13	מצב המחקר על ההצלה בהונגריה וזיכרונה הקיבוצי במדינת ישראל
16	חלק א': הצלה בחסות העליה לארץ ישראל עד 19 במרס 1944
16	רקע
18	פרק ראשון: המשרד הא"י בבודפשט בשנים 1920 – 1943
18	ייסוד המשרד הא"י ותפקידיו
19	המשרד הארצישראלי בבודפשט בשנים 1920 – 1939
23	המשרד הא"י - המוסד הציוני המרכזי בהונגריה בשנים 1939 – 1943
26	העליה הרביזיוניסטית
27	פסטואי – מטבח קמיינץ פודולסק למסייע ליהודים
30	פליטים חלוצים בהונגריה
32	המשרדים הארצישראליים בשטחים המסופחים
34	מסייעים נוספים בעבודת ההצלה של המשרד הא"י
36	לסיכום
39	פרק שני: 1943 - כינון ועדות ההצלה ושינוי במעמד המשרד הארצישראלי
40	מרכזי ההצלה בקושטא, ג'נבה ובודפשט
40	המרכז בקושטא
43	המרכז בג'נבה
45	המרכז בבודפשט
48	רשת הבלדרים בשרות ועדות ההצלה בקושטא, בג'נבה ובודפשט
50	ניסיונות ה'איחוד' לשינוי מבנה המשרד הא"י
52	מפקד הפליטים
56	ההוראה לשינוי הרכב המשרד הארצישראלי

60.....	הקמת הוועדה המרכזית בתוך ועדת ההצלה
63.....	ועדה מרכזית ווועדת הצלה – הילכו שניהם יחדיו?
68.....	עליית האופוזיציונרים לארץ ישראל
70.....	ועדת ההצלה: המידע על קיומה ופעולותיה
75.....	נציג 'המזרחי' איננו
78.....	פרק שלישי: בין עליה למריבה
78.....	ילדי קרפטורוס, טרנסילבניה וברטיסלבה
81.....	פרשת ילדי זאגרב
86.....	עלית ותיקים - יציאת תשע משפחות לשבוע
90.....	המסייעים לקראוס
93.....	ועדת ההצלה בקושטא נגד קראוס והמשרד הא"י
95.....	מבצעי הצלה: אונגר, קורניאנסקי והרבי מבעלז
95.....	אונגר וקורניאנסקי
96.....	הרבי מבעלז
100.....	מאבק להצלה בחזית הפוליטית ההונגרית
105.....	פרק רביעי: קראוס בעיני סנגורים וקטגורים
113.....	לסיכום התקופה שעד הכיבוש הגרמני
238.....	חלק ג': ההצלה האלטרנטיבית בפעולה
238.....	רקע
239.....	פרק תשיעי: ההכנות להגירת יהודי הונגריה בחסות בינלאומית
243.....	תאום יציאת היהודים עם תיאודור הורסט גרל (Grell, T.G.)
244.....	מתקפה דיפלומטית הונגרית למען הגירה
248.....	הצלב האדום הבינלאומי נכנס לפעולה
250.....	הכניסה לבית הזכוכית
252.....	שתי תוכניות ההגירה, של קראוס וקסטנר, מתנגשות
255.....	האמת המרה יצאה לאור
257.....	הגירה לצורך השמדה
260.....	פרישת רומניה ממדינות הציר
262.....	הפעולות למען הגירה במהלך חודש ספטמבר
264.....	פרנצי – קראוס – מאויב ל"אוהב"
267.....	הקמת מחלקת ההגירה בבית הזכוכית
271.....	לסיכום
273.....	פרק עשירי: הצלה בבודפשט באמצעות תעודות חסות
273.....	בעקבות הפיכת צלב החץ
274.....	תעודות חסות אינדיבידואליות בהסכמת סלאשי
277.....	אישור גרמני להגירת יהודים
281.....	הכנות לקליטת מהגרים בשווייץ
283.....	לקראת הכיבוש הרוסי
286.....	בית הזכוכית – כתקווה אחרונה
288.....	ארגון הקיום בבית הזכוכית
290.....	בית הזכוכית כמוקד הצלה של התנועות החלוציות
292.....	בנינים שויצרים מוגנים נוספים
294.....	גילוי הזיוף בגטו הבינלאומי
296.....	פעולות הצלה בדרך צעדות המוות
300.....	חודש דצמבר – הרעה נמשכת
303.....	השחרור
305.....	לסיכום
307.....	פרק אחד עשר: הפרעות וחבלה בעבודת ההצלה
307.....	מניעת הדחת פ. בורן, נציג הצלב האדום הבינלאומי בבודפשט

310	פרשת הצנחנים
313	ניסיון להדיח את קראוס
314	בריחת פרוידיגר
318	ניסיון להרחיב את ועדת הצלה ע"י ברסלאואר
320	מימון הצלה בהונגריה מכספי הגוינט
325	סיכום התקופה מ-7 ביולי ועד השחרור
317	חלק ד': "איך מחקו את קראוס"
317	רקע
318	פרק שנים עשר: הדחת קראוס
323	הרהורים על ההדחה
327	הקונגרס הציוני הכ"ב – התלונה שלא נחקרה
331	הוקרת הקונגרס הציוני הכ"ב לקונסול שרל לוץ
336	פרק שלושה עשר: במשפט קסטנר
338	ההתגייסות למנוע עדויות
342	מדברי הסיכום של התביעה
343	מדברי הסיכום של ההגנה
344	מפסק הדין של השופט בנימין הלוי
347	מן הערעור על פסק הדין
348	מדברי השופט אגרנט
349	מדברי השופט חשין
350	מדברי השופט גויטיין
351	מדברי השופט זילברג
352	מדברי השופט אולשן
353	האם עמדו דיוני בית המשפט במבחן ההיסטוריה?
357	מערכות משפטיות נוספות
360	פרק ארבעה עשר: קראוס וקסטנר בהיסטוריוגרפיה ובזיכרון
361	במשפט קסטנר
364	בארכיונים
365	ביד ושם – רשות הזיכרון לשואה ולגבורה
367	בתארי חסיד אומות עולם
369	במחקר
369	דור הפעילים
372	דור הביניים
375	היסטוריונים יהודים בחו"ל
378	חוקרים במדינת ישראל משנות ה-80
379	באומנות ובתקשורת
381	זיכרון פרטי מדמם
383	סיכום
389	רשימת מקורות וביבליוגרפיה

חלק ב' : בצבת תוכניות הצלת יהודים בשיתוף עם הגרמנים [19.2 – 7.7]

מן הכיבוש הגרמני (19 במרס) עד הפסקת גירוש יהודי ערי השדה (7 ביולי)

רקע

כאשר התקרב הצבא האדום להרי הקרפטים החליט היטלר לפעול נגד הונגריה. ב-18 במרס 1944 הזמין את מיקלוש הורטי (Horthy, M.), העוצר ההונגרי, לגרמניה והודיע לו על הכיבוש הצפוי. למחרת נכנס הצבא הגרמני להונגריה, וב-22 במרס הוקמה ממשלה חדשה בראשות דמה סטואי (Sztojaj, D.), שהיה שגריר הונגריה בברלין. ממשלת סטואי הוציאה לפועל את ההנחיות של גרמניה באמצעות השגריר ומיופה הכוח הגרמני אדמונד ויזנמאייר (Veesenmayer, E.). המפלגות האנטי נאציות פוזרו והמדינאים האנטי נאצים סולקו.

ב-20 במרס 1944, יום למחרת הכיבוש, הוזמנו ראשי הציבור היהודי אל אנשי "היודנקומנדו" (SEK-Sondereinsatzkommando) של הס"ס: הרמן קרומי (Krumej, H. A.) ודיטר ויסליצני (Wisliceny, D.), אשר עמדו תחת הנהגתו של אייכמן – שעמד בראש המדור היהודי IV-B-4 בימשרד הראשי לביטחון הרייך (R.S.H.A.), מדור שטיפל בכל ענייני היהודים במרחבי השליטה הנאצית וריכז את ביצוע ההשמדה ההמונית. באותה ישיבה הודיעו למנהיגים המוזמנים, כי הטיפול בבעיית היהודים תהיה מעתה בידי הנאצים בלבד. הם דרשו מההנהגה ציות ללא תנאי והבטיחו, כדרך שעשו בארצות כיבוש אחרות, שלא יאונה ליהודים כל רע, כי יוכלו להמשיך בחיים הדתיים והתרבותיים ללא הפרעה, ובכוונתם להרחיק רק אלמנטים מסוכנים ולאחוז באמצעי בטחון הכרחיים. בעקבות הוראה שניתנה באותו כנס, הוקמה "המועצה היהודית" (Magyar Zsidok Kozponti Tanacs), אשר מנתה שמונה חברים, ובראשה הועמד שאמו-שמואל שטרן, ראש הקהילה הניאולוגית בפשט ונשיא איגוד הקהילות היהודיות.

המשטרה ההונגרית, הג'נדרמריה ועובדי המדינה, בהדרכתם של פחות ממאה אנשי ס"ס, הוציאו לפועל את השלבים השונים לקראת הגירוש והרצח ההמוני של היהודים, ועשו זאת בשיטתיות ובאכזריות. הפיקוח העליון על המתרחש בהונגריה היה בידי הגסטפו וממשלת הונגריה. במשרדים מסוימים, ובמיוחד במשרד הפנים, נבחרו לפקדי ממשלה אנשים הלהוטים לבצע כל פקודה של הגסטפו, במיוחד כלפי היהודים. אנדרה יארוש (Jaross, A), נתמנה לשר הפנים, ושני סגניו- כמזכירי מדינה: לאסלו אנדרי (Endre L.) מנהיג משמר "צלב החץ", ולאסלו באקי (Baky, L.). הקולונל לאסלו פרנצי (Ferenczy, L.) שימש כקצין קישור בין המשטרה הגרמנית לבין הג'נדרמריה ההונגרית. היו לו קשרים הדוקים עם אייכמן ועם ויזנמאייר. בראש הס"ס והמשטרה בהונגריה עמד המאיור אוטו וינקלמן (Winkelmann, O.). הוא גיבש את כוחות הביטחון לגוף מבצעי ממושמע ואקטיבי. הכול פעלו לפי הוראות מאייכמן, שהיה, כאמור, כפוף לראש המשרד הראשי לביטחון הרייך (R.S.H.A.), ארנסט קלטנברונר (Kaltebrunner, E.), ובסופו של דבר להינריך הימלר (Himmler H.), מפקד הס"ס, ולהינריך מילר (Muller, H.), ראש הגסטפו (מחלקה IV בימשרד הראשי לביטחון הרייך).

סגניו של אייכמן היו קרוימי ואוטו הונשה (Hunsche, O.). קלגס (Klages, O.) היה ראש שרותי הביטחון (Bds) והגסטפו. בהר השוואבים שבבודה היו מרוכזים כל שרותי הביטחון הנאצים: הס"ס, הגסטפו והס"ד. רשמית התכתב ויזנמאייר עם שר החוץ ריבנטרופ, והיה אחראי כלפיו. תוכניותיהם של אייכמן הכפוף להימלר מזה, וויזנמאייר הכפוף לריבנטרופ מזה, היו לחסל את כל יהדות הונגריה בהדרגה ובשיטתיות. הראשונים יהיו האזורים המרוחקים מבודפשט, אחר כך האזורים הקרובים אל הבירה ולבסוף, יהודי בודפשט. להצלחת המבצע היה צריך סדר, מהירות ומעל הכול שמירת סוד. הממשלות שהסכימו להסגיר את יהודי הארצות שלהן היו מקימות משרד מיוחד שתפקידו היה תפיסת היהודים והסגרתם. עם אותו משרד היה אייכמן דן אחר כך בפרטי השילוח ומסייע לו בניסיונו בעניינים הנוגעים למאסר היהודים. בהונגריה בוצעה כל הפעולה על ידי משרד הפנים והגינדמרמה, ואולם מטהו של אייכמן היה חייב להמציא אמצעי תעבורה ולקבוע יחד עם מיניסטרויון התעבורה את לוח זמני המשלוחים. לעומת הגינדמרמה אשר שיתפה פעולה עם הגרמנים, הרי לדברי רודולף הס, הצבא ההונגרי לא ראה את ביקוריו של אייכמן בעין יפה, וחיבל ככל יכולתו בהסגרת היהודים, אך עשה זאת בצורה שמנעה את התערבות ממשלת הונגריה.

בפועל ממשלת הונגריה ומוסדותיה המשיכו לעמוד על מקומם ולפעול כביכול כריבוניים. למעשה לא היתה קיימת שליטה מוחלטת של הגרמנים בהונגריה, כפי שהיתה קיימת בארצות הכיבוש הגרמני. מתחילת המלחמה גרמניה לא יכלה להתייחס אל בנות בריתה כאל המדינות בשטחים הכבושים, ולכן זכות הבכורה של ניהול המדיניות הגרמנית במדינות הגרות ניתנה למשרד החוץ הגרמני. בהונגריה התקיימה מדיניות זאת גם לאחר הכיבוש הגרמני. היה זה השגריר אדמונד ויזנמאייר, שהוביל את המדיניות הגרמנית, במקביל לאייכמן והימלר מפקדו.

בראש המועצה היהודית הועמד שאמו - שמואל שטרן, ראש הקהילה הניאולוגית בפשט ונשיא איגוד הקהילות היהודיות. היא מנתה עוד ארבעה חברים ניאולוגים, שניים אורתודוכסים, ונציג אחד מן הציונים. המועצה התנהלה כמעט רוב התקופה תחת הנהגת שאמו שטרן ושני מקורביו מהקהילה הניאולוגית: קארוי וילהלם (Wilhelm K.), גבאי הקהילה הניאולוגית של פשט, וארנו פטו (Peto E.), אחד משני סגני נשיא הקהילה הניאולוגית של פשט. לפעמים שותף פנחס פרוידג'ר (Freudiger F.), נשיא הקהילה האורתודוכסית בבודפשט, ולעתים נדירות שותף הנציג הציוני, ניסן כהן (Kahan N.). סמכותה של המועצה הורחבה על פני כל שטח הונגריה. חברי המועצה היהודית המובילים שמו מבטחם בראשי השלטון ההונגרי, ובמיוחד בעוצר מיקלוש הורטי, שיגן על היהודים, כפי שהגן עליהם עד הכיבוש, לנוכח לחצי הגרמנים, בשל הברית הבלתי כתובה שהיתה קיימת תקופה ארוכה בין ראשי השלטון האריסטוקרטי-שמרני ההונגרי ובין האליטה המנהיגה של יהדות הונגריה. הפעילות של חברי המועצה היהודית למען הצלת היהודים מול השלטונות ההונגריים והגרמניים לבשה אופי שתדלני וצייתני.⁴²⁰

⁴²⁰ רוטקירכן, "יהודי הונגריה בתקופת השואה", עמ' 42 - 43; ברהאם, "הצלת יהודי הונגריה בפרספקטיבה היסטורית", בתוך: ישראל גוטמן, גדעון גריף (עורכים), **השואה בהיסטוריוגרפיה, הרצאות ודיונים בכינוס הבין לאומי החמישי של חוקרי השואה**, יד ושם ירושלים, תשמ"ז. עמ' 23. (להלן: ברהאם, "הצלת יהודי הונגריה בפרספקטיבה היסטורית"); "הונגריה", **אנציקלופדיה של השואה**, כרך ב', עמ' 353-354; עדות פרוידג'ר, משפט קסטנר, 12 בספטמבר 1954, ג"מ, עמ' כ"ג, 1 - 7; Browning, **German Foreign Office**, pp.109 - 112. על המועצה היהודית ראה בהרחבה: פרוימוביץ קינגה, "הזרמים

לאחר הכיבוש הגרמני התפתחו בקרב היהודים בהונגריה שתי אסטרטגיות הצלה מרכזיות:

- א. **אסטרטגיית הצלה באמצעות שיתוף פעולה עם הגרמנים.** קו זה הובל על ידי קסטנר וברנד, בהסכמת מועצת היהודים, שאף נקטה פעולות של ממש למען קו זה; ובהסכמת אוטו קומוי – ראש ההסתדרות הציונית, וכן רפי בנשלוס ופרץ רבס - נציגי הנהגת השמאל החלוצי.
- ב. **אסטרטגיית הצלה באמצעות מדינות ניטרליות ופקידות הונגרית.** הקו הובל בידי קראוס.

חלק זה יעסוק בהתפתחות דרכו של קראוס בנושא ההצלה בהונגריה על רקע התנגדותו לקו ההצלה המרכזי שהובל על ידי קסטנר וברנד. עד הפסקת הגירוש מערי השדה ב- 7 ביולי 1944, היה קסטנר הדמות המובילה בעבודת ההצלה בהונגריה. קראוס הציג אלטרנטיבה לדרכו של קסטנר אך ההנהגות השונות בציבור היהודי התקשו לקבלה, בעיקר בשל הקושי לקבל תוכנית הצלה שבבסיסה מונחת תביעה של "אל תעשה" – של אי שיתוף פעולה עם תוכניות הנאצים, ושל ציפייה לתוצאות משא ומתן עם נציגי ארצות ניטרליות.

ברור כי ההחלטה הנאצית שהביאה את הפתרון הסופי של השאלה היהודית בהונגריה והאינטנסיביות שפעלו להשגת מטרה זו, מחד גיסא, והפאסיביות של בעלות הברית כלפי היהודים, וכישלונם לנקוט בצעדים צבאיים להכניע את האויב הנאצי, מאידך גיסא, הם האחראים המרכזיים לאסונה של יהדות הונגריה, ומנהיגיה היו קורבנות של שני התהליכים הללו.

ברור גם כי לא היה בכוחו של קראוס וההצעות השונות שהעלה, כמו גם אלו של קסטנר, לשנות מיסוד את גורל יהודי הונגריה לנוכח כוח הכפייה הבלתי מרוסן שהיה בידי המנגנון הנאצי ותומכיו ההונגרים, והנחישות הבלתי מתפשרת להשמיד את היהודים. למרות זאת, בשלבים השונים נותר עדיין פתח לתמרון ועשייה למען הצלה, בידי ההנהגה היהודית בבודפשט ובארץ ישראל.

בחלק זה ייבחנו בחירותיהם של קסטנר וקראוס בפעולות למען הצלה, ומידת התבונה הפוליטית והאחריות הציבורית בהשקפותיהם ובמעשיהם; אילו החלטות קיבלו באותם תנאים קיצוניים, כשליחי ציבור; נברר את מידת ערפל הקרב בו פעלו, אם אכן היה כזה, כגורם חשוב להבנת החלטות והפעולות שבחרו לנקוט; תיבחנה תכונות האופי האישיות של קראוס וקסטנר, באשר יש להם מקום חשוב בתבונת העשייה.

אקדים ואעסוק בעבודת ההצלה שקסטנר הנהיג אותה מיד עם הכיבוש הגרמני, ואשר על ריקעה ובתגובה לה, התפתח קו ההצלה האלטרנטיבי של קראוס, שהיה במידה רבה המשך לפעילותו משנים קודמות.

הדתיים ביהדות הונגריה", עמ' 320 – 333; יודית מולנר, "המועצה היהודית ההונגרית: ייסודה ופעולותיה, 20 במרס – 7 ביולי", **יד ושם – קובץ מחקרים**, ל' (תשס"ב), עמ' 77 – 102.

פרק חמישי : ערב הכיבוש - תוכנית אלדר סגדי מסק להציל את יהודי קרפטו רוס

הידיעות על כיבוש גרמני צפוי היו מצויות בידי ועדות ההצלה בקושטא ובבודפשט, כמו גם אצל מנהיגי יהדות הונגריה, ממשלת הונגריה ומעצמות המערב, שמונה- תשעה ימים, לפחות, לפני הכיבוש עצמו, על פי 'דפי הספר' של קראוס :

לאחר שיחידות שריון רוסיות הצליחו להבקיע את קו ההגנה הגרמני למברג (לבוב) - אודסה, התחיל הגנרל ז'וקוב (Zsukov) להקיף ולהשמיד את הארמיה הגרמנית הדרומית, אשר נסוגה מכל 600 הק"מ של קו החזית. אז החלו הודעות המלחמה הגרמניות להזכיר את המונח: "ההגנה על הקרפטים".

לאור מצב זה קיבל קראוס באופן בלתי צפוי, ב- 10 במרץ הזמנה לבוא בשעה 5.00 אחה"צ למשרדו של מנהל המחלקה הפוליטית של משרד החוץ ההונגרי, סגדי-מסק, לשיחה דחופה. "כבר היו לי לפני כן שיחות חשובות, אך הם היו כמעט תמיד על פי בקשתי, אך הפעם יצאה היוזמה לשיחה זו ממני [...]. מר סגדי-מסק ציפה לי במצב רוח נרגש ובהתהלכו הלך וחזור [...] פרש לפני תכנית שהכניסה אותי להתרגשות עוצרת נשימה". סגדי-מסק הסביר ש- 70 אלף יהודי קרפטו-רוס נמצאים בסכנת נפשות מיידית. הממשלה הגרמנית פנתה זמן מה לפני כן לממשלת הונגריה בבקשה להרשות מעבר יחידות צבאיות גרמניות דרך קרפטו-רוס, כדי שחיילות גרמניים יוכלו להגן על איזור הקרפטים ההונגרי ולהכריזו על האזור כשטח צבאי. סגדי-מסק סבר שהממשלה ההונגרית לא תוכל להתחמק מבקשה זאת, ובמקרה זה צפויה כל האוכלוסייה היהודית להישלח להשמדה, ולכן יש לפעול במהירות כדי להציל כמה שיותר יהודים מאזור זה. היוזמה לדבר צריכה לבוא מצד היהודים. הוא, מצידו, ידאג שהממשלה ההונגרית תתמוך בדבר ככל יכולתה. סגדי-מסק שוחח על כך, מוקדם יותר, עם ראש הממשלה, פון קאלאי (Kallay, M.) אשר הסכים לכל הצעותיו. התכנית, כפי שהציע קאלאי הייתה זאת: היהדות ההונגרית יחד עם נציגי הסוכנות היהודית בהונגריה צריכים לפנות במהירות האפשרית בתזכיר אל ראש הממשלה ולבקש את הרשות והתמיכה של הממשלה ההונגרית להגירה תכופה של כל יהודי קרפטו-רוס לארץ ישראל. למטרה זו יש לבקש את פינויים לסביבת בודפשט, מקום שם ישוכנו עד להגירתם בצריפים שיקימו היהודים המקומיים למטרה זאת. ההוצאות הנדרשות יחולו על היהודים. לדבריו, לא חשוב מתי, כמה ואם בכלל ייגרו אלא שכמה שיותר יהודים יוצאו במהירות מאזור זה. לדברי קראוס :

תפקיד היוזם אמור לחול עלי, [...] וזאת בנימוק שיתכן - גם כדאי לפרסם זאת בצורה מתוחכמת ברבים - שנפתחו אפשרויות כניסה רחבות לפלסטניה. לפיכך צריך להגביר את ההגירה לשם ולשלוח לפחות שני משלוחים שבועיים במקום האחד הקיים עד כה [...] ההתלהבות בה התמודד דיפלומט זה שהיה יחסית צעיר אך מאד חריף מוח [...] הרשימו אותי עמוקות.

הוא הדגיש שכל העניין צריך להיות סודי ביותר ורק המנהיגים היהודיים הנחוצים לצורך הביצוע, אמורים לדעת על כך.

קראוס הרגיש כי האחריות המוטלת עליו היא עצומה וביקש מסגדי מסק לקבל בדחיפות את נשיא הארגון הציוני, המהנדס אוטו קומוי "ולהודיע לו את התכנית הזו בנוכחותי, כדי שלא כל האחריות על תוכנית זו

תיפול על כתפי בלבד בעיני נציגי היהדות הרשמית". בהמשך שיחתם שאל קראוס את סגדי-מסק האם ממשלתו של קאלאי מרגישה עצמה מספיק יציבה כדי להעביר מבצע שכזה? האם העיתונות הנאצית לא תנצל זאת למסע הסתה נגד היהודים? האם ישנה אפשרות שהממשלה אולי תוכל להשתתף במידת הצורך בהוצאות העצומות? האם הממשלה מרגישה עצמה מוכנה לתגובה גרמנית אפשרית?

סגדי-מסק השיב שממשלת קאלאי מספיק חזקה, יש לה לא רק את אמונו המלא של הורטי כי עם גם תמיכה מלאה של לפחות שליש מחברי הפרלמנט כלומר, כמעט כל העם ההונגרי. לדעתו אין לצפות לתגובה שלילית מן הנאצים ההונגרים, כי הגירה מוגברת של יהודים היא האמצעי היחיד להשתיק אותם בעילות. את שאלת ההשתתפות הכספית של הממשלה עליו לברר במקומות הנוגעים בדבר, אך הוא מאמין בוודאות שאפשר להתחשב בתמיכה אינטנסיבית של הממשלה. בעניין התגובה הגרמנית, סגדי מסק משוכנע שדווקא מבצע זה יענה לדרישות הגרמנים מזה שנתיים ל"פינוי היהודים" ואולי בכך תצא להם הרוח מן המפרשים, אחת ולתמיד. "עזבנו יחד את בנין משרד החוץ קרוב לשעה 8.00. [צ"ל 20.00 – א.נ.], ברחוב עוד נדברנו שנמשיך את שיחתנו למחרת בבוקר בשעה 9.00 בנוכחותו של אוטו קומוי. בהיפרדנו אמר לי סגדי-מסק: "תחשוב על הדבר עד מחר בבוקר".

קראוס הלך מיד לקומוי ויידע אותו בכל הפרטים. בהמשך הערב נפגשו עם יועץ החצר שמואל (שמו) שטרן (Stern, H. S.), נשיא הקהילה הניאולוגית, הקהילה הגדולה של בודפשט. לשטרן היו חששות רבים. "מתוך גרונו דיבר הסוחר המעשי ועפרונו בידו, הוכיח לנו בקצרה אילו מספרים עצומים של תקציב מינימלי דרוש לכלכל 100,000 נפשות, אפילו אם התכנית היא רק לשישה חדשים. חוץ מזה לא בטוח מתי תגמר המלחמה והאם האנשים יוכלו לחזור לחייהם הקודמים. הוא אינו מאמין בהגירה המונית". קומוי ענה לו שמדובר בחיי אדם והקשיים הפיננסיים אינם חשובים. ובנוסף, בטוח שיהדות העולם תשתתף במבצע ושהציונים יעשו ככל האפשר להשיג כספים מחו"ל ואסור לתת לסיכוי שכזה להיות בלתי מנוצל. שמו שטרן התחיל להתרגל לרעיון. הוא ביקש להיוועץ עם מספר אנשים חשובים כמו לאו בודאי-גולדברגר (Goldberger, L. B.), אויגן וידה (Vida, E.), משפחת מנפרד ווייס (Weiss, M.) ודי"ר קרל ווילהלם (Wilhelm, K.), כולם אישים ידועים בקהילה היהודית, ומפורסמים כתעשיינים גדולים, בקנה מידה ארצי.

בבוקר למחרת דיווחו קראוס וקומוי לסגדי – מסק על החששות של שטרן ועל הצעדים שהוא אמור לנקוט מיידי. סגדי-מסק אמר בחיך: "אפשר לסמוך על מר שטרן בלב שקט, שלושת חבריו האדונים גולדברגר, וידה ומנפרד ויס לבדם יכולים לשאת בהוצאות מבלי שאפילו יצטרכו להתאמץ מאד". סגדי המליץ ששטרן בעצמו יגיש את התצהיר (Memorandum) לראש הממשלה. בתצהיר עצמו רצוי שלא יזכירו את העניין הכספי, כי מבחינה רשמית המגמה היא שכל ההוצאות תשולמנה על ידי היהודים. חוץ מזה, טען סגדי-מסק, הממשלה תפעיל לחץ על מפעלי תעשייה בסביבת בודפשט, כדי שיעסיקו כמה אלפי יהודים מקבוצה זו, והדבר אפילו יקל עליהם כי ברוב המפעלים, ובעיקר באלה המשרתים את כלכלת המלחמה, חסר כוח עבודה. בסוף השיחה הסכימו להישאר בקשר יומיומי ולידע אחד את השני על התקדמות העניינים.

שטרן התחיל להתמסר בהתלהבות רבה לנושא, משפחת ווייס הבטיחה לו כל שיתוף פעולה אפשרי, וגם גורמים חשובים אחרים הבטיחו לו את תמיכתם. ליאו גולדברגר ואויגן וידה (שניהם נספו אחר כך במחנות ריכוז גרמניים) עשו לו קשיים. "הראשון – כך אמר לנו שטרן – יש לו חששות פוליטיים מסוימים

בנידון, והשני אינו רוצה להיות מעורב בעניין – כרגיל. אבל שטרן חשב שבסופו של דבר הם יצטרכו להשתתף בכל זאת. הוא הבטיח לנו לסיים את המשא ומתן שלו תוך יומיים שלושה”.

קומי הסכים לחבר תצהיר מתאים בשביל הסוכנות היהודית, אותו יעביר אליה **בדרך מתאימה**. קומי היה אמור להסביר בתצהיר זה לסוכנות היהודית שיהדות הונגריה אינה מסוגלת לשאת בכל ההוצאות הכרוכות בתכנית זו ושעליהם לעשות הכל כדי לגייס אמצעים מיהדות חו”ל.

קראוס פנה לנציגי הסוכנות באיסטנבול **בטלפון ובמברקים, ורמז להם** (הדגשות שלי – א.נ.) שהגברת העלייה תשפיע רבות על גורל היהודים בהונגריה ועל הצלת חייהם של יהודי קרפטו-רוס. “אחרי שלושה ימים של משא ומתן מתמשך ומרגש היה לכולנו – סגדי-מסק, שטרן, קומי ואני – את ההרגשה הבטוחה שעשינו עבודה גדולה להביא יתר בטחון ל 100,000 אנשים שאפילו אינם יודעים עדיין על סכנת החיים העומדת בפניהם”.

ב- 16 מרץ הורה סגדי-מסק לשמו שטרן לחבר את התצהיר האמור עבור ראש הממשלה. באותו יום קיבל קראוס מברק מן הסוכנות בקושטא בו אישרו רישיון מעבר ל-600 “ציונים ותיקים” והודיע שאוניות מוכנות להפלגה בנמל קונסטנץ. “בשמחה רבה הודעתי זאת מיד למר שטרן כדי לדרבן אותו למאמצים נוספים והלכתי עם המברק למר סגדי-מסק להראות לו את ההצלחה הראשונה של מאמצינו”. אך בניגוד לשמחה של קראוס הוא מצא את סגדי במצב רוח מדוכא, שאמר קצרות: “אני חושב שהכל כבר מאוחר מדי”, וסיפר כי בלילה שעבר הופיע השגריר הגרמני בבודפשט, פון יאגוב, אצל הורטי ודרש ממנו לנסוע בדחיפות יחד עם שר החוץ, שר המלחמה וראש המטה הכללי למפקדה הראשית של היטלר בגרמניה, ולכן המליץ להפסיק כרגע את כל הטיפול בעניין יהודי קרפטו רוס ולצפות לבאות.

ההכנות ליציאה

במשרד הארצישראלי החלו להכין את יציאת 600 העולים. ועדת המשרד הא”י החליטה שכל הקבוצות הציוניות צריכות לקבוע מיד את מועמדיהם ולהעביר לה את תמונות הפספורט שלהם ועל גבם הפרטים האישיים – המסמך היחיד לו היו זקוקים כדי להנפיק דרכון – לכל המאוחר עד ה- 18 במרס (מוצאי שבת). כבר לפני כן סיכם קראוס עם משרד הדרכונים שיכינו עבורו את כל 600 הדרכונים ביום אחד, דבר שהצריך העסקת כל הפקידים, למרות יום השבתון של יום ראשון – ה- 19 במרץ. ביום שני, ה- 20 במרץ הייתה צריכה לצאת הקבוצה השבועית הרגילה בת 50-60 איש, וביום שלישי, ה- 21 במרץ, היו אמורים לקבל את ויזות המעבר הרומניות, הבולגריות והטורקיות עבור קבוצת 600 העולים, רובם פליטים, ולצאת אל החופש המיוחל ביום רביעי, ה- 22 במרס.

בשבת, ב- 18 במרס, הלך קראוס למשרד החוץ כדי להתעדכן במשא ומתן של הורטי עם היטלר. סגדי-מסק ניהל שיחות אצל תת שר החוץ מר סנטמיקלושי (Szentmiklossy, J.)⁴²¹ ואחרים. במשך כל השבת משרד החוץ לא קיבל ידיעות על השיחות שהתקיימו במפקדה הראשית של היטלר.

⁴²¹ סנטמיקלושי נחשב לפקיד הגון. הוא הקפיד לעדכן את המנהיגות היהודית באשר להתפתחויות במשרדו, דבר שאפשר ליהודים להכין תוכניות חירום. בתוך: ברהאם – קצבורג, הונגריה, עמ' 291 – 292.

בינתיים עבדו במשרד הארצישראלי בקדחתנות. בחדר אחד ישבה וועדת המשרד הא"י, תוך ויכוחים קשים על הרכב העלייה. מעולם לא היה לפני כן לוועדה את הכבוד לקבל 600 סרטיפיקטים בבת אחת ולחלקם על פי מפתח מפלגתי. בחדר השני הכינה המזכירה ביחד עם מספר חלוצים את השאלונים של משרד הדרכונים. בחדר הכניסה התכנסו מועמדים לעליה, המבקשים התערבות של הרגע האחרון של אחד מחברי הוועדה לטובת עניינם. יש ביניהם כאלה המתגלגלים כבר עשר שנים ללא מולדת מאז בריחתם מגרמניה לאוסטריה, משם לצ'כוסלובקיה, ולבסוף להונגריה. קטגוריה אחרת הייתה קבוצה מפולין שחבריה כבר סבלו ארבע שנות גטו ושם איבדו את בני משפחותיהם. ויש מספר ניכר אשר השתחררו דרך המשרד הארצישראלי ממחנות מעצר הונגרים בנימוק שעליהם להתכונן לעלייה, ולבסוף מספר קטן של עובדי מחנות עבודה צבאיים שחזרו מהחזית האוקראינית. מעט אחרי חצות הסתיימה הישיבה של ועדת המשרד הא"י. כמעט כל הנוכחים היו אמורים לצאת בעוד כמה ימים אל החופש.

הם יצאו מהמשרד הארצישראלי בראש מורם, הם מרגישים כאילו נולדו מחדש, כבני אדם. הפעם אינם צריכים לשים לב ברחוב כל רגע שמא עוקבים אחריהם, מותר להם לדבר בקול רם מבלי לחשוש. [...] יש לשער שגם ישנו בלילה זה בפעם הראשונה מזה שנים בשקט. בערב זה הם הפכו לבעלי סרטיפיקטים !!

קראוס קבע כי יהודי הונגריה חבים לפליטים אלה הכרת תודה עצומה, "מסבלותיהם למדנו רבות, ועל זאת אנו חייבים להם תודה, תודה רבה [...]. אנו חושבים על קרונות הבהמות אשר הביאו מאז שנת 1942 בתוכם את מטען המוות מאירופה המערבית לפולניה, חושבים על מעשי הזוועה הסדיסטיים משנות 1942 – 1943 בטרבלינקה, בלוץ ומיידנק".⁴²²

יש לאמר כי לא נמצא אישור דוקומנטרי ישיר לסיפור מופלא ותמוה זה, לבד ממספר מברקים חשובים, שיש בהם כדי לאשרו, בעקיפין. ב-14 במרס 1944 הבריק ברלס לשרת כי על פי אינפורמציה מבודפשט, 600 איש מוכנים לעזיבה.⁴²³ באותו יום שלח ברלס לקראוס מברק שתוכנו אינו ידוע. על מברק זה הגיב קראוס, גם באותו יום: "יכולים להכין בתוך שבועיים קיבולת מלאה של האנייה בעיקר פליטים כולל ליאו [רוזנטל-כינזי לסלובקיה – א.ג.]. הבריקו האם השתתפות מבוגרים היא מוגבלת רק למלווים".⁴²⁴ כנראה שבתגובה למברקו של קראוס, החזיר ברלס לקראוס, באותו יום - ה-14 במרס - ובו הודעה על 600 סרטיפיקטים מאושרים העומדים לרשות המשרד הא"י,⁴²⁵ דבר שלא היה כמותו עד אז.

בתיעוד הקיים על עשרת הימים האחרונים לפני הכיבוש, לא נמצא התצהיר אותו הבטיח קומוי לשלוח לסוכנות היהודית, "בדרך מתאימה", הקורא להם לעשות הכול כדי לגייס אמצעים מיהדות חו"ל לפעולות

⁴²² קראוס, **דפי ספר**, עמ' 90 – 99; במאמרו: " מפעל ההצלה בבודפשט 1944", בתוך: **בגלוי ובמחותרת**, עמ' 75, חזר קראוס על הסיפור בקיצור נמרץ: כאשר הורטי נפגש עם היטלר, קראוס הוזמן אל משרד החוץ ושם נאמר לו כי הורטי מוחזק בידי הגרמנים מפני שהם עומדים לכבוש את הונגריה, ומטרתם בכיבוש זה היא אך ורק לגרש את היהודים. לדברי אותו פקיד במשרד החוץ, ממשלת הונגריה נתנה כבר לגרמנים כל מה שביקשו, ויתרה מכך, הם חייבים להונגריה 40 מיליארד פגו, שהיו שווים אז כ-10 מיליארד דולר, עבור תוצרת חקלאית ותעשייתית. ומכאן קבע: "מעתה עליכם לעזור לעצמכם – אנחנו לא נוכל לעזור לכם עוד". קראוס הודיע על כך לכל מי שהייה צריך להודיע בקהילה היהודית, לנשיא ההסתדרות הציונית ולאחרים, "אבל היה כבר מאוחר – שוב אי אפשר היה לעשות דבר".

⁴²³ ריכוז מברקים מברלס, ברלס אל שרתוק, 14 במרס 1944, אצ"מ, S6/1167.

⁴²⁴ קראוס אל ברלס, 16 במרס 1944, אצ"מ, L15/277.

⁴²⁵ 4.3.46, דו"ח קראוס; Levai, **Black Book**, p. 261; Braham, **Politics**, 1994, Vol.2, p.1077;

ההצלה הרחבה של יהדות קרפטורוס. כן לא נמצאו המברקים של קראוס בהם "רמז להם" שהגברת העלייה תשפיע רבות על גורל היהודים בהונגריה ועל הצלת חייהם של יהודי קרפטורוס. יחד עם זאת ברור שהעמדת 600 סרטיפיקטים לרשות הונגריה, היה אירוע חריג עד אז, ולכן יהיה סביר להניח שבקושטא ידעו כי אסון קרב. ואולם יתכן גם שאז הסתיימה בהצלחה פעולתו של איירה הירשמן, נציג הוועד לפליטי מלחמה, להשיג אונייה שעתידה לנסוע מטורקיה לרומניה ולקחת משם 1500 עולים. ואולי פעולתו הצליחה בשל הדחיפות עקב הידיעות על כיבוש הונגריה והגירוש הצפויים.

אם על פי כתבי קראוס, הוא וראשי ההנהגה היהודית ידעו על הכיבוש וסכנת ההשמדה הצפויה כבר ב-10 במרס 1944, הרי אצל קסטנר נמצאים עקבות לכך שלושה ימים מאוחר יותר. ב-13 במרס כתבו קסטנר, ברנד ושוויגר אל הדרי ובאדר כי הם חוששים לגורל יהדות הונגריה, ובפרט יהודי קרפטורוס, עקב ההתפתחויות בחזית.⁴²⁶ בדו"ח שלו קסטנר מאחר את הידיעה על הכיבוש הצפוי. הוא כתב כי נודע להם ב-14 במרס 1944 מפי יוז'י ויניגר שהגרמנים עומדים לכבוש את הונגריה, והמידע הועבר לסוכנות היהודית בקושטא ב-17 בחודש.⁴²⁷ יתכן גם שמכשיר הקשר שהוחדר לבודפשט והופעל בהצלחה, כבר מראשית נובמבר 1943,⁴²⁸ שימש כאמצעי להודיע לקושטא, ולכן אין לכך ביטוי במכתבים.

ב-16 במרס שלחו מנהיגי 'האיחוד' ההונגרי מכתב מבודפשט לקושטא, שאין בו ידיעה על הבאות, אלא תוכניות להצלה באמצעות הוורמכט. מספר ימים לפני הפלישה הגרמנית לבודפשט הזמין שמידט, מפקד האבווהר, את ברנד לפגישה עמו, שם מסר לו כי המאבק בין הצבא לבין הס"ס לגבי 'השאלה היהודית' הסתיים בניצחון הצבא וכתוצאה מכך יחולו שינויים משמעותיים לטובה במצב היהודים. במכתב פרטו את ההצעות של שמידט בנוגע להצלת שארית הפליטה: באיטליה יבטלו מחנות ההסגר ויפסקו הגירושים; יוקם מחדש מחנה לזקנים וילדים; נתקבלה דעת הוורמכט בדבר חיוניות עבודת היהודים, וכבר חלו שינויים: הוטב המזון במחנות והופסקו רציחות שרירותיות של אסירי המחנות; יופסקו גירושים של יהודים מאירופה לפולין; שמידט עצמו ייסע לוורשה כדי לבדוק את המצב ולמסור ליהודים את העזרה כספית; גיזי פליישמן תשוחרר (נעצרה בינואר 1944 בעקבות מציאת מכתבים שמסרה להעברה לשווייץ); מדי חודש ישוחררו מטרזינשטאט 10 – 15 איש. המסקנות שלהם, בעקבות כך: כרגע אי אפשר להבטיח הצלת שארית הפליטה מאירופה, אך בהצעות אלה יש סיכוי להרחיב את פעולת ההצלה. יש להכין את הכסף, 25,000 דולר, לשעת הצורך.

שטאובר סבור כי יתכן שמאחורי הודעתו חסרת השחר של שמידט עומד הרצון להשתלט על הסכום של 25,000 דולר, שהציונים ישיגו עבור התוכניות שפורטו; וייתכן שביקש להשתלט על סכום זה עוד לפני הפלישה הגרמנית, שידע כי תתרחש; עוד אפשר כי שמידט כבר פעל באותה תקופה בשרות הס"ס, וכל העניין לא היה אלא תרגיל הטעיית המנהיגים הציוניים.⁴²⁹

⁴²⁶ אל הדרי, באדר ושינד, א. קושטא-הונגריה, Z1063/HIV מס' 257

⁴²⁷ דו"ח קסטנר, עמ' 66 - 67.

⁴²⁸ פרילינג, חץ בערפל, עמ' 470.

⁴²⁹ קסטנר, ברנד, מארטון, דנציג ושוויגר אל לשכת הקשר בקושטא, 16 במרס 1944, א. קושטא - הונגריה, Z1063/HIV מס' 264; שטאובר, "וועדת ההצלה בבודפשט 1943", עמ' 173.

גם בכ- 13 המכתבים שנשלחו מקושטא לבודפשט, מראשית מרס ועד הכיבוש, אין רמז למידע הקיצוני שהגיע אליהם. ב- 15 במרס שלחו מקושטא לפחות ארבעה מכתבים לפעילים החלוצים, שניים מהם לכל התנועות החלוציות (להוציא את 'המזרחי' – 'בני עקיבא'), ואף בהם אין רמז או תכונה מיוחדת לקראת הבאות. במכתב של הדרי ובאדר לחברי ועדת ההצלה בבודפשט התייחסו, בין השאר, להצלחתו של נציג ממשלת ארה"ב להשיג את האונייה ועל העלייה המתוכננת. במכתבים שלחו כסף עבור תוכנית להצלת פליטים פולנים, עבור התנועות החלוציות ועבור ועדת ההצלה. צורפה גם התחייבות של ברלס להחזיר בעתיד 200 אלף דולר, כנראה עבור יהודי שמוכן היה למסור את כספו לצורך הצלה.⁴³⁰ ברלס לא נהג עד אז לעסוק בענייני כספים במגעו עם ועדת ההצלה והחלוצים בבודפשט. זו נעשתה רק בידי גובר לשכת הקשר בקושטא, מנחם באדר. אולי גם בכך יש לראות רמז על המידע שהיה בידי ברלס אודות הכיבוש.⁴³¹

מדוע יוזמה כה יוצאת דופן ונאצלת מצד אלדר סגדי מסק, פקיד הונגרי בכיר, לא זכתה לפרסום, על אף שמספר מנהיגים יהודים בכירים ידעו? האם יתכן שקראוס בדה זאת מליבו? דברי קראוס במשפט קסטנר התגלו כאמינים במהלך המשפט, ועדותו לא עורערה, על אף מאמצי התביעה במהלך של חקירות קשות, כפי שנראה בהמשך. דבריו במשפט, לעיתים אף דמיוניים, נמצאו מבוססים בתיעוד, ולכן נראה כי אין להטיל דופי באמינות סיפור זה, הגם שהוא לא הוזכר במהלך המשפט. יתכן כי העובדה שניתנה להנהגה היהודית אות וסימן כה ברורים על הכיבוש הצפוי, תשעה ימים לפני הכיבוש עצמו, בעוד יכלו הם ונציגיהם לנוע בחופשיות אל ערי השדה, ולהכניס לקראת הבאות – על אף הסודיות הרבה שנדרשו לה, על פי בקשת סגדי מסק - היא אשר מנעה ממנהיגי התקופה לספר על אירוע זה בזיכרונותיהם, שהרי רובצת כאן אשמה על ההנהגה כולה, כולל קראוס, שנכשלה בניצול המידע הברור, להזהיר את הנהגת יהודי ערי השדה ואישיה בקול חזק וברור מפני הכיבוש וההשמדה הצפויים. האם מידע זה - שהיה בידי ההנהגה היהודית המרכזית בבודפשט - אם היה נמסר מטעמה ועל דעתה להנהגות המקומיות בערי השדה, היה מתקבל באמון רב יותר? האם המידע היה מזעזע ומעורר למעשה, יהיה אשר יהיה, יותר מאזהרות נציגי החלוצים אשר נשלחו לשם לאחר הכיבוש? - לא נדע.

מבחינה המידע הקודם, לא היה אח ורע להנהגת יהדות הונגריה, שיכלה לדעת ולהפנים מזה חמש שנים מהי "מדיניות הפתרון הסופי" בארצות אירופה, כיצד היא מתנהלת ובאילו שיטות נקטו הגרמנים לבצע את מדיניותם. על אלו נוספה אזהרה ברורה על מועד כיבוש הונגריה ביד הגרמנים. ובכל זאת, עד הכיבוש הנאצי, ב- 19 במרס 1944, והתחלת הגירושים, המוני יהודי הונגריה האמינו כי האינפורמציה היא הגזמה גדולה, או שהפתרון הסופי לעולם לא ייושם בהונגריה.

עם הכיבוש הגרמני

⁴³⁰ אל קסטנר, ברנד ושוויגר, א. קושטא - הונגריה, Z1063/HIV מס' 195. במכתב לא שכחו הדרי ובאדר לדאוג לאינטרסים המשותפים להם: "אם כל התוכנית תתגשם – נעמוד כאן על המשמר שיובטח גם חלקכם (במובן הכללי) ושיובטחו מקומות למשפחת ארץ ישראל העובדת. לעת אתה נבקשכם לא לפרסם את הדבר". (הדגשה במקור – א.נ.). ; אל דנציג ושוויגר, שם, מס' 198 ; אל שוויגר, שמעון ישראלי, פרידל, מנה מנדל, ליאון בלט וברנד, שם, מס' 199 ; אל אלי שאיי, פרידל, גולדפארב, זיגפריד רוט, ברנד, שם, מס' 200.

⁴³¹ דבריו של קסטנר בדו"ח שכתב עומדים בסתירה למהלכו של סגדי מאסאק. לדברי קסטנר קומי נפגש עם סגדי מאסאק בימים הראשונים של הכיבוש, אז כבר הושעה מתפקידו, ולדבריו: "מאסאק היה סבור כי ליהודי הונגריה לא יקרה הגרוע מכול". דו"ח קסטנר, עמ' 71. בימי הכיבוש הראשונים נעצר סגדי מסק והובל לדכאו.

לדברי קראוס, בישיבה בוועד הקהילה אשר התקיימה מיד לאחר הפגישה הראשונה עם הגרמנים, בה דנו בשאלה מה יש לעשות נוכח המצב, מסר קסטנר כי הוא ינסה לקשור קשר עם הגרמנים ויברר מה ניתן לעשות, וכל הנוכחים הסכימו עמו. בישיבה הבאה, כעבור יום יומיים הודיע קסטנר כי יש סיכויים קטנים להשיג תוצאות אצל הגרמנים, והציע שהמשרד הא"י ימשיך את פעולתו בקשר לעלייה וירכוש בצירות הטורקית את הוויזות לקבוצות הבאות, וזאת על פי אינפורמציה שקיבל מן הגרמנים.⁴³²

אחרי כניסת הנאצים להונגריה, נפגשו חברי ועדת העזרה וההצלה בביתו של יואל ברנד. המשתתפים היו: משה רוזנברג, צבי גולדפארב, רפי בנשלום, ישראל קסטנר, יואל ברנד, ומשה שווייגר דאג לפגישה.⁴³³ נציגי 'המזרחי' והציונים הכלליים לא השתתפו בישיבה זו, גם בשעה קריטית זו.

שוויגר, אשר מונה זמן קצר קודם לכן לעמוד בראש ועדת ההגנה, חזר ביום הכיבוש ברכבת מבודפשט לסובוטיצה, עיר הולדתו ביוגוסלביה, שם נאסר בביתו ב- 4 או 5 באפריל על ידי הגסטפו והובא לאחר גלגולים רבים למאוטהאוזן.⁴³⁴ כן ידוע כי כאשר נכנסו הגרמנים לבודפשט מיהר ויניגר לחטוף את יואל ברנד ולהסתירו בדירתו של איש האבור, רודי שולץ, כדי שהס"ס לא יוכל ללכודו. למרות זאת נעצר על ידם, שוחרר ושהה בביתו של שולץ. ויניגר ניצל את ההזדמנות ו"שחרר" מידי ברנד סכום של 8,000 דולר או 20,000 דולר וחפצי ערך.⁴³⁵

קודם לכן נפל כסף שנשלח לקסטנר - בשווי של 22,100 דולר ב- 7 וב- 8 במרס - לידי הגרמנים.⁴³⁶

ב- 24 במרס קיבלו פנחס פרוידיגר וד"ר ניסן כהן, חברי המועצה היהודית, והברונית אדית וייס, צו לבא אל ויסליצני במטרה לדבר על תוכנית הצלה ליהודי הונגריה. אל הפגישה הגיעו פרוידיגר וניסן כהן בלבד, מאחר ואדית וייס ירדה למחתרת. ויסליצני שלח את ניסן כהן אל מחוץ לחדר ונותר עם פרוידיגר. ויסליצני סגר את הדלת ומסר לידי פרוידיגר מכתב וביקש שיקרא אותו. היה זה מכתב כתוב בעברית מאת הרב וייסמנדל, בו המליץ הרב על פתיחת משא ומתן על 'תוכנית אירופה' שבעבר היה בין יוזמיה, ועתה נגעה רק ליהודי הונגריה, וכתב כי ניתן לבטוח בויסליצני.⁴³⁷

⁴³² רוזנפלד, **תיק פלילי**, עמ' 33 – 34.

⁴³³ בראנד, **בשליחות נידונים למוות**, עמ' 57; רוזט, **הצלה ומרד בהונגריה וסלובקיה**, עמ' 237-236. בהערה 25 עמ' 335, פרוט המשתתפים בישיבת וועדת ההצלה, מיד לאחר כניסת הגרמנים.

⁴³⁴ משפט קסטנר, ג"מ, עדות שוויגר, עמ' 113 בריכוז עדויות, (עמ' 470 בפרוטוקול). לדבריו, הוא התבקש למצוא דרך להעביר יהודים מהונגריה ליוגוסלביה.

⁴³⁵ באואר, **היבטים היסטוריים**, עמ' 152; באואר, **יהודים למכירה**, עמ' 202.

⁴³⁶ דו"ח של המטכ"ל ההונגרי מיום 14.10.44. שנשלח על ידי קסטנר להנהלת הסוכנות היהודית בירושלים, 22 בנובמבר 1945, את"ה, א. ריבלין.

⁴³⁷ 'קבוצת העבודה' קמה בסלובקיה במרס 1942, עת החל הגירוש של כ- 40 אלף מיהודי סלובקיה. עד סוף השנה גורשו עוד כ- 18 אלף יהודים.

ביוזמת הרב מיכאל דב וייסמנדל שולם שוחד של 40 – 50 אלף דולר לדיטר ויסליצני כדי שלא לגרש את 40 אלף היהודים שנותרו בסלובקיה. הגירוש אכן פסק באוקטובר 1942 ולא חודש עד סתיו 1944. כיום מקובלת הדעה שהגירוש פסקו לא הודות השוחד, אלא מסיבות אדמיניסטרטיביות, אולם לרב ולמנהיגים אחרים ב'קבוצת העבודה' היה יסוד להאמין באותה שעה שפעילותם היא שעצרה את הגירוש. לאור זאת הגה הרב את "תוכנית אירופה" לעצירת השמדת שארית יהודי היבשת, ע"י תשלום של 2-3 מיליון דולר לויסליצני, שמקורו ב"נציג היהדות העולמית". העניין לא צלח בשל קשיים בגיוס הכסף.

עם כיבוש הונגריה, לחץ הרב על מנהיגי היהדות שם להיכנס למשא ומתן על הצלת היהודים על בסיס אותו עיקרון. בתוך: "ויסמנדל", **אנציקלופדיה של השואה** ב', עמ' 415 – 416;

כדי לממש את התוכנית של כסף תמורת ביטול הגירוש של יהודי סלובקיה הנתרים, הגיעו לבודפשט הגב' גיזי פליישמן וד"ר אבלס, כדי להשיג את סכום הכסף שיבטל את סכנת הגירוש שריחפה על יהדות סלובקיה. פרוידיגר, בעל תואר אצולה הונגרי-פון, ויושב ראש הקהילה האורתודוקסית בבודפשט, היה בקשר בנושא זה עם הרב וייסמנדל. לדברי פרוידיגר, הוא שילם מכספי ידו יוחן לינק וגיסו ליפוט בלאו, סכום ראשון של 80 אלף פרנקים שוויצרים (כ- 30 אלף דולר), וסכום שני של 60 אלף פרנקים שוויצרים, על מנת למנוע את גירוש יהודי סלובקיה, לאחר ששטרן, ראש הקהילה הניאולוגית, וכהן פרנקל, ראש

פרוידגר קרא את המכתב, ויסליצני נטלו והשליכו אל האח הבוער. לדברי פרוידגר, ויסליצני שאל: "מה דעתך? אמרתי: אני עומד לרשותך, שאלתי אותו: מה אתה רוצה? הוא ענה: כספים הבאים עבור הפליטים – אנו נשתמש בהם. שאלתי אותו [...] 'אנחנו' או 'אני'? על כך ענה לי: זה לא עניינך"

מכתבו של הרב וייסמנדל אל פרוידגר נכתב, על פי בקשת ויסליצני, כאשר האחרון ערך ביקור חטוף בברטיסלבה מספר ימים קודם, שם בא במגע עם אנשי "קבוצת העבודה" בסלובקיה. הוא מסר להם על תוכניתו לצאת להונגריה וביקש מהם מכתבי המלצה למנהיגי היהודים שם, לשם מימוש 'תוכנית אירופה'. ההמלצה נמסרה, כאמור, לפרוידגר על ידי ויסליצני, ופרוידגר העבירה למנהיגות היהודית בבודפשט, לכ- 30 איש וביניהם לקסטנר. אחר כך פרוידגר שמע מפי קסטנר שהוא עומד בקשר עם ויסליצני ומנהל עמו משא ומתן. כן התברר כי קסטנר ביקש משמידט ויוז'י ויניגר, הבלדרים שעבדו בשרות ועדות ההצלה של קושטא ובודפשט, ליצור עבורו מגע עם קרומיי. תמורת יצירת מגע זה, קסטנר שילם 20 אלף דולר.⁴³⁸

מדברי יואל ברנד עולה כי יוזמת המגע עם ויסליצני החלה כשבוע לפני הכיבוש, על ידי קסטנר וברנד, באמצעות בלדרים מן האבוור, עמם היו בקשר. הבלדרים סרבו אז לבקשה זאת. הקשר עמם חודש מספר ימים לאחר הכיבוש, כאשר קסטנר וברנד הבטיחו לאותם בלדרים סכום של 20 אלף דולר עבור ויסליצני ו- 4000 דולר עבורם כדמי תיווך.⁴³⁹ לא נאמר שם כי המגע עם ויסליצני היה דרך הרב וייסמנדל. בעדותו אמר קסטנר כי המשא ומתן של הגרמנים עם פרוידגר פסק מפני שהגרמנים הזמינו את קסטנר וברנד ולא את פרוידגר להמשך המשא ומתן.⁴⁴⁰

הבסיס לקשר עם הגרמנים - במחקר

מדוע לא המשיך ויסליצני לנהל מגעים עם אישי ציבור יהודיים, חלקם חברי מועצת היהודים, שאליהם היפנה וייסמנדל את מכתבו, ומדוע העדיפו אנשי הס"ס לנהל את המשא ומתן עם אנשי ועדת ההצלה בבודפשט?

לדעת באואר, משנחלש מעמדה של גרמניה מסוף 1942 ועד 1945 גבר בליבו של הימלר הרצון להציל את הנאציזם באמצעות היהודים, על ידי כינון דו שיח עם המערב. בסוף 1943 הכשירו הימלר ווולטר שלנברג

הקהילה האורתודוקסית, טענו כי אין בידם את הסכום הזה וכי אינם מוכנים להסתכן במעשה לא לגאלי, שצפוי עליו עונש כבד. הכסף שולם על ידי פרוידגר וחבריו, תוך הבטחה שהגיוינט ישלם חזרה את הסכום, בבא העת, ואכן הכסף הוחזר להם בסיום המלחמה. בתוך: עדות פרוידגר, משפט קסטנר, 12 בספטמבר 1954, ג"מ, עמ' כ"ג - 7-1; חקירת פרוידגר בידי תמיר, משפט קסטנר, 13 במאי 1954, ג"מ, עמ' כ"ד - 11-12. ⁴³⁸ עדות פרוידגר, משפט קסטנר, 12 בספטמבר 1954, ג"מ, עמ' כ"ג - 7-1; חקירת פרוידגר בידי תמיר, משפט קסטנר, 13 במאי 1954, ג"מ, עמ' כ"ד - 11-12. הנזי ברנד העידה: "אחרי שהגרמנים נכנסו, נתן בעלי יחד עם קסטנר את הכסף הראשון לגרמנים, כמה מיליון פגו." משפט קסטנר, ג"מ, ריכוז עדויות, עמ' 148 (עמ' 615 בפרוטוקולים).

⁴³⁹ מפרוטוקול שיחת משה שרת עם יואל ברנד בחאלב ב- 11 ביוני 1944 בתוך: דינה פורת, יחיעם ויץ (עורכים), **בין מגן דוד לטלאי זהוב. היישוב היהודי בא"י ושואת יהודי אירופה 1939 – 1945. קובץ תעודות.** יד ושם, יד יצחק בן צבי, ירושלים, תשס"ב, עמ' 265 – 266.

⁴⁴⁰ עדות קסטנר – משרד עו"ד תמיר עמ' 44; בדו"ח קסטנר עמ' 75 נאמר: "במכתב שהיה כתוב בעברית, יעץ לנו רב וייסמנדל לחדש ללא דיחוי את הקשר עם ויסליצני... הברונית וייס היתה במחבוא. ויסליצני קיבל את פרוידגר ואת ניסן כהן, מבלי לדון איתם על הפרטים. בהמשך נתקבלו ברנד וד"ר קסטנר על ידי ויסליצני."

(Schellenberg V.) – ראש המודיעין של הס"ס, את הקרקע להסכם נפרד עם המערב באמצעות אנשי הקשר של האבוור. הימלר, לדברי באואר, עקב אחרי ניסיונותיו של הארגון להגיע לשלום נפרד עם המערב, כפי שנעשו בברן, שטוקהולם ואיסטנבול; ואף ידע על הקשר להתנקש בהיטלר.

בפברואר 1944 בא הקץ לפעילות האבוור, לאחר שפעילותם החתרנית נגד גרמניה נחשפה. כתוצאה מכך השתלט הס"ס על האבוור והביא לאיחודו עם הס"ד בפקודו של שלנברג. כאשר פורק האבוור עמדו לרשות הימלר רק אנשי הקשר הזוטרים כקלאוזניצר, לאופר וגרוס, אשר עברו עם פרוק האבוור אל הס"ד, ואתם ניסו הימלר ושלנברג ליצור קשר עם המערב, באמצעות משא ומתן על שחרור יהודים.

הישגו המזהיר של הימלר – לדעת באואר – היה קבלת הסכמתו של היטלר בדצמבר 1942 למכור יהודים תמורת מטבע חוץ ואולי יתרונות ממשיים לרייך. זה שימש את הימלר ליתורים ולנסיגות טקטיות: שחרור יהודים תמורת מוצרים אסטרטגיים או מוטב, קשרים דיפלומטיים עם המערב שהיו עשויים להניב אולי הסכם שלום נפרד, ואף שיתוף פעולה בין גרמניה ובין מעצמות המערב, במלחמה נגד הסובייטים. בלבד עם חיפוש הדרך אל המערב, עשה הימלר כל שביכולתו להגן על עצמו מפני היטלר, בורמן, קלטנברונר, מילר, ריבנטרופ ועוד – הידועים בקנאותם לנאציזם, על ידי המשך קיום מדיניות ההשמדה.

על רקע נתונים אלו סבורים באואר, פורת ושטאובר, יש להבין את תוכניות ההצלה שנולדו במשותף בין היהודים והגרמנים.⁴⁴¹

לדברי שטאובר, לויסליצני - שיצר ככל הנראה ביוזמתו האישית את הקשר עם פרוידגר ואישי הציבור היהודים האחרים, אולי כדי לסחוט מהם כסף - נתנה הוראה מדרגים בכירים לנהל את המשא ומתן עם הפעילים הציוניים, ועל רקע זה הופסקו המגעים בינו לבין פרוידגר. באמצעות קשר הבלדרים שקיימו עם סלובקיה לפני הכיבוש, ידעו חברי ועדת ההצלה בבודפשט על המגעים שניהלו חברי 'קבוצת העבודה' עם ויסליצני, וסברו כי בזכות המגעים הללו ניצלו שרידי יהדות סלובקיה. במשא ומתן שניהלו עם הנאצים בהונגריה ראו המשך לניסיון היחיד שהצליח להציל יהודים רבים ממחנות השמדה. הן ההונגרים והן הגרמנים ביכרו, על פי שטאובר, את הוועדה הלא רשמית והבלתי לגאלית של קסטנר וברנד, על פני המנהיגות הרשמית של יהודי הונגריה, וכל זאת בזכות הקשרים שקיימו עם הארגונים היהודיים בארצות הניטרליות – קשרים אשר יכלו להוות על פי השקפתם, פתח לקידום משא ומתן חשאי עם המערב.⁴⁴²

לדעת אהרונסון, הצטרפות איש האבוור, לאופר, לס"ד נראתה כיתרון בעיני ברנד. לאופר היה לעמוד המרכזי של הציונים באיסטנבול, אך הסתבר כי הוא היה סוכן כפול וערמומי שהפיל בפח את שפרינגמן וברנד. כך גם, לדעת אהרונסון, הימלר לא עסק בתוכניות הצלה – הוא עסק ברצח, להוציא מספר מקרים שהוכתבו מתנאים מקומיים או שחייהם של הניצולים שרתו מטרות פוליטיות ו/או כלכליות של הנאצים; הוא סבור כי לא אייכמן ולא הימלר יזמו עסקת הצלה עם הגסטפו. שניהם השתמשו ברעיונות כאלו למטרותיהם, שלא היה להם דבר עם הצלה רחבה של יהודים, אך יתכן ששלנברג אישר זאת כצעד פוליטי

⁴⁴¹ באואר, **יהודים למכירה**, פרק שביעי וכן עמ' 317 – 320; פורת, **הנהגה במלכוד**, עמ' 283, 285; שטאובר, "ועדת ההצלה בבודפשט", עמ' 161, 179.
⁴⁴² שטאובר, "ועדת ההצלה בבודפשט", עמ' 179 – 180.

לפיצול בנות הברית. הימלר מבחינתו לא היה מחויב בכל דרך לתת דבר בתמורה. רעיונות ההצלה שיזמו היהודים, לדעת אהרונסון, נהיו מלכודת נאצית בעיני בנות הברית וזו הסיבה שהם דחוה.⁴⁴³

אף לדעת ברהאם, הנאצים מעולם לא התייחסו ברצינות להצלה רחבה של יהודים. הם ביקשו לעורר תקוות בהנהגה, לשדל את המנהיגים היהודים שיביאו את המוני היהודים לצייתנות, לשים יד על רכוש יהודי, לתקוע טריז בין בעלות הברית, ועוד.⁴⁴⁴

המשא ומתן בין קסטנר וברנד ובין הגרמנים

כפי שנראה, מספר קווי יסוד אפיינו את מגעיהם של קסטנר וברנד עם הגרמנים. אחדים מהם היו ידועים כבר בארצות אחרות, אך דומה שבהונגריה לבשו אופי קיצוני יותר, דווקא מפני החשש שהידות זו, שידעה כבר על דרכי הגרמנים ועל מצבם הבינלאומי המתדרדר, תמרוד:

- I. הבטחת תוכניות הצלה, תוך יצירת יחסי תלות בין הנושאים והנותנים, באמצעות מחוות פרטיות, והעלמת עיין מביטויי התנגדות בעלי גובה להבות נמוך, כמו: בריחה, זיוף, מגע עם פרטיזנים של טיטו, קבלת כספים ומכתבים מגורמים עוינים בחו"ל ועוד.
- II. תוכניות ההצלה הגרמניות הוצעו בד בבד עם ההתקדמות בביצוע תוכנית הפתרון הסופי של יהודי הונגריה, והיו תלויות בסחיטה כספית בטור חשבוני עולה.
- III. ההנהגה היהודית הכללית ורובה של ההנהגה הציונית האמינו כי יש בסיס אמיתי לתוכניות ההצלה שטוו יחד עם הגרמנים, תמורת תשלום כספי הגון, וזמן רב חלף עד שהבינו כי נלכדו במלכודת רמייה.
- IV. העלמת חלקי מידע מחברי ההנהגה היהודית בבודפשט ונציגי הישוב בחוץ לארץ, בידי קסטנר.

ב- 5 באפריל נפגשו קסטנר וברנד עם ויסליצני, בתיווך סוכני הריגול, ויניגר ושמידט.⁴⁴⁵ בקשותיהם מויסליצני היו: להבטיח קיום החיים היהודיים, למנוע גרוש יהודים, למנוע ריכוז טוטאלי בגטאות ולמלא את הבקשה לעליית 600 בעלי הסרטיפיקטים, שאושרה על ידי ממשלת הונגריה החדשה ב- 28 במרס. כהוכחה לרצונם הטוב וליכולתם לפעול, דרש ויסליצני לקבל מקדמה של 10% מתוך שני מיליון דולר, דהיינו 200 אלף דולר, תוך שבוע ימים, בפנגו הונגרי. שני מיליון הדולר יהוו תשלום עבור התוכנית הגדולה של הצלת יהודי הונגריה ו"סיוע נוסף לאחינו אצל ציביה (Zivia) [כינוי לפולין על שם ציביה לובטקין – א.נ.] ודקס (Daks) [כינוי לסלובקיה על שם מנהיג ה'איחוד' שם, משה דקס – א.נ.]", גם ויניגר ושמידט דרשו עמלה של 10% נוספים מן הסכום בשביל הצבא הגרמני, ועוד 1% לעצמם.

⁴⁴³ : 234 – 236, 240, 322 Aronson, *Hitler, Allies, Jews*, pp.

⁴⁴⁴ ברהאם, "הצלת יהודי הונגריה בפרספקטיבה היסטורית", עמ' 369 – 376.

⁴⁴⁵ כאמור, ויניגר ושמידט היו אנשי האבוור בבודפשט, ששימשו כאנשי קשר בין ועדות ההצלה של קושטא ובודפשט. ד"ר שמידט היה הממונה על הריגול הנגדי הגרמני בבודפשט. אליהם נוסף רודולף סדלצ'יק מן הס"ס. ברהאם, קצבורג, הונגריה עמ' 220.

בהמלצת שמידט, החליט אייכמן באופן חיובי על המגע בין קרומיי ובין קסטנר וברנד. לפתע קיבל פרוידגר טלפון מהגרמנים כי עליו למסור את סכום המקדמה, שייאסף לצורך התחלת המשא ומתן על תוכנית אירופה, ליואל ברנד וזה יעבירו לגרמנים. קסטנר וברנד באו אל שמו שטרן, ראש המועצה היהודית, ותבעו ממנו שהמועצה היהודית תגייס 200 אלף דולר. לדברי פרוידגר, ההחלטה של מועצת היהודים לאסוף 200 אלף דולר נתקבלה בתנאי שפרוידגר יהיה האחראי האישי לכל העסקה והוא זה שימסור את סכום הכסף לקרומיי - אישית. שטרן החל באיסוף הכסף. הוא תבע סכומים גדולים מן העשירים ופרוידגר פתח בסידורים זהירים לרכישת דולרים.

ב- 4 באפריל הוכנה תוכנית להקצות גטאות ליהודים. ב- 7 באפריל התקיימה ישיבה סודית במיניסטריון הפנים והוחלט על פינוי היהודים מתחומי הונגריה. הנחיות ביצוע נשלחו לכל הגורמים העוסקים בדבר. באותו היום נחקק החוק של חובת נשיאת הטלאי הצהוב.

ב- 9 באפריל שילמו קסטנר וברנד את התשלום הראשון, בסך 3.5 מיליון פנגו, (92 אלף דולר) מתוך 200 אלף הדולר – אשר נאסף בידי מועצת היהודים - לקרומיי והונשה, עוזריו של אייכמן, בצרוף הבקשה שההסכם עם ויסליצני יקום. באותה העת ויסליצני היה כבר במונקאץ' (Munkacs), בצפון מזרח הונגריה, כראש המטה האחראי לגרוש יהודי קרפטו רוס.

ב- 12 באפריל מסר ברנד לפרוידגר שקרומיי תובע את שארית הכסף למחרת היום. לדברי פרוידגר, אף לא פרוטה שנתקבלה מן הישוב בארץ ונמסרה לקסטנר נוצלה למטרה זו.⁴⁴⁶ בעיית גיוס הסכום תוך יממה הייתה מסובכת. את החסר שילמו אנשי הקהילה החרדית בבודפשט. כהן פרנקל נתן הלוואה של 100 אלף פנגו מאוצר היראים, אך מאחר והבנקים היו סגורים שלושה ימים – שני ימי פסח ויום א' - הלוואה פרוידגר את 400 אלף הפנגו החסרים. סכום בסך 75 אלף דולר הועבר בסופו של דבר באמצעות ברנד לקרומיי, ב- 21 באפריל. עדיין היה חסר סכום של 33 אלף דולר להשלמת 200 אלף הדולר. למעשה צריך היה לשלם לגרמנים 220 אלף דולר, כמקדמה, בשל הסכום שצריך היה לשלם לשמידט וויינגר. תוספת זו שולמה מן הכסף שעמד לרשות קסטנר.

לשאלה מדוע היה צריך לשלם את 200,000 הדולר, השיב פרוידגר "חשבנו שב- 200,000 הדולר, ואחר כך ב-2 מיליון דולר, אנחנו יכולים לקנות מהם את ה"גוד וויל" [רצון טוב – א.ג.] שלהם. [...] לא חופש במאה אחוז, אבל שלא יעשו צרות".

המשא ומתן להצלת יהודי הונגריה עבר לידי קסטנר, כאשר הנהגת הקהילה היהודית מסייעת בידו לספק את דרישות הגרמנים, וכדברי פרוידגר: "אני לא נדחקתי, והייתי שמח". עמדת קסטנר כי המשא ומתן עם הגרמנים יתנהל רק עם אדם אחד או שניים, על פי דרישת אייכמן, התקבלה על ידי חברי המועצה היהודית ולכן פרוידגר הוצא מן השיחות עם הגרמנים. בנוסף לכך הטילו הגרמנים איסור על קסטנר ועל חברי היודנראט לנהל משא ומתן עם ההונגרים, "אל תדברו עם ההונגרים, אנחנו הבוסים".⁴⁴⁷ כך הפך קסטנר, על דעת מועצת היהודים, למנהיג ההצלה של יהדות הונגריה.

⁴⁴⁶ על הכספים שנשלחו לוועדת ההצלה בחודשים מרס – אפריל ראה פרק שמיני.
⁴⁴⁷ ז'ו"ח קסטנר, עמ' 74 – 77; עדות פרוידגר, משפט קסטנר, 12 באוגוסט 1954, ג"מ, עמ' כ"ג 2 - 50; שם, 13 באוגוסט 1954, עמ' כ"ד 23 – 27, 38; לדברי פרוידגר, קסטנר לא סיפר לו על מגעיו עם קרומיי, ולכן פרוידגר הניח ש- 200 אלף דולר

במקביל לתוכנית ההצלה שהציעו הגרמנים הם עשו מספר מחוות עבור מנהיגי היהודים. ב- 21 באפריל, כאשר קסטנר נפגש עם קציני הס"ס כדי למסור לקרומיי והונשה את התשלום השני, בסך 75 אלף דולר מתוך 200 אלף דולר, הוא קיבל מהגסטפו **הבטחה עקרונית** לאשר בהקדם את הגירת 600 בעלי הסרטיפיקטים. באותה פגישה ביקש קסטנר את שחרורו של סילאגי, על יסוד "היותו" עוזרו הראשון, לאחר שמצאו אותו, יחד עם כמה מחבריו, מנהל משא ומתן עם אנשים שהיו חשודים כפרטיזנים יוגוסלבים. לדברי רפי בנשלוס: "הגרמנים עוצמים עין פה ושם [בענייני בריחה – א.נ.], אך בשאלה הזאת אין הם מתבדחים". בעיני הגרמנים שיתוף פעולה עם פרטיזנים של טיטו היה הפשע הגדול ביותר,⁴⁴⁸ ואף על פי כן שוחרר סילאגי, לבקשת קסטנר.

קרומיי סיפק תעודות, בזכותם יכלו להתהלך ברחובות בחופשיות, "בתעודות שלך [יואל ברנד – א.נ.] ושל קסטנר ארשום אפילו, שרשאים אתם לבקר אצלי במלון מג'סטיק". לדברי ברנד, את התעודות קיבלו גם ד"ר גוטסמן הרוויזיוניסט, קסטנר, ברנד, קומוי, ביס (הצטרף לוועדת ההצלה בחודש אוגוסט, היה קרוב משפחתו של יואל ברנד), סילאגי ואופנבך (גזבר ועדת ההצלה) ואולי מנחם קליין,⁴⁴⁹ ואולם פרוידגר העיד כי חברי היודנראט לא שוחררו מנשיאת הטלאי הצהוב, וגם לא אנשי הוועדה של קסטנר, לבד מקסטנר וגבי ברנד [כנראה שפרוידגר התכוון למציאות שלאחר נסיעת יואל ברנד לקושטא]. לרשות קסטנר עמד היתר לנסוע במכוניתו, ואילו לפרוידגר עמדה מכונית של המועצה היהודית, שהיתה צריכה לקבל אישור נסיעה.⁴⁵⁰

ויסליצני המחיש עוד קודם לכן לפרוידגר כי ביכולתו למלא את המצופה ממנו בשחררו את אחיו, אשר נעצר מיד לאחר הכיבוש.⁴⁵¹

בכל התקופה של ניהול המשא ומתן על תשלום 200 אלף דולר כביטוי ל"רצון טוב" לפתיחת תוכנית להצלת יהודי הונגריה, עסקו הגרמנים וההונגרים בהשלמת תוכניות הגטואיזציה והגרוש.

ב- 13 באפריל הוכרז על שטחים שבצפון ועל נפות מסוימות בדרומה של המדינה כעל "אזור מבצעים", והיהודים רוכזו בגטאות בתנאים בלתי אנושיים. ב- 16 באפריל החל ריכוז יהודי קרפטו רוס. ב- 21 באפריל היה ריכוז יהודי קרפטורוס בגטאות – בשיאו.

מהווים מפרעה לשני מיליוני הדולרים, כחלק מ'תוכנית אירופה' שוייסמנדל ביקש להמשיך בה, לכן הביע פרוידגר את דעתו בפני שטרן כי יש להיענות לבקשת קסטנר וברנד ולשלם זאת. כך גם סברו כהן פרנקל וניסן כהן. דו"ח פרוידגר עמ' 26 - 27. הדו"ח נכתב מיד עם הגיעו לרומניה באוגוסט 1944 על ידי אלכסנדר דיאמנט (שמואל בן יעקב) ונבדקה על ידי פרוידגר ויחנן לינק (יוחנן בן יוסף). מוצג קני"ג במשפט; רוזנפלד, **תיק פלילי**, עמ' 37 - 41; זיכרונות פרוידגר, עמ' 8 - 11; קסטנר אל שוואלב, 12 ביולי 1944, א. קושטא - הונגריה, מס' 288; רוזט, "הצלה ומרד בהונגריה וסלובקיה", עמ' 195; באואר, **יהודים למכירה**, עמ' 203; סלי מאיר היה נציג הגוינט בשווייץ ומנהיג הקהילה היהודית שם. ניהל משא ומתן עם הנאצים, באמצעות קסטנר, על סחורות תמורת יהודים. המשא ומתן לא הניב תוצאות מעשיות; באואר, **היבטים היסטוריים**, עמ' 155 - 157.

⁴⁴⁸ חקירת תמיר את קראוס, משפט קסטנר, 8 ביולי 1954, ג"מ, עמ' 65-62; בנשלוס, **נאבקנו למען החיים**, עמ' 53 - 54; קראוס, "מפעל ההצלה בבודפשט 1944", עמ' 76 - 77; דו"ח **קסטנר**, עמ' 77.

⁴⁴⁹ ברנד, **בשליחות נידונים למוות**, עמ' 69.

⁴⁵⁰ חקירת פרוידגר, משפט קסטנר, 13 באוגוסט 1954, ג"מ, עמ' 21.

⁴⁵¹ ברהאם, "פעולות הצלה בהונגריה: מיתוס ומציאות", עמ' 35, הערה 38.

בין היהודים שנכנסו לגטו היו הוריו הזקנים של חבר היודנראט בבודפשט ד"ר ריינין. פרוידגר וריינין פנו אל אייכמן לבקש את שחרור הוריו הזקנים של ריינין מהגטו. אייכמן האזין לבקשתם וביקש מהם, שכתברי היודנראט יתנו הוראה מבודפשט לערי השדה לשמור על הניקיון ועל הסדר כדי שהכול יהיה בסדר. אגב כך נתן הוראה שכל קרובי המשפחה מדרגה ראשונה של חברי היודנראט המרכזי בבודפשט, יובאו מן הגטאות בערי השדה אל בודפשט.⁴⁵²

ב - 24 באפריל, נסע אייכמן לקשה – קושיצה (Kassa),⁴⁵³ ופגש שם את רודולף הס, המפקד לשעבר של אושוויץ, שעלה בינתיים בדרגתו ובמעמדו, כדי להתייעץ אתו כיצד לבצע את ההשמדה בתוך זמן קצר, היות וכמות כה גדולה של אנשים מעולם לא הובאה קודם לאושוויץ. בפגישה זו דנו בכל הפרטים על חלוקת קציני הס"ס בערי הונגריה. ביצוע גירוש היהודים נמסר לג'נדרמריה ההונגרית. הגרמנים שימשו כמפקחי הגירוש.

ב- 25 באפריל חקר אוסקר קראסניאנסקי (Kraszniansky, O.), חבר קבוצת העבודה בברטיסלבה, את שני היהודים שברחו מאושוויץ, רודולף ורבה (Vrba, R.) ואלפרד וצלר (Wetzler, A.), שדיווחו לראשונה באופן מפורט מהי אושוויץ ועל ההכנות לקליטת יהודי הונגריה שם. באותו יום, ה- 25 באפריל, וכעשרה ימים לאחר שהוחל בריכוז היהודים בגטאות, זומן ברנד אל אייכמן וזה הציע לשאת ולתת על עסקה שכונתה: "סחורה תמורת דם" – הצלת מיליון יהודי הונגריה תמורת עשרת אלפים משאיות עמוסות בסחורה. ב- 28 באפריל⁴⁵⁴ יצא הגרוש הראשון מהונגריה לאושוויץ, של 1500 עצורים ופליטים ממחנה קישטרצה (Kistarcsa), בקירבת בודפשט. יש האומרים כי באותו יום, ה- 28 באפריל, קסטנר הגיע לברטיסלבה, שם קיבל או שמע על דו"ח ורבה וצלר, המתאר בפרוט את פעולת טחנת המוות באושוויץ ואת ההכנות הנערכות שם לקליטת יהודי הונגריה.⁴⁵⁵ קיימת מחלוקת בין החוקרים בשאלה האם קסטנר אכן הגיע באותו תאריך לברטיסלבה. קסטנר לא כתב ולא העיד במשפט על בקורו זה ועל קבלת דו"ח אושוויץ שם מיד קרסניאנסקי. במשפט העיד באופן מעורפל: "עד כמה שאני זוכר הייתה גם ידיעה מאושוויץ גופא ששם "מתכוננים" לקבלת יהודים מהונגריה".⁴⁵⁶ באופן דומה כתב גם בדו"ח שלו: "ההודעות מברטיסלבה אישרו חששות אלה. הוועדה שלהם העבירה אלינו את הדוחות של שירות הידיעות שלה. בהתאם להן התכוון הס"ס לתקן ולשפץ את תאי הגזים ואת הקרמטוריום באושוויץ, שלא היו בשימוש מסתיו 1943".⁴⁵⁷

לקסטנר וברנד נודע בקרבת 30 באפריל מהסוכנים הגרמניים הצבאיים שהוחלט סופית על הגירוש, ולפי ידיעתם אפשר למנוע ביצוע תוכנית זו רק אם יהיו מסוגלים לתת לגרמנים תמורה חשובה וגדולה. ראש

⁴⁵² עדות פרוידגר, משפט קסטנר, 12 באוגוסט 1954, ג"מ, עמ' כ"ג – 17.

⁴⁵³ נמצאת בדרום סלובקיה, אזור שסופח להונגריה. דרכה עברו רכבות הגירוש מהונגריה לאושוויץ.

⁴⁵⁴ רוטקירכן ציינה את התאריך 24 באפריל, ואילו השופט בנימין הלוי ציין בפסק דינו את התאריך 28 באפריל.

⁴⁵⁵ דו"ח קסטנר עמ' 75 – 80; Braham, *Politics*, 1994, pp.1073 – 1076; רוזנפלד, *תיק פלילי*, עמ' 44-41; רוטקירכן, "יהודי הונגריה בתקופת השואה", עמ' 42 – 43; קסטנר אל שוואלב, 12 ביולי 1944, א. קושטא - הונגריה, מס' 288; פסי"ד הלוי סעיף 25; ברנד, *השטן והנפש*, עמ' 41; ינו לבאי בסימפוזיון שערך יד ושם על גורל יהודי הונגריה בזמן הכיבוש הגרמני, בהשתתפות ינו לבאי, יואל ברנד, משה קראוס ופרץ רבס, 2 ביולי 1961, איז"ש, 0.15.H/213 (להלן: כנס גורל יהודי הונגריה); גילברט, *אושוויץ ובעלות הברית*, עמ' 187 – 188.

⁴⁵⁶ עדות קסטנר – משרד עו"ד תמיר, עמ' 9.

⁴⁵⁷ דו"ח קסטנר, עמ' 79.

הסוכנים הבטיח לאפשר להם לטלפן לקושטא ולמסור להם על המצב אבל זה לא צלח. לדברי פרוידגר, הוא ושאר חברי היודנראט לא קיבלו ידיעה זאת מאת קסטנר או ברנד.⁴⁵⁸

מות "תוכנית אירופה" והמשך משא ומתן בשתי תוכניות הצלה

התקווה כי ניתן יהיה להציל חיי יהודים תמורת כסף המשיכה להתקיים, למרות הפרת ההבטחה שלא לרכז את היהודים. המשא ומתן על "תוכנית אירופה" הסתיים עם התשלום השני (מתוך שלושה) של המקדמה של 200 אלף הדולר, ב- 21 באפריל. מאז, חדלו הגרמנים לדבר עליה. תוכניות ההצלה שהמשיכו להתגלגל עם הגרמנים היו: אישור יציאת 600 יהודים בעלי סרטיפיקטים, שאושרה כבר על ידי ממשלת הונגריה ב- 28 במרס, ועסקת הצלת מיליון יהודי הונגריה תמורת משאיות עמוסות טובין שהוצעה לברנד ב- 25 באפריל.

אם כך, בסוף חודש אפריל ידעו קסטנר וברנד בוודאות, מפי הסוכנים הגרמנים של ועדת ההצלה, שמידט ווינגנר, שהוחלט סופית על גירוש כל יהודי הונגריה; עוד ידיעה הגיעה לקסטנר כי 1500 מתוך 1800 היהודים העצורים במחנה הריכוז קישטארציה, גורשו ב- 28 באפריל לאושוויץ. קסטנר ראה שהגירוש ממשמש ובא ולכן החליט לבקש ראיון דחוף אצל קרומיי. הראיון התקיים ב- 2 במאי 1944. לנוכח האירועים הקשים, בישר קרומיי לקסטנר שזה עתה הגיע אישור מברלין להגירת 600 בעלי הסרטיפיקטים, ושההגירה תוכל לצאת לפועל בעוד שבוע שבועיים. באותו מעמד הוסכם ש- 300 מהמהגרים יבואו מערי השדה, וקרומיי הבטיח להעבירם בליווי ס"ס לבודפשט ל"מחנה מיוחדים". לצורך זה דרש קרומיי מקסטנר להמציא לו רשימת שמות, ואמר שיהיה מוכן לתת הסכמתו להגירת 100 יהודים נוספים, אך רק תמורת תשלום 10 מיליון פנגו נוספים (100 אלף פנגו נלפס). כאשר שאל קסטנר את קרומיי על עניין גירוש 1500 היהודים מקישטארציה שהתרחש ארבעה ימים קודם, השיב לו שהם נשלחו לעבודה ולא להשמדה, וכי המגורשים נמצאים בוולדזה (Waldsee) בגרמניה, מקום שאינו יכול לאתרו, ועוד מעט הם עתידים לכתוב לקרוביהם.⁴⁵⁹

כאמור, לפי הידיעות שקיבל קסטנר מברטיסלבה, עוד לפני שיחתו זו עם קרומיי, ידע שעצורי קישטארציה גורשו לאושוויץ. עתה הבין קסטנר, מתוך תשובותיו המתחמקות של קרומיי, כי הוא משקר, "היה ברור שהוא משחק אתי".⁴⁶⁰

⁴⁵⁸ דו"ח קסטנר, עמ' 77; חקירת פרוידגר, משפט קסטנר, 13 באוגוסט 1954, ג"מ, עמ' 36

⁴⁵⁹ דו"ח קסטנר, עמ' 80.

⁴⁶⁰ בנקודה זו חלקו השופטים במשפט. הלוי וזילברג טענו כי עוד לפני נסיעת קסטנר לקלוז', ב- 3 במאי, הוא ידע על גירוש אסירי קישטארציה לאושוויץ- הגירוש הראשון לשם מהונגריה - כפי שקסטנר כתב בדו"ח שלו. ואילו השופטים אגרנט ואולשן טענו כי לא יתכן שבמערכת היחסים ששררה בין קסטנר ובין קרומיי, אפשר היה שקסטנר יפנה בשאלה חצופה כזאת לקרומיי – על אף שקסטנר כתב זאת - ומכאן הסיקו שקסטנר לא ידע לפני נסיעתו לקלוז' על ראשית הגירוש לאושוויץ, ועל כן אין יסוד להאשמה שלא גילה לתושבי קלוז' על התחלת הגירוש לשם.

דו"ח קסטנר עמ' 79 – 81 נכתב על כך: ב- 28 באפריל [...] הופיעה פלוגת ס"ס במחנה קישטארציה. הילדים מתחת לגיל 14, והמבוגרים מעל ל- 60 שוחררו. השאר הועלו לקרונות משא, והוסעו בכיוון בלתי ידוע. למחרת הודיעה לנו הוועדה בברטיסלבה כי רכבת עם יהודים מהונגריה נסעה דרך סלובקיה לאושוויץ. [...] החלטנו לדרוש מייד שיחה עם הס"ס, כדי לברר את המצב. קרומיי הופיע רק ארבעה ימים לאחר הזמנתנו [...] אחר כך שאלתי אותו מה פירוש הגירוש מקישטארציה.

- האם הנוגעים בדבר לא כתבו עדיין? היתמם קרומיי.
- מהיכן היו יכולים לכתוב?
- מוואלדזיי. הם יכתבו בקרוב
- היכן מצוייה אותה ואלדזיי?

פרוידגר קיבל בסוף אפריל או ראשית חודש מאי⁴⁶¹ מכתב שהובא על ידי שליח מהקונסוליה ההונגרית בברטיסלבה, שבו נאמר כי התקיימה שיחה בין הנהלת הרכבת הסלובקית ובין הנהלת הרכבת ההונגרית, כדי לסדר מעבר של 300 אלף יהודים דרך סלובקיה לפולין. "אז כבר ידעתי שיהיה גרוש. כשקיבלתי את המכתב רצתי אל היודנראט אל שטרן, ואמרתי: תראה את המכתב. אתם אומרים שלא יהיה גרוש? [...], אבל חברי היודנראט אמרו: פרוידגר משוגע". היה זה שמו שטרן, יו"ר היודנראט, שכינה אותו בשם זה. תכף עם קבלת המכתב, פרוידגר הראה אותו לד"ר פטה, חבר היודנראט, וזה הלך אל שר האוצר ההונגרי, אותו הכיר באופן אישי, וסיפר לו על החששות שיגרשו את היהודים. השר השיב לו שלא יתכן הדבר, מפני שבקבינט ההונגרי לא דיברו על זה, ואי אפשר לגרש הונגרים מחוץ לגבול בלי הסכמת הממשלה, ועל כן זאת שטות. לפרוידגר, כבעל בית חרושת לטקסטיל, היו קשרים עם משרדי הרכבת ההונגרית. הוא ביקש את אחד מידידיו שיברר, תמורת תשלום, אם הייתה משלחת של הנהלת הרכבת הסלובקית - בבודפשט, וזה אכן אישר זאת. פרוידגר הודיע על כך לחברי היודנראט, לששה עד שמונה סגני חברים ביוודנראט ולעוד עשרה פקידים "טובים", וכן לקסטנר, לקומוי, לברנד, ליוחנן לינק, "לכל הקבוצה שעבדנו יחד".⁴⁶²

הרב וייסמנדל כתב כי שמע על הסכם הרכבות לגירוש יהודי הונגריה "כמה שבועות קודם חצי מאי" ואז שלח ידיעה זו עם שליח לבודפשט.⁴⁶³

ב- 3 במאי 1944, נסע קסטנר לפי רישיון מיוחד של קרומיי לקלוז'. כדי שנסיעה זו תתאפשר, קסטנר היה חייב לשלם את התשלום האחרון שעדיין נותר לשלם עבור המקדמה בת 200 אלף דולר (בפועל 220 אלף דולר), בסך מיליון פנגו (33 אלף דולר) עבור "תוכנית אירופה", שבינתיים גוועה, אך תחתיה נולדו תוכניות הצלה אחרות. בקלוז' נפגש עם ויסליצני על מנת לקבל ממנו ידיעות בעניין הגירוש הכללי. בפגישתם בקלוז' טען ויסליצני בפני קסטנר כי אייכמן שלח אותו לעשות את המלאכה המלוכלכת לפקח על ריכוז היהודים על מנת שלא לאפשר לו לבנות אליבי.⁴⁶⁴

- ואלדז'?! [...] היא נמצאת לא רחוק מכאן. מערבה מהונגריה [...]. אמרתי לקרומיי: " אין טעם לשחק במחבואים. אנו רוצים לדעת היכן אנו עומדים. בחדר הזה הכריז ויסליצני לפני חודש שלשלוטונות הגרמנים אין כל עניין בגירושים [...] בויכוח שהתקיים בבוקר יום המחרת, דהיינו ב- 3 במאי, הודיע קרומיי שויסליצני שוהה בקלוז'.

בלאו הכי ביקשת רשות לנסוע לקלוז' – אמר קרומיי - ד"ר סדלצ'ק יסיע אותך במכונית ושם תוכל לדבר עם ויסליצני. אך לא תורשה לנסוע בטרם תשולם יתרת מיליון הפנגו".

⁴⁶¹ בנימין הלוי כתב בפס"ד כי פרוידגר העביר לקסטנר בסוף חודש אפריל את הידיעה שקיבל מסלובקיה על הסכם בין מינהל הרכבות הסלובקי וההונגרי אודות העברתם של 150 רכבות לפולין להשמדה. לפרוידגר ישנן שתי גרסאות על תאריך קבלת המידע מהנהלת הרכבות על הסכם להעברת יהודי הונגריה לאושוויץ: הראשונה, בעדותו במשפט קסטנר (ב- 12.8.54) מדבר על קבלת המידע **בהתחלת חודש מאי**.

הגרסה השנייה, מציינת את השבוע השני של חודש מאי: "**משך השבוע השני של מאי** קיבלתי ידיעות מן הרב וייסמנדל כי הושג הסכם בין שלטונות מינהל הרכבות הסלובקית וההונגרית אודות העברת 310 אלף בני אדם אל פולין הכבושה". (בתוך זיכרונות פרוידגר עמ' 19). בעדותו במשפט אייכמן טען שקיבל את המכתב **ב- 10 או ב- 11 במאי 1944** (ישיבה מס' 52 ביום 25 במאי 1961 **עדויות**, מרכז ההסברה ירושלים תשכ"ג, עמ' 755).

⁴⁶² עדות פרוידגר, משפט קסטנר, 12 באוגוסט 1954, ג"מ, עמ' כ"ג 14-15; **דו"ח קסטנר**, עמ' 79.

⁴⁶³ הרב וייסמנדל כתב: "ובעוד איזה ימים נודע לנו מן השררות של מסילת הברזל בסלאוואקיה כי בין מסילת הברזל בהונגריה ובין מסילת הברזל בסלאוואקיה נגמרו התנאים על מסעות הגירוש שילכו דרך קאששו – פרעשאו – קראקוי לאושוויטץ. די מסעות בכל יום, בסכום הכל של ש"ך אלף נפש. ושיתחילו אלו המסעות בט"ו לחודש מאי. איני זוכר את היום שנודע לנו זה, אבל יודע אני שזה הי' כמה שבועות קודם חצי מאי. באותם הימים כבר סדרנו את השליחות לבודאפעסט באופן שכמעט בכל יום הי' מצוי שליח. ותמיד הודענו את הידיעה הזאת לשם" מיכאל דב וייסמנדל, **מן המצר**, ירושלים, 1960, עמ' קי"ז.

⁴⁶⁴ פסק דין השופט בנימין הלוי, פסקאות 25, 26, 27, 45; סיכום תמיר, משפט קסטנר, 30 בספטמבר 1954, ג"מ, עמ' ל"ג – 36.

קסטנר ביקש להביא 300 יהודים מן הגטו של עירו, קולוז'וואר- קלוז' (Kolozsvár), לבודפשט. בעת פגישתם לקח ויסליצני את קסטנר לתוך הגטו בעיר כדי לארגן את העברתם של קרוביו וחבריו. קסטנר נפגש עם חברי היודנראט של יהודי קלוז' וביקש להכין רשימה של יהודי העיר שיהגרו אל מחוץ לגבולות הונגריה. אלו ייסעו למחנה מיוחד בבודפשט בחסות הגרמנים. קסטנר לא סיפר לאנשי קלוז' על "ידיעות אושוויץ" שהיו בידיו באותה שעה. שאר יהודי קלוז' גורשו לאושוויץ מתוך ידיעה כי הם מגורשים למחנה בשם 'קנייר מזה' (Kenyermezo) (שדות הלחם). סוכן הריגול הגרמני סאדלאצ'ק הסיע את קסטנר פעם או פעמיים לקלוז', ובשובו הביא קסטנר עמו לבודפשט יהודים אחדים וביניהם את אחותו.⁴⁶⁵

ראשי הס"ס אסרו על קסטנר מראשית המשא ומתן לבא במגע כלשהו עם השלטון ההונגרי והקפידו על סודיות המשא ומתן. כל המשא ומתן בין קסטנר והס"ס וכל תוכנית הצלת המיוחסים היו בגדר סודות הרייך, שאסור היה לקסטנר לגלותם. הצלתם הייתה בגדר סוד לא רק כלפי ההונגרים, אלא גם כלפי יהודי ערי השדה עצמם.⁴⁶⁶

ב- 8 במאי, כשבוע לפני התחלת הגירוש הכללי לאושוויץ, נפגשו יואל ברנד ואייכמן להמשך שיחתם על שליחותו הצפויה לקושטא. להפתעתו, אייכמן נתן לו 32,750 דולר וצרור מכתבים משווייץ, שנשלחו על ידי סאלי מאיר לוועדת ההצלה בבודפשט. באותו יום נפגשו קסטנר וויסליצני בדירתו של האחרון בבודפשט, שם הודיע ויסליצני לקסטנר שהוחלט על הגירוש הטוטאלי של יהודי הונגריה. ההצלה היחידה יכלה להיות, לדברי ויסליצני, לו נשאה נסיעתו של ברנד לקושטא פרי כלשהו. ב- 14 במאי חזר על עצמו אותו דפוס פעולה. קלאגס, ראש שרותי הביטחון והגסטפו בהונגריה, מסר לידי ברנד 50,000 דולרים ו- 270,000 פרנקים שווייצריים וכן מכתבים הקוראים ליהודים ליצור קשר עם ארגוני מחתרת הונגריים. כולם נפלו לידי הגרמנים, וב"אדיבותם" מסרום לנמעניהם, ממש עם תחילת גירוש יהודי ערי השדה.⁴⁶⁷

אייכמן קבל את ברנד לראיון נוסף ואחרון, ב- 16 במאי, לפני נסיעתו ואמר לו שמהיום מתחיל בגירוש 12,000 יהודים ליום אבל בינתיים לא ישמיד את כל היהודים. הוא מצפה לחזרתו תוך שבוע שבועיים כי "לא אוכל לשים את היהודים שלך על הקרח". אייכמן הבטיח לברנד לפוצץ את תאי הגזים באושוויץ מיד אחר שתאושר הצעתו בחו"ל.

ב- 17 במאי יצאו יואל ברנד ובונדי גרוס - יהודי- הונגרי, שעבד בשירות הגרמנים וההונגרים, ובשרות ועדות ההצלה בקושטא ובבודפשט - בליווי קרומיי לווינה, וב- 19 במאי טסו באווירון בליווי גרמני לקושטא, לביצוע העסקה.⁴⁶⁸ לפני ולאחר יציאת ברנד לשליחות נתנו חברי ועדת ההצלה בבודפשט כסף לגרמנים,⁴⁶⁹ כדי להגביר את המחויבות של הגרמנים להצלחת השליחות.

⁴⁶⁵ דו"ח קסטנר, עמ' 87 - 88; רוזנפלד, **תיק פלילי עמ' 77**; ברנד, **בשליחות נידונים למוות**, עמ' 69.

⁴⁶⁶ פס"ד הלוי, סעיף 41.

⁴⁶⁷ באואר, **יהודים למכירה**, עמ' 214. אנשי הס"ס אילצו כנראה את בנדי גרוס ללכת לשגרירות שוודיה, לשם נשלחו הדברים, ולהשיג במרמה את הכסף; **דו"ח קסטנר**, עמ' 82. מדברי קסטנר עולה כי המפגש הראשון בעניין השליחות לקושטא התקיים ב- 8 במאי. על פי ברנד בספרו **השטן והנפש** עמ' 41, המפגש הראשון התקיים ב- 25 באפריל ונמשך במשך שבועיים. התוכנית דיברה על הצלת מיליון יהודים בהונגריה תמורת עשרת אלפים משאיות עמוסות בסחורה הכוללים תה, קפה, סבונים וסחורות מלחמתיות חשובות.

⁴⁶⁸ דו"ח קסטנר, עמ' 82 - 83; בראנד, **בשליחות נידונים למוות**, עמ' 88; פסק דין בנימין הלוי, פסקה 46; כנס גורל יהודי הונגריה, דברי ינו לבאי, 2 ביולי 1961, איו"ש, O.15.H/213; גרוס סיפר כי קלגס, שהיה לדבריו איש הגסטפו החשוב ביותר בנושאים הפוליטיים בהונגריה, הורה לו לנסוע לאיסטנבול כדי לפעול להשגת שלום נפרד בין גרמניה לבין בעלות הברית. בתוך: תמיר, **אוטוביוגרפיה**, עמ' 216 - 218, 465.

העברת 320,000 יהודי קרפטורוס וצפון טרנסילבניה לגטו הסתיימה, ומאז החלו הגירושים האינטנסיביים ביותר בתולדות יהודי אירופה לאושוויץ, במשך שבעה שבועות.

ב- 22 במאי, כשבוע לאחר התחלת הגירושים האינטנסיביים, אישר אייכמן סופית את רישיון ההגירה לקבוצת ה-600.

כמעט יום יום הלכו קסטנר והנזי אל קרומי ואייכמן והציגו להם מברקים שקבלו מקושטא המאשרים שהמשא ומתן יימשך. כן לחצו השניים על אייכמן, מפני שעדיין שום קבוצת יהודים מערי השדה לא הגיעה לבודפשט – כמובטח שמחצית מנוסעי הרכבת יבואו משם - ומפני שהגרושים נמשכים. אייכמן ענה שויסליצני אינו מוצא את הרשימה (שנמסרה לו על ידי קסטנר ובה שמות האנשים מערי השדה שצריכים היו להגיע לבודפשט), אך כשימצא אותה יקיים את דבורו. כאשר הגיע המברק מקושטא שהסכם הביניים לסיפוק דרישת הגרמנים, במסגרת שליחות ברנד, נעשה הם הראו זאת לאייכמן. "בסוף דפק קסטנר על השולחן ואמר שאין כל תועלת לעבודתו ושנפסיק אותה ונרד למחתרת, אם אייכמן לא יקיים הבטחותיו, ימים אחדים אחר כך הגיעו הטרנספורטים הראשונים מערי השדה לבודפשט". (החל מן ה- 10 ביוני החלו להגיע לבודפשט האנשים הנבחרים מן הגטאות בערי השדה, שיועדו לנסוע אל מחוץ להונגריה ברכבת, ולימים כונו בשם 'המיוחסים' - א.נ.)⁴⁷⁰

פרוידגר פנה לקרומי לאחר תחילת הגירושים (בין אמצע לסוף מאי) ושאל לאן מגורשים היהודים, וזה טען בפניו כי הם נשלחו לוולדזה לעבודה. (כאמור, קסטנר כבר פנה בעניין מגורשי קישטרצ'ה לקרומי ב- 2 במאי - ונענה כי היהודים נשלחו לוולדזה). לקראת סוף חודש מאי הביא קצין הקשר של היודנראט, מכתבים מוולדזה. הוא התבקש על ידי קרומי לחלקם. פרוידגר קבל גלויה כתובה בעפרון מאחיו של מנהל בית החרושת שלו. היה כתוב שם, כמו בכל הגלויות: אנחנו בסדר ואנחנו עובדים. כולם כתבו על הגלויה את התאריך והוסיפו 'ולדזה'. אחד כתב בעפרון אושוויץ, ואחר כך מחק. פרוידגר וחברו זיהו בזכוכית מגדלת אותיות מחוקות. אז פנה לקרומי ואמר לו כי הם שולחים את היהודים לאושוויץ ולא לוולדזה, וקרומי נאלץ להודות בכך:

מה הוא היה יכול לעשות, בודאי שהוא אישר[...] אולי הם פחדו בימים הראשונים שאם האנשים ידעו שהולכים לאושביינצים יהיה מרד, אבל כיוון שהדבר כבר התחיל, לא פחד ואמר נכון שזה על יד ולדזה ושזה לעבודה, [...] אנו קיבלנו את זה. לא ידענו בדיוק מה זה אושביינצים, [...] עד שביום אחד קיבלנו את הפרוטוקול של אושביינצים [...] מוייסמנדל, קיבלתי העתק. [...] זה היה בתחילת יוני. אולי בין ה- 10 עד ה- 15 ליוני [...]

ש. הלוי: היה ביניכם (ביודנראט) ויכוח אם לחלק [את המכתבים - א.נ.] או לא?
ת. פרוידגר: לא.

⁴⁶⁹ עדות הנזי ברנד, ג"מ, ריכוז עדויות, עמ' 148: "הועדה נתנה עוד כסף לגרמנים – לפני נסיעת בעלי נתנו קסטנר ואופנבך [...]. ועוד הרבה פעמים"

⁴⁷⁰ עדות הנזי ברנד, 1 באפריל 1954, ג"מ, ריכוז עדויות, עמ' 153; לפי באואר הסכם הביניים נחתם בין ברנד לבאדר ב- 29 במאי, וקסטנר קיבל אותו ב- 10 ביולי, ומיד מיהר להביאו אל אייכמן ואל בכר, ולדברי באואר, הם התרשמו מתוכנו. בתוך: באואר, **יהודים למכירה**, עמ' 262. לפי דבריה של הנזי ברנד דבר הסכם הביניים הגיע לבודפשט לפני ה- 22 במאי.

ש. לא היה דיון אם לא כדאי לחלק?

ת. לא. [...] ראינו שכולם כתבו לפי צו [...] לכל הפחות צריך לדעת [בני המשפחה – א.ג.] אם הוא הגיע למקום זה [...] חשבנו שזה ולדזה ו[רק] אחר כך ידענו שזה אושוויץ.

ש. אם הגלויות האלה נכתבו לפי צו, אז אולי לא היה כדאי לחלק אותן, מפני שזה יכול היה להטעות או לרמות את היהודים?

ת. למה אתה אומר זאת?

ש. יחשבו שולדזה זה מקום טוב, ולא יחשבו על אושוויץ.

ת. בתחילה חשבנו גם כן שזה ולדזה, אדוני הנשיא, צריך תמיד לעשות הבדל בין השיטה הפרטית שלי ובין העניין הרשמי. אני לא הייתי חופשי גם כן לעשות בשם היודנראט. לא הייתי רשאי לעשות דבר מה. גם אני חשבתי שזה ולדזה עד שלאחר מה שקיבלתי מוייסמנדל [...]

ש. בנוגע לתבילה האחרונה, כאשר גילית שזה לא ולדזה אלא אושוויץ, לא התייעצתם ביודנרט אולי כדאי להודיע לקרובים שזה לא ולדזה אלא אושוויץ, או בכלל לא לחלק גלויות אלה.

ת. אני לא זוכר שהיה ויכוח כזה [...] זה באמת היה מקרה שאני הייתי שם, זו לא הייתה מחלקה שלי. זה היה מן השמים שראיתי את הגלויות. זה לקח זמן עד שפענחנו שזה אושוויץ. למחרת הלכתי לקרומיי לדבר על העניין הזה, וכאשר חזרתי לא היה כבר מדובר על הגלויות.⁴⁷¹

ב- 28 במאי פגש פרוידגר באקראי בסילאגי, מראשי 'השומר הצעיר' ההונגרי, בעת שזה עמד למסור את רשימת אנשי קלוז' לקרומיי, במקום קסטנר, אשר נעצר יחד עם חבריו יום קודם על ידי הגסטפו ההונגרי, לאחר שחשפו בדירת השרות של ועדת ההצלה מסמכים מזויפים, תכשיטים בשווי 40 אלף דולר וסכומי כסף גדולים. בעקבות שיחתם ביקש פרוידגר מסילאגי להכניס לרשימה שעמד להגיש לקרומיי את הרב יואל טייטלבוים, הרבי מסאטמר, שנתפס מספר ימים קודם בנסותו לברוח לרומניה, והושם בגטו קלוז'. קסטנר וכל שאר העצורים שוחררו כעבור מספר ימים, בלחץ הגסטפו הגרמני, מבלי שנענשו על ידי ההונגרים בעונש החמור הנקוט בחוק ההונגרי, כלפי מחזיקי כסף זר ומסמכים מזויפים.⁴⁷²

פרוידגר ביקש להרחיב את המסגרת שהשיג מאייכמן בתחילת שלב הגטואיזציה, בעת בקשת שחרור הוריו הזקנים של ריינין מהגטו בצפון מזרח הונגריה. כזכור, אייכמן נענה אז והתיר לכל קרובי המשפחה מדרגה ראשונה של חברי היודנראט בבודפשט, לבוא מגטאות ערי השדה לבודפשט. עתה, עם הגירושים, פנה פרוידגר לויסליצני, במסגרת רצונו להרחיב את מעגל הניצולים, וביקש להביא את כל חברי היודנראט בערי השדה לבודפשט. ויסליצני הסכים לבקשתם. הוא אמר: אנו מוכנים לשלוח אליכם את המנהיגים של כל קהילה וקהילה, של כל מקום ומקום. תערכו את הרשימות ותעבירו אותם אלי. היו מקומות שהצלחנו, אבל ב- 80% לא הצלחנו". בעדותו הודה פרוידגר כי "לאחר מעשה אני רואה כי הוא [אייכמן/ ויסליצני – א.ג.] עשה זאת רק כדי לחייב אותם [את חברי היודנראט – א.ג.]. [...] כדי שיהיה יותר בשקט. אדם קרוב אל עצמו, ואם הורגים את משפחתו שלו זה יותר נורא".⁴⁷³

⁴⁷¹ עדות פרוידגר וחקירתו בידי השופט, משפט קסטנר, 12 באוגוסט 1954, ג"מ, עמ' כ"ג – 14 – 15, 17 – 22. שלוש פעמים 'הועברו' גלויות מולדזה ליודנראט: פעם אחת הביא גאבור – מזכיר היודנראט, פעם שנייה הביא פרוידגר ופעם שלישית הביא קסטנר. בתוך: סיכום תמיר, 30 בספטמבר 1954, עמ' ל"ג – 36; דו"ח קסטנר, עמ' 87.

⁴⁷² זיכרונות פרוידגר עמ' 25 – 26; בדברי הסיכום של תמיר ב- 29 בספטמבר 1954, עמ' ל"א – 31 – 35 נאמר: "פרוידגר בדין וחשבון שלו מספר על משא ומתן ארוך על קלוז'. בעדותו הוא אומר שבין ה- 23 באפריל ובין 16 במאי נפגש עם קסטנר, ושם הוא ידע על רשימה של 300 – 400 איש. דנציג אמר שלפחות ארבע פעמים הלכה הרשימה הלוך ושוב [בין בודפשט וקלוז' – א.ג.] ובכל פעם ארך הדבר כמה ימים. הרכבת הרשימה ארכה בין ראשית ואמצע מאי עד 3-4 ביוני.

⁴⁷³ עדות פרוידגר, משפט קסטנר, 12 באוגוסט 1954, ג"מ, עמ' כ"ג – 17.

פרוידגר סיפק כמות גדולה של תכשיטים ומזמונים לויסליצני בפגישותיו עמו. הוא מצידו גמל לו, כאשר התיר לפרוידגר לבחור כשמונים מנהיגים יהודים אורתודוקסים מגטאות שונים ולהביאם לבודפשט, רובם צורפו אחר כך לרכבת קסטנר.⁴⁷⁴

על פי קסטנר, מספר יהודי ערי השדה שהועברו לבודפשט מהגטאות במחוזות, בסיוע גרמני, גדל מ-300 ל-800 – 900 יהודים. ב-30 ביוני עתידים היו לצאת מהונגריה ברכבת ברגן בלון, קסטנר.⁴⁷⁵

סביר להניח, שאם סילאגי ידע על רשימת 300 יהודי קלז', העתידים להגיע למחנה מיוחד בבודפשט, אף חברי הנהגת החלוצים בוועדת ההצלה, רפי בנשלוס ופרץ רבס, ידעו עליה ועל קיומן של הרשימות הנוספות מהגטאות בערי שדה נוספות.

ניצני מפנה מדיני במערב והמשך משא ומתן עם הנאצים

ב-6 ביוני פלשו צבאות בנות הברית לחופי נורמנדיה והחלה הנסיגה הגרמנית במערב אירופה.

לאחר שהסתיים גירוש יהודי קלז', הובאו ב-10 ביוני אנשי קלז' הנותרים שנבחרו להגר, למחנה קולומבוס בבודפשט. המחנה נשמר על ידי הגרמנים לבל ייפגעו על ידי הכוחות ההונגריים. הקמתו הייתה נהוגה בכל אירופה כדי להחזיק מלאי של אישים שאפשר לסחור בהם, ולהעמיד מנהיגים ואישים שנושאים ונותנים בענייני היהודים תחת התחייבות כלפי הגרמנים. אחרי תאריך זה הגיעו קבוצות נוספות לשם מגטאות אחרים בערי השדה, רובם על פי רשימות שהוכנו על ידי ועדת ההצלה.

אייכמן בא אל קסטנר ב-9 ביוני באיום להפעיל תוך שלושה ימים את "טחנות אושוויץ" אם עד אז לא תתקבל תשובה מקושטא בנוגע לשליחות ברנד. כעבור יומיים, ב-11 ביוני, הביא קסטנר בפני אייכמן את הצעתו בדבר תשלום חמישה מיליון פרנקים שוויצרים כנגד הבטחת חייהם של 100 אלף יהודים. כנראה שב-14 ביוני ניתנה הסכמתו של אייכמן לשלוח 15 אלף יהודים מערי השדה לשטרסהוף, "להחזיק אותם על הקרח", ועוד 15 אלף יהודים מתושבי בודפשט, לאחר שיתחיל גרושם של אלה. בימים 25 – 28 ביוני הופנו שישה – שבעה משלוחים לשטרסהוף שבאוסטריה, במקום לאושוויץ, ובהם בין 15 אלף לבין 20 אלף יהודים⁴⁷⁶ רובם הגדול ניצל במלחמה. לדברי פרוידגר, הקהילה היהודית בבודפשט תמכה בהם כספית.⁴⁷⁷

לדברי ברהאם, הצעתו "הנדיבה", של אייכמן לשלוח 15 – 18 אלף יהודים לשטרסהוף הייתה מעשה סחטנות מזוויעה. ארנסט קלטנברונר הממונה על ה-RSHA ביקש להעביר בדחיפות אלפי יהודים הונגרים לאוסטריה כדי להקל על המחסור בידיים עובדות, בתגובה לפניות נואשות של יזמים אוסטרים ובכירים

⁴⁷⁴ ברהאם, "פעולות הצלה בהונגריה: מיתוס ומציאות", עמ' 41.

⁴⁷⁵ קסטנר אל שרתוק, גרינבאום, שינד עבד בן גוריון, גינסבורג, 21 באוקטובר 1945, את"ה, אוסף ריבלין, 80/1872/32.

⁴⁷⁶ דו"ח קסטנר, עמ' 95; פסק דין אגרנט, "פסקי דין" כרך יב, תשי"ח/תשי"ט – 1958 עמ' 2134. (להלן: "פסקי דין" 1958). מספר המגורשים לשטרסהוף אינו ברור, והוא נע במקורות השונים בין 12 אלף ל-20 אלף יהודים. המשלוחים לשטרסהוף היו מגטו Baja (6841 יהודים), מגטו Szolnok (2567 יהודים), מגטו Szeged (5739 יהודים), מגטו Debrecen (6481 יהודים) - אנשים, נשים וטף, על משפחותיהם. הם הועסקו בתעשייה ובחקלאות במחנות עבודה בסביבת שטרסהוף.

⁴⁷⁷ דו"ח פרוידגר, 1 באוקטובר 1944, עמ' 48, 53, 50; זיכרונות פרוידגר, עמ' 33 – 34.

בממשל, ובכללם קרל בלאשקה (Blaschke, K.), ראש עיריית וינה. קסטנר לא יכול היה לדעת באותה עת מה הניע את אייכמן להציע את הצעתו, וייחס את היענות אייכמן לפרי מאמציו שלו לשלוח יהודים נוספים לחו"ל. אף עלפי שמדובר היה בסחטנות, כ- 15 אלף יהודים שנשלחו לשטרסהוף ניצלו.⁴⁷⁸

לדברי דב דינור, הביורגרף של קסטנר, הנשים והילדים היוו את רוב המשלוח לשטרסהוף, ורק 30% מן היהודים היו כשירים לעבודה. העובדה שקלטנברונר לא נתן הוראה לרצוח את כוח העבודה הבלתי כשיר מיד, מוכיחה כי אין ספק שיהודים אלה נשארו בחיים הודות למשא ומתן בין אייכמן וקסטנר. רק הימלר, רייכספיהרר הס"ס, יכול היה לתת פקודה כזאת לקלטנברונר, ראש משטרת הביטחון. כנראה שהימלר רצה לשמור עליהם למקרה שהמשא ומתן עם המערב אמנם ייפתח.⁴⁷⁹

כנראה כי עסקה זו של שליחת יהודים לשטרסהוף במקום לאושוויץ, לא הייתה ידועה, מלכתחילה, לראשי ההנהגה היהודית.⁴⁸⁰ קראוס העיד כי בשעה שנעשו ההכנות ליציאת היהודים ברכבת קסטנר, לא עמדה בפני היהודים אופציה להישלח לשטרסהוף, מפני שהדבר נודע רק שבועות אחדים לאחר 30 ביוני 1944, מועד יציאת אותה רכבת. לקראוס נודע על כך מפי קומוי שסיפר לו שהם שולחים מזון, על פי דרישת הגרמנים, לאוסטריה עבור 10 – 12 אלף יהודים שנמצאים שם.⁴⁸¹

הצווים ליישובם מחדש ולריכוזם של יהודי בודפשט הוצאו ב- 16 ביוני. היה עליהם להתרכז בכ- 1800 - 1900 בניינים מכוכבים (Sarga Csilagos Hazak). לאחר שהושלם היישוב מחדש פורסמה תקנה ב- 25 ביוני שהיהודים רשאים לעזוב את בתיהם אך ורק בין השעות שתיים לחמש אחר הצהריים ורק לשם קבלת טיפול רפואי, עריכת קניות ורחצה.⁴⁸²

בערך באמצע חודש יוני, בשיא תקופת הגירושים של יהודי ערי השדה, 'הובאו' בפעם השלישית גלויות מולדזה. היה זה לאחר שהמידע מתוך דו"ח אושוויץ היה בידי הנהגת יהודי בודפשט. האגרות הובאו למשרדי היודנראט על ידי קסטנר. קראוס הגיע למשרדי היודנראט, וחברי היודנראט הראו לו את הגלויות שנשלחו על ידי היהודים המגורשים. הוא עיין בכ-חמש - שש גלויות מתוך כ- 300 – 400 גלויות שהיו מונחות שם. מיד הבחין כי תוכן כל הגלויות זהה, וניכר היה שלחצו על היהודים לכתוב את הגלויות. בגלויות היה כתוב: אני בריא, אני עובד, לא חסר לי דבר. המכתבים היו ללא בול. כתובת השולח היתה ואלדזה. בסיום כל מכתב הייתה חתימה. לאחר זמן מה נכנס קסטנר, וקראוס שאל אותו האם קרא את

⁴⁷⁸ ברהאם, "פעולות הצלה בהונגריה: מיתוס ומציאות", עמ' 40 – 41; 184; Braham, **Destruction**, doc. no. עוד על הנסיעה לשטרסהוף ראה: **דו"ח קסטנר**, עמ' 95 – 99; ראש עיריית וינה ביקש את הס"ס ב- 7 ביוני 1944 לשלוח לו יהודים, לעבוד באזורי בתי חרושת. בתוך: Bauer, **Joint**, p. 399. השופט אגרנט טען כי אמנם הצלת 15 אלף היהודים שהגיעו לשטרסהוף היתה הונאה של אייכמן, בהיענותו לבקשת קלטנברונר ובלשקה- ראש עיריית וינה, אך לקסטנר היה יסוד להאמין שאמנם אייכמן נענה לבקשתו להצלה רחבה. בתוך: "פסקי דין" 1958, עמ' 2133.

⁴⁷⁹ **דו"ח קסטנר**, מבוא, עמ' 25.
⁴⁸⁰ הנזי ברנד לא סיפרה על המשלוחים לשטרסהוף בעדותה; קסטנר אינו מזכיר זאת בשבועתו בנירנברג (מוצג 73); בכר אינו זוקף הישג זה לזכותו בדו"ח שלו למעצמות הברית (מוצג קי"ז), ואולם לדעת השופט חשין: "לא ראינו- אינה ראייה. קסטנר מספר על זה על דרך החיוב ובמפורט". "פסקי דין" 1958, השופט חשין, עמ' 2300.

⁴⁸¹ חקירת בית המשפט את קראוס, 2 ביולי 1954, ג"מ, עמ' י"ד – 26; השופט זילברג ניתח את תוכנית שטרסהוף כחלק מתוכנית הצלה כללית, כפי שהציג אותה קסטנר, ועל פי עדותה של הנזי ברנד. מסקנתו היתה שאפילו הנזי ברנד לא ידעה בעת שמסרה את שני מיליון הדולר, שסכום זה היווה תשלום גם עבור הנסיעה לשטרסהוף. היא שילמה שני מיליון דולר בדברי ערד, תכשיטים, שטרות וכי' עבור נוסעי רכבת ברגן בלזן בלבד. את המידע על מספר היהודים שנסעו לשטרסהוף - מה עלה בגורלם וכמה מהם ניצלו - שאב קסטנר מפי קרומיי בלבד. בתוך: "פסקי דין" 1958, עמ' 2257 – 2258.
⁴⁸² ברהאם-קצבורג, **הונגריה**, עמ' 292-293.

הגלויות, ומדוע נתן הוראה ליוזנראט לחלק את הגלויות. קראוס הציע שלא לחלק את הגלויות כדי להתייעץ ולברר האם יש מקום לחלוקתם. לדבריו, הוא עצמו היה נתון בדילמה. יתכן שעל ידי אי חלוקת הגלויות ימנעו שמחה ממקבלי הגלויות, כי זאת עדות כי יקירם בחיים. ומאידך, חלוקת הגלויות יכולה להטעות את היהודים עוד יותר. התפתח ויכוח קצר שמא הצנזורה הגרמנית לא הרשתה לכתוב יותר. קסטנר עמד על כך שיש לחלק את הגלויות מפני שהגרמנים הורו לו לחלק את החבילה. חברי המועצה היהודית: שטרן, פטה ווילהלם אמרו שמכיוון שהגרמנים שלחו את הגלויות על ידי קסטנר, וקסטנר טען שחובה לחלק את הגלויות, אז הם אינם יכולים לקבל עליהם את האחריות לאי חלוקתם.⁴⁸³

ב- 24 ביוני כתב קסטנר לנתן שואלב, ובין השאר התייחס בקצרה לגלויות מוולדזה. בהתייחסות אין כל ביטוי לחשש מאמיתות הגלויות, כפי שעלו בקרב החברים בבודפשט. קסטנר לא הסתפק בציון עובדת קבלת הגלויות אלא פרש את עצם שליחת הגלויות כביטוי לסימני חיים שהתקבלו מכמה אלפי יהודים: "רבים מן המגורשים שנשלחו לעבודה נתנו כבר סמני חיים. על כל הגלויות האלה הבאים מוולדזה, הם מתוארכים. הם מדווחים שהמדוברים במצב טוב. כמה אלפים מגלויות אלה הגיעו בזמן האחרון".⁴⁸⁴ תוכן מכתב זה, שנכתב כמעט חודש וחצי לאחר תחילת הגירוש, עומד בסתירה לדו"ח קסטנר, בו כתב קסטנר על אי האמון שחש כלפי תשובת קרומיי כבר ב- 2 במאי, בעת ששאל אותו לאן הלכו מגורשי קישטרציה (ב- 28 באפריל), וקרומיי השיבו לוולדזה.⁴⁸⁵

פלגי וגולדשטיין, הצנחנים מא"י, הגיעו לבודפשט ב- 20 – 21 ביוני וביקרו אצל קסטנר באותו יום. קסטנר הודיע על בואם לקלאגס, ראש שרותי הביטחון והגסטפו בבודפשט. קסטנר שכנע את שני הצנחנים כי נוכחותם בבודפשט מסכנת את ההגירה העומדת על הפרק. פלגי התייצב בפני סגן ראש הגסטפו הגרמני, וב- 26 או 27 ביוני נאסר על ידי הריגול הנגדי ההונגרי. ב- 1 ביולי בבוקר יצאו קסטנר וגב' ברנד בלוויית בלשי הריגול הנגדי למחנה קולומבוס, ושכנעו את גולדשטיין להסגיר את עצמו לבלשים.⁴⁸⁶ חברי היוזנראט, כמו גם קראוס, לא ידעו על כל הפרשה, אלא בשלבים המאוחרים שלה, כפי שיתברר בהמשך.

ב- 24 ביוני נודע לדעת הקהל בשווייץ ודרכה למערב, בפעם הראשונה, על תוכן דוחות אושוויץ ושואת יהודי הונגריה, אשר נשלחו על ידי קראוס ב- 19 ביוני והופצו על ידי ג'ורג' מנטלו, ציר סן סלבדור בשווייץ. בהשפעת התגובות הקשות לדוחות במערב⁴⁸⁷ התכנסה מועצת הכתר ההונגרית ב- 26 ביוני והחליטה על הגירת יהודים ועל הפסקת הגירושים, שפסקו באופן רשמי רק ב- 7 ביולי, אך נמשכו למעשה עוד ב- 9 ביולי.

⁴⁸³ חקירת בית המשפט את קראוס, 2 ביולי 1954, ג"מ, עמ' י"ד – 27; חקירת היועץ המשפטי את קראוס, שם, עמ' י"ז – 33 – 34; חקירת השופט את קראוס, שם, עמ' י"ח – 27 – 31.
⁴⁸⁴ בודפשט, 24 ביוני 1944, את"ה, א. ריבלין.
⁴⁸⁵ דו"ח קסטנר, עמ' 79 – 81.
⁴⁸⁶ פס"ד השופט הלוי, פסקאות: 33, 82, 83, 86, 87, 89.

⁴⁸⁷ לאחר שהעובדות על הפתרון הסופי של יהדות הונגריה התפרסמו בעיתונות השוויצרית והשבדית, החליטו סוף סוף כמה ממנהיגי העולם, ובכללם האפיפיור פיוס ה-12, הנשיא רוזוולט ומלך שבדיה להתערב לטובת היהודים. הורטי קיבל את ההחלטה משהבין שמדינות הציר עומדות לפני תבוסה ודאית וקרובה, לאחר נחיתתן של בעלות הברית בנורמנדי ולנוכח התקדמותו הנחושה של הצבא האדום במזרח. קרוב לוודאי שהתחזית הצבאית של הורטי הושפעה גם מהפצתה של בודפשט בידי האמריקאים ב- 2 ביולי 1944. בתוך: ברהאם, "פעולות הצלה בהונגריה: מיתוס ומציאות" עמ' 23.

קורט בכר (Becher K.), אשר היה כפוף ישירות להימלר, החל בחודש יוני, בזמן ההכנות ליציאת רכבת קסטנר, ליטול את האחריות למשא ומתן הכלכלי עם קסטנר על מימוש תוכניות ההצלה בשיתוף עם הגרמנים. ב-30 ביוני יצאה הרכבת שארגן קסטנר בהסכמת הגרמנים ועליה 1684 יהודים. הרכבת הייתה מיועדת לספרד, אך הגיעה, אולי במזל, לברגן בלזן, ליד הנובר, ב-8 ביולי. קסטנר שילם סכום נוסף, זמן קצר לפני יציאת הטרנספורט לברגן בלזן, בנוסף לכ-7 מיליון פרנקים שוויצרים (כ-2 מיליון דולר) ששולמו עבור נוסעי הרכבת.⁴⁸⁸ הנוסעים הפכו להיות שוב בני ערובה, ושחרורם מברגן בלזן היה מותנה בסיפוק סחורה נוספת.

אחרי הפסקת הגרוש בערי השדה, היה אייכמן מעוניין להכשיר את הקרקע לחידוש הגירוש, ע"י הסכם עם קסטנר ליציאת רכבת שנייה. ועדת ההצלה כבר התחילה למכור בין יהודי בודפשט מקומות נסיעה באותה רכבת, והחלה להכניס, בהסכם עם ה-ס"ס, חלק מהיהודים – המיועדים לנסוע לשטרסהוף - למחנות "המיוחסים" ברחוב קולומבוס וברחוב ארינה תחת משמר ה-ס"ס.⁴⁸⁹

קסטנר הציע לאייכמן עבור המשלוח השני, באישור ראשי המועצה היהודית, תכשיטים שערכם חמישה מיליון פרנק, מטבע מקומי ומטבע חוץ. הנאצים חישבו תחילה 1000 עד 2000 דולר לראש, לבסוף הסכים אייכמן על תשלום בסך מאה דולר לנפש ואת השארית רצה בסחורה. ב-18 ביולי קסטנר שב ונעצר על ידי ההונגרים, שביקשו לדעת עוד מידע על אודות מגעיו הגרמנים. בעשרת ימי מעצרו התקשר פרוידגר עם בכר והציע לו 250 משאיות שניסה להעביר משווייץ או כסף שוויצרי. לשם כך יצר פרוידגר קשר עם אייזיק שטרנבוך, נציג החרדים, ועם חוג מכריו במונטריי שבשווייץ. הנושא היה דחוף, כי רק לאחר מסירת הטרקטורים היה אמור להיפתח המשא ומתן על המשלוח השני לשטרסהוף. קסטנר ביקש מסלי מאיר, הנציג המוסמך של הגוינט בשווייץ, להפקיד 2 מיליון פרנקים שוויצרים בידי נאמן, על מנת לשלם את הרכישות מן הסכום הזה. אך עד מהרה נודע כי סלי מאיר אסר להשתמש בכסף העומד לרשות קסטנר לרכישת סחורות, וכך גם מקללנד, נציג הוועד לפליטי מלחמה בברן. נוכח המצב הרגיש של המשלוח לשטרסהוף, אשר גורלו היה קשור במסירת הסחורות לגרמנים ובמיוחד במסירת הטרקטורים, מומנו הסחורות ממקורות פרטים של גיולה לינק, ידידו וחברו של פרוידגר בוועד ההצלה החרדי, עובדה שהכעיסה מאד את סאלי מאיר.⁴⁹⁰

ב-2 ביולי הופצה בודפשט על ידי 600 אווירונים אמריקאים, לאחר שגירוש היהודים טרם פסק. באותו יום החליטה ממשלת הונגריה על הפסקת הגירוש מבלי לחכות לתשובה גרמנית. ב-4 ביולי ביקש הורטי מויזנמאיר להוציא את הגסטאפו מהונגריה.⁴⁹¹ למרות ההחלטה על הפסקת הגירוש, עדיין המשיכו גירושים ספורדים גם אחרי ה-7 ביולי, יום הפסקת הגרושים הרשמי. אנשי ה-ס"ס הגרמנים החזיקו את

⁴⁸⁸ לדברי הנזי ברנד: "אספו את הכסף בוועד הקהילה במשך חודש ימים. רק מאנשים פרטיים [...] כשהמזוודה הראשונה התמלאה אז סגרנו והבאנו אותה לגרמנים [...] הלכנו [אופנבך והנזי - א.נ.] לגרמנים 3 פעמים עם המזוודות. קסטנר נתן את הכסף עוד לפני נסיעת הטרנספורט לברגן בלזן, זמן קצר לפני כן", עדות הנזי ברנד, 31 במרס 1954, ריכוז עדויות, ג"מ, עמ' 148.
⁴⁸⁹ רוזנפלד, **תיק פלילי**, עמ' 184; פס"ד השופט הלוי, פסקה 76.

⁴⁹⁰ ברהאם, "הצלה בהונגריה", עמ' 40 - 41; באואר, **יהודים למכירה**, עמ' 263; עוד על הנסיעה לשטרסהוף ראה: **דו"ח קסטנר**, עמ' 95 - 99; דו"ח פרוידגר עמ' 50; זיכרונות פרוידגר, עמ' 33 - 34.

⁴⁹¹ דברי ינו לבאי, כנס גורל יהודי הונגריה, 2 ביולי 1961, איו"ש, O.15.H/213 (להלן: כנס גורל יהודי הונגריה)

חברי היודנראט במטה הגסטפו בשוונברג, כדי שאלה לא יודיעו לממשלה ההונגרית על גירוש נוסף שבוצע ממחנה הריכוז בקישטרצה.⁴⁹²

לפי הנתונים הגרמניים, בין 14 במאי ל-7 ביולי גורשו לאושוויץ 435 אלף יהודים. נשאו רק 250 אלף יהודי בודפשט, הגברים שבגדודי העבודה והמומרים שניסו לחמוק מגירוש בתור נוצרים.⁴⁹³ לדברי שרי ראובני, בין ה-15 במאי ל-8 ביולי גורשו כ-450 אלף איש ואשה, ונותרו בהונגריה כ-300 – 320 אלף יהודים: הקהילה בבודפשט והגברים בפלוגות העבודה.⁴⁹⁴

לסיכום

לדברי קסטנר, הוא פעל מתוך ראייה כי ההנהגה הקיימת אינה מסוגלת להתמודד עם אסון בסדר גודל שכזה. הנהגת היודנראט נענתה ברצון ליוזמתו ליטול ממנה את הנהגת המשבר האיום והקשה. קסטנר הצטייר כאקטיביסט, בעל קשרים טובים עם הגרמנים ועם הנהגת הישוב היהודי בא"י ומנהיגים יהודים בעולם. גם תכונותיו האישיות תרמו לכך. קסטנר היה ידוע כבעל אומץ לב, כריזמטי ובעל כושר שכנוע, וכפי שהיועץ המשפטי העיד, שקרייריזם ואמביציה בלתי רגילים אוכלים בו, והפך להיות לבעל הקשר היחיד ובעל המידע הסודי היחיד - לאחר נסיעת ברנד - במשא ומתן בין היהודים והגסטפו. הוא היה למנהיג ההצלה של היהדות ההונגרית, על דעת הנהגותיה השונות.

הנהגת היודנראט וההנהגה הציונית והחלוצית הצטרפו לדרכו, מבלי להבין, כפי שפרוידגר הודה, כי הפכו למכשיר בידי הגרמנים בביצוע מדיניותם. ההטעיה הגרמנית התנהלה בשני שלבים: בשלב הראשון, העמידו ראשי הס"ס פנים שהם מוכנים להמשיך במשא ומתן ברוח "תוכנית אירופה", כפי שנידונה לראשונה בסלובקיה, תוך סחיטת כסף. זו נידונה לראשונה עם פרוידגר וגובשה עם קסטנר וברנד ועוזרי אייכמן ב-5 באפריל (ביום שנכנסה לתוקפה התקנה לענוד טלאי צהוב, וההכנות לגיטואיזציה בערי השדה נכנסו להילוך גבוה).

השלב השני התחיל בסוף חודש אפריל - ראשית מאי - בעת שהיו בידי קסטנר, לפחות, ידיעות על גירוש יהודי קישטרצה לאושוויץ, ועל הגירוש האינטנסיבי הצפוי של יהודי ערי השדה, ואולי ידיעות על ההכנות באושוויץ לקליטת יהודי הונגריה. אז הציע הס"ס שתי תוכניות הצלה: תוכנית 'משאיות תמורת דם' שדיברה על הצלת מיליון יהודים תמורת טובין, ותוכנית מוחשית יותר להצלת מספר מוגבל של יהודי הונגריה, באמצעות הגירה. באופן זה ביקשו להסיח את תשומת הלב של המנהיגים והמון היהודים מן ההשמדה על ידי עסוק בהצלה מצומצמת, תוך זריעת פילוג איש באחיו, ותוך סחיטת סכומי כסף עצומים מן היהודים המקומיים ומכספי העם היהודי שנשלחו לוועדת ההצלה בבודפשט - למען פעולות להצלת יהודי הונגריה.

⁴⁹² חקירת פרוידגר, משפט קסטנר, 13 באוגוסט 1954, ג"מ, עמ' כ"ד – 49. הנאצים הגרמנים וההונגרים הצליחו לגרש כמעט 3,000 יהודים אחרי הפסקת הגירוש: ב-19 ביולי ממחנה המעצר קישטרצה (Kistarcsa) וב-24 ביולי גורשו משארואר (Sarvar). בתוך: ברהאם, "פעולות הצלה בהונגריה: מיתוס ומציאות", עמ' 25.

⁴⁹³ באור, יהודים למכירה, עמ' 204.

⁴⁹⁴ שרי ראובני, "חסידי אומות עולם והמחתרת החלוצית בהונגריה", ילקוט מורשת, ס"ד (1997), עמ' 47.

ישנם חוקרים, ובראשם פרופ' יהודה באואר, הסבורים כי לתוכניות ההצלה עם הגרמנים היה בסיס שמקורו ברצונו של הימלר להגיע אל מעצמות המערב, באמצעות היהודים, אגב סחיטתם הכספית, ואין לראות בהם מלכתחילה, הטעייה גרמנית.

בנוסף לתוכניות ההצלה שהוצעו ליהודים, במקביל להחרפת הצעדים למימוש הפתרון הסופי, עשו הגרמנים מחוות שונות כלפי מנהיגי היהודים בדמות החזרת כספים ומכתבים שנפלו לידיהם; מחילה על קשר עם אויבי הגרמנים; התעלמות מבריחות של יהודים; הצלת קרובי משפחה וחברי הנהגת גטאות מגירוש על ידי הבאתם לבודפשט; הענקת פטור מטלאי צהוב; הפעלת לחץ גרמני על הגסטפו ההונגרי לשחרר ממאסר את חברי ועדת ההצלה, ועוד.

מעל הכול בלט כישלונו המוסרי של קסטנר בכך שמנע מידע חשוב ורצוף מההנהגה היהודית, שסמכה את ידיה עליו והשקיעה הון ומאמץ רב לסייע בידו. פרוידגר העיד כי בשבועות הראשונים לבא הגרמנים היה לאורתודוקסים החרדים אמון מלא בקסטנר, אך עם הזמן הסתבר לו כי למרות שעבדו יחד, ניהל קסטנר משא ומתן בחשאי ולא גילה לאיש מאנשי ההנהגה את תוכנם, ורק לאחר שנאלץ הוא מסר חלקי דברים. קסטנר לא בא אל הפגישות עם מנהיגי היודנראט, למרות הבקשות החוזרות ונשנות, ולא הסכים להקים ועדה שתשב פעם ביום או יומיים אשר תסקור את המצב ותגיע לכלל מסקנות והחלטות. כל הסודות הכמוסים ביותר, בעלי השפעה גורלית לעתידה של היהדות ההונגרית נותרו נחלתו הבלעדית. הוא נמנע מלדווח על התפתחות העניינים גם לחברי התנועה הציונית, כולל למשה רוזנברג, מפקד ועדת ההגנה.⁴⁹⁵ לא מצאתי את תגובת קסטנר, במהלך המשפט או במקום אחר, להאשמה כלפיו כי מנע מידע ממועצת היהודים.

קראוס היה המתנגד הבולט, היחיד בקרב ההנהגה היהודית, אשר מתחילת הדרך הבין כי שיתוף הפעולה עם הגרמנים הוא הרה אסון, ועל רקע זה נבחן את דרכו האלטרנטיבית בהצלה.

⁴⁹⁵ חקירת פרוידגר, משפט קסטנר, 13 באוגוסט 1954, ג"מ, עמ' כ"ד 27-23; דו"ח פרוידגר עמ' 26-27. יש לאמר כי ועדת ההגנה לא קמה בפועל, למרות הבקשה והכסף שנשלחו מקושטא לכך.

פרק שישי : דרכו האלטרנטיבית של קראוס בהצלה

ניתן להבחין בשלושה שלבים בהתגבשות דרכו האלטרנטיבית של קראוס בהצלה, עד אשר זכתה להכרה, עם החלטת ממשלת הונגריה על הגירת 7800 בעלי סרטיפיקטים יהודים והפסקת גירוש יהודי ערי השדה:

א. **מן הפלישה הגרמנית עד סוף חודש אפריל – ראשית חודש מאי**. תקופה שבה קראוס שיתף פעולה עם קסטנר בהגירת 600 יהודים מהונגריה. במקביל קיים מגעים עם נציג הצלב האדום הבינלאומי, פקידים במשרד החוץ ההונגרי, הקונסול השוויצרי שרל לוץ וולדמר לנגלט השבדי (Prof. Langlet, V.), לקדם הגירה רחבה או לפחות להבטיח הגנה לבעלי סרטיפיקטים. בסוף תקופה זו אישרו פקידים במשרד החוץ ההונגרי הגירת 7800 בעלי סרטיפיקטים משפחתיים, שבפירושם הרחב היו ל- 40,000 סרטיפיקטים ליחידים.

ב. **מראשית חודש מאי עד 6 ביוני (הפלישה לנורמנדיה)**. תקופה בה הפסיק קראוס את שיתוף הפעולה עם קסטנר להגירת היהודים, אך השניים המשיכו להיפגש בענייני הצלה. על הפרק עמדו שתי תוכניות הצלה, אשר קראוס ראה בהם הטעייה גרמנית: הגירת 600 יהודים לספרד, אשר מספרם הלך ועלה תמורת מיליוני פנגו, במסווה של גירוש; וכן הצלת מיליון יהודים תמורת עשרת אלפי משאיות עמוסות טובין, במסגרת שליחות ברנד לקושטא. במהלך ההכנות למימוש שתי תוכניות ההצלה הללו, התבצעו במהירות ובאכזריות ריכוז וגירוש יהודי ערי השדה.

ג. **מהתקופה שלאחר 6 ביוני ועד הפסקת גירוש יהודי ערי השדה, ב- 7 ביולי**. בתקופה זו חדלו קסטנר וקראוס משיתוף פעולה בענייני הצלה. גירוש היהודים לאושוויץ נמשך. צירוף של מספר אירועים הביא לתפנית בגורל יהודי הונגריה: הפלישה של בנות הברית לצרפת; ההשפעה הדרמטית שהייתה לפרסום דו"ח אושוויץ ודו"ח שואת יהודי הונגרי, אשר נשלחו בידי קראוס והופצו בידי מנטלו, ציר סן סלבדור בברן. בעקבותיהם באו החלטות מועצת הכתר ההונגרית לאשר הגירת 7800 בעלי סרטיפיקטים לארץ ישראל, ולהפסיק את הגירושים. ההיענות של מדינות ניטרליות ופקידי ממשל הונגרי ליטול יוזמה בפעולות הצלה גדלה, ותשתית ההצלה שהונחה בידי קראוס בחודשים מרס – יוני, הלכה והתרחבה.

שלב I : שיתוף פעולה עם קסטנר לקראת הגירה

(מן הפלישה הגרמנית ועד סוף חודש אפריל – ראשית חודש מאי)

כזכור, עד 19 במרס 1944, יום פלישת גרמניה להונגריה, התנהלה העלייה מהונגריה פחות או יותר כסדרה, באישורה ותמיכתה של הממשלה ההונגרית. החל מחודש אוקטובר 1943 ניתן רישיון לעליית תשע משפחות, מידי שבוע. מאלה הורכבה קבוצה של 50-60 איש שיצאה את הונגריה לקושטא. השלטונות לא דקדקו בפרוצדורה והסתפקו בתמונה ובפרטים אישיים, ובלבד שיותר פליטים יעזבו את הונגריה.⁴⁹⁶

⁴⁹⁶ ראה על כך בפרק שלישי.

ב- 14 במרס 1944 הבריק ברלס למשה שרת (שרתוק) כי על פי אינפורמציה מבודפשט, 600 איש מוכנים לעזיבה,⁴⁹⁷ וב- 16 במרס, שלושה ימים לפני כיבוש הונגריה, קיבל המשרד הא"י בבודפשט מברק מברלס, בו הודיע שאפשרות ההגירה ל- 600 בעלי סרטיפיקטים מ'רשימות הותיקים' אפשרית דרך קונסטנצה.⁴⁹⁸ במרס 1944 מסרה השגרירות הבריטית לממשלת טורקיה, שכל יהודי שיגיע לקושטא יקבל רשות כניסה לא"י. לאחר הודעת הבריטים, הסכימו הטורקים להקלות מצדם, וראש המחלקה הקונסולרית במשרד החוץ התורכי, כמאל עזיז פיימן, הסכים לנוסחה שהוצעה לו: תשע אשרות המעבר לשבוע לא תהיינה לבודדים או למשפחות, אלא שכל אחת מהן תוכל להיות **אשרה קבוצתית**. הוסכם גם להעלות את מספר הילדים שיוכלו לעבור דרך טורקיה ל- 150 מדי שבוע.⁴⁹⁹

ב- 19 במרס, יום הכיבוש הגרמני, פסק הקשר של קראוס עם ברלס בקושטא ונציגי הסוכנות היהודית בשווייץ, שעה שהקשר של חברי ועדת ההצלה, קסטנר וברנד, עם ועדת ההצלה בקושטא ונתן שוואלב בגינבה, בתקופה זו, המשיך להתקיים בדרך כלל ברציפות.

בימים הראשונים של הכיבוש הגרמני עמדו על סדר יומו של קראוס, כמי שהיה מופקד על העלייה מהונגריה, הוצאת שתי קבוצות עולים:

- א. קבוצה של 50 יהודים, רובם פליטים שרוכזו כבר בבודפשט ממחנות פליטים. הקבוצה הייתה אמורה לצאת את בודפשט ב- 20 במרס, כמידי שבוע.
- ב. קבוצה של 600 איש בעלי סרטיפיקטים, שהאישור להגירתם התקבל ב- 16 במרס מברלס, ויצאתם נקבעה ל- 22 במרס.

מאחר ונודע על מעצרים שנערכו בתחנות הרכבת בבודפשט ביום הפלישה, פנה קראוס לשלטונות ההונגריים וביקש להבטיח את יציאת הקבוצה למחרת היום. תשובתם הייתה לא לשלוח את הקבוצה, מאחר והשלטונות ההונגריים לא יכולים להבטיח את בטחון האנשים בדרך, והציעו להמתין עד שיתבהר המצב. ב- 21 במרס 1944 פנה קראוס לנציג הצלב האדום הבינלאומי בבודפשט, מר ז'אן דה באווייה (Jean de Baviere)⁵⁰⁰, וביקש את עזרתו להשגת היתרי יציאה ל- 50 המועמדים לעלייה. ז'אן דה באווייה פנה בטלפון, בנוכחות קראוס, לסגן שר החוץ ההונגרי סנטמיקלושי שהשתדל לסייע ליהודים, וזה הציע להמתין עד הרכבת הממשלה החדשה, תוך שהביע את דעתו כי "הממשלה ההונגרית תמשיך לתמוך גם בעתיד בעליה".

ב- 22 במרס 1944 נבחרה ממשלה חדשה בראשות דום סטואי,⁵⁰¹ וב- 23 במרס פורסמו שמות חברי הממשלה החדשה. ב- 24 במרס (במקור נכתב בטעות 24.4.44 – א.נ.) פנה ז'אן דה באווייה שוב אל

⁴⁹⁷ ריכוז מברקים מברלס, ברלס אל שרתוק (שרת), 14 במרס 1944, אצ"מ, S6/1167.

⁴⁹⁸ 261, p. Black Book, Levai; 1077, p. 2, vol. Politics, Braham; 4.3.46, דו"ח קראוס עמ' 3.

⁴⁹⁹ פורת, הנהגה במלכוד, עמ' 422 - 423.

⁵⁰⁰ על תקופת דה באווייה ראה בן טוב, הצלב האדום, עמ' 86-122. באווייה הגיע לבודפשט ב- 29 באוקטובר 1943, ואחת המשימות הראשונות שהוטלו עליו היה לפעול למען הגירתם של ילדים - יהודים. בתוקף תפקידו טיפל גם בשבויי מלחמה של בעלות הברית.

⁵⁰¹ היה נספח וציר הונגריה בברלין. הוא התמנה בו זמנית כראש ממשלה וכשר חוץ. זו הייתה ממשלת פשרה, שלכאורה לא נראתה פרו נאצית במיוחד. בתוך: ברהאם, קצבורג, הונגריה, עמ' 183.

סנטמיקלושי בעניין היתרי היציאה, וקבל תשובה, שהממשלה ההונגרית מבקשת פניה רשמית מאת הצלב האדום הבינלאומי. מאחר ולפניה כזאת לא היה לדה באווייה ייפוי כוח, הוא העביר את הבקשה למרכז הצלב האדום הבינלאומי בגינבה.

בינתיים פנה קראוס, בשם המשרד הא"י, לציר השוויצרי בבודפשט מקסמיליאן ייגר (Jager, M.), וסיפר לו על תוכן שיחותיו עם נציג הצלב האדום, ז'אן דה באווייה, ועם נציגי ממשלת הונגריה וביקש ממנו שהצירות השוויצריות, בתור מייצגת האינטרסים הבריטים בהונגריה, תפנה אל ממשלת הונגריה ותבקש הרשאת עלייה. הציר השוויצרי פנה לממשלתו לבקש הוראות.⁵⁰²

ב- 24 במרס הצהיר הנשיא רוזוולט שארה"ב תתמוך באותם יהודים שיצאו מהונגריה, והזהיר את ההונגרים שלא לתת יד לרדיפת היהודים, ואיים בתגמול לאלו שיעשו זאת.⁵⁰³

האישור להגירת 600 היהודים התקבל על ידי ממשלת הונגריה החדשה ב- 28 במרס 1944, אבל עם הערה שנחוצה גם הסכמת הרשויות הגרמניות הרלוונטיות. הממשלה ההונגרית פנתה באיגרת לשגרירות הגרמנית וקיבלה תשובה שבקשה בעניין זה נשלחה לברלין. על פעולות אלו, של התהליך להשגת רישיון ההגירה לבעלי הסרטיפיקטים, דיווח קראוס לקסטנר.⁵⁰⁴ התערבות דה באווייה אצל הממשלה, על פי בקשת קראוס, לאישור עליית היהודים גרמה ש"ממשלת סטואי החדשה נכנעה לתביעות ז'אן דה באווייה", כדברי ברהאם. בעקבות האישור הממשלתי, הונפקו אישורי יציאה ממשלתיים לבעלי הסרטיפיקטים, והוצא צו ממשלתי המגן על היהודים בעלי אזרחות זרה מצעדים אנטי יהודים, ב- 30 במרס 1944. הצו הממשלתי סיפק את הבסיס לשחרור "יהודים זרים" מחקיקה אנטי יהודית, ומכאן שאחת מן הקטגוריות לשחרור יהודים היתה יהודים בעלי אזרחות זרה,⁵⁰⁵ כהמשך למדיניות ההונגרית המוכרת משנים קודמות. לדברי קראוס, לאחר שממשלת הונגריה אישרה את ההגירה, הוא פנה אל הקונסול לוחץ והצליח לקבל ממנו אישורים, לפי נספח A (לא עלה בידי לברר מה טיבו), עבור בעלי סרטיפיקטים. על סמך אישורים אלה "שוחררו כמה מאות איש מבתי המעבר (Schubhausern), ממחנות המעצר ומאוחר יותר מגטאות אחדים בערי השדה ההונגריות".⁵⁰⁶ בהמשך ניפגש במכתבו של לוחץ, בהחל הגירושים, המאשר ניסיונות של קראוס לשחרר יהודים בעלי אישור עלייה מגטאות בערי השדה, בעזרת שוטרים הונגרים.

א. בן טוב סבר כי התערבות היתר של ז'אן דה באווייה אצל ממשלת הונגריה למען היהודים הנרדפים עלתה לו בתפקיד, כמי שחרג מגבולות סמכויותיו, אשר הוגדרו לפני שהגיע לבודפשט. הנחיות מפורשות שקיבל, באשר לטווח פעולתו, קבעו שיבצע משימות המוטלות על הוועדה של הצלב האדום הבינלאומי,

⁵⁰² עדות שמסר משה קראוס לחוקר ממי"ש אשר מלשכה 06 משטרת ישראל, משפט אייכמן, ג"מ, א' 150/ – 3016/126.

⁵⁰³ Bauer, Joint, p. 396

⁵⁰⁴ חקירת תמיר את קראוס, משפט קסטנר, 1 ביולי 1954, ג"מ, עמ' י" – 22; שם, עמ' י"ג – 12 – 15; 4.3.46, דו"ח קראוס עמ' 3;

⁵⁰⁵ Braham, *Politics*, 1981, vol 2, p. 1077; Levai, *Black Book* p. 26

⁵⁰⁶ Braham, *Politics*, 1981, vol 2, p. 1077; רוזט, "הצלה ומרד בסלובקיה והונגריה", עמ' 335 הערה 81. ינו לבאי כותב כי בתזכיר, הסוקר את מדיניות ההגירה ההונגרית לגבי היהודים, שהגיש ראש הממשלה סטואי לויזנמאייר ב- 27 ביוני נאמר בין השאר: "ההגירה לארץ ישראל הוצעה על ידי ועדת ההגירה לא"י [המשרד הא"י – א.ג.], אשר הגישה בקשה לממשלת בריטניה לאישורי הגירה. האישורים שהושגו יועברו על ידי ממשלת שווייץ לצירות השוויצרית בבודפשט", Levai, *Black Book*, p.

245

⁵⁰⁶ 4.3.46, דו"ח קראוס, עמ' 3.

בקשר עם שבויי מלחמה וסידורים הנוגעים לעצורים אזרחים. הוראות נוספות הוא היה עתיד לקבל מהוועד הבינלאומי בגינבה, אם יהיה צורך בכך. הוא התבקש על ידי הצלב האדום הבינלאומי בז'נבה, לסיים את תפקידו, כנציג הצלב האדום הבינלאומי בבודפשט ב- 30 במרס, ועזב אותה בפועל רק ב- 14 במאי.⁵⁰⁷ יהיה סביר לראות בהתערבות ז'אן דה באווייה אצל ממשלת הונגריה למען הגירת 650 היהודים, וכניעתה של ממשלת סטואי החדשה לדרישתו, את אחת הסיבות המרכזיות להדחתו.

על פי מכתבם של באדר והדרי מן ה- 13 באפריל, בשבועיים שקדמו יצאו מקושטא הרבה ויזות לצירות הטורקית בבודפשט ומוסר המכתב הביא למעלה מאלפיים אישורים שמיים לאנשים אשר יש להם סרטיפיקטים לעליה.⁵⁰⁸ דובקין כתב כעבור שבועיים כי: "קיבלנו ידיעה כי 2200 אישורים כאלה, שניתנו על ידי הקונסוליה הבריטית באיסטנבול ואושרו על ידי השלטונות השוויצרים, כבר נשלחו לתעודתם". יחד עם זאת הדגיש כי החסות שבאפשרות הקונסוליה השוויצרית לתת לעולים היא יחסית מאד.⁵⁰⁹ האישורים הללו לא הגיעו אל הקונסוליה השוויצרית עד חודש יולי, כפי שיעיד בהמשך מכתבו של קראוס אל פוזנר מן ה- 19 ביוני, וכנראה גם לא אל הצירות הטורקית, שכן לקראוס היו שם קשרים טובים, וודאי היה יודע על כך, אילו האישורים היו מגיעים לשם.

מדוע שלחה ממשלת בריטניה אישורי הגירה ליהודים בהונגריה? על פי דו"ח ראש הממשלה ההונגרי לשגריר הגרמני, המשרד הא"י פנה לממשלת בריטניה לקבל היתרי הגירה לא"י. האישורים הושגו, ואלו יועברו הלאה דרך ממשלת שוויץ לצירות שלה בבודפשט. בעקבות הודעת ממשלת בריטניה על מתן היתרי הגירה, פנתה הצירות השוויצרית ב- 26 באפריל אל ממשלת הונגריה והציעה שהיתרי היציאה יינתנו ל- 7000 איש.⁵¹⁰

לדברי קראוס, איגרת בקשת ההגירה לממשלת הונגריה נמסרה על ידי הקונסול לוף לסגן מנהל הטקס ההונגרי, בנוכחותו. סגן מנהל הטקס פנה לפקיד בכיר במחלקה המדינית במשרד החוץ ההונגרי, וביקש ממנו שיברר בשגרירות הגרמנית, מהי עמדתה בשאלה זו. הפקיד הוסיף שמצד הממשלה ההונגרית אין התנגדות לעלייה. קראוס נכח בשיחה הטלפונית שהתקיימה בין הפקיד ההונגרי לבין Adamec מפקידי השגרירות הגרמנית. התשובה הסופית הייתה, שעל ממשלת הונגריה לפנות בנידון בכתב אל השגרירות, ולדברי קראוס, פניה כזו נעשתה באותו יום.⁵¹¹ יוצא, אפוא, כי חודש לאחר שממשלת הונגריה אישרה הגירת 600 יהודים, הסכימה ממשלת הונגריה, אומנם לא בהחלטת ממשלה, להגירת 7000 יהודים - לאחר שממשלת בריטניה הודיעה לה על נכונותה לעליית יהודים לא"י, וממשלת הונגריה פעלה לממשה אצל הגרמנים. כזכור, גם לשלטונות הטורקיים נמסר במרס 1944 מאת השגרירות הבריטית שם, שכל יהודי שיגיע לקושטא יקבל רשות כניסה לארץ ישראל.

⁵⁰⁷ בן טוב, **הצלב האדום**, עמ' 101 - 104.

⁵⁰⁸ מולדתי אל חברים יקרים, 13 באפריל 1944, א. קושטא - הונגריה, מס' 210.

⁵⁰⁹ דובקין אל הוועד המאוחדת להצלת יהודי הונגריה, 28 באפריל 1944, אצ"מ, ב/1251/S26, S6/3681.

⁵¹⁰ מתוך התזכיר שהגיש ראש הממשלה סטואי לשגריר ויזנמאייר, לאחר ישיבת מועצת הכתר ב- 27 ביוני 1944 ובו, בין השאר, סקירה על התפתחות נושא ההגירה של יהודי הונגריה מאז ראשית הכיבוש הגרמני, Levai, **Black Book**, p. 245. האישורים

מכונים בשם: British Offers of Admission

⁵¹¹ Braham, **Politics**, 1981 pp. 1061 - 1062; עדות שמסר משה קראוס לחוקר ממי"ש אשר מלשכה 06 משטרת ישראל,

משפט אייכמן, ג"מ, א/150 - 3016/126.

כיצד הגיעו למספר של 7000 אישורי עליה, וכיצד אלו הפכו ל- 40 אלף אישורי עליה? על כך בהמשך. אישורים אלו יהוו את 'תוכנית הורטי' שממשלת הונגריה הכריזה עליה ב- 27 ביוני, ויהיו הבסיס להצלה של יהודי בודפשט החל מאמצע אוקטובר 1944.

חלוקת עבודת ההצלה ?

לדברי קסטנר, ההנהלה הציונית בבודפשט התכנסה בימים הראשונים של הכיבוש במקומות שונים כדי לקבוע דרכי פעולה, לאור האסון שפקד את יהדות הונגריה, והחליטה לפעול במקביל בקווים שונים. את "הקו ההונגרי", קיבל על עצמו אוטו קומוי, ראש ההסתדרות הציונית, אשר נטל על עצמו ליצור מגע עם מדינאים הונגריים. על משה קראוס, מנהל המשרד הא"י בבודפשט, הוטל להעמיד את עצמו תחת חסותה של שגרירות (צ"ל צירות – א.ג.) שוויץ, ולשדל את נציגי המדינות הניטרליות להתערב. העיצוב של הקו הגרמני הוטל על יואל ברנד ועל קסטנר, חברי ועדת ההצלה.⁵¹²

ברהאם⁵¹³, רוטקירכן⁵¹⁴, בלה ואגו⁵¹⁵ ובאואר⁵¹⁶ נשענו על דברי הדו"ח של קסטנר וקיבלו אותו. יש שהציגו את אסטרטגיית ההצלה של קראוס כקו שנבנה במידה רבה על רקע היריבות האישית והפוליטית שהייתה קיימת בין קסטנר וקראוס.⁵¹⁷

עניין המשא ומתן הראשוני עם הגרמנים על הגירת היהודים, וחלוקת עבודת ההצלה בין הגורמים הציונים, נידונו במשפט גרינוואלד - קסטנר :

תמיר : אחרי שנכנסו הגרמנים, מה קרה לגבי היהודים?

קראוס : הגרמנים התקשרו ביום הראשון של הכיבוש עם הקהילה הניאולוגית, כלומר, הקהילה הגדולה ביותר, וביקשו ישיבה.
ש. מנין אתה יודע?

ת. אחרי הפגישה עם הגרמנים השתתפתי בישיבה בוועד הקהילה ושם סיפר יושב ראש הקהילה, יועץ החצר מר שטרן על תוכן השיחה עם הגרמנים.
ש. האם קיימתם אחרי זה התייעצות?

ת. כן באותו יום. כלומר ביום השני של הכיבוש. [...] הדיון היה מה לעשות נוכח המצב. רוב המשתתפים אמרו שיש לחכות ולהתעניין בינתיים אצל השלטונות ההונגריים.
ש. מה הוחלט אז בישיבה?

⁵¹² דו"ח קסטנר, עמ' 71.

⁵¹³ Braham, *Politics*, 1981 pp. 1070 - 1071

⁵¹⁴ רוטקירכן, "יהודי הונגריה בתקופת השואה", עמ' 44.

⁵¹⁵ ב. ואגו, "יהדות בודפשט בקיץ 1944", *יד ושם – קובץ מחקרים*, ח' (1970), עמ' 76. (להלן : ואגו, "יהדות בודפשט").

⁵¹⁶ יהודה באואר, *יהודים למכירה*, עמ' 200. באואר מכנה את קסטנר כסגן יו"ר ועדת ההצלה בבודפשט ואת קומוי כיו"ר שלה. ראה למשל בערך : "קסטנר", *אנציקלופדיה של השואה*, כרך ה', עמ' 1101.

⁵¹⁷ בנשולם, כתב אישום נגד קראוס, א. מורשת D.I.5156 ; גבי הנזי בראנד בראיון עמי – 15 ביולי 1997.

ת. קסטנר מסר שינסה לקשור קשר עם הגרמנים ולהתעניין אצלם מה אפשר לעשות. הסכימו לזה.
[...]

ש. האם אתה זוכר באותה ישיבה על איזו הצעה של קסטנר של פעולה משולשת, שחלק יפעל בקו הגרמני, חלק בקו ההונגרי ושחלק יפעל עם הצירויות הניטרליות ויקים רעש גדול בכל העולם?
ת. לא שמעתי על כך אז וגם לא אחרי כן.
ש. לא ידוע לך דבר כזה?
ת. לא.

ש. האם באיזו שהיא ישיבה אחרת הוטל עליך תפקיד כזה מטעם ועד ההצלה, או מטעם כל הפעילים הציוניים להתקשר עם הצירויות הניטרליות?
ת. לא.
ש. מה היה בישיבה הבאה?

ת. בישיבה הבאה, זה היה יום או יומיים אחרי זה, מסר קסטנר שיש סיכויים קטנים שאולי אפשר להשיג תוצאות אצל הגרמנים. הוא הציע שהמשרד הא"י ימשיך את פעולתו בקשר לעליה וירכוש בצירות הטורקית את הויזות לקבוצות הבאות, כי יש לו סיכויים שהעלייה תאפשר.
ש. מטעם מי?
ת. הוא קיבל אינפורמציה כזאת מן הגרמנים. הוא לא הזכיר שמות.
ש. האם התנגדתם לכך שהוא ימשיך לגשש אצל הגרמנים או שהסכמתם שימשיך בכך?
ת. לא התנגדנו, והסכמנו שימשיך ויביא לנו אינפורמציה מהמשא ומתן.⁵¹⁸

קראוס שלל אפוא את דברי קסטנר, כאילו הוחלט במשותף על חלוקת עבודה למספר כיווני הצלה (הקו הגרמני, הקו ההונגרי וקו הצירויות הניטרליות). כפי שיתברר בהמשך, חלוקת עבודה שכזאת הייתה מנוגדת, באופן עקרוני, לדרישות הגרמנים אשר כפו על קסטנר קשר טוטאלי עם,⁵¹⁹ ומנוגדת לעדות קסטנר במשפט, לפיה אחת ממטרותיו במשא ומתן עם הגרמנים היתה להתקשר עם נציגי הארצות הניטרליות בבודפשט, ולהוציא אותות אזעקה לעולם החיצוני.⁵²⁰

ערעורים ראשונים

בסוף חודש מרס וראשית אפריל, היו קראוס וקסטנר מאוחדים בהשגת המטרה של קבלת היתר העלייה ל- 600 בעלי הסרטיפיקטים מהרשויות ההונגריות והגרמניות, תוך גילוי ספקות ראשוניים. את הסדק הראשון בנכונותו של קראוס לפעול עם הגרמנים בהוצאת ההגירה היהודית, יש לראות בהצעת קסטנר וברנד לגרמנים סכום של שני מיליון דולר עבור המשא ומתן על 'תוכנית אירופה'. ראשיתו של הסכום, כזכור, בהצעת הרב וייסמנדל לפרוידגר להיכנס למשא ומתן על התוכנית, כפי שהועברה על ידי ויסליצני לפרוידגר. לאחר פגישת קסטנר וברנד עם ויסליצני, ב- 5 באפריל, שאל קראוס את קסטנר מי יקבל את שני מיליון הדולר שהובטחו לוויסליצני. תשובתו הייתה שהרייך יקבל זאת. קראוס הביע את דעתו, שאם אנשים פרטיים יקבלו את הכסף אז אפשר להניח שמקבלי הכסף יהיו מוכנים להסתכן בקבלת שוחד

⁵¹⁸ עדות קראוס, משפט קסטנר, 25 ביוני 1954, ג"מ, עמ' י' - 48 - 51.

⁵¹⁹ עדות קראוס לפני ממי"ש אשר מלשכה 06, 28 באוגוסט 1960, משפט אייכמן, אי"ש, TR.3/799.

⁵²⁰ עדות קסטנר - משרד עו"ד תמיר, עמ' 6.

תמורת חבלה בתוכנית הכללית (של הפתרון הסופי), אבל אם הרייך הוא שיקבל סכום זה, אזי אין לראות בכך עניין רציני, שכן שני מיליון דולר למדינה המוציאה מידי יום יותר ממאה מיליון דולר, אין בהם ולא כלום עבורה. קראוס שוחח על כך עם קומוי וסילאג'י, ואמר שאולי ניתן להשיג תוצאות כלשהם אצל הגרמנים, אך בשום אופן לא עם אדם שיש עליו פחד מאי מילוי רצון הגרמנים.⁵²¹

לקראוס לא הייתה התנגדות עקרונית למשא ומתן עם הגרמנים, אך הוא הבחין כבר בראשית חודש אפריל כי קסטנר תלוי בגרמנים - וחשש כי מערכת שיקוליו והחלטותיו יושפעו מתלותו בהם. למרות זאת, קראוס עדיין ביקש לבחון כיצד יתפתחו העניינים, והמשיך בשיתוף הפעולה עם המהלך שאותו הוביל קסטנר.

כאמור, ב-13 באפריל כתבו הדרי ובאדר לכל נציגי התנועות החלוציות בבודפשט, והודיעו כי בשבועיים האחרונים יצאו מקושטא הרבה ויזות לצירות הטורקית בבודפשט, ושאלו האם ידוע מה עלה בגורלן? מוסר המכתב הביא למעלה מאלפיים אישורים שמיים לאנשים אשר יש להם סרטיפיקטים לעליה. ממשלת בריטניה אישרה כי בקושטא יאשרו את הרשימות לעליה שיגיעו לקושטא, אפילו לאלפים, די שיהיה בהם שם פרטי, משפחה, גיל, מקום לידה, אזי יוכלו מיד לסדר רישיונות עליה ולהעביר להם אישורים. בהמשך כתבו: " [ברלס - א.נ.] יכתוב מכתב לקומוי ולקראוס אם כי אין איש מאתנו יודע מה קרה אתם ומה מצבם [...] חוסר הקשר אתכם מונע לעשות את הדברים מכאן" ובהמשך הוסיפו: "**אם המשרד הארצישראלי אינו קיים** [הדגשה שלי - א.נ.] מבקשים לרכז מספר אנשים שישתדלו למסור לכל אחד מבעלי הרישיונות את האישור האישי".⁵²² כאמור, האישורים לסרטיפיקטים לא הגיעו אל קראוס. האם יתכן שאלו הגיעו אל קסטנר, שהיה הכתובת לקבלת הכספים והמכתבים מוועדת ההצלה בקושטא ומגינבה, כפי שיתברר בפרק השמיני? האם ייתכן שקסטנר ביקש ליצור רושם שהמשרד הא"י נסגר, כמי שראה את עצמו כאחראי הבלעדי על הגירת היהודים, ולכן מנע את המידע על הגעת אישורי העלייה מקראוס?

כזה היה גורל שלושה מכתבים נוספים ששלח ברלס אל קראוס בתקופת הגטואיזציה, אשר אף לא אחד מהם הגיע אליו: ב-14, 21 ו-28 באפריל. במכתבים עסק בהרחבה בתוכניות ההגירה והביע משאלה כי אל אונית הצלב האדום הבינלאומי החונה בקונסטנצה יגיעו 600 מהגרים מהונגריה. לדבריו, נוצרה תוכנית לשלוח קרונות לבודפשט, ושאל את קראוס האם הוא מאמין כי יינתן אישור יציאה מהונגריה במקרה כזה. "לצערנו אין לנו ידיעות נוספות ממך אם 600 מהגרים אלה יוכלו להגיע עכשיו לקונסטנצה. זאת הבעיה החשובה ביותר כרגע".⁵²³ ב-21 באפריל שבו ושאלו "האמת שנסגר המשרד הארצישראלי?"⁵²⁴

קראוס זימן ישיבה של פעילי התנועה הציונית בנושא הגירת היהודים. הוא לא ציין מתי היא כונסה, אך כנראה לאחר הפגישה בין קסטנר עם הונשה וקרומיי, ב-21 באפריל, אז הובטח לקסטנר, **עקרונית**, הגירת 600 יהודים⁵²⁵ קסטנר הודיע באותה ישיבה שיש סיכויים להשיג מהגרמנים רישיונות יציאה לעלית

⁵²¹ עדות קראוס, וחקירת היועץ המשפטי של הממשלה, משפט קסטנר, 2 ביולי 1954, ג"מ, עמ' י"ד 56 - ט"ו 47.

⁵²² מולדתי אל חברים יקרים, 13 באפריל 1944, א. קושטא - הונגריה, מס' 210.

⁵²³ אל קומוי וקראוס ללא שם שולח, 14 באפריל 1944, אצ"מ, L15/261, L15/282.

⁵²⁴ אל חברים יקרים ללא חתימה, 21 באפריל 1944, א. קושטא - הונגריה, Z1063HVI מס' 214.

⁵²⁵ בפגישה ב-21 באפריל שולם על ידי קסטנר וברנד התשלום השני של המקדמה בת ה-200 אלף דולר, כדמי כניסה למשא ומתן על 'תוכנית אירופה'. באותה הזדמנות הובטח לקסטנר, **עקרונית**, הגירת 600 יהודים, אשר הגירתם כבר אושרה על ידי ממשלת הונגריה ב-28 במרס 1944.

יהודים. לדברי קראוס: "הישיבה הסכימה פה אחד להצעתו של קסטנר". אף על פי שהתשובה מברלין על בקשת ממשלת הונגריה בדבר קבלת אישור להגירת 600 בעלי הסרטיפיקטים התמהמהה, החלו לארגן את מה שכוונה לימים: רכבת קסטנר/ ברגן בלזן וגם קראוס לקח בכך חלק.⁵²⁶

ישיבה נוספת זומנה על ידי קסטנר בדירת יואל ברנד ב- 2 במאי. בישיבה השתתפו קומי, סילאג'י, קסטנר, הזוג ברנד וקראוס, ובו הודיע קסטנר על הסכמת הגרמנים להגירת 600 היהודים, ועל סירוב הגסטפו לאשר את ההגירה דרך קונסטנצה אלא לכוונה מערבה לגבול הספרדי בקרונות חתומים, במסווה של גירוש, וזאת לשם הטעיית הממשלה ההונגרית. התנאי להגירה היה שלהונגרים יודיעו כי מדובר בגרוש יהודים ושאסור לדבר על כך עם ההונגרים. הגרמנים, אמר קסטנר, דורשים דברים מסוימים תמורת העזרה שהם יגישו עבור ביצוע ההגירה, אך אין הוא רשאי לאומדם מפני שזה סוד הרייך.⁵²⁷ ועדת המשרד הא"י החליטה שאם קסטנר לא יכול למסור להם את סודות הרייך הנוגעות לעלייה, אזי הוא חייב לתת את האינפורמציה לפחות למשה קראוס, האחראי הרשמי על העלייה מהונגריה. לדברי קראוס, התקיימו שלוש ישיבות על הסכמת הגרמנים להגירת היהודים, בביתו של ברנד. התמונה שעלתה הייתה כי הגרמנים מוכנים להרשות את ההגירה אבל, הסבירו, מכיוון שההונגרים רוצים לגרש את כל יהדות הונגריה, אזי הם, הגרמנים - האנטישמים הידועים - לא יכולים להראות לממשלת הונגריה כי הם עוזרים ליהודים להגר לארץ ישראל. משום כך, אינם יכולים להרשות את ההגירה דרך רומניה, אלא רק הגירה באוניה על הדנובה לעבר וינה ומשם לגרמניה, צרפת, ספרד ואפריקה, ומשם לכל מקום שירצו.

קראוס חיווה דעתו כי התוכנית היא בלתי מתקבלת על הדעת, שכן ישנה הסכמה רשמית של הממשלה ההונגרית החדשה להגירת 600 יהודים, מן ה- 28 במרס, והיא אף פנתה באופן רשמי לשגרירות הגרמנית שתתן את הסכמתה להגירה. קראוס ביקש שקסטנר יבהיר לגרמנים כי ההונגרים התירו את ההגירה ועל כן המסע, שמטרתו להסוות את היעד האמיתי מפני ההונגרים- מיותר. בתשובה אמר קסטנר כי הגרמנים אסרו עליו לעמוד בקשר עם השלטונות ההונגריים בנושא זה ואז, לדברי קראוס: "הצעתי שאדאג לפרסום האישור ההונגרי להגירה בעיתון הממשלתי הרשמי". (מהעיתון Dr. Rajniss F. קסטנר הסכים לכך. קראוס נפגש עם העורך הרשמי של העיתון ושר התרבות פרנץ רייניש)⁵²⁸ והסביר את מטרתו. העיתונאי נענה אבל הבהיר שלמאמר יהיה טון אנטישמי. קראוס (Esti Ujsag) אשטי ארישאג ביקש לפרסם את האישור ההונגרי להגירת יהודים, דווקא בעיתונו של פרנץ רייניש, נאצי, שונא יהודים ידוע, כדי להראות שהאישור שממשלת הונגריה תומכת בהגירת יהדות הונגריה לארץ ישראל, זוכה למקום ואישור אפילו בעיתון בעל ההשקפה הידועה. המאמר אכן פורסם בעמוד הראשון למחרת היום, ב- 3 במאי 1944, ועוד שני מאמרים נוספים.⁵²⁹ ביום פרסום הכתבה בעניין הגירת היהודים מהונגריה בעיתון האנטישמי, ביקר קסטנר בעירו קלוז', שם נפגש עם ויסליצני וביקש לעשות הכנות לקראת נסיעת אנשים נבחרים מקלוז' אל מחוץ להונגריה ברכבת, בעקבות האישור הגרמני.

כאשר פנה קראוס לקסטנר לברר את עמדתו, לאחר הפרסום בעיתונות ההונגרית, הוא נענה בתירוץ שונים, ולבסוף הודה קסטנר בפני קראוס כי ניסה אצל הגרמנים, אך הם מסרבים לשמוע על אפשרות

⁵²⁶ עדות קראוס לפני מ"ש אשר מלשכה 06, 28 באוגוסט 1960, משפט אייכמן, איז"ש, TR.3/799; 4.3.46, דו"ח קראוס עמ' 3. באותה ישיבה השתתפו בין היתר: קסטנר, ניסן כהן – נציג הציונים במועצת היהודים, קומי, סילאג'י, שלאמון – יושב ראש ועדת המשרד הא"י וחבר 'המזרחי' ועוד. "מבצע קסטנר" הוא המהלך שהוביל קסטנר להוצאת יהודים מבודפשט, אל מחוץ להונגריה, כמבצע הגירה, באישור גרמני. בסופו יצאו, ב- 30 ביוני 1944, 1684 יהודים לברגן בלזן ונוסעיה ניצלו.

⁵²⁷ לשאלת בית המשפט מה פירוש סוד הרייך, הסביר קראוס: "מה שהגרמנים דורשים ממנו [מקסטנר – א.ג.] תמורת Braham, Politics, העזרה שהם מוכנים לתת ליהודים לעליה", בתוך: עדות קראוס משפט קסטנר, 25 ביוני 1954, עמ' י' – 51; p. 1077.

⁵²⁸ פרנץ רייניש ייצג בעבר את מפלגת החץ. בקיץ 1944 התקרב למחנה האנטי גרמני. נידון למוות אחרי המלחמה. בתוך: ואגו, "יהדות בודפשט בקיץ 1944", עמ' 92.

⁵²⁹ חקירת היועץ המשפטי את קראוס, משפט קסטנר, 8 ביולי 1954, ג"מ, ע"מ י"ז-3. העיתון הוגש לבית המשפט וסומן כמוצג ג'. הוא לא נמצא באוסף קראוס. תודתי נתונה לד"ר קינגה פרוימוביץ שצילמה עבורי את הכתבה האמורה.

אחרת זולת הגירת יהודים במסווה של גירוש. כיוון שכך, קראוס החליט כי אינו מאמין בעליה זאת ואסור לשתף פעולה עם הגרמנים כי בכך יהיה אישור שגירוש מתבצע בהסכמת היהודים. לדבריו:

אנו מראים לממשלה ההונגרית שאפשר לגרש יהודים. באותו הזמן עדין לא דובר על גירוש [יהודי הונגריה – א.נ.]. התנגדתי לתוכנית. באותו היום הבאתי את העניין לוועדה של המשרד הא"י. התייעצנו מה לעשות. אני הצעתי, וקיבלו את הצעתי, שזו אינה עליה ואינני מוכרח להשתתף בישיבות אלה [...] איננו רוצים לעזור בנקודה שהממשלה ההונגרית תבין מזה שאפשר לגרש יהודים בלי התנגדות של היהודים. בישיבה נכחו כל חברי הוועדה של המשרד הא"י מכל המפלגות [...] ⁵³⁰ הם החליטו פה אחד שאני משוחרר מלהשתתף בישיבות של קסטנר וברנד שבהם מסרו אינפורמציה על המשא ומתן עם הגרמנים.

כן הוחלט אז, לדברי קראוס, שקסטנר לא יטפל עוד בענייני העלייה מטעם המשרד הא"י, כפי שהותר לו לאחר כניסת הגרמנים. בכך נגמר באופן רשמי, בראשית חודש מאי, הקשר של משה קראוס עם קסטנר בהוצאת הגירת היהודים לפועל, בחסות הגרמנים. לדברי קראוס: "מסרתי לקסטנר שמצד המשרד הא"י לא תהיה הסכמה לעליה זו ואני מזהיר אותו לא לטפל בעליה, כיוון שבסידור כזה יראו העם ההונגרי וממשלת הונגריה, שאפשר להתחיל בגרושם של היהודים, [...] בהסכמת היהדות. [...] אחרי שבוע או עשרה ימים נודע לי מעוזריו של קסטנר, שהוא בכל זאת מטפל בעליה".⁵³¹

יש להניח כי לקסטנר וחבריו הוקל עם החלטת קראוס להוציא עצמו ואת המשרד הא"י, מן הטיפול בעלייה זו. למרות ההחלטה, לא נשמעו רוב חברי ועדת המשרד הא"י לקראוס אלא לקסטנר, ועסקו בהרכבת רשימת היוצאים.

התובנה כי מדובר בהסחת דעת יהדות הונגריה מן התוכנית הגרמנית לגרש את כל היהדות ההונגרית, התגברה אצל קראוס לאחר שקסטנר מסר - בעקבות האיסור שהטיל המשרד הא"י על קסטנר לטפל ב"עלייה מוסווית כגרוש" - שהגרמנים מוותרים על רישיונות העליה לארץ ישראל, ויכולים לסדר עליה גם בלי רישיונות עליה. באותה הזדמנות הודיע קסטנר כי הגרמנים העלו את מספר העולים מ-600 עולים ל-750 תמורת תשלום 10 מיליון פנגו. כעבור שבוע - שבועיים הודיע קסטנר שהגרמנים העלו את המספר ל-1000 ואחר כך ל-1200 ולבסוף, בעת יציאת הרכבת, עלה המספר ל-1685. לדברי קראוס:

סרטיפיקטים זה מושג חשוב, [...] שאי אפשר להשיג אותם, והנה הגרמנים מוכנים לסדר עליה בלי סרטיפיקטים. [...] אלה שהכירו את מצב העניינים בהשמדת היהודים באירופה, בפרט אני שטיפלתי בעליה, ידעתי שכל עוד אנשים נושאים איזה מסמך, בפרט מסמך ממעצמה זרה, מוטלת אחריות על המארגנים את הנסיעה, אבל אחרי שאנשים נוסעים דרך ארצות הנמצאות בכיבוש הגרמני בלי שום

⁵³⁰ בישיבה השתתפו: מיכאל שלאמון, יושב ראש ועדת המשרד הא"י, פרץ רבס מן האיחוד, זיגפריד רוט מהכלל ציונים, ? מהמזרחי, רפי פרידל, מהשומר הצעיר, סילאגי מהשומר הצעיר. יושב ראש הישיבה היה קומוני ⁵³¹ ראיון של אשר כהן עם משה קראוס, 'המרכז' H3c21/1; עדות קראוס, משפט קסטנר, 25 ביוני 1954, ג"מ, תיק ב 512/2, עמ' 48-51; שם, 1 ביולי 1954, עמ' י"ג - 16; שם, חקירת היועץ המשפטי את קראוס, 8 ביולי 1954, עמ' י"ז - 32; חקירת השופט את קראוס, 8 ביולי 1954, שם, עמ' י"ז - 66.

תעודה בידם, הם יורדים לדרגת מספרים, והם יותר לא אנשים. אם משמידים אנשים קוראים לזה רצח. ואם משמידים מספרים – זה רק מחיקת שמות. [...] מפני זה דאגתי וחששתי שזו לא הצלה.⁵³²

עצם הצעתו של קרומיי להגדיל את מספר המועמדים להגירה, הוכיח שהאישור הנאצי לכך לא היה תלוי כלל ברישיונות העליה. קראוס עזב את הקשר עם קסטנר בעניין ההגירה והמשיך במגעיו עם הצירויות הניטרליות ופקידים הונגרים בתקווה ליצור דרכם לחץ למימוש עלית היהודים שאושרה על ידי ממשלת הונגריה, או לפחות להשיג את הגנת הצירויות על בעלי אישורי היציאה, כנתינים זרים.

מכל ארבעת הנקודות שקסטנר וברנד ביקשו ב-5 באפריל מויליציני של: הבטחת החיים היהודים; אי ריכוז היהודים; אי גירושם והבטחת הגירת 600 יהודים, נותר רק היתר העלייה - שהגרמנים נתנו לקסטנר ב-2 במאי - שהייתה התוצאה הממשית הראשונה מן המשא ומתן שניהלו מזה חודש ימים עם הסי"ס, וגם היא בצורה מסולפת, ובממדים ננסיים: אישור הגירתם של 600 העולים במסווה של גרוש. גורל 800 אלף יהודי הונגריה הצפויים לגירוש ולהשמדה חדל להיות נושא המשא ומתן. ולמרות זאת קסטנר אמר כי באותו שלב לא ראה צורך להזהיר מפני הגרמנים: "לא הזהרתי שמסוכן לפנות לגרמנים [...] זו היתה עמדתו של איש אחד בכל יהדות הונגריה. איש שלא היה לו מושג על המצב האמיתי [קראוס-א.נ.]."⁵³³

אישור הגירת 40 אלף יהודים

גולת הכותרת של פועלו של קראוס היה אישור הגירת 7800 בעלי סרטיפיקטים על ידי פקידים במשרד החוץ, אשר חושבו כסרטיפיקטי משפחה, ועל כן ייצגו 40 אלף נפשות. מתי וכיצד נולד מספר זה?

כזכור, לאחר שממשלת הונגריה אישרה הגירת 600 יהודים ב-28 במרס בלחצו של ז'אן דה באווייה, על פי בקשת קראוס, נקרא דה באווייה לשוב לארצו. בעקבות כך הפך הקונסול השוויצרי שרל לוץ, שעמד בראש המחלקה לייצוג אינטרסים זרים, לדמות המרכזית עמה פעל קראוס להוציא את ההגירה אל הפועל.

קראוס פנה אל שרל לוץ ובקש ממנו, כנציג בריטניה, כי יפנה באיגרת אל משרד החוץ ההונגרי ויבקש להתיר את יציאתם של 7800 בעלי רישיונות עליה. אמנם לא היה אז בידי קראוס מספר כה גדול של רישיונות עלייה, אלא רק כ-1500 בלבד,⁵³⁴ אבל, הסביר ללוץ, עם בני המשפחה מספר זה יכול להגיע בערך ל-7800 נפש, על פי הנוהג שהיה קיים מאז אוקטובר 1943, שסרטיפיקט אחד ייצג משפחה. לוץ פנה אל פקיד בכיר במשרד החוץ וביקש היתר עזיבה למי שברשותו סרטיפיקט.⁵³⁵ הפקיד הבכיר שאל את הקונסול לוץ: 'אלה הן משפחות? ועל כך השיב לוץ בנוכחות קראוס: 'כן, אלה משפחות', ובתגובה שאל הפקיד: 'וכמה נפשות בערך?' – 'זה יהיה בערך 40 אלף נפשות', השיב לוץ. הפקיד הבכיר בשרות החוץ קיבל את הבקשה ותוך מספר ימים התקבלה תשובה: 'אנחנו מוכנים להסכים לבקשתכם, אבל אתם צריכים לפנות לצירות הגרמנית'. לוץ פנה, בעקבות כך, לצירות הגרמנית ושם הבטיחו

⁵³² משפט קסטנר, 2 ביולי 1954, ג"מ, עמ' י"ד-17, 18, 26.

⁵³³ ציטוט מדברי קסטנר, מתוך פס"ד הלוי, פסקה 59.

⁵³⁴ ראינו כי פסטואי, מנהל המחלקה לביטחון במשרד הפנים, ידע בסוף חודש אוקטובר 1943 כי ברשות המשרד הא"י 1500

סרטיפיקטים בלתי ממומשים. בתוך: קראוס, דפי ספר, עמ' 84 – 87.

⁵³⁵ לא יהיה זה מופרך לייחס זאת לסגן שר החוץ, שנדור סנטמיקלושי, אתו עבד קראוס באותה תקופה, והיה ידוע בניסיונותיו לסייע ליהודים.

להעביר את הבקשה לברלין.⁵³⁶ קראוס לא כתב מתי התקיים המפגש בין שרל לוף ובינו עם הפקיד הבכיר במשרד החוץ - אז נולד המספר 40 אלף - ואולם נראה כי זה נוצר בטווח שבין ה- 28 במרס - מועד החלטת ממשלת הונגריה על הגירת 600 יהודים, ובין תאריך סמוך ל- 26 באפריל, היום שבו פנתה הצירות השוויצרית אל ממשלת הונגריה לקבל היתרי יציאה ליהודים, לאחר שממשלת בריטניה הודיעה כי תסכים להגירת מי שברשותו סרטיפיקט.⁵³⁷ ב- 26 באפריל, אם כן, הגישה הצירות השוויצרית בבודפשט רשימה מפורטת, אשר הורכבה על ידי המשרד הא"י, לממשלת הונגריה, בצירוף איגרת בה ביקשה ממשלת שוויץ מממשלת הונגריה, להרשות את העלייה לאנשים הכלולים ברשימה.⁵³⁸ למרות הבקשה של הצירות השוויצרית להיתר הגירה ל- 7000 בעלי סרטיפיקטים - כפי שעולה מן הדו"ח של סטואי אל ויזנמאייר - הרי עד מהרה כוונו הדברים כך שידובר בסרטיפיקטים משפחתיים, שהיו ל- 40 אלף נפשות, ועל פיו פעלו הגורמים שרצו בטובת היהודים. על פי מכתבו של ברלס לירושלים, בתאריך בלתי ידוע, אך לפני ה- 17 ביוני 1944, שלחה בריטניה אישורים ל- 8000 סרטיפיקטים **משפחתיים**.⁵³⁹

מיכאל (מיהאי) שלאמון מי שהיה יושב ראש ועדת המשרד הא"י, תאר כיצד הפכו 7800 סרטיפיקטים ל- 40 אלף סרטיפיקטים:

בחודש יולי 1944, לאחר שכל יהודי הונגריה מערי השדה גורשו לאושוויץ, קיבלה הצירות השוויצרית, אחרי מאמצים רבים, היתר יציאה ל- 7800 יהודים "בעלי" רישיונות עליה לארץ ישראל משלטונות הונגריה ובהסכמת משרד החוץ הגרמני. [למען הדיוק, האישור ההונגרי התקבל ב- 26 ביוני, בישיבת מועצת הכתר, והאישור הגרמני התקבל ב- 12 ביולי - א.ג.] מר קראוס, בשם הצירות השוויצרית עמד על זה, ש 7800 בעלי רישיונות העלייה אלה מהווים כ- 40 אלף נפשות. השלטונות ההונגריים הסכימו לזה ואילו הצירות הגרמנית טענה שמשרד החוץ הגרמני, התכוון ל- 7800 נפשות בלבד. במצב זה התחילו התכתבויות בין ממשלת הונגריה לבין ממשלת גרמניה, כדי שהגרמנים יסכימו גם הם למספר של 40 אלף.⁵⁴⁰

מדברי שלאמון לא ניתן ללמוד, בברור, מתי החל התהליך של יצירת 40 אלף סרטיפיקטים, אלא כי האישור הרשמי, ההונגרי והגרמני, התקבל, והייתה מחלוקת האם האישור היה עבור 7800 משפחות או עבור 7800 בודדים. בספרו כתב שלאמון כי מאחורי מהלך זה הייתה פעילות של כמה חודשים של לוף שהשיג את רשות ההגירה ל- 40 אלף בשיתוף פעולה של קראוס. המספר 40 אלף היה עשוי, לדבריו, מכל מני אישורים של סרטיפיקטים אישיים ומשפחתיים, ביניהם רישיון ל - 1000 ילדים. חלקם היו רק הבטחות עבור אלו שהגישו בקשות לסוכנות לסרטיפיקטים, באמצעות מכתבים או מברקים. את הסרטיפיקטים המשפחתיים הכפילו ל- 4 ולזה הוסיפו כל מיני סרטיפיקטים בודדים. כך התקבל מספר של 40 אלף.⁵⁴¹

⁵³⁶ משה קראוס, "מפעל ההצלה בבודפשט, 1944", בתוך: צבי עשהאל (עורך), **בגלוי ובמחתרת**, עמ' 76.

⁵³⁷ מתוך התזכיר שהגיש ראש הממשלה סטואי לשגריר ויזנמאייר, לאחר ישיבת מועצת הכתר ב- 27 ביוני 1944, **Levai, Black**.

Book, p. 245

⁵³⁸ עדות שמסר משה קראוס לחוקר מ"ש אשר מלשכה 06 משטרת ישראל, משפט אייכמן, ג"מ, א/ 150 - 3016/126.

⁵³⁹ ברלס מאיסטנבול אל מחלקת העלייה בירושלים, 17 ביוני 1944, אצ"מ, S6/5554.

⁵⁴⁰ מיכאל שלאמון אל נציבות שרות המדינה - אגף הרווחה, 22 במאי 1973, ג"מ, תיק משה קראוס.

⁵⁴¹ Salamon, **Keresztesy voltam**, p. 90

את המספר הזה הסביר פרוידגר בעובדה שקראוס היה בעל קשרים טובים עם מחלקות במשרד החוץ והצירות השוויצרית. הוא שכנע את שרל לוך לקבל לא רק את אלה שהייתה בידיהם תעודת הגירה לא"י ולכן נחשבו כאזרחיה, אלא גם את אלה שהגישו בקשה לעלייה כמי שהביעו כוונה להיות אזרחי א"י.⁵⁴²

אף ויזנמאייר היה מוטרד מאפשרות האישור ההונגרי להגירת 40 אלף בעלי סרטיפיקטים, ומן האישור של הציר השוויצרי למספר זה, ושלה מברק למשרד החוץ בברלין בעניין זה:

הציר השוויצרי, [...] דיווח לנו היום שלא חל שינוי בעמדה ובהסכמה על החלק של השלטונות ההונגרים והגרמנים ביחס ליציאת היהודים משטח הונגריה, [...] בתזכיר שלו, השגריר השוויצרי הצהיר שברשותו 8700 [כך! – א.נ.] סרטיפיקטים ארצישראליים עבור **משפחות יהודיות** [הדגשה שלי – א.נ.], שזה בערך 40 אלף אנשים. למספר זה יש להוסיף 1000 סרטיפיקטים של ילדים, מתחת לגיל 10 [...] משרד החוץ ההונגרי דיווח שמספר זה שונה באופן ניכר מהמספר שצוין תחת D2 [אינלנד 2] אשר הזכיר "פחות או יותר 7000 אנשים". ויזנמאייר בירר את הסוגיה אצל משרד החוץ ההונגרי ולדבריו: "משרד החוץ ההונגרי [...] הגיב לכך, ואמר **שבמספרים הקודמים חייבת להיות שגיאת כתיב, במקום משפחות צריך להיות אנשים** [הדגשה שלי – א.נ.]. התבקשה הצהרה רשמית לגבי העמדה אשר מחכים לה [...] מסיבה זו ההצעה השוויצרית, אשר מציעה להביא יחד למחנות מיוחדים כל אלה המופיעים ברשימה להגירה, יושבו בשלילה."⁵⁴³

ולמרות ההרגעה שבאה ממשרד החוץ ההונגרי, רשויות שונות המשיכו להתייחס ל-40 אלף סרטיפיקטים מאושרים. משרד הצנזורה הגרמנית בווינה יירט ב-6 באוגוסט מכתב מחיים פוזנר למנדלבלט, מן הפעילים בקושטא, ובו פרטים אודות תוכניות להגירת 7800 **משפחות** מהונגריה.⁵⁴⁴

קומוי כתב בסוף חודש יולי על 40 אלף יהודים המתוכננים להגר, תוך שמטיל ספק בהיתכנות יציאתם;⁵⁴⁵ ומדברי קסטנר עולה כאילו 30 אלף סרטיפיקטים (ולא 40 אלף – א.נ.) היו עובדה קיימת ומוכרת מבחינת השוויצרים.⁵⁴⁶

שרל לוך אישר בראיון, מיד לאחר המלחמה, שדובר על 50 אלף סרטיפיקטים:

הצירות השוויצרית כוונה על ידי הממשל הבריטי להציע הגנה לכל היהודים בהונגריה שיש להם אישורי הגירה לארץ ישראל. קבוצה זו מנתה כ-50 אלף אנשים ושמותיהם נכללו בכ-20 אלף

⁵⁴² זיכרונות פרוידגר, עמ' 38 – 39.

⁵⁴³ מברק מויזנמאייר אל משרד החוץ, ברלין, המחלקה המדינית הגרמנית לענייני יהודים, בודפשט, ללא תאריך, סודי, אי"ש, P19/9.

⁵⁴⁴ Braham, **Documentary Doc. no. 339**; Braham, **Politics**, 1981 p. 1126.

⁵⁴⁵ קומוי אל ברלס, 29 ביולי 1944, אצ"מ, L15/282, L15/374.

⁵⁴⁶ דו"ח קסטנר עמ' 157: אייכמן חזר לבודפשט ב-21 בנובמבר. הוא התלונן בפני קסטנר על האינפלציה של דרכוני חסות, וזה השיב לו: "הסברתי שבידי לוך הסמכות להוציא 30 אלף דרכוני חסות, בהתאם ל-30 אלף הסרטיפיקטים. אין זו אשמת שגרירות שווייץ, אם השלטונות הגרמניים וההונגריים סרבו להכיר ביותר מ-7800 דרכוני חסות"

סרטיפיקטים ארצישראליים [...] השלטונות קבעו שהם ערבים רק ל – 7800 היתרי יציאה, שנבחרו מכל מחזיקי הסרטיפיקטים הפלשתיניים.⁵⁴⁷

לדברי ינו לבאי, היסטוריון יהודי – הונגרי, שרל לוץ אימץ את יוזמתו והצעתו של קראוס שיש לראות בכל אלה המחזיקים ברישיון עלייה לארץ ישראל אזרחים פלשתיניים, וכך הם עומדים תחת הגנתה של אנגליה- שיש לה מנדט על פלשתינה מטעם חבר הלאומים. שווייץ שייצגה את האינטרסים של אנגליה בהונגריה, חייבת הייתה, על כן, לקחת תחת חסותה את בעלי רישיונות העלייה. לדבריו זה היה הבסיס לפיקציה הגדולה שעליה נבנה מבצע הצלה דיפלומטי ענק.⁵⁴⁸

ברהאם שלל אפשרות כי המספר 40 אלף אושר על ידי פקידות הונגרית ממשלתית. לטענתו, היסטוריונים רבים נוקטים בטעות במספר זה – מספר שהם מצטטים זה מזה- כיוון שלא ידוע להם כי מספר זה שימש מפעם לפעם את קראוס בתמרונים שעשה להציל יהודים רבים ככל האפשר. לדבריו, "קראוס החליט על דעת עצמו ש- 7800 התעודות השבדיות והשוויצריות, כלומר הבריטיות, מיועדות לראשי משפחות, ומקיפות כ- 40 אלף יהודים. לא ההונגרים ולא האחרים שהיו מעורבים במשא ומתן הסכימו לקביעה זו."⁵⁴⁹

נראה כי אכן, מבחינה רשמית ממשלת הונגריה לא נקבה במספר 40 אלף, אך באופן בלתי רשמי, פעלו מיופי הכוח ההונגרים בג'נבה ובקושטא, על פי הוראת משרד החוץ ההונגרי, וכן ממשלת בריטניה, הצלב האדום בינלאומי, משרד החוץ השוויצרי והשגרירות השוויצרית בבודפשט, וכן ראשי הסוכנות היהודית בירושלים להגירת 40 אלף יהודים, בחסות שוויצרית. התעודות השבדיות נוצרו על פי אותו עקרון, אך לא נכללו במספר זה. סביר להניח כי הרשויות ההונגריות פעלו בכפל שדרים ומסרים, מפחד הגרמנים: מול הגרמנים הציגו מספר מינימלי ומול מדינות וארגוני המערב פעלו עבור המספר המכסימלי. היה זה חלק מן המדיניות שבה פעלו כוחות סותרים בתוך ממשלת הונגריה. באופן מיוחד בלט משרד החוץ בגישתו האנטי נאצית. פגשנו בסגן שר החוץ סנטמיקלושי ונפגשו בהמשך את שר החוץ החדש, שסייעו ללוץ ולקראוס בבקשותיהם. היה זה המשך לקו האנטי נאצי (Jungerth, A.) בממשלת סטואי, ארנוטי יונגרט (שהובל בשנת 1943 בידי שר הפנים קרסטש פיישר, יחד עם פקידים במשרד החוץ, שהבולט בהם היה מנהל המחלקה המדינית במשרד, סגדי מאסאק, ולהבדיל, פסטואי שפעל, כנראה, מטעמים אופורטוניסטיים.

כאן הונח באופן מפתיע, ואף דמיוני, היסוד למפעל ההצלה שמשו קראוס היה היוזם שלו, ובעזרתו הפעילה ועמדתו המזדהה של הקונסול לוץ, הוצעה אל הפועל. המספר 40 אלף בעלי סרטיפיקטים נשמע פנטסטי, ומבקריו של קראוס במדינת ישראל ייחסו זאת לדמיונו ולעובדת היותו פגוע, בשל חוסר הערכה לפעולותיו בתקופת שואת יהודי הונגריה. בפועל יהיה המספר 40 אלף למספר שעל בסיסו תתקיים פעולת זיוף רחבה, שכנראה תכפיל את תעודות החסות בתקופת הכאוס של "צלב החץ", ועל כך בהמשך.

⁵⁴⁷ ראיון שנערך לשרל לוץ באמצע חודש אפריל 1945 בקושטא, בדרכו לשווייץ, אצ"מ, S25/5604. הראיון נשלח על ידי מנהל המשרד הארצישראלי באנקרה, י. גולדין לארץ, עם הערה שכדאי ללמוד מן הראיון. על המכתב כתוב בכתב יד: מ. שרתוק, ד"ר ל. כהן. (לוץ נקב בכל הפעמים במספר 50 אלף ולא 40 אלף. לדעתי, המספר הנ"ל מורכב מ- 40 אלף סרטיפיקטים שאושרו על ידי בריטניה ונשלחו להונגריה, באמצעות הצירות השוויצרית, ועוד 10 אלפים סרטיפיקטים מזויפים באישורו שלו, על פי הודאתו, שהוצאו בתקופת צלב החץ.)

⁵⁴⁸ Levai Jenő, "Az Elso Diplomaciai Akcio ; Hogyan keletkezett a Svajci vedettseg" **Kepes**, 22.2.47 (שם המאמר: המבצע הדיפלומטי הראשון- איך נוצרה החסות השוויצרית). אצ"מ, תיק קראוס מס' 4.

⁵⁴⁹ Braham, **Politics**, 1994, pp. 1077 - 1083

שלב II – פרישת קראוס מן המשא ומתן להגירה, תוך שמירת קשר עם קסטנר (מראשית חודש מאי ועד ה- 6 ביוני)

שליחות ברנד

ב- 25 באפריל נפגש אייכמן עם ברנד לשיחה ראשונה על ההצעה של יציאה לשליחותו כדי לקדם הצלת כמיליון יהודי הונגריה תמורת עשרת אלפים משאיות עמוסות טובין. שתי פגישות נוספות היו ב- 8 במאי וב- 16 במאי. מתיאורו של ברנד נראה שויזנמאייר ווינקלמן היו נוכחים בפגישה הראשונה. גם קלגס נכח בכמה מפגישות ברנד – גרוס - אייכמן, כמו גם, קלאוזניצר ולאופר. היה בכך, לדעת באואר, עדות שהימלר שינה את מדיניות הסחיטה הכספית של השלב הראשון, לניסיון ליצור קשר עם המערב בשלב השני. שליחותו של גרוס לקושטא היא שהייתה הראשית. גרוס גילה לברנד ואבריאל בהגיעו לקושטא כי שליחות ברנד אינה אלא כיסוי לשליחות שלו: לקשור קשרים בין קציני הס"ס בבודפשט לבין בעלות הברית, כדי להגיע לשלום נפרד עם המערב. במקום אחר אמר גרוס ששליחות ברנד היתה בעצם רק שוחד למשרד החוץ הגרמני, ואמצעי להסוות את השליחות שהס"ד התכוון להטיל על גרוס. על גרוס הוטל להסדיר את הפגישה עם האמריקאים באמצעות הציונים, ואם ייכשל, יסדירו באמצעות סוכן אמריקאי, שוורץ - מייסד רשת הריגול דוּגוּוד, שישב באיסטנבול. הימלר היה המניע העיקרי בסיפור ברנד – גרוס. המשך ההשמדה, סבור באואר, מוסבר בכך שאייכמן היה למעשה שליח שלא מרצון של הימלר, שנטייתו האישית הייתה להמשיך בהשמדה ולא לסטות למשא ומתן עם היהודים.⁵⁵⁰ פורת אף היא סבורה כי היוזמות החוזרות ונישנות שנקט אייכמן למנוע את הפסקת ההשמדה מעידות כי לא הסכים לדרך הביצוע עליה הצביע הימלר: קשירת קשר עם המערב באמצעות משא ומתן על שחרור יהודים.⁵⁵¹

ומנגד, יש המפרשים את שליחות ברנד כתרגיל שנועד להערים על היהודים או לזרוע פירוד בין המערב ובין הסובייטים. אהרונסון סבור שאין דבר בתיעוד הגרמני המצוי, הנותן מקום להתייחס באמון לקביעה שהימלר ציווה על שינוי מדיניות קיצוני כלפי היהודים. לדעתו לשליחות ברנד היתה מטרה אחת: התקווה הגדולה לפצל את בנות הברית. עוזרו של אייכמן ראו עצמם כחיילים פוליטיים של הרייך השלישי, היוזמים דברים התואמים את מדיניותו הכללית של הימלר: מרמים את בנות הברית או זוכים בהן פוליטי על ידי עסקה עם היהודים. לדעת אהרונסון, עסקת המשאיות של ברנד הייתה למעשה עסקה שהוצעה לברנד על ידי סוכן הריגול המסוכן- פריץ לאופר- שברנד שם בו מבטחו. ברנד קיבל את התוכנית והביא אותה לבנות הברית כהצעת אייכמן. בעיני בנות הברית, שליחות ברנד הייתה לשיתוף פעולה יהודי – ציוני - נאצי, שהם פעלו לסכלו.⁵⁵²

ב- 17 במאי יצאו יואל ברנד ובונדי גרוס לוינה, וב- 19 במאי טסו באווירון בליווי גרמני לקושטא, לביצוע העסקה.

⁵⁵⁰ דו"ח קסטנר עמ' 82 - 83; באואר, **יהודים למכירה**, עמ' 213 - 218; פורת, **הנהגה במלכוד**, עמ' 352

⁵⁵¹ פורת, **הנהגה במלכוד**, עמ' 385

⁵⁵² Aronson, **Hitler, Allies, Jews**, pp.305, 240 – 243, 235, 322.

באותם ימים הסתיימה העברת 320 אלף יהודי קרפטורוס וצפון טרנסילבניה לגטאות. אז החלו הגירויים האינטנסיביים ביותר בתולדות יהודי אירופה, לאושוויץ, במשך שבעה – שמונה שבועות. לדברי קראוס, הגרושים החלו בהונגריה בערך ב- 10 או 11 במאי.⁵⁵³

השליחות לקושטא נידונה גם בחוגים היהודיים – הפנימיים בהונגריה. ב- 15 במאי קרא קסטנר לחברי הוועד הפועל של התנועה הציונית בבודפשט והודיע שנוצר צורך לשלוח אדם לטורקיה כדי לסכל סכנה מיידית. האסיפה התקיימה בדירת השרות של ברנד בבודפשט ברחוב בוליובקי (Bulyovaky) מס' 40.⁵⁵⁴ השתתפו בה כ- 30 – 40 איש, ביניהם גם "ציונים ראשיים ואחדים מהקהילה היהודית הדתית", כולל קראוס. לדברי קראוס, קסטנר לא מסר באסיפה מהי המטרה המדויקת של הנסיעה ולא את שמו של האיש שייסע, ועל סחורות כלל לא דובר. קראוס הדגיש כי הנסיעה לשליחות, כפי שהוצגה באותה ישיבה, לא הייתה קשורה בשום צורה להצלת יהודים הונגרים, כי לא דובר באותה פגישה על ההשמדה, מפני שבאותה עת הגרמנים עדיין הכחישו את קיום הגירויים, את השימוש בגז וגם את עצם הקיום של מחנה הריכוז אושוויץ. הגרמנים דיברו אז רק על גטואיזציה. לדבריו:

"אני שאלתי בישיבה הזאת מדוע הגרמנים התחילו שלושה ימים לפני כן בגירוש אם הם שולחים יהודי באופן רשמי לשאת ולתת בחו"ל. קשה לקבל שאפשר להצליח במשא ומתן תחת לחץ. גם יהיה הגיוני להניח שהגרמנים לא צריכים שום יהודי להצלת יהודים כדי להשיג משהו". ועל כך לא קיבל תשובה. "הסברתי שקסטנר הוא פרטנר בשביל הגרמנים אבל הגרמנים אינם פרטנר של קסטנר".

בסיום מפגש זה, זימן קראוס אסיפה נוספת. באסיפה נכחו כ- 20 – 25 איש.⁵⁵⁵ ברנד תאר בפני המתכנסים את המצב. הוא נשאל על ידי קראוס מי ייסע לקושטא ותשובתו הייתה שזה אינו ידוע, שזה יקבע מלמעלה. הייתה הרגשה, לדברי קראוס, שרוב האנשים לא הבינו במה מדובר.⁵⁵⁶ כנראה שקסטנר וברנד מיעטו למסור, בשתי הפגישות, פרטים על השליחות, בפני מי שלא נמנו על חוג מקורביהם.

לעומתם, ידע פרוידגר על מטרת השליחות ועל היות ברנד השליח. קסטנר וברנד ביקשו לקבל מפרוידגר מכתב הסכמה לחברי הלשכה בקושטא, כנראה, כדי להעניק יתר לגיטימציה לאופן פעולתם, בשם היהדות ההונגרית. לדברי פרוידגר, הוא וגיסו גיולה לינק חששו מפני השליחות בשל חוסר ההיגיון בדרישה למשאיות, ודרשו להמשיך את קו ההצלה באמצעות כסף. הם ביקרו את האפשרות שברנד ייצא לשליחות ודרשו כי חבר היודנראט, וילהלם קרוי או קסטנר יסעו במקום ברנד, כמי שמתאימים ומוכרים יותר לצורך הצלחת השליחות. ולמרות חששותיהם, הפקיד פרוידגר מכתב הסכמה לשליחות בידי ברנד, בשם היהדות ההונגרית.⁵⁵⁷

⁵⁵³ חקירת תמיר את קראוס, משפט קסטנר, 1 ביולי 1954, ג"מ, עמ' י"ג – 29.

⁵⁵⁴ משפחת ברנד עזבה את דירתם בכתובת זו, וזו הפכה להיות דירת שרות של ועדת ההצלה בבודפשט.

⁵⁵⁵ בין המשתתפים היו גם: ניסן כהן- נציג הציונים במועצת היהודים, קומוי - יושב ראש התנועה הציונית, מיהאי שלאמון- יו"ר ועדת המשרד הא"י, המהנדס רוזנברג – מן 'השומר הצעיר', ד"ר איזק מורטון- מזכיר קרן קיימת בבודפשט, סילאגיי – מנהיג 'השומר הצעיר', שלזינגר – ממנהיגי 'המזרחי', קאודרס – מנהיג ציוני מערי השדה, יואל ברנד ועוד.

⁵⁵⁶ עדות קראוס, משפט קסטנר, 25 ביוני 1954, ג"מ, עמ' 48 – 51; חקירת השופט את קראוס, 8 ביולי 1954, שם, עמ' י"ז- 72

– 80; ראיון של א. כהן עם קראוס, 1 בפברואר 1979, 'מרכז', H3c21/1.

⁵⁵⁷ עדות פרוידגר, משפט קסטנר, 12 באוגוסט 1954, ג"מ, עמ' כ"ג 12.

ב- 16 במאי, יום לפני שיואל ברנד יצא לשליחות בקושטא, נקראו הוא ואשתו, הנזי, וקסטנר לשיחה עם אייכמן. הנזי נשאלה על ידי אייכמן האם היא יודעת מדוע בעלה נוסע לשליחות ומה תפקידו באותה שליחות. לדבריה: "אמר לי והדגיש [אייכמן] שאשמור זאת בליבי, שזה [...] סוד הממלכה ושאר לי להשמיע זאת לאיש. אוכל לשמוע זאת אני, אבל לא להשמיע לאיש אחר. אם לא, תהיינה תוצאות שלא תשוערנה. זה הודגש פעמים אחדות כי זה 'סוד הרייך'".⁵⁵⁸ כמו הגירת 600 היהודים, שמספרם הלך ועלה, במסווה של גירוש, כך גם שליחות ברנד, וממילא אף התחלת גירוש יהודי הונגריה, היו בבחינת סוד הרייך, שחשיפתם – כך איימו – יובילו לתוצאות הרות גורל.

קראוס התייחס מן הרגע הראשון בביקורת לשליחות זאת, וראה בהצעה עוד אחד מתכסיסי הנאצים להטעיה ולהסתח דעתם מן הגירוש. קראוס ידע, קרוב לודאי, בשלב זה, את מה שז'אן דה באווייה ידע ודיווח על כך לצלב האדום בינלאומי בסיום תפקידו, בו נאמר בין השאר:

ב 13 במאי, יום אחד לפני עוזבי את בודפשט, נודע לי מן הקהילה היהודית, כי בהנהלת הרכבת זומנה ישיבה ל 15 ול 16 במאי בעניין העברתם של 300,000 יהודים לקשה [קושיצה – א.ג.] ואולי לפולין [...]. מן הקהילה היהודית וכן מפי פקיד הונגרי בכיר, נאמר לי כי יעדיהן של הרכבות בפולין הם מתקנים משוכללים להמתת בני אדם בגז. אנשי הקהילה מצהירים, כי בידי הקהילה הוכחות להעלמות אחיהם היהודים בפולין בדרך אחרת.⁵⁵⁹

קסטנר, לעומת זאת, היה נחוש עוד יותר בדעתו לנצל את ההצלה שהוצעה לו על ידי הגרמנים. כך גם סברה כל הנהגת היודנראט וההנהגה הציונית והחלוצית, שביקשו באופן נואש להיאחזו בכל תוכנית הצלה. בוועדת ההצלה התקיים ויכוח מי יצא לשליחות. חברי ההנהגה החלוצית בוועדת ההצלה, בנשלו ורביס, הכריעו בעד יואל ברנד, מה שמלמד על עמדתם המשפיעה של מנהיגי השמאל החלוצי בתוך ועדת ההצלה.⁵⁶⁰

תוכניות הצלה של ולדמר לנגלט וקראוס

⁵⁵⁸ עדות הנזי ברנד במשפט אייכמן, ישיבה מס' 58, 30 במאי 1961, עמ' 874, http://www.justice.gov.il/NR/rdonlyres/DBC7C659-272B-4AB2-A718-336A8C74A8E4/12198/Vol2_p5564.pdf

⁵⁵⁹ בן טוב, **הצלב האדום**, עמ' 86 - 122 – תקופת דה באווייה.

⁵⁶⁰ הנזי ברנד ספרה כי החלוצים התנגדו לנסיעת קסטנר לשליחות לקושטא מפני שקסטנר היה קובע כמה סכומי כסף יופרשו לארגונים השונים. הסכומים שהיו מצויים בידו לא יכלו מעולם להשיג את הצרכים, ותכופות הופנו חיצו האשמה וטינה אל עבר המחלק. ברנד, (ב, גפנר - ליקט וערך) **השטן והנפש**, לדורי 1960, עמ' 42

בכנס שהתקיים בשנת 1961 ביד ושם הכחיש יואל ברנד את האפשרות שבדירתו התקיימה ישיבה ב- 15 - 16 במאי שדנה בשליחותו. נימוקיו היו, כי דירתו אז ברח' בוליובקי כבר לא הייתה שלו. בכך סתר את דבריו בספרו שם כתב, מספר פעמים, על דירתו הקונספירטיבית ברחוב זה, ועל השימוש שעשו בדירה. בספרם **השטן והנפש** עמ' 38 כתבו יואל והנזי: "באותה תקופה כבר הייתה לנו דירה 'ארית' ברח' שמשאי אנדור, נוסף לדירתנו שברח' בוליובקי. מדי פעם הייתי סרה לרח' בוליובקי כדי לראות האם הגיע דואר". בספר **שליחות נידונים למוות**, עמ' 70 כתב כי בשעה שרצה להתקשר לצורך דברים רגישים, חזר אל דירתו העזובה ברח' בוליובקי. כך ניסה להתקשר משם לקושטא, למחרת השיחה הראשונה עם קרומי. אז הודיע לו סאדלאצ'יק שניתן לו רישיון לפנות בטלפון לקושטא. בעקבות הניסיון ליצור קשר עם קושטא, הגיעו סוכני חרש הונגרים לדירה והתנפלו על ברנד. העניין סודר בהתערבות סאדלאצ'יק ובין ההונגרים.

נימוק אחר היה כי ב- 16 במאי כבר נסע לוינה, לקראת נסיעתו משם לקושטא. גם נימוק זה עומד בסתירה למה שכתב בעצמו בספרו **השטן והנפש** עמ' 41: "השיחות של בראנד עם אייכמן החלו ב- 25 באפריל ונמשכו שבועיים. יואל יצא ב- 17 במאי את בודפשט לוינה ומשם יצא ב- 19 במאי לקושטא". עוד טען כנגד קראוס (כנס גורל יהודי הונגריה עמ' 22-23) כי הגרמנים כן דיברו כבר אז על גירושם, מפני שלדבריו, אייכמן אמר לו ב- 15 במאי בפרוש: "היום אני מתחיל בגירושם. תמהר!"

בישיבה שזימן קראוס לאחר ההודעה על השליחות של ברנד לקושטא, ביקש קראוס מן הנוכחים שלא יסמכו על השליחות הצפויה ומסר להם אינפורמציה על מגעיו עם הצירות השבדית, הצירות השוויצרית, פקידים במשרד החוץ ההונגרי ועל פעולות העזרה שלהם. לדבריו, ימים אחדים קודם לכן ניהל משא ומתן עם משרד החוץ ההונגרי וזה הסכים שהצירות השבדית תביא משבדיה להונגריה אישיות חשובה, את הרוזן פולקה ברנדוט (Bernadotte, F.), סגן נשיא הצלב האדום השבדי ואחינו של מלך שבדיה, גוסטאב החמישי, שיעמוד בראש הפעילות ההומניטרית להצלה בחסות שבדיה, ובייחוד למען ילדים.

בהמשך לאותו כינוס ניסחו קומוי, שלאמון, ד"ר פולגר- מנהל ארגון הסיוע היהודי MIPI, וקראוס מברק לברלס שאמור היה להישלח דרך הצירות השבדית בבודפשט ובהסכמתה, באופן מוצפן, למשרד חוץ השבדי, כדי שזה יעביר את המברק לצירות השבדית באנקרה, וזו תשלח את המברק לברלס בקושטא. במברק נאמר, בין השאר, כי הממשלה ההונגרית הסכימה שהצלב האדום השבדי ימשיך בפעולה בהונגריה להצלת ילדים וזקנים יהודים, בעקבות התחלת גרוש יהודי הונגריה. הם ביקשו שהסוכנות היהודית תשתף פעולה, בין השאר, על ידי שליחת כסף לכיסוי ההוצאות של הצלב האדום השבדי, וביקשו גם אישורי אזרחות בריטים לבעלי סרטיפיקטים:

[יש] לפעול אצל הממשלה הבריטית שכל בעלי הסרטיפיקטים, שמספרם בינתיים עלה ל- 8000, ייחשבו באופן כלשהו לאזרחים פלשתינים וליפות את כוחה של הצירות השוויצרית בבודפשט, כנציגת האינטרסים הבריטיים וכזאת להוציא לבעלי הסרטיפיקטים אישורים מתאימים. הגורות האנטי יהודיות, שהיו אז בתוקף לא חלו על יהודים בעלי אזרחות זרה.

על המכתב היו חתומים קומוי וקראוס. המכתב נוסח בידי סילאגי, ששלט בגרמנית באופן רהוט. את הרעיון לשלוח את המברק דרך הצירות השבדית הגה פרופסור לנגלט, מרצה לשפה השבדית באוניברסיטת בודפשט. היוזמה לפנות במברק אל ברלס דרך השבדים באה, לדברי קראוס, בהשפעת הידיעות על הצלת יהודי דנמרק בשבדיה באוקטובר 1943:

אז כבר היה לנו קשר עם הצלב האדום השוויצרי והשבדי וידענו על הצלת יהודי דנמרק בשבדיה. היינו בקשר עם הפרופסור לנגלט שהציע לשלוח את המברק בקוד דרך השגרירות השבדית. כל התוכנית למינוי נציג הצלב האדום השבדי תואמה עם תת שר החוץ ההונגרי יונגרט [Jungert, A.]. רצינו את השותפות עם הצלב האדום ההונגרי בהקמת בתי הילדים, לא רק לילדים יהודים אלא גם לגויים, כאלה שבתיהם הופצו.

קראוס סבר בטעות כי משרד החוץ השבדי לא העביר את המברק לברלס מפני שכנראה השבדים הבינו מתוכנו, שמטרת המברק היא לדרוש כסף לכיסוי הוצאות ההצלה של הצלב האדום השבדי בבודפשט, ומאחר והממשלה השבדית החליטה לכסות את ההוצאות בכוחות עצמה, הם ראו כמיותר את שליחת המברק.⁵⁶¹

⁵⁶¹ עדות קראוס, משפט קסטנר, 25 ביוני 1954, ג"מ, עמ' 48-51; חקירת השופט את קראוס, 8 ביולי 1954, שם עמ' י"ז-72 – 80; 4.3.46, דו"ח קראוס עמ' 4; חקירת השופט את קראוס, משפט קסטנר, 9 ביולי 1954, ג"מ, תיק ב / 2 / 312 עמ' י"ח 26 – 27; ראיון של א. כהן עם קראוס, 1 בפברואר 1979, 'מרכז', H3c21/1.

ואולם נראה כי מכתב בעל תוכן זהה ומן התאריך הזה בקירוב, הגיע בכל זאת לברלס; יתכן שהשבדים כן שלחוהו, ויתכן שז'אן דה באווייה, אשר בשובו לשווייץ ב- 14 במאי, נטל עמו מכתב מקראוס אל ברלס. על פי מהירות תגובת ברלס, האפשרות השנייה נראית כסבירה יותר. עם הגעת בקשת קראוס וקומוי אל ברלס הוא כתב לכהני בגינבה וללינטון בלונדון ב- 17 במאי – יומיים לפני הגעת ברנד לקושטא - כי על פי אינפורמציה שקיבל מקראוס, חשוב שהקונסול השוויצרי יוציא אישורי אזרחות בריטית - פלשתינאית למועמדים שבידיהם סרטיפיקטים מאושרים. ברלס ציין כי שלח רשימות מועמדים שבידיהם סרטיפיקטים מאושרים, דרך הצלב האדום הבינלאומי, וחשוב לגשת לשלטונות על פי הבקשה היעוצה: "והכרחי, על כן, להמריץ את ברן להורות לקונסולים השוויצרים בבודפשט ובוקרשט לפעול להוצאת האישורים המבוקשים".⁵⁶² בריטניה אכן שלחה להונגריה אישורי אזרחות ל- 8000 בעלי סרטיפיקטים **משפחתיים**, כפי שברלס דיווח לירושלים ב- 17 ביוני.⁵⁶³ כעבור שבוע וחצי, ב- 26 ביוני, אישרה ממשלת הונגריה הגירת 7800 בעלי סרטיפיקטים, אך עדיין מבלי שאישורי האזרחות הגיעו לצירות השוויצרית בהונגריה.

בסוף חודש מאי שלח קראוס מכתב נוסף - עוד לפני שקיבל לידי את דו"ח אושוויץ. גם כאן סבר, בטעות, כי הוא לא הגיע ליעדו. במכתב בן 20 עמודים תאר את גירוש היהודים. את המידע על כך קיבל מאנשים שהצליחו לברוח מערי השדה והגיעו לבודפשט.⁵⁶⁴ מעדותו לא ניתן להבין למי שלח, דרך מי שלח, ומדוע המכתב לא הצליח להגיע ליעדו.

ואולם, יתכן שבן טוב וקרנצ'ר חשפו את המכתב האמור: ב - 6 ביוני 1944 כתב דה האלר, נציגה של ממשלת שווייץ לסיוע הדדי בינלאומי וחבר הצלב האדום הבינלאומי, למכס הובר - נשיא הצלב האדום הבינלאומי, והודיע כי הובר לידיעתו מסר, אשר נשלח כמה ימים לפני כן, מאת **מנהל הסוכנות היהודית הארצישראלית בבודפשט** (קראוס - א.ג.), לשליח הסוכנות היהודית בירושלים ששהה באותה עת בטורקיה (ברלס - א.ג.). הוא הדגיש כי בשל חוסר דיסקרטיות נודע לו תוכנו של המסר. במסר נאמר בין השאר כי:

300 אלף יהודים ממחוזותיה של הונגריה נכלאו במחנות ריכוז, 170 אלף מהם נשלחו למחנה השמדה אושוויץ, והשאר 130 אלף נשלחים לשם כעת. כך מוסרים מקורות חסויים. כן רוכזו 200 אלף יהודים בגטאות בפרובינציות לשם גירושם לאושוויץ. יהודי בודפשט כ- 300 אלף במספרים עגולים, אמורים להישלח לאושוויץ מ - 8 ביוני ואילך. עד סוף יוני תהיה הונגריה נטולת יהודים. כל המאמצים להצילם עלו בתוהו. בהמשך מכתבו של דה האלר אל הובר נאמר כי נציגות שבדיה בבודפשט תנסה בכל זאת לעשות צעדים להצלת נשים, ילדים וזקנים. הנציגות תשאף להעבירם לארץ ישראל או באורח זמני לשבדיה או לשטח ניטרלי אחר או באפשרות הגרועה ביותר, להחזיקם עצורים בחסותה או בחסותו של הצלב האדום.

⁵⁶² ברלס אל לינטון, 17 במאי 1944, אצ"מ L15/261. ברלס אל כהני אצ"מ, L15/277.

⁵⁶³ ברלס אל מחלקת העלייה בירושלים, 17 ביוני 1944, אצ"מ, S6/5554.

⁵⁶⁴ עדות קראוס, משפט קסטנר, 25 ביוני 1954, ג"מ, עמ' 48 - 51; חקירת השופט את קראוס, 8 ביולי 1954, שם, עמ' י"ז - 72 - 80; חקירת תמיר את קראוס, 1 ביולי 1954, שם, עמ' י"ג - 22; ראיון של א.כהן עם קראוס, 1 בפברואר 1979, 'מרכז', H3c21/1.

דה האלר דיבר על הצורך להפקיד מיליון פרנקים שוויצרים בנציגות שוודיה באנקרה, אשר יכוסו בידי אגודות הסיוע היהודיות. סוכן הסוכנות היהודית בטורקיה נקרא להסדיר את העניין במהירות האפשרית עם הג'וינט, עם הוועד המנהל, עם הסוכנות היהודית ועם משרדה בג'נבה. אדוארד דה האלר כתב על הדו"ח הערות, ואחר כך העביר זאת להובר. למרות המידע הברור שהובא בפני הובר בשבוע הראשון של חודש יוני על שואת יהודי ערי השדה, על אושוויץ כמקום השמדה ועל ההשמדה הצפויה של יהודי בודפשט, הורה הובר להמשיך לשמור על הסוד הנורא, ולהמשיך לנהוג על פי כללי המדיניות המחייבת את הצלב האדום הבינלאומי, גם כאשר ארגונו נתון היה כבר תחת ביקורת. קרנצלר סבור כי את המכתב של קראוס שלח פרידריך בורן, נציג הצלב האדום הבינלאומי החדש בבודפשט, שהחליף את דה באווייה.⁵⁶⁵

אם אכן היה זה פ. בורן שהעביר את מכתבו של קראוס אל דה האלר, אזי יש בכך כדי להקל במעט את הביקורת הקשה שהטיח בו קראוס, אשר תאר אותו כאדם שלא היה לו עניין לעסוק בעזרה ליהודים.⁵⁶⁶

יוצא, אפוא, כי קראוס שלח לפחות פעמיים דיווחים לברלס – באמצע ולקראת סוף חודש מאי - על השמדת יהדות הונגריה, וסבר בטעות כי אלו לא הגיעו אליו. האפשרות שיודיע לברלס באמצעות צינור הקשר שעמד לרשות ועדת ההצלה והשמאל החלוצי בבודפשט, נמנעה ממנו. ספק אם קראוס ידע, בשלב זה, על המשך הקשר עם קושטא וג'נבה בעקבות הכיבוש. אך עדיין נותרה השאלה האם קשר מכתבים רצוף בין ברלס וקראוס היה יכול לשנות את התמונה מיסודה? הן ראינו כי ברלס קיבל את מלוא המידע כמעט בזמן אמת, כמו נציגי מדינות וארגונים בינלאומיים אחרים. הדיווחים על השמדת יהודי הונגריה באושוויץ נעצרו במשרדי החוץ השבדי והשוויצרי, במשרדי הצלב האדום הבינלאומי ובלשכת ההצלה בקושטא, ומנעו את זליגתם לדעת הקהל במערב וליהודי ארץ ישראל. אף שבלמו את הפצת המידע על השמדת יהודי הונגריה בקרב דעת הקהל העולמית ובארץ ישראל, הרי שברלס, הצלב האדום הבינלאומי, הצלב האדום השבדי, ממשלת שוויצריה והשלטון הבריטי נכנסו לפעולה הקשורה בהגנה דיפלומטית על יהודים באמצעות אישורים המעידים על אזרחותם הבריטית או השבדית של המועמדים להגירה.

קראוס נשאל על ידי השופט בנימין הלוי, מדוע לא פרסם את דבר הסכנה הצפויה ליהדות הונגריה לפני התחלת הגרוש. על כך השיב שהסכנה הייתה ידועה לכל העולם, ולא היה טעם לכתוב רק על הסכנה הצפויה כי: "זה לא היה עושה רושם מספיק בעולם".⁵⁶⁷

התערבות השבדים

בינתיים, ההצעה שהרוזן ברנדוט יגיע להונגריה, כנציג הצלב האדום השבדי, ירדה מן הפרק מאחר והיה צפוי שאישיות כה חשובה לא תקבל ויזת מעבר גרמנית, לטיפול ביהודי הונגריה. לכן, לדברי קראוס: "נוכח מצב חסר תקווה זה הרגשתי מחויבות לחפש גם דרכי הצלה אחרות. התקבלתי אצל הצייר השבדי

⁵⁶⁵ מכתב חסוי של דה האלר אל מכס הובר, 6 ביוני 1944, בתוך: בן טוב, **הצלב האדום**, עמ' 131, 133-135; Kranzler,

Mantello, p. 75

⁵⁶⁶ ראה על כך בפרק י"א.

⁵⁶⁷ משפט קסטנר, 8 ביולי 1954, ג"מ, עמ' י"ז 72 – 81.

[דניאלסון – א.נ.] והצלחתי לגרום לכך שהצלב האדום השבדי ימנה את פרופ' לנגלט, חבר הצירות השבדית בבודפשט, נספח העיתונות ומרצה לשפה שבדית באוניברסיטת בודפשט, לנציגו בבודפשט". תוכן המפגש בין קראוס והציר השבדי הועבר לממשלת שבדיה, ובתגובה קיבלה הצירות השבדית בבודפשט הודעה ממשרד החוץ שלה, לפיה ינקטו צעדים נוספים להצלת יהודי הונגריה. בעקבות כך הציעה הממשלה ההונגרית שהצלב האדום השבדי ימנה פקיד גבוה בצירות השבדית, בתור בא כוח שלה. ואכן מינויו של פרופסור ולדמר לנגלט אושר על ידי הממשלה ההונגרית והשבדית, והוא התחיל בפעולה בשליש האחרון של חודש מאי. בפעולתו הראשונה החל בתוכנית להציל ילדים מגרוש על ידי ריכוזם בבתים מוגנים של הצירות השבדית. פעולה זאת היתה אמורה להיעשות ברחבי הונגריה ולא רק בבודפשט, אך הגרמנים לא הרשו לבצע. גם הממשלה ההונגרית הייתה מעורבת בפעילות הצלב האדום אך לא הצליחה לגרום לכך שהצלב האדום השבדי יוכל לפעול בכל רחבי המדינה.⁵⁶⁸

לדברי בירון רונברג (Runberg, B.), קראוס כתב דו"ח אודות המצב הקשה של יהדות הונגריה לממשלת שבדיה:

דו"ח זה נשלח לממשלה השבדית, ובעקבותיו החליטה הממשלה השבדית להורות לדניאלסון [Danielsson C.] – הציר השבדי בהונגריה, לנהל משא ומתן עם ממשלת הונגריה על התנאים האפשריים שהצלב האדום השבדי יעסוק בפעילות הומניטרית בבודפשט. בדו"ח זה קראוס העלה את האפשרות לשלוח את סגן נשיא הצלב האדום השבדי [הרוזן ברנדוט – א.נ.] לבודפשט להקים בתי ילדים תחת המטריה של הצלב האדום השבדי.⁵⁶⁹

נראה כי **הבתים המוגנים**, בהם היו צריכים לרכז את הילדים ומלוויהם כדי להגן עליהם מפני גירוש, הייתה יצירה ראשונית של ולדמר לנגלט, שאחריה יבואו צירויות נוספות, יאמצוה וירחיבוה לבעלי אישורי הגירה, לאחר הפיכת 'צלב החץ' באוקטובר 1944. הצלב האדום הבינלאומי עתיד להקים אף הוא, לאחר הפיכת צלב החץ, בית ילדים מוגן במתכונתו של לנגלט – על פי בקשת קראוס וקומי.

בירון רונברג כתב כי לנגלט קיבל באביב 1944 את דו"ח אושוויץ מן המועצה היהודית בבודפשט, ומסר זאת לצירות השבדית כדי שזו תשלח אותו למשרד החוץ השבדי. דו"ח אושוויץ והתחלת גירוש היהודים היוו עבור לנגלט זרז ליצירת קשר עם הצלב האדום ההונגרי. נראה כי קראוס החל את מגעיו עם ולדמר לנגלט בראשית חודש מאי, ומאמצע חודש מאי החל תהליך המעורבות הממשי של הצירות השבדית, משרד החוץ

⁵⁶⁸ חקירת השופט את קראוס, משפט קסטנר, 9 ביולי 1954, ג"מ, עמ' י"ח-26-27. קראוס הסביר את פשר הסתירה בין הדו"ח שכתב ב-4.3.46 ובין עדותו ב-8.7.54, במשפט קסטנר, (חקירת השופט את קראוס, עמ' 71 - 72). מן הדו"ח עולה כי רק לאחר ה-6 ביוני זימן קראוס ישיבה מיוחדת שבה הסכימו להצעתו שהוא יצור קו הצלה חדש, בלי לסכל על ידי זה את פעולת קסטנר או להפריע לה. לדבריו, הוא לא דייק כי לא ראה אז חשיבות בדיוק, אלא לספר על התנהלות העניינים באופן כללי. היה עליו לנסח, לשם הדיוק, את המשפט כך: "בישיבה שקראתי לפני שבועיים". ינו ליבאי (Levai), היסטוריון יהודי - הונגרי, קבע שהצלב האדום השבדי החל לפעול בסוף יוני, ומביא מכתבים לאישור דבריו: מכתב של הצירות השבדית מן ה-14 ביולי והתשובה של הקבינט ההונגרי מן ה-25 ביולי 1944. לדברי קראוס, אין במכתבים אלו עדות לתחילת פעילות הצלב האדום השבדי, זאת מפני שקיים נוהג דיפלומטי כי כאשר מחליטים בעל פה ("פה לפה"), מחליפים מכתבים באותו עניין אחרי זמן מה. לדבריו, הוחלט על פעולה של הצלב האדום **בסוף מאי** בעל פה, אבל אפשר כי אחרי שבועות אחדים החליפו מכתבים בעניין זה. הראיה לכך היא כי ב-12 ביולי (צ"ל 9 ביולי – א.נ.) הגיע ראול ואלנברג לבודפשט, והוא מצא כבר אז עשרה בתים של הצלב האדום השבדי מלאים ילדים.

⁵⁶⁹ מתוך תקציר באנגלית של הספר Rescuer in the Danger הכתוב בשבדית על ידי הסופר השבדי Bjorn Runberg. תיק חסיד אומות עולם - ולדמר לנגלט, אי"ש, M31/101 עמ' 9. בעמ' 10 באותו תיק נאמר כי לנגלט הוא שהציע שברנדוט יארגן את פעולת ההצלה של יהודי הונגריה.

השבדי, הצלב האדום השבדי והצלב האדום ההונגרי. בסוף אותו חודש התקבל המינוי הרשמי של לנגלט כבא כוח הצלב האדום השבדי בהונגריה, לאחר שלא ניתן לברנדוט להגיע להונגריה. החלפת המכתבים הרשמית בין ממשלת הונגריה ושבדיה, אודות מינויו של לנגלט התרחשה רק בחודש יוני.⁵⁷⁰ לכן כותב ברהאם, בטעות, כי רק ב- 11 ביוני 1944, כאשר הגרושים מקרפטו רוס, צפון הונגריה וצפון טרנסילבניה הושלמו כבר, ביקש הציר השבדי בבודפשט קרל דניאלסון מממשלת הונגריה להתיר לצלב האדום השבדי לחבור אל הצלב האדום ההונגרי למצוא מחסה לילדים יתומים ועזובים ולקורבנות התקיפה האווירית. הוא גם ביקש מן הממשלה שתתיר ל- 300 – 400 יהודים בעלי אזרחות שבדית, בזכות קשריהם המשפחתיים או העסקיים עם שבדיה, להגר.⁵⁷¹

עם כניסתו של ולדמר לנגלט לפעולה הוא הוציא מיד מכתבי חסות, בלי ידיעת הממשלה ההונגרית. בעלי מכתבי החסות אלה הובאו תחת חסותו של הצלב האדום השבדי.⁵⁷² לנגלט פעל כך, על פי הדגם הבריטי ואחר כך השוויצרי, אשר העניקו אישורי חסות, כבר בשנת 1938, לבעלי סרטיפיקטים לארץ ישראל, ולכן נחשבו לאזרחים בריטים בפוטנציה, אשר כוודו על ידי השלטונות ההונגריים.

משרד החוץ השבדי אישר הוצאת מספר מוגבל של 300 – 400 'דרכונים זמניים', שהיו מיועדים ליהודים אשר היו להם קרובי משפחה בשבדיה. בעלי ה'דרכונים הזמניים' נחשבו מכוח התעודה הזאת ל'נתינים שבדים זמניים'. למרות שגם מושג זה לא היה מוכר במשפט הבינלאומי, הכירו שלטונות הונגריה בפיקציה זאת, ובעלי הדרכונים נרשמו כחוק במשטרת הזרים ונהנו ממעמד של אזרחי מדינה ניטרלית, כלומר משחרור גמור מכל החוקים האנטי יהודיים. יותר מאוחר נוספו גם אנשים שהיו להם קשרי מסחר עם שבדיה. התעודות נראו כדרכונים לכל דבר, ועל הסדרה הראשונה היה חתום הציר השבדי.⁵⁷³

לדברי קראוס, הצלב האדום השבדי הקים שלושה – ארבעה בתים מוגנים, בהם הוחזקו כ- 1000 ילדים אשר כולם ניצלו.⁵⁷⁴

הקשר עם פקידים הונגרים

בנוסף לפעילות מול השוויצרים והשבדים, עמד קראוס בקשר עם פקידים הונגרים. במהלך גרוש יהודי ערי השדה פנו פקידים גבוהים הונגרים אל אישים יהודים, וביקשו מהם שיפנו למעצמות המערב, כדי שיחשפו את השקר הגרמני, כאילו הגרמנים נכנסו להונגריה כידידים, וכאילו ההונגרים בקשו להשתמש בשרותי הגרמנים בפתרון בעיית היהודים. גם אל קראוס פנו וביקשווהו להתקשר עם מעצמות המערב, להעביר

⁵⁷⁰ ש.ם.

⁵⁷¹ Braham, *Politics*, Vol. 2 pp. 1234 - 1239

⁵⁷² מתוך תרגום לעברית של קטעים מספרו של Levai Jenő, *Szurke könyv*, בתוך: תיק חסיד אומות עולם - ולדמר לנגלט,

אי"ש, M31/101.

⁵⁷³ כהן, *המחתרת החלוצית*, עמ' 167 - 168: אשר כהן כתב כי הראשונים שהחלו להוציא סוג של 'כתב חסות' היו השבדים. לדעתו, יש לראות בשגריר הבריטי בבודפשט, נוקס, כראשון שהעניק תעודות חסות למי שעתיד לעלות לארץ ישראל, בסידור שנוצר בינו ובין המשרד האי"י והשלטונות ההונגריים, כבר בשנת 1938. אחריו המשיך בכך סגן הקונסול השוויצרי, שרל לוף. קראוס אינו מזכיר בדו"ח שלו את ניסיונו להביא את הרוזן ברנדוט להונגריה.

⁵⁷⁴ ראיון של א. כהן עם קראוס, 1 בפברואר 1979, 'מרכז'.

אינפורמציה על המתרחש בהונגריה ולבקש את התערבותם אצל ממשלת הונגריה, ובכך לחזק את מעמד הממשלה ההונגרית והעם ההונגרי מול הגרמנים. לדברי הפקידים, אם מעמד הממשלה והעם ההונגרי יחזקו על ידי ההתערבויות הללו, אז יהיו סיכויים שהממשלה ההונגרית תפסיק את הגירוש ותעמוד לעזרת היהודים. העובדה המקלה היתה שבהונגריה לא שרר כיבוש מוחלט, ולממשלה ההונגרית הייתה עצמאות מסוימת, וכך יגדלו הסיכויים להציל את היהודים מאסון.⁵⁷⁵

לדברי קראוס, הוא ידע כי קיימת השמדה באושוויץ, אך רק בסוף מאי ידע בברור כי יהודי הונגריה הגיעו לשם.

ביהמ"ש: מתי ידעת בפעם הראשונה ששלחו את היהודים מהונגריה לאושוויץ?
קראוס: היה לנו חשש כבר בתחילת 1942, כי ידענו שיהודי סלובקיה נשלחו לאושוויץ. לנו ספרו אז: אושוויץ-בירקנאו, וידענו ששם הושמדו האנשים. ידענו הכול, רק לא ידענו שכל היהדות נשלחה לאושוויץ, ולא ידענו על המכונות, על תאי הגז, את שיטת ההשמדה לא הכרנו, אבל את ההשמדה ידענו.

ביהמ"ש: ושלחו את היהודים שלכם מהונגריה לאושוויץ?
ת. כן. [...]

ביהמ"ש: מתי התחיל הגירוש?

ת. בערך ב-10 – או ב-11 למאי.

ש. ואז עוד לא ידעת לאן?

ת. לא ידענו. חששנו שהם מגורשים לאושוויץ מכיוון שידענו שכל יהדות הונגריה גורשה לאושוויץ. אבל רק בסוף מאי ידענו.

ביהמ"ש: בסוף מאי ידעתם באופן ברור שהם הגיעו לאושוויץ?
ת. כן.

ביהמ"ש: מי זה "ידענו"? אתה ידעת?

ת. לא. ידענו, כל היהדות, כל היהודים שהיו בתפקיד חשוב, היודנראט ידע, הציונים ידעו, הפעילים ידעו. ההמונים לא ידעו.⁵⁷⁶

את דו"ח אושוויץ המפורט קיבל קראוס בסוף חודש מאי או ראשית חודש יוני מיוסף רייזנר, יהודי שעבד בצירות הטורקית בבודפשט. הוא עשה כ-60 העתקים מדו"ח זה ומסר אותם, למחרת קבלתם, לציונים ולחברי היודנראט שעמם עמד בקשר, לאנשים פרטיים ולצירויות השוויצרית והשבדית לשם העברה לממשלותיהם. ב-19 ביוני הצליח להוציא את הדו"ח מגבולות הונגריה, על ידי שליחו של מנטלו, ציר סן סלבדור בשווייץ,⁵⁷⁷ והוא אחד הגורמים המרכזיים שהביאו את המפנה ביחס העולם החופשי אל אסונם של היהודים, ועל כך בהמשך.

⁵⁷⁵ חקירת תמיר את קראוס, משפט קסטנר, 8 ביולי 1954, ג"מ, עמ' י"ז 47 - 48; חקירת השופט את קראוס, משפט קסטנר, 8 ביולי 1954, ג"מ, עמ' – י"ז – 72. ב-17 - 18 באפריל ביקר הורטי אצל היטלר בארמונו, שם דרש היטלר פעולות נמרצות נגד היהודים. בדברו על "פתרון שאלת היהודים" אמר שיש לטפל בהם כבחיידקים מזיקים ולהשמידם. תשובת הורטי היתה כי לאחר שנושלו היהודים מפרנסתם אינו יכול גם להורגם. שליחיה של הונגריה שפעלו בבירות אירופה הניטרליות, הזכירו תדיר, בין השאר, את סירובה של הונגריה לגרש את היהודים. אצל רוטכירן, "יהודי הונגריה בתקופת השואה", עמ' 40 – 41.

⁵⁷⁶ חקירת השופט את קראוס, משפט קסטנר, 1 ביולי 1954, ג"מ, ב' / 2, 512, עמ' י"ג – 29.
⁵⁷⁷ חקירת השופט את קראוס, משפט קסטנר, 9 ביולי 1954, ג"מ, עמ' י"ח 25-21; 835 - 825, p. 2, Brahm, **Politics**, Vol 2, עוסק בדו"ח אושוויץ ובהשפעותיו. ברהאם ציין בעמ' 825 שקראוס טען כי קבל את הדו"ח יום אחד לפני ה-19 ביוני ולמחרת פרסם אותו. ברהאם אינו מציין על מה התבסס בקביעתו זו, והיא עומדת בסתירה לעדותו ולכתביו; מברק מזינבה (ללא ציון שם

במקביל לניסיונות קראוס להודיע לברלס על השמדת יהדות הונגריה, לבקש אישורי אזרחות בריטיים ל-8000 בעלי סרטיפיקטים משפחתיים ולגייס את השבדים לפעולות הצלה, ניסו קראוס ולוץ לשחרר אנשים בעלי סרטיפיקטים, שנמצאו באותה שעה בגטאות בערי השדה. הוכחות מתועדות לפעילות שכזאת, עם החל הגירוש, עולות מעדותם של קראוס ואיבו דוידוביץ.

ב-15 במאי 1944 שלח שרל לוץ למשרד הא"י אישורים לבעלי סרטיפיקטים: "בהסתמך על התעניינותכם מתאריך 13.5.44, הננו מצרפים עבורכם 20 אישורים למען אותן משפחות היהודיות, אשר ברשותן אשרות כניסה לארץ ישראל. מקווים שעל סמך זה לא ירוכזו במחנות הריכוז, מאחר ויש להן האפשרויות להגר לארץ ישראל". קצין משטרה הונגרי הביא את האישורים הללו לעיר מיסקולץ, בצפון הונגריה, שתושביה היהודים ויהודי סביבתה כבר נכלאו שם בגטו המרכזי. בעזרתם היו צריכים להגיע לבודפשט למטרת "עליה". הקצין היה מצויד גם בצו של משרד הפנים ההונגרי, אולם הגרמנים לא הסכימו לתת את היהודים, ומנעו מן הקצין להיכנס לגטו. פעולות דומות ניסה קראוס לעשות גם בערי שדה אחרות אולם, לדבריו, ללא הצלחה, כתוצאה מהתנגדות הגרמנים.⁵⁷⁸

לדברי איבו דוידוביץ, חבר הנהגת 'השומר הצעיר' מטעם הפליטים היוגוסלבים בבודפשט, חיו בה כ-600 יהודים פליטים מיוגוסלביה. למחציתם היו תעודות חסות שוויצריות. השלטונות ההונגריים התייחסו אליהם כאל נתיני ארץ ניטרלית. ב-1 ביוני קיבל איבו דוידוביץ מכתב מאת שרל לוץ, בו נאמר שישנה אפשרות, באם יתקבלו סרטיפיקטים עבורם, להעלות את כל הקבוצה לארץ ישראל. מנהל מחלקת הזרים במשטרה ההונגרית הבטיח ללוץ לקבל את הסכמת השלטונות ההונגריים ליציאתם. לוץ הבטיח להשיג רישיונות יציאה גם ליתר 300 היוגוסלבים, שבידם לא היו תעודות חסות שוויצריות.⁵⁷⁹

ואמנם, ממברקו של ויזנמאיר ניתן להבין כי לקראת סוף חודש מאי היה קיים שימוש מטריד, בעיניו, בסרטיפיקטים, כאישורי הגנה מפני גרוש, ואף ראה צורך לדווח על כך לברלין, כי הגרמנים והנאצים ההונגרים נאבקים בזיופי הסרטיפיקטים, בשיתוף פעולה הדוק עם אנדרה, המזכיר הכללי במשרד הפנים ההונגרי ופרו נאצי ידוע. ממברקו נאמר: "קומנדו אייכמן עובד בשיתוף פעולה הדוק עם אנדרה בבדיקת הסרטיפיקטים. הובטחה על ידי כך בדיקה חמורה".⁵⁸⁰

פרוידגר העיד כי בתחילת חודש מאי התחילו לחוש בקו פעולתו השונה של קראוס, באופן שהרגישו שיש משא ומתן והתקדמות כלשהי. אז גם התחילו להפיץ בקרב היהודים והנוצרים עיתונים על המתרחש. את הפצת מעשי הגרמנים בין הנוצרים הפיץ "ארגון ארצי לעזרה ליהודים" (MIFI) שבראשו עמד ד"ר פולגאר.⁵⁸¹

קראוס העיד במשפט כי בסוף חודש אפריל ובמהלך חודש מאי הבין את השיטה על פיה פעלו הגרמנים:

שולח) אל ברלס, 25 ביוני 1944, אצ"מ, L15/80; חקירת תמיר את קראוס, משפט קסטנר, 8 ביולי 1954, ג"מ, עמ' י"ז 47-48; 4.3.46, דו"ח קראוס, עמ' 5.

⁵⁷⁸ קראוס העביר ללשכה 06 משטרת ישראל את המכתב של לוץ והעיד על כך בפני חוקרי הלשכה, משפט אייכמן, ג"מ.

⁵⁷⁹ דו"ח של איבו דוידוביץ שעזב את בודפשט ב-21 ביוני 1944, אצ"מ, S25/7839.

⁵⁸⁰ ויזמאיר אל HA (אולי RSHA): משפט אייכמן, 25 במאי 1944, ג"מ, תיק 4/38 – ו' 44.

⁵⁸¹ חקירת השופט את פרוידגר, משפט קסטנר, 13 באוגוסט 1954, ג"מ, עמ' 46.

א. מעשים שתכליתם להראות ליהודים שהם מוכנים לעזור ליהודים.

ב. מתן היתר יציאה ליהודים, הביא לכך שכמעט כל יהדות בודפשט היתה עסוקה בתקווה להשתתף ביציאה זו. בכך נתנו תעסוקה לכל היהודים בבודפשט בתקופת הגירוש.

ג. רצו להוציא את הפעילים מבודפשט, כי פחדו שהפעילים יארגנו התנגדות. ידעו כי ורשה שנייה יכולה להיות מסוכנת בשבילם, בפרט בהונגריה, שלא היה בה כיבוש מוחלט.

ד. הגרמנים היו מעוניינים להחזיק בידיהם במנהיגים יהודים, בתור בני ערובה, לבל יפעלו בניגוד לאינטרסים שלהם.

ה. עוררו דמורליזציה בין היהודים על ידי יצירת סכסוך פנימי, בין הנוסעים ושאינם נוסעים, בין המתנגדים והלא מתנגדים.

אז גמלה ההחלטה בליבו לא להמשיך לפעול עם קסטנר להגשמת ההגירה. קראוס ביקש מקומוי שימסור לקסטנר שהוא התחיל בפעולה שאינה יכולה להזיק לפעולתו וביקש מקסטנר שלא יזיק לפעולתו. קומוי הציע, משום כך, לקיים פגישות משותפות כדי למסור אינפורמציה זה לזה. התקיימו שתי פגישות עד ה-6 ביוני. לדברי קראוס, הוא מסר לקסטנר אינפורמציה אך לקסטנר לא היתה אינפורמציה למסור לו, לכן הפסיק להיפגש עם קסטנר.⁵⁸² מצד התביעה לא נמצאה תגובה לטענות אלו.

שלב III : ניתוק סופי של הקשר עם קסטנר, פרסום דו"ח אושוויץ ואישור הגירה

מן הפלישה לנורמנדיה (6 ביוני) עד הפסקת גירוש יהודי ערי השדה (7 ביולי)

הפלישה האנגלו אמריקאית לנורמנדיה ב-6 ביוני 1944 והתקדמות הרוסים, המריצו את אייכמן לפעולה קדחתנית להגשים את משימתו: פינוי מוחלט של יהודי הונגריה. לאחר שמטרתו הושגה בערי השדה עד סוף חודש יוני, נשאר לפניו האתגר העיקרי, בירת הונגריה, ובה כ-220 - 230 אלף יהודים, אשר גרושם נקבע לתחילת חודש יולי.

ב-9 ביוני הודיע אייכמן שאם לא תתקבל תשובה חיובית מקושטא, תוך שלושה ימים, על ההצעה שנשא עמו ברנד, הוא יפעיל את "הטחנה באושוויץ". הדילמה הקשה בפניהם ניצבו חברי ועדת ההצלה בבודפשט הייתה האם להמשיך ולחכות לתוצאות מפגישת יואל ברנד ולהמשיך את המשא ומתן עם הגרמנים, על אף הידיעות על קצב הגרושים המחריד, או לנתק מגע עם הגרמנים. לדברי קסטנר, הם דנו בכך בועדת ההצלה, והגיעו למסקנה שיש להמשיך את המגע עם הגרמנים וזאת ממספר טעמים: הקשרים עם היודנקומנדו העניקו, "באופן פרדוכסלי", הגנה מסוימת לעבודות הצלה שונות מפני מלשינים, שכנים או שוערים. כך התאפשר לפליטים מפולין וסלובקיה וכן ליהודים מהונגריה ולמנהיגי הנוער הציוני, להתייצב ולבקש סעד

⁵⁸² חקירת תמיר את קראוס, משפט קסטנר, 1 ביולי 1954, אמ"י, עמ' י"ג – 21; חקירת השופט את קראוס, משפט קסטנר, 8 ביולי 1954, ג"מ, עמ' 71 – 72; 8 ביולי 1954, ג"מ, עמ' י"ז – 44 – 45.

ועזרה מוועדת ההצלה ולתכנן פעולות, מבלי שייעצרו. ארגון ה"טיול" ומימונו הצריך קיומו של המרכז ומתן אפשרות לתנועה חופשית. בנוסף למרחב הפעולה שהותירו אנשי הס"ס בידי ועדת ההצלה, לדברי קסטנר, נותרה השאלה הפתוחה שמא יוכלו בכל זאת לעסוק בהצלה לאור ההתפתחויות הצבאיות בזירת המלחמה במזרח ופלישת בעלות הברית במערב. את העובדה שהם המשיכו להתקבל אצל אייכמן והוא אף עשה ויתורים קלים, והעובדה שויזנמאייר, שגריר גרמניה בבודפשט, התערב לטובתם אצל הממשל ההונגרי, פרשו קסטנר וחבריו כי אנשיו של אייכמן אינם עושים זאת על אחריותם האישית או להנאתם האישית, אלא שמן ההכרח שמאחוריהם קיימת סמכות ותוכנית גרמנית לגבי היהודים, המחפה עליהם. כך החליטו שאם המשלחת בקושטא לא השיגה את הצלתה השלמה של יהדות הונגריה, הרי עליהם לנסות להגן לפחות על חלק ממנה מפני תאי הגזים.⁵⁸³

קראוס סבר, לעומתם, שלאור הנסיבות אין להאמין באפשרות הצלה באמצעות הגרמנים. על אף נסיעתו של יואל ברנד לטורקיה הגירוש לא פסק. יום יום ניתנו עוד הבטחות מצד הגסטפו ובינתיים קיבל הגרוש מערי השדה קצב מהיר שלא היה כמותו. כאשר נחתו צבאות הברית בנורמנדיה היה אפשר להניח בוודאות שההגירה הצפויה של היהודים לספרד, דרך צרפת, לעולם לא תוכל להתממש. "היה ברור, שהגסטפו בהבטחות השווא שלו רק מתכוון להסחת דעתם והטעייתם של היהודים. לנוכח מצב זה החלטתי לצאת לחלוטין ממבצע קסטנר".⁵⁸⁴

במחצית השנייה של חודש יוני הגיעו הממונים על ביצוע הגרוש הטוטלי לעיר בירה. הפחד והחרדה השתלטו על יהודי בודפשט, וביתר שאת עם גרוש היהודים מפרברי הבירה. בימים שבין ה-17 וה-24 ביוני הועברו יותר מעשרים אלף מיהודי הבירה לבתים מיוחדים שסומנו במגן דוד צהוב. באותם ימי חרדה הסתמנה תקווה ליציאת יהודים בשתי תוכניות הצלה: זו של קסטנר, של יציאת 1200 יהודים ברכבת לספרד ו-30,000 יהודים שיועברו לשטרסהוף – בחסות הגרמנים, וזו של קראוס של יציאת 7800 בעלי סרטיפיקטים דרך קונסטנצה – בחסות הצלב האדום הבינלאומי.

כנאמר, כחודש ימים לאחר פניית קראוס וקומוי לברלס, דיווח ברלס ב-17 ביוני לסוכנות היהודית כי הושגו אישורים בריטיים ל-40 אלף בעלי סרטיפיקטים, בתקווה שאישור רישיון עלייה לארץ ישראל יכול להשפיע על שלטונות הכיבוש להתייחס ביתר רחמים אל בעליהם.⁵⁸⁵

בתוך המצב הכאוטי הזה נישא משה קראוס לגוסטה שטאל, ב-18 ביוני 1944 והוא בן 36 שנה. גוסטה הייתה בתו של פעיל ציוני פולני. האב ובתו הגיעו לבודפשט מפולין וחיו בה כפליטים. גוסטה שלטה בשפות זרות רבות וסייעה לקראוס בתרגום וכתובה. בתחילה עבדה כמזכירה בלשכת המסחר ההונגרית – פולנית, ואחר כך בצירות השוויצרית. הם גרו בבניין השגרירות האמריקאית לשעבר, ב'כיכר החרות'

⁵⁸³ דו"ח קסטנר עמ' 93.

⁵⁸⁴ עדות קראוס, משפט קסטנר, 25 ביוני 1954, ג"מ, תיק ב 512/2, עמ' 48 - 51; עדות קראוס, משפט קסטנר, 1 ביולי 1954,

ג"מ, עמ' י"ג - 16; חקירת היועץ המשפטי את קראוס, משפט קסטנר, 8 ביולי 1954, ג"מ, עמ' י"ז - 32 /⁵⁸⁵ ברלס אל מחלקת העלייה בירושלים, 17 ביוני 1944, אצ"מ, S6/5554. במכתב נאמר: "אישורו כ-12,000 שמות של עולים (משפחות) [כך! - א.נ.], מתוכם 8000 רישיונות ליהודי הונגריה. אחרי שנתקבלה ההוראה מלונדון, הנותנת לברלס יפוי כח לאשר רישיונות מבלי שאלות ותשובות מירושלים או לונדון, אישרה הצירות הבריטית בטורקיה את כל הרשימות שהוגשו, ומיד הועברו להונגריה בדרכים שונות כמו על ידי הצירות של הוותיקן, באופן ישיר אל משרד הארצישראלי בבודפשט ולמשרד הצלב האדום בגינבה".

(Szabadsagter) שם שכנה מחלקתו של לוך : 'ההגנה על האינטרסים הזרים'.⁵⁸⁶ נראה כי הם מיסדו את הקשר שהיה קיים ביניהם וכנראה לא התפנו לחוג את נישואיהם, כי באותו יום היו עסוקים בהכנת הדוחות על אושוויץ ושואת יהודי הונגריה, לקראת שליחתם לשווייץ.

למחרת נישואיו, ב- 19 ביוני, שלח קראוס שני פרוטוקולים, על אושוויץ ועל שואת יהודי הונגריה, בידי שליחו של ג'ורג' מנטלו, נציג סן סלבדור בברן, אשר בא לבדפשט לברר מה עלה בגורל משפחת שולחו ובמה ניתן לסייע ליהודי הונגריה. הלחץ על הונגריה החל ב- 24 ביוני, לאחר שסוכנות ידיעות בינלאומית והעיתונות השוויצרית פרסמו קטעים מן הפרוטוקולים הללו. פניית האפיפיור פיוס ה- 12 אל הורטי ואחריה איגרת אזהרה חריפה של הנשיא רוזוולט להורטי הביאו לכינוס מועצת הכתר ההונגרית אשר החליטה רשמית על הגירת 7800 בעלי סרטיפיקטים, ודנה בהפסקת הגירושים, אך ציפתה לאישור גרמני לכך. החל מאבק פנימי בקרב ממשלת סטואי, שרבים משריה נטו לקו הגרמני, ובפועל לא ננקטו פעולות להפסקת הגירושים. פרסום הדוחות הללו הביא לידי מפנה בפעולותיהם של ממשלות, מדינאים ומוסדות סוציאליים, ובהם הצלב האדום, אל שואת יהודי הונגריה.⁵⁸⁷ גם המציאות החדשה שנוצרה לאחר כיבוש נורמנדיה יצרה קרקע נוחה להפצת הידיעות על ההשמדה.

ממשלת הונגריה פנתה, בעקבות החלטתה ב- 26 ביוני על ההגירה, לממשלת גרמניה לקבל את אישורה לכך. הד לבקשה ההונגרית מממשלת גרמניה נמצא במכתבו של תדן, שכנאה נאלץ להשיב ללחצי ממשלת הונגריה : "נושא בקשת הגירת היהודים מהונגריה שהגיע ב- 29 ביוני 1944 הוא עניין של הכרעה בעל פה של הפיהרר".⁵⁸⁸ האישור הגרמני להגירת 7800 בעלי סרטיפיקטים הגיע ב- 10 ביולי, ונמסר לממשלת הונגריה ב- 12 ביולי.⁵⁸⁹

לדברי קראוס, כתוצאה מההחלטה ההיסטורית שהתקבלה על ידי מועצת הכתר ב- 26 ביוני :

"המציאה הממשלה ההונגרית למשרד הא"י, באמצעות הצירות השוויצרית, את הסכמתה לעלייתן של 7800 משפחות יהודיות לארץ ישראל. אז פתחה בשבילי הצירות השוויצרית מחלקת הגירה. על מנת לאפשר לי את ארגונה וביצועה של עליה זו, עליה של כארבעים אלף נפש". כך קמה מחלקת ההגירה היהודית בבית הזכוכית, ברחוב ואדאס 29 בחסות הצירות השוויצרית. בחודש יולי החלו בפעולה הפרוצדורלית העצומה להעלות מספר זה יהודים. "עליה זו של ארבעים אלף נפש אמנם לא יצאה לפועל מחמת התנגדותם העקשנית של שלטונות הכיבוש הגרמניים, אך הסכמת הממשלה ההונגרית לעלייתם שימשה לי מסגרת יעילה להצלתם של יהודי בודפשט".⁵⁹⁰

⁵⁸⁶ אוסף קראוס, אצ"ד תיק מס' 9 ; משה קראוס, "באורח פלא ניצל הרבי מבעלז מידי הנאצים", **הצפה**, 7.9.57, עמ' 3 ; מיכאל שלאמון, 22 במאי 1973, נציבות שירות המדינה, האגף לגמלאות ולרווחה – תיק משה קראוס. מיכאל שלאמון היה יושב ראש ועדת המשרד הארצישראלי בבודפשט בשנים 1937 - 1944 ; חקירת היועץ המשפטי את קראוס, משפט קסטנר, 4 ביולי 1954, ג"מ, תיק ב' / 2 / 512, עמ' ט"ז- 47. נראה כי גוסטה וקראוס קיבלו, כזוג, חדר מגורים בבנין מחלקת הזרים בצירות השוויצרית. הם עברו להתגורר שם ב- 24 ביוני. קודם לכן העיד קראוס כי עם הכיבוש נכנס לגור בצירות השוויצרית. דיויד פרידמן כתב כי קראוס גר במקלט הצירות.

⁵⁸⁷ רוטקירכן, "יהודי הונגריה בתקופת השואה" עמ' 48 ; חקירת תמיר את קראוס, משפט קסטנר, 8 ביולי 1954, ג"מ, עמ' י"ז 47 - 48 ; דו"ח קראוס עמ' 5. על פרסום דו"ח אושוויץ והשפעותיו, והקשר בין מנטלו ופוזנר – ראה בפרק שביעי.
⁵⁸⁸ מוזכר בתוך מכתב מיום 9 בדצמבר 1944, מטדן. תיק קראוס מס' 11 אצ"ד.

⁵⁸⁹ Braham, **Documentary**, No.326, p. 700 ; חקירה על פועלו של קראוס, ללא תאריך, התנהלה בבוקרסט על ידי משה אגמי אוורבך. כתב מאד לא ברור כתוב בקיצור רב. א. מורשת. (להלן : חקירת אגמי את קראוס).
⁵⁹⁰ קורות חיים, משה קראוס, אצ"מ, K11/449.

רכבת קסטנר לברגן בלזן

בכל מחצית השנייה של חודש יוני, בעצם ימי הגירוש בערי השדה, וריכוז יהודי בודפשט בבתי מסומני 'מגן דוד צהוב', עסק קסטנר גם במשא ומתן על ההסכם עם ה- ס"ס להכנת רכבת ברגן בלזן, שהייתה מיועדת להצלת 1200 נפש, מחציתם מנהיגים ומשפחותיהם, מערי השדה. הנהגת יהדות בודפשט, כולל ההנהגה הציונית והחלוצית עסקה במתח רב בהרכבת רשימות הנוסעים, ובהכנות הכספיות והלוגיסטיות ליציאת הרכבת. קראוס ניסה לשכנע את קסטנר לפרוש מן המהלך הזה, לאחר שהבין כי גרמניה עומדת להפסיד את המלחמה בזמן הקרוב, כיוון שהפלישה של בנות הברית לאדמת צרפת התרחשה וכוחותיה שהו בה רק תשע שעות. הצבא הסובייטי היה אז על הגבול ההונגרי וכבר תפס חלק של השטח, לדבריו:

אז הצעתי לו שעכשיו הגיע הזמן להפסיק את המשא ומתן עם הגרמנים, מכיוון שגם הוא יכול לראות שהגרמנים הפסידו את המלחמה, ואין מה להאמין לגרמנים. אז הוא כביכול צעק עלי: אתה חושב שאפשר לקום משולחנם של הגרמנים? אני אמרתי: כן, יש אפשרות לקום, אם אתה יכול לברוח – אני יכול לתת לך מקום מקלט. אז הוא לא ענה לי על זה.

בית המשפט: הוא לא אמר לך: 'אני לא יכול להפסיק מפני שזה בשבילי מסוכן'.

ת. הוא לא אמר את המילים האלה, אבל אני הבינתי טוב שהוא חושב על זה, מכיוון שהוא אמר: 'לאן לברוח?' והסברתי לו: 'אני גר בצירות השוויצרית ואני יכול לתת לו שם מקום מקלט'. [...]

בית המשפט: זו לא הייתה הסיבה היחידה שאי אפשר להפסיק את המשא ומתן. יכול להיות עוד סיבות רבות.

ת. הוא לא אמר לי סיבות אבל הבינתי שזאת רק הסיבה היחידה, כי הוא לא תיקן שיש לו סיבות אחרות.⁵⁹¹

בחקירתו לאחר המלחמה על ידי משה אוורבון, מבכירי המוסד לעליה ב', בבוקרסט, אמר קראוס כי לאחר הפלישה לצרפת הוא הציע שרכבת קסטנר תיסע, לפחות, לשווייץ ושאנשי הצלב האדום ילוו את הטרנספורט, אך הגרמנים דרשו שתיסע לספרד וסרבו ללווי הצלב האדום. קראוס הודיע שאין לו כול אמון בתוכנית הנסיעה.⁵⁹²

יום למחרת החלטת ממשלת הונגריה על הפסקת הגירוש, הודיע קראוס ליודנראט ולהסתדרות הציונית על כך, וביקש להפסיק את ההכנות לצאתה של הקבוצה ברכבת. לאחר שאיגרת המחאה החריפה של נשיא

⁵⁹¹ חקירת תמיר ובית המשפט את קראוס, משפט קסטנר, 1 ביולי 1954, ג"מ, עמ' י"ג-16 - 20.
⁵⁹² בחקירת אוורבון את קראוס, כנראה במרס 1945, נכתב: "6.6 התחילה הפלישה לצרפת. אז קרויס הציע שיטפלו בענין כניסה לשוויצריה, אך הגרמנים דרשו לספרד. קרויס הציע שאנשי הצלב האדום ילוו את הטרנספורט קסטנר [?] גם זאת אך הגרמנים לא קבלו את זה. קרויס הודיע שאין לו אמון בכל התוכנית הזו ויטפל בכון הצירות השוויצרית והשוודית". ללא תאריך, א. מורשת, ללא סימון.

ארצות הברית נמסרה לראש הממשלה ההונגרי, ב- 27 ביוני, קראוס סיפר לעשרה – חמישה עשר פעילים, על אותה איגרת, והעריך בפניהם כי באיגרת זאת תלויה תקווה. הוא ניסה לשכנע את הפעילים שלא לנסוע ברכבת, מפני שקיימת אפשרות להציל את שארית יהודי הונגריה. "מראש התנגדתי לארגון הקבוצה הזאת, שעזבה לאחר מכן את בודפשט בלי אף מסמך. הבנתי שלא תהיה כאן לא עלייה ולא ספרד, אבל ד"ר קסטנר לא רצה להפסיק את המשא ומתן עם הגרמנים, וב- 30 ביוני יצאה רכבת עם 1600 [צ"ל 1684- א.נ.] איש למקום בלתי ידוע". קסטנר השיב לו כי גם לקבוצה הנוסעת ברכבת יש ערובה של מעצמות המערב, דבר שהוא לא יכול לדבר עליו, והרגיע את קראוס שהנסיעה הצפויה תהיה בסדר. קסטנר הוסיף שלדעתו ממשלת גרמניה לעולם לא תפסיק את הגרוש, מפני שהכוח מצוי בידי הגרמנים. הרכבת יצאה מבודפשט ימים אחדים אחרי הווטו של הורטי ב- 26 ביוני, ואחרי שנודע כי דעת הקהל בשווייץ נסערת מן הגילויים על אושוויץ וגירוש יהודי הונגריה, אך עדיין לפני הפסקת הגרוש בפועל. יום לפני יציאת הרכבת נפגשו קראוס וקסטנר ברחוב וזה שאל את קראוס מדוע אינו משתתף בעלייה. קראוס השיב שאינו מאמין בעלייה, כי זו אינה עלייה. קראוס העריך שקסטנר "אולי [...] רצה להיות גדול וחשב שיהיה גדול בזה שהוא יהיה הראשון שיוציא אנשים מהכיבוש הגרמני". קראוס לא הניח לו וניסה לשכנעו שיחזור בו: "כל פעם שאמרתי לו שהוא בשירות הגרמנים, הוא התעצבן, הוא לא רצה לשמוע והיה מתעצבן".⁵⁹³ לא מצאתי עימות, במהלך המשפט, עם גרסתו זאת של קראוס.

ההנהגה הציונית והחלוצית, כמו הנהגת היודנראט, הסכימה עם דרכו של קסטנר והאמינה בדרכו בהצלה. לדברי בנשלום, הוא וחבריו הגיעו למסקנה כי הפעם לא מדובר בהטעיה גרמנית כפי שהיה ידוע מן העבר. אז הגסטפו לא היה זקוק "לארגון קרקס כזה כדי ללכוד 1200 ציונים". בצורה פשוטה בהרבה יכלו לעצור, ואם היו רוצים בכספים, כי אז באמצעות חמישה יהודים בולטים בלבד יכלו לסחוט את הסכום בקלות. "נדמה היה על כן כי בתוכנית זו היה מעוף, דבר שהוכח גם בעצם נסיעתו של ברנד לטורקיה [...] מסתבר כי הגרמנים אכן רצו בכנות בקיום המשלוח, ובשל כך חייב הוא להצליח, בהנחה שהתמורה אמנם תינתן".⁵⁹⁴

מספר המקומות ברכבת היה מצומצם ביותר ביחס לדרישה להיכלל בה. בין נוסעי הרכבת היו נציגי כל הקהילות, הזרמים, הדעות, הגילאים, רבים מתוכם מיוחסים וחלקם עשירים, ביניהם מנהיגים רבים של יהדות הונגריה, להוציא את מנהיגי הניאולוגים. אך היו בה גם סתם יהודים מן השורה שלחצו על חברי הוועדה, וזכו במקום.

התעריף הסופי שקבע אייכמן עבור אדם ברכבת נקבע ל- 1000 דולרים. התשלום נדרש במטבע חוץ, בפנגו, בזהב ובתכשיטים. 150 איש קנו את מקומם ברכבת במחיר של 100,000 פנגו – בערך 3000 דולר לנפש. למרבית נוסעי הרכבת לא היה הכסף הדרוש. העשירים נדרשו לשלם בעבור האחרים, אך קודם עבור נסיעתם של הציונים. הוקמה ועדה מיוחדת שטיפלה בכל ענייני הכסף. ב- 20 ביוני מסרו הנזי ברנד ואופנבך, מי שכונה גזבר ועדת ההצלה, מזוודה ראשונה עם סכומי כסף ושווי ערך אחרים. אחר כך באו עוד שתי מזוודות. מחיר הנסיעה הסתכם ב- 1,685,000 דולר תמורת 1685 איש. קסטנר שילם סכום נוסף, זמן

⁵⁹³ עדות קראוס, משפט קסטנר, 30 בספטמבר 1954, ג"מ, עמ' ט"ו – 5; חקירת בית המשפט והיועץ המשפטי את קראוס, שם, עמ' ט"ו – 42 – 50; 2.7.54, עדות קראוס, משפט קסטנר, ג"מ, עמ' י"ד – 17-18, 26; חקירת השופט את קראוס, משפט קסטנר, 9 ביולי 1954, אמ"י, עמ' י"ח – 31; קראוס, "מפעל ההצלה בבודפשט", עמ' 79 – 80.
⁵⁹⁴ בנשלום, נאבקנו למען החיים, עמ' 90 – 91.

קצר לפני יציאת הרכבת לברגן בלזן. הכסף הגיע לידי קורט בכר, ראש המחלקה הכלכלית של ה"ס" ונאמנו של היינריך הימלר.⁵⁹⁵

בין נוסעי הרכבת, שיצאה ב- 30 ביוני בלילה, היה אדם בשם וילי שטרן. הוא הבחין שלא נוסעים לפי התוכנית מערבה כדי להגיע לספרד אלא מזרחה. הוא פנה אל מפקד הרכבת, איש ס.ס. בדרגת "שאר – פיהרר", (רב סמל), הציע לו כסף וביקש לראות את פקודת הנסיעה שלו. ה"שאר פיהרר", שכנראה לא ידע מה משמעות אושוויץ, הראה לו את הפקודה שבה היה כתוב: תחנה סופית – אושוויץ. שטרן פנה לכמה מחבריו, אסף סכום של כסף נוסף, ותמורתו ביקש מנהג הרכבת הגרמני לעצור את הרכבת בגבול ולחכות עד שישלחו שליחים לבודפשט כדי לתקן את הטעות. מפקד הרכבת הסכים, ושני שליחים יצאו לבודפשט, ומסרו את האינפורמציה לקסטנר. לדברי קראוס, קסטנר המבוהל רץ אל אייכמן וזה הרגיע אותו ואמר: "זו טעות דפוס, היה צריך להיות כתוב 'אושפיץ'. כפי שסופר לי, פנה קסטנר אל אייכמן ואמר לו: 'אנחנו שילמנו לכם שני מיליוני דולרים תמורת הבאת הקבוצה לספרד. מה עשית לי ומה אעשה אני? הרי יהרגו אותי!'. אייכמן הבטיח לקסטנר שהקבוצה לא תיסע לאושוויץ.⁵⁹⁶ סיפור הנסיעה של הרכבת לכיוון אושוויץ ועצירתה בידי אחדים מנוסעיה, מאושר בידי שטפני רוזנבאום, לבית שטרן, שהייתה בין נוסעי הרכבת יחד עם דודה, וילי, שהביא לעצירת הרכבת, ומפי טובה עשהאל וצדוק ראב.⁵⁹⁷

על פי גרסת קסטנר, הרכבת נעצרה בגבול ההונגרי - גרמני, על דעת הרשויות, מפני שהתברר כי בשטרסהוף אין די מקומות לקליטת הקבוצה המוגדלת של הנוסעים, לכן הורה אייכמן לכוון את הרכבת לאושפיץ שבמורביה, שבה הייה מחנה מועדפים. בעקבות כך נוצרה הפאניקה אצל נוסעי הרכבת, שחשבו כי מדובר באושוויץ, ולכן שלחו שליחים לקסטנר בבודפשט וזה בא אל אייכמן לדרוש הסבר. בבואו אל אייכמן הוא צעק עליו "ומייד הודיע לי שגם אושפיץ לא תהיה מקום מתאים. לכן פקד שהרכבת [...] תיסע לברגן בלזן".⁵⁹⁸

יתכן שגם רכבת זו, שהעסיקה את ההנהגה היהודית ואת הציבור היהודי בבודפשט באופן אינטנסיבי החל מן ה- 2 במאי, במהלכם רוכזו וגורשו יהודי ערי השדה, ותמורתה שילמו סכומי עתק, לא הייתה אלא רכבת גירוש, שרק תושייה של נוסעיה הצילה אותם.

על נסיעת הרכבת כתב קראוס לפוזנר:

לממשלה שלנו [הונגריה – א.ג.] לא הייתה ידיעה על כל המבצע והשלטונות הגרמניים הודיעו לממשלתנו שזהו גירוש לגרמניה של פועלים. המהנדס קומוי [...] היה במבצע זה שותף פעיל של ד"ר קסטנר [...] לי עצמי לא היה שום קשר עם כל המבצע מסיבות מובנות. אין לי ולא היה לי כל אמון בגרמנים ועודני מסופק אם האנשים האלה יגיעו אי פעם באמת לספרד. אם כן, לא יחדלו מסחיסות נוספות ושונות. ייתן ה' שחברים אלה יגיעו בכל זאת פעם לשטח חופשי [...] את הצטרפותם של

⁵⁹⁵ ברנד, **השטן והנפש**, עמ' 43; פס"ד השופט הלוי, פסקה מס' 77; באואר, **יהודים למכירה**, עמ' 254; **תיק פלילי** עמ' 184.

⁵⁹⁶ קראוס, "מפעל ההצלה בבודפשט", עמ' 79 - 80.

⁵⁹⁷ מנחם מיכלסון, **איש אשר רוח בו**, ביוגרפיה של פנחס (טיבור) רוזנבאום. (בכתובים); בראיון שלי עם צדוק ראב – 11 ביולי 1996; בראיון שלי עם טובה עשהאל – 16 בינואר 2005.

⁵⁹⁸ דו"ח קסטנר, עמ' 105; עוד על השינוי בנתיב נסיעת הרכבת ראה: אל רפי, ללא חתימה, 30 בספטמבר 1944, א. העבודה, אוסף שוואלב, חטיבה א' 37 III תיק 38; קסטנר אל נתן שוואלב, 28 ביולי 1944, אצ"מ, L15/374.

החברים הטובים ביותר שלנו לטרנספורט זה צריך להסביר כך שבאותם הימים ההם הגיע הייאוש והפאניקה לשיאם, כי רשויות הגירוש באו בו בזמן לבודפשט בכדי להתחיל בגירוש כאן. העולם החיצוני לא ידע מאז ולא כלום על המפנה אשר בא בעקבות ההתערבות של הנשיא סטפן [נשיא ארה"ב – א.נ.]. ובאמת עזבו רשויות הגירוש את בודפשט לאחר שמונה ימים.⁵⁹⁹

הרכבת יצאה את בודפשט בשעה שקדחת דיפלומטית בינלאומית מילאה את חלל העולם כבר שבוע ימים, עם פרסום דוחות אושוויץ ושואת יהודי הונגריה. לגרמנים היה קשה באותם ימים - כאשר זרקורי הביקורת התקשורתית והדיפלומטית במערב הופנו כלפיהם - להמשיך להתל בנוסעי הרכבת ולהמשיך לסחוט אותם, למרות שלא ברור עד היום, האם גם נוסעיה לא היו אמורים להישלח לאושוויץ. לדברי קרנצלר:

אייכמן לא הסתפק ב- 2 מיליון דולר ביהלומים שהובטחו לו בתמורה להיתר יציאת הרכבת. הוא גם לא הסתפק בקבלת המכתב של האשראי משטרנבוך ל- 40 הטרכטורים שחיפש בלהט. רק הקמפיין העיתונאי של מנטלו, שהפך לבעל השפעה בינלאומית ב- 30 ביוני, דחף אותו לבסוף לשחרר את הרכבת מבודפשט.⁶⁰⁰

באואר שואל, מה היתה עשויה להיות מטרת שחרורם של כ- 1700 אנשים, מבחינת הנאצים? אחרי ככל הכל הכסף שנגבה היה סכום פעוט לעומת הכסף שהיה מעורב בפעולות אחרות של הס"ס. מובן, לדבריו, שהימלר פעל בחסות ההוראה בעל פה של היטלר מדצמבר 1942, ובוודאי שהימלר הוסיף הנחיות, שכן אייכמן לא היה מניח ל- 1700 יהודים לחמוק בלא פקודות מפורשות מהממונים עליו. יש היגיון בשחרור רכבת עמוסת יהודים רק אם מצרפים מעשה זה לצעדים המהוססים שנקט הימלר חודשים לאחר מכן בשווייץ, כשניסה לפתוח במשא ומתן עם האנשים שחשב שהיו נציגיה של יהדות העולם.⁶⁰¹

קראוס טען שנסיעת הרכבת פגעה בעבודת ההצלה בתקופה שלאחר הגרוש הן בכוח האדם שאבד עם נסיעתם ברכבת, והן בסכומי הכסף העצומים ששולמו לצורך יציאתה. הצירות השוודית בקשה פעמים רבות עוזרים, שהיו פעילים בעבר, ואחר כך לא יכלו לספקם. כן טען שהיו יכולים למצוא בסכומי הכסף הגדולים שנאספו מיהודי בודפשט, בלדר מתאים שיוציא את הדו"ח אודות ממדי הגירוש בהונגריה. יש לאמר כי הטענה הראשונה היא חלשה לאור העתיד הצפוי ליהודי בודפשט, ובמיוחד לאחר הפיכת אוקטובר. במבחן התוצאה, 1684 יהודים ניצלו מן הגורל האכזר. ערכה של הצלה זו לא תסולא בכל פז, ויש להניח שניתן היה למצוא כנגדם עוזרים, גם אם לא מנוסים כפי שהיו אלו שנסעו.

על הטענה השנייה אמר קראוס :

ש. שופט : אתה הזהרת אותו. אילו היה מפסיק את שיתוף הפעולה איזה שינוי היה בתוצאות?
ת. קראוס : שינוי גדול. אם היה מפסיק בסוף אפריל.
ש. בסוף אפריל אתה עוד לא ידעת שזה שיתוף פעולה.

⁵⁹⁹ קראוס אל פוזנר וכהני, 13 ביולי 1944, איי"ש, P12/52; מוצג 123 במשפט קסטנר.

⁶⁰⁰ Kranzler, Mantello, pp. 294, note no. 105.

⁶⁰¹ באואר, יהודים למכירה, עמ' 256. כנראה שבאואר מתכוון למשא ומתן עם סאלי מאייר ושטרנבוך, פרק שנים עשר, שם.

ת. בסוף אפריל היה רמז [...] אם היה מפסיק בהתחלת יוני אפשר היה להציל עוד עשרות אלפים ואולי מאות אלפים.

ש. איך?

ת. כפי שסיפרתי אני עבדתי לבד, לא היה לי שום מנגנון. [...] היינו יכולים לרכוש לנו בכל האמצעים איזה בלדר מוסמך כדי להוציא תיכף ומיד את כל החומר ולהזהיר את העולם. לוא באה ההתערבות- שבאה בסוף יוני - בהתחלת יוני, אפשר היה להציל רבבות יהודים בערי השדה או אולי כמה מאות אלפים.

ש. אתה אומר שבלי ד"ר קסטנר אי אפשר היה להשיג בלדר?

ת. חיפשנו בלדר אבל לא היו [...] אילו היו לנו עשרות אלפי דולרים, אני יכול לתאר לעצמי שהיינו יכולים לקבל כל פקיד באיזו שהיא צירות שיסע באופן מיוחד, אבל על זה לא יכולתי לחשוב, אף פעם לא ידעתי כמה כסף יש שם [אצל קסטנר - א.ג.], זה היה תמיד סודי בהחלט, [...]. לא היה כל כך קל להוציא את החומר הזה [דוחות אושוויץ ושואת יהודי ערי השדה - א.ג.] לזה היה צריך למצוא בלדר שאיננו מפחד ובלדר מתאים. אני חושב שבעזרת הציונים שהאמינו בקסטנר היינו יכולים להוציא את החומר עוד בהתחלת מאי או בסוף מאי.⁶⁰²

קראוס לא ידע, כנראה, כי חברי ועדת ההצלה בבודפשט עמדו בקשר כמעט רצוף עם חבריהם בגינבה ובקושטא, וכי המידע על הגירוש היה ידוע להנהגת הסוכנות שם ולארגונים יהודים. קראוס גם לא ידע כי בכול אותה עת נשלחו סכומי כסף גדולים לקסטנר ולמנהיגי השמאל החלוצי.⁶⁰³

למסקנה **הסופית** שקסטנר משתף פעולה עם הנאצים ומשרת אותם ביודעין הגיע קראוס בסוף תקופת הגירושים, כאשר ידע שמאז התחיל לארגן את הקבוצה לנסיעה ברכבת עד שהקבוצה עזבה את בודפשט, גורשו כחצי מליון יהודים מהונגריה מערי השדה, ובכל זאת המשיך במשא ומתן עם אייכמן וחבריו. לדבריו, לוא היה קסטנר מפסיק את שיתוף הפעולה עם הגרמנים, נניח בראשית יוני, אפשר היה לעורר את העולם, או לברוח או לא להאמין שיש תקווה שניתן להיעזר בגרמנים.⁶⁰⁴ קראוס לא העלה אופציה של התנגדות אקטיבית לגרמנים. בראיון בראשית שנות ה-80 אמר כי "הרבה יהודים לא התחבאו כי קסטנר אמר שמאחוריו עומדת הסוכנות והאנגלים, והיהודים האמינו לו, והיודנראט אמר: עד כה לא יכולנו לעזור, אבל אם יהודי חו"ל יעזרו אנחנו נעמוד בצד [...] כך האנשים לא התחבאו, כי בהונגריה יכלו להתחבא, אני אמרתי שאסור להם להפיץ ידיעות כאלה [שמאחורי קסטנר עומדות הסוכנות ובריטניה - א.ג.] וצריך להתחבא".⁶⁰⁵ יש לאמר כי לא מצאתי במכתביו של קראוס מאותה תקופה, בעדויותיו ובראיונות שהעניק לאחר סיום המלחמה ובמהלך המשפט, כי קרא לפעילים לפעול למען מחבוא של הציבור היהודי בהונגריה.

התובנות של מנהיגים לאחר הפסקת הגירוש

⁶⁰² חקירת בית המשפט והיועץ המשפטי את קראוס, משפט קסטנר, 9 ביולי 1954, ג"מ, עמ' ט"ו - 42-50, שם, עמ' י"ח - 36-37.

⁶⁰³ ראה על כך בהרחבה בפרק שמיני.

⁶⁰⁴ חקירת תמיר את קראוס, משפט קסטנר, 9 ביולי 1954, ג"מ, עמ' י"ח - 50; חקירת תמיר את קראוס, 8 ביולי 1954, שם, עמ' י"ז - 62 - 65; עדות קראוס, 1 ביולי 1954, שם, עמ' י"ג - 19 - 20.

⁶⁰⁵ ראיון של קרנצלר עם קראוס.

פרוידגר התבקש לעמוד על עיקר ההבדל בין שלושת הגישות שיוצגו על ידו ועל ידי קראוס וקסטנר.

ת. הקו של קסטנר, הוא נהל משא ומתן עם אייכמן ורצה לקנות את החיים של היהודים מידי הס"ס בעניינים כספיים. קראוס [...] בא בקשרים עם קונסולית שוויץ שלקחה עליה את ההגנה על אותם האומות שהיו במלחמה [...] קשרים שלו שהוא רצה לנצל את האפשרות הזו. אלה היו שני דברים שונים.

ש. זה היה שונה, זה לא מנוגד, אפשר לעשות שני דברים יחד.
ת. הם אמרו שזה מנוגד. אנחנו עמדנו באמצע אני וסיעתי אמרנו [...] ששני הדברים לא מנוגדים. הנאצים לא רצו שינהלו משא ומתן מתחת לגבם עם מישהו אחר. אז קסטנר בודאי שהתיירא – הוא לא מתיירא באופן אישי, [...] רק למעשה הוא מתיירא לנהל משא ומתן עם מישהו אחר, כי זה יזיק לקו של הגרמנים [...] מצד אחר אמר קראוס שאסור לדבר עם הגרמנים בכלל, לא לתת להם כסף ולא לדבר.

ש. מדוע?
ת. הגרמנים הם שקרנים ולא יעשו כלום. הם רק יבטיחו, וזה לא טוב שיבטיחו כי זה רק מבלבל את המוח. יותר טוב לדעת שהגרמנים זה שקר מלא ואסור להתהלך בדי אמותיהם [...] אני עמדתי באמצע. אמרתי שצריך לבוא בדברים עם הצירויות והממשל ההונגרי וצריך לתת כסף לגרמנים.

ש. היה ניסיון לפשר ביניהם?
ש. כן.
ש. מי ניסה?
ת. פעם אחת ד"ר קומוי ופעם אחת אני.
ש. שניהם סרבו או רק אחד?

ת. בקשתי את קומוי וקראוס שקסטנר יבוא למשרד של לינק. קראוס בא וקסטנר לא בא. שאלתי אותו למחרת היום למה לא באת, אתה יודע שזה היה חשוב מאד לסדר זאת. זה היה באוגוסט 6-7. הוא אמר שלא יכול לבוא, שהיה עסוק עם אייכמן [...] הוא לא אמר שהוא סרב, אבל למעשה זה היה סירוב.⁶⁰⁶

פרוידגר הודה במשפט קסטנר כי באותם ימי גירוש לא הצליח לרדת לשורשי הכוונות הגרמניות ולהבינם :

מניסיון שהצטבר אחר כך התברר שלנאצים לא הייתה אף פעם כוונה לשלוח את היהודים לחו"ל [...] באותו זמן שעסקנו בעניין הרכבת, אז אולי עוד לא ראינו את המטרה הזאת, כמו מי שבתוך יער לא רואה את גודל היער, אבל [...] לאחר המעשה, [...] הגענו לידי מסקנה הזאת שהכול היה "בלוף", שרצו לתת כמה יהודים, 100 יהודים, אלף יהודים, אולי עשרת אלפים, כדי להשמיד את כולם.

ובמקום אחר, בהתייחסו לדו"ח שכתב, לאחר בריחתו לרומניה, אמר: "העובדות נמסרו בדו"ח כפי שראו ואירעו אך אולי עכשיו אחרי עשר שנים אני רואה את כל הכוונות של הגרמנים. אז אני לא ידעתי".⁶⁰⁷

⁶⁰⁶ עדות פרוידגר, משפט קסטנר, 12 באוגוסט 1954, ג"מ, עמ' כ"ג - 23 - 24.
⁶⁰⁷ עדות פרוידגר, משפט קסטנר, 13 באוגוסט 1954, ג"מ, עמ' כ"ד - 23 - 27, 44 - 45, 49; דו"ח פרוידגר עמ' 14, 26 - 27.

השופט בנימין הלוי ביקש לדעת מפי פרוידגר מה היה יכול קסטנר לעשות מול הגרמנים, האם הייתה אפשרות לנתק עמם את הקשר?

”השופט: האם ד”ר קסטנר יכול היה להפסיק את המשא ומתן עם הגרמנים מבלי לברוח ומבלי להתחבא, להגיד לאייכמן: אתם מרמים אותנו ואני מתפטר מתפקידי?

ת. לא. בשום אופן לא. אפשר היה לעשות רק כמו שעשיתי אני – לברוח.”⁶⁰⁸

מבחינת פרוידגר לא הייתה דרך לנתק את הקשר עם הגרמנים- מעשה שהיה כרוך בסכנת חיים אישית- אלא על ידי בריחה.

על פי תיעוד מארכיונו הפרטי, קסטנר סיכם שיחה שקיים עם בכר ב- 17 ביולי, כעשרה ימים לאחר הפסקת הגירוש. זו מובאת על ידי אהרונסון בספרו:

השניים חזרו לשיחות קודמות [...] וקסטנר חזר על הבטחות ויסליצני, אשר לא קויימו. ”הטחנה באושוויץ” מיד החלה לעבוד ומיד רצחה 300,000 יהודי הונגריה. בכר עדין ציפה להתקדמות כלשהי בשליחות ברנד, אבל קסטנר השיב שזה עדין מוקדם לצפות לתוצאות מרחיקות לכת, ”היכולות לשרת באופן ישיר ובלתי ישיר את האינטרס של מכונת המלחמה הגרמנית. ”הוא הוסיף שהצד היהודי לא רואה תכלית ללכת ל”L” [?] – א.נ.] לפני שהגירושים ייפסקו, הטחנות באושוויץ ייעצרו, ומשהו נוסף יוצע במקום המשאיות [...] **הצד היהודי לא דיווח לעולם החיצוני על ההפרה של ההבטחות, אבל האמת יצאה החוצה מפני “שזה טבעה של אמת”.** [...] בכר אמר לאחר מכן כי הוא רוצה לעשות ”מאזן מדויק” מה נעשה על ידי שני הצדדים ולפנות להימלר עם זה. בהקשר לזה, הוא ידבר עם הרייכספיהרר ס”ס אודות הרכבת של 1684 ששהתה במחנה בני ערובה בברגן בלזן. הגרמני אחר כך הזכיר את יציאת אשתו ואמו של קסטנר ברכבת. התשובה היתה שזה נעשה מפני שאייכמן עמד על כך, ואחר כך קסטנר הוסיף: ”אנחנו לא מונעים על ידי היבטים משפחתיים. **אני חשבתי פעמים רבות האם לא היה יותר נכון לפתות (entice) את הנוער הציוני ולארגן את האנשים להתנגדות פעילה במקום [הקבלה חסרת הישע] [...] של [הגירושים] והרכבות [לאושוויץ].”** הגרמני ענה ”זה לא היה מוביל לכלום, ” וקסטנר השיב ”אולי, אבל כבודנו היה ניצל. אנשינו הלכו לקרונות הרכבת כמו בהמות, בגלל שאנחנו היינו בטוחים בהצלחת השיחות, והפסדנו את האפשרויות להזהיר אותם ולספר להם אודות גורלם האיום הצפוי להם. (הדגשות שלי – א.נ.)”⁶⁰⁹

לדברי אהרונסון, דבריו אלו של קסטנר הפכו לאשמה העיקרית נגדו, אך אהרונסון סבור כי התנגדות לגרמנים היתה בלתי אפשרית במציאות של הונגריה, ואילו פרסום ההפרות ומעשי הגרמנים, כן פורסמו על ידי קסטנר.⁶¹⁰ הודאתו זו של קסטנר בפני בכר באמונתו בתוכניות ההצלה שהובטחו לו על ידי הגרמנים,

⁶⁰⁸ חקירת בית המשפט את פרוידגר, משפט קסטנר, ג”מ, עמ’ כ”ד – 58.

⁶⁰⁹ Aronson, *Hitler, Allies, Jews* pp.282 – 284,

⁶¹⁰ אהרונסון בחן את האפשרות שקסטנר העלה, ”לפתות את הנוער הציוני” להתנגד לגירושים מהפרובינציה וקבע כי למעשה זה היה ”חסר סיכוי” מההתחלה ואיום סרק (bluff) כדי לדחוק בבכר. קודם לכן מצא אהרונסון שגם קביעת קסטנר, שמנע את

באי פרסום ההפרה של הבטחות הגרמנים לעולם החיצוני, והימנעות מארגון הנוער להתנגדות, מגלה כי כבר בתאריך זה, בעצם ימי ההתרחשויות, קסטנר הבין כי שגה, ובכל זאת המשיך במשא ומתן עם הגרמנים.

קומוי, נשיא ההסתדרות הציונית, ניתח בפני ברלס, במכתב מפורט כיצד התרחשו האירועים האיזמים בהונגריה ומדוע התפתחו כפי שהתפתחו, במכתבו ב- 29 ביולי 1944, כנראה מכתבו הראשון של קומוי לקושטא מאז הכיבוש. מניתוחו עולה יחס מורכב. הוא הבין כי הקשר שקיימו עם הגרמנים היה הרסני, אך לא ברור לו אם הייתה אופציה אחרת. לדבריו, שרות המודיעין שניסו לארגן פעל בצורה חלשה בגלל ההגבלות החמורות של הממשל ובעקבות זה איחרו להקל על הסבל הקשה של היהודים שרוכזו ואחר כך גורשו. "מובן שלא היינו יכולים למנוע את הריכוז ואת הגרוש גם עם שרות מודיעין יותר טוב, אין לנו כאן אשליות". בהמשך קבע: "מה שהיה דרוש: לתת לדעת הקהל להבין שגרוש פירושו טבח המוני. [...] [ו] לשכנע את הממשל שזה לטובת המדינה להשאיר את כוח העבודה היהודי בתוך הגבולות, במקום לוותר על היהודים ולהחרים את כל רכושם". עוד הבין קומוי בסוף חודש יולי כי ההנהגה היהודית, בהסכמתה לדון בתוכנית ההגירה של קבוצת יהודים לספרד, הפכה להיות מכשיר בידי הגרמנים להסיט את הדעת מתוכנית השמדת כל יהדות הונגריה: "האשכנזים הולילו אותנו שולל בעניין גטו וגרוש, דווקא מפני שניהלנו אתם משא ומתן ישיר. הם דברו על רצונות כאלה מהצד ההונגרי אך יום אחד הכריזו על הקמת גטאות בקרפטיה התחתונה בגלל הסכנה שאזור זה יהפוך לאזור קרבות". אך יחד עם זה אי אפשר היה לשנות את רוע הגזרה. "גם היום נראה לנו בלתי אפשרי להתקרב לאיש הזה [אייכמן – א.ג.] כאדם וכל בקשה לויתור רק תעורר את התיאבון. לא הייתה אז שום אפשרות של קשר עם ממשלתנו [ממשלת הונגריה – א.ג.] ועמדנו חסרי אונים". גם אם היו מחליטים להביא לידיעת דעת הקהל את האמת כי ריכוזו וגרושם הם השמדה, לא היה הדבר עולה בידם למנוע או לעכב את גודל האסון. "בתנאים ששררו זה היה נראה חסר תקווה להשפיע על דעת הקהל. [...] הצנזורה, הפיקוח על בתי הדפוס, ההוראות החריפות של המשטרה והאמת האיומה הבלתי ניתנת להאמין לא אפשרו לנו להשיג דבר. בזה רק הצלחנו וגם זה רק חלקית כשהסכנה כבר התקרבה לעיר הבירה". בסוף חודש יולי המצב השתנה מפני שהן היהודים והן אנשים בכירים בממשל ההונגרי קלטו מהי משמעות הריכוז והגירוש, והבינו את איומי המערב על הונגריה בעקבות הפצצת בודפשט, ויותר מכך, חשו בתבוסה הגרמנית הצפויה, עם הפלישה לנורמנדי ושחרור פריס ואיטליה. "היום חלק גדול של האנשים המכריעים יודעים על אושוויץ ועובדה זאת הוסיפה לחיזוק ההתנגדות נגד הגרוש מהצד ההונגרי".

קומוי הבין בסוף חודש יולי, שהיה עליהם לפעול בתחומים שהגרמנים אסרו עליהם, למרות הקושי לבצע כל אחד מן הדברים: ליצור קשר עם ההונגרים ולתת לעם (היהודי? ההונגרי? – א.ג.) את התחושה כי מדובר בהשמדה, והודה כי הגרמנים הולילו אותם שולל בכל תוכנית. בהמשך סיפר על דרכי עבודתם, לאחר הפסקת גירוש יהודי ערי השדה: פנייה אל הממשלה בבקשות רבות כדי שייתנו להמון היהודי, שהוצא מחיי הכלכלה, עבודה לטובת הכלל, והציעו את עזרתם בבנייה בעקבות ההפצצות, במחשבה שכך שיוכלו לבטל את הגרוש הצפוי של יהודי בודפשט. "ההוכחה היא הפעולה שהחל בה קראוס ושנעשית עכשיו על ידי הנציגים המקומיים של נתן [שוואלב – הקונסוליה השוויצרית – א.ג.] והמשרדים ההונגריים תומכים בה".

פרסום ההפרות של תוכניות ההצלה מחוץ להונגריה – אינו מדויק, שכן "כפי שראינו בחלקים הקודמים, קסטנר דיווח לעולם החיצוני כמיטב יכולתו".

קומוי עבר לשיתוף פעולה עם אותם יסודות בשלטון ההונגרי שביקשו להתרחק מן המשטר הגרמני. "וכעת אני מנסה לתת להם להבין ששינוי בהתנהגותם כלפי היהודים היא לטובת מדינתנו [הונגריה – א.ג.], מסיבות פוליטיות, כלכליות וגם אחרות".

את מסכת היחסים המורכבת בינו וקסטנר לבין קראוס תאר: "לאדון קראוס לא היה קשר של ממש מאז ה-19.3 עם אלה שהחל מהרגע הראשון התחילו לחפש דרכים שיאפשרו הצלה של חלק לפחות של האנשים בסכנה", וכתב על הדרכים האחרות של קראוס למצוא אפשרות של עלייה ועל ההבטחות שקיבל מכמה אנשי ממשל שנשארו במעמדם, "אבל החשוב מכל, הוא לא השיג אשור מצד אשכנז וגם לא נקט בצעדים רציניים בכיוון זה כי פרוש הדבר היה שיתוף פעולה עם ד"ר קסטנר". בהמשך לביקורתו כלפי קראוס הוסיף:

גם לא השגנו את הסכמתו שתאפשר לנו גישה אל הקשרים שהיו קיימים עדיין עם שלטונות הונגריה. אומרים שהוא הצליח תחת חסות להביא לידי הסכם בין אישים הונגרים וגרמנים מסוימים לפיה יורשו את יציאתם של עד ארבעים אלף דרך קונסטנצה. ידעתי על המשא ומתן הקשה עם אשכנז במשך ארבעה חודשים האחרונים ונראה לי לגמרי בלתי מתקבל על הדעת שצד זה באמת ייתן אישור ליציאה כזאת, אם לא יתנו ויתורים כלכליים נוספים [...] מעל ומעבר למה שהם כבר דורשים מאתנו.⁶¹¹

קומוי לא השמיע ביקורת על קסטנר ודרך פעולתו, שהוא עצמו היה חלק מקו זה, אך מקריאה מעמיקה עולה סתירה פנימית בין תמיכתו בקו הגרמני, ובין ההבנה שהמשא ומתן עם הגרמנים היה מקח טעות. נראה כי הוא היה בסוף חודש יולי בבחינת מודה בהטעיה הגרמנית, ועדיין לא עוזב.

היכן הייתה המועצה היהודית, נציגתה הרשמית של יהדות הונגריה?

מועצת היהודים, שרוב חבריה ייצגו את האליטה היהודית השמרנית, ראתה בעובדה שהשליט הורטי – סמלה של המונרכיה ההונגרית-לא סולק משלטונו, הוכחה כי מדיניותה של האליטה ההונגרית השלטת כלפי היהודים, תימשך על פי המתכונת המוכרת מהתקופה של בין שתי המלחמות, של אפליה ממסדית נגד היהודים אך לא תאפשר את סילוקם של היהודים מהונגריה. על כן, לדברי פרוימוביץ, צעדיהם להגנת היהודים התרכזו במילוי הוראות הגרמנים, כפי שהגרמנים דרשו מן המועצה; בשתדלנות ובעתירות רשמיות להורטי, לממשלה ולשרים ספציפיים, ובהם תיאור המצב המתדרדר של היהודים או הצעות ובקשות לשיפור מצבם. שמו שטרן דבק בלגאליות, ולא הסכים לעקוף את החוק ולעבור עליו, אף לא את חוקי הצנזורה. על פי פרוימוביץ, מי שגרם לשינוי בעמדת הורטי היה אישטוון בטלן (Bethelen I.), ראש ממשלה לשעבר, שהשפעתו על הורטי וממשלו היתה עצומה, ואשר דרש בסוף יוני 1944 מהורטי את פיטוריה המידיים של ממשלת סטואי, ולשים קץ לרדיפות היהודים. בעקבות כך, כינס הורטי את מועצת הכתר ב-26 ביוני, אשר הביאה בסופו של דבר להפסקת הגירושים, ולהצלת מרבית יהודי בודפשט. צעד זה

⁶¹¹ קומוי אל ברלס, 29 ביולי 1944, אצ"מ, L15/282, L15/374

הוכיח, לדבריה, לחברי מועצת היהודים כי האסטרטגיה שלהם, הנשענת על הקשר ההיסטורי עם האליטה ההונגרית השמרנית הוכיח את עצמו.⁶¹²

קסטנר המשיך להיות נאמן לקו הגרמני בעקביות, ומנהיגי השמאל החלוצי המשיכו להביע את תמיכתם בו, על אף שבפועל הלכו והשתלבו בקו ההצלה של קראוס, עם ההכנות לעלייה, מחודש יולי.

האם קראוס נעלם?

אחת הטענות הקשות שהושמעה כלפי קראוס היתה כי נעלם מיד לאחר הכיבוש והפקיר את עבודת המשרד. בנשלוש האשימו, לאחר המלחמה, כי נעלם מן הזירה מיד לאחר הכיבוש הגרמני, ואיש לא ידע עליו; בשל עבודתו הצנטרליסטית ובשל חוסר חריצותו גרם בעקיפין למותם של יהודים. ב-19 במרס 1944 "קפאו" כ-70 סרטיפיקטים שלא השתמשו בהם בבודפשט ובעליהם היום כבר ברובם אינם בחיים. לדברי בנשלוש, היה זה הוא שניהל את המשרד יחד עם נערים נוספים וזאת מפני שקראוס התחבא בשגרירות השווייצרית ורק אחרי שבועות העיז להתקשר טלפונית עם החוץ, כשכבר היו בידיו תעודות טובות. גם אחר כך לא עזב את מחבואו. ההסבר- לדבריו- שנתן קראוס להיעלמותו היה כי "חיבל תחבולות".⁶¹³

קרוב לודאי כי בשל פער הגילים בין קראוס ובנשלוש, חוסר ההיכרות של בנשלוש את המערכת בשל שהותו הקצרה בהונגריה, מאז ינואר 1944, וכן בשל אופיו הלא קומוניקטיבי של קראוס עם מי שאינו שייך לחוג מכריו, לא היה לבנשלוש קשר ומידע על פועלו ומאמציו של קראוס למען הגירת שתי הקבוצות בעלות הסרטיפיקטים (50 ו-600) בתחילת הכיבוש, ושאר פעולותיו ומגעיו עם הציריות הניטרליות ופקידים הונגרים, בתקופה שעד הפסקת הגירוש. ביקורתו היא כנראה תערובת של חוסר ידיעה ויריבות שגברה לקראת סוף המלחמה ואחריה.

הנזי ברנד, אשר פעילותה הבולטת בוועדת ההצלה החלה לאחר צאת בעלה, יואל, לקושטא באמצע חודש מאי 1944 לעסקת "משאיות תמורת דם", שותפה לדעתו של בנשלוש ומאשרת את דעת חוקר שואת יהודי הונגריה, אשר כהן, כי המשרד הא"י בבודפשט חדל להתקיים **תנף לאחר הכיבוש הגרמני**, עם בריחתו של קראוס לצירות השווייצרית.⁶¹⁴

נכון. הוא [קראוס-א.נ.] ניהל זאת [עניני המשרד – א.נ.] מבית הזכוכית. הוא ישב בביטחון כמעט עד הרגע האחרון. האנשים שלא היו ברחוב ואדאס [בית הזכוכית – א.נ.] עבורם זה היה מלחמת קיום

⁶¹² פרוימוביץ קינגה, "הזרמים הדתיים ביהדות הונגריה", עמ' 320 - 333
⁶¹³ 14.4.46, "כתב אישום נגד המנהל לשעבר של המשרד המשרד הארצישראלי, משה קראוס", שם נאמר: "אנחנו ראינו את קראוס ב-19 במרס בישיבה של הקק"ל ואח"כ עוד פעמיים או שלוש בר"ח שיפ, אחר כך הוא נעלם ואיש לא ידע איפה הוא נשאר. יותר מ-70 איש עמדו מוכנים לעליה וציפו ממנו לעשות הכל כדי לנסות להוציא אל הפועל את העלייה הזאת. אבל קראוס לא בא יותר למשרד הא"י אחרי ה-19 במרס. פדריט הלך לשם ואחר כך אנחנו החלוצים קיבלנו על עצמנו את משמרת היום. זה כבר לא היה רלוונטי אז, אבל במצב המיואש הזה היה לנו בכל זאת קצת סיפוק שאנחנו נעשינו אדוני המשרד הא"י. בינתיים התחבא קראוס בפחדנות בצירות השווייצרית ורק אחרי שבועות הוא העיז להקים שוב קשר עם העולם בחוץ על ידי טלפון כאשר היו לו ניירות טובים" א. מורשת, D.I.5156; בנשלוש, "נאבקנו למען החיים" עמ' 96 - 97; בראיון עימי - 16 באוגוסט 1996.
⁶¹⁴ בדברים אלי בעת הגדרת תחום העבודה בנושא זה. ביטוי לכך במכתבי לנתנאל קצבורג מיום 14 באוקטובר 1996, ותשובתו מיום ט"ז בחשוון תשנ"ז; כהן, **המתנת החלוצית**, עמ' 182.

קשה מאד. קראוס לא לקח סיכון. הוא בנה מקלט וברוך השם המקלט הצליח להישאר. אני חושבת שקראוס לא יצא מרחוב ואדאס אפילו פעם אחת".⁶¹⁵

אפשר שמרחק השנים בלבב את הנזי ברנד, שכן קראוס לא היה גר בבית הזכוכית אלא במרחק מספר רחובות משם, בבנין שהיה בעבר השגרירות האמריקאית, בכיכר החרות, שם עבדה המחלקה לייצוג אינטרסים זרים של הצירות השוויצרית. פרץ רבס, מראשי פליטי 'מכבי הצעיר' הסלובקי בהונגריה, טען כי "כאיש ציבור, קראוס היה צריך להופיע ולפעול לאחר פלישת הגרמנים כמו שיתר אנשי המנהיגות הציונית הופיעו. הוא הסתתר כמה שבועות. השאיר טעם מר לכולנו [...] אני לא יכול להכחיש שהוא עשה גם דברים טובים".⁶¹⁶ את ההסבר להבנת חוסר האמון שרחשו החלוצים לקראוס, גם לאחר שהקים את בית הזכוכית, שבו הם עצמם מצאו מקלט ועשו בו שימוש רב, תלה יחיעם ויץ בכך "שהם לא מחלו לו על שבימי הכיבוש הראשונים הזדרז להציל את עורו".⁶¹⁷ ינו פרנקל, נשיא ה'מזרחי' בבודפשט אמר בעניין זה כי: "מיד אחרי הפלישה הגרמנית קראוס הסתגר בצירות השוויצרית ואילו קסטנר הפך לפעיל ויוזם, וזה כמובן יצר מצב אשר חידד עוד יותר את הניגודים האישיים".⁶¹⁸ יש לציין כי ינו פרנקל נעצר מיד עם הכיבוש הגרמני והשתחרר ביום הכיפורים (סוף חודש ספטמבר – תחילת אוקטובר 1944),⁶¹⁹ ועל כן יש להתייחס לדבריו כאל עדות שמיעה, ולא כאל מי שנכח בהתפתחות העניינים.

קראוס התייחס לטענות הללו בחקירת הנגד במשפט קסטנר.

ש. (התובע) "אינני יודע מה קרה אתך מאז עזבת את הוועדה [ועדת המשרד הא"י? –א.ג.] ועד שנכנסת לבית הצירות השוויצרית. לאן נעלמת?"

ת. לא נעלמתי. בכל יום הופעתי במחלקת הציונים ביונדראט והייתי שם שעות אחדות, וחוף מזה הייתי בכל צירות כמעט בכל יום וניהלתי משא ומתן עם הפקידים הגבוהים של הממשלה ההונגרית. עסקתי בזה ממוקדם בבוקר עד כמעט חצות הלילה בכל יום.

ש. את החלוצים גם כן ראית?

ת. ראיתי.

ש. הם אמרו שנעלמת.

ת. זה שקר. וזה לא רק שקר, זאת גם חוצפה. [...] הדבר היחיד הנכון בכל הסיפורים שביום כניסת הגרמנים לא חזרתי למשרד. לא פתחתי אותו וגם לא חזרתי ללון בדירת. זה שקר שנעלמתי מהפעילות הציונית, מעבודת ההצלה. יום יום הייתי בבנין הקהילה ברחוב שיפ, במחלקת ערי השדה שהיא הייתה ה"פינה הציונית" שם".⁶²⁰

⁶¹⁵ בראיון עימי – 15 ביולי 1996.

⁶¹⁶ בראיון עימי – 31 בספטמבר 1997. הנזי ברנד מתייחסת כאן לתקופה שלאחר הפסקת הגירושים, אך מנימת דבריה עולה ביקורת גורפת על שיתוק מוחלט, כתוצאה מהסתירות ובריחה למחבוא.

⁶¹⁷ ויץ, **קסטנר**, עמ' 36-37.

⁶¹⁸ 17.12.79, ראיון של א. כהן עם פרנקל, 'מרכז' H3C/35.

⁶¹⁹ (ערך וריכוז) פרנקל יהודה, **המזרחי בהונגריה ומנהיגיה**, פתח תקוה, תשס"א (הוצאה פרטית). ינו, אשתו ובנו יהודה נאסרו על ידי הגסטפו. יהודה שוחרר מן הכלא כעבור זמן קצר, בהשתדלות קסטנר.

⁶²⁰ 5.7.54, חקירת היועץ המשפטי לממשלה את קראוס, משפט קסטנר, ג"מ, עמ' – ט"ז – 47. (ב- 4.7.54 העיד שנכנס לגור בצירות השוויצרית ב- 26 ליוני. כוונתו היתה שנכנס לגור יחד עם אשתו לה נישא ב- 18 ביוני. קודם לכן, עם הכיבוש הגרמני, גר במקלט הצירות השוויצרית); 1.2.79, ראיון של א. כהן עם קראוס, "מרכז" H3C21/1; ברהאם מסתמך על דו"ח קסטנר בציינו שקראוס ומזכירתו נעצרו מיד לאחר הכיבוש, כמנהיגים יהודים נוספים, ושחררו בידי קסטנר. ברהאם ציין גם שקראוס קיבל מן השלטונות ההונגריים תעודות שפטרו אותו מנשיאת כוכב צהוב. Braham, **Politics**, 1994, pp. 1114. למעשה, הפטור בא לו מתוקף היותו נושא תעודת דיפלומט שוויצרית שפטרה אותו אוטומטית מכל ההגבלות.

עדות זו של קראוס לא נסתרה בידי התביעה ועדיה.

לוף הציע לקראוס, לאחר כניסת הגרמנים, שיעבור להתגורר בבניין הצירות בכיכר החרות, במחלקת האינטרסים הזרים. הוא נכנס לגור שם יחד עם משה ביסליכש, ממנהיגי ההסתדרות הציונית, ואיש ה'ציונים הכללים'. קראוס קיבל חדר במקלט הבניין.⁶²¹ כנראה שלאחר נישואיו קיבל חדר בבנין הצירות.

גם אם אכן קראוס נעלם בימים הראשונים, הדבר לא היה בבחינת חריג ביחס להתנהגותם של מנהיגים ציוניים בולטים אחרים. על פי עדויות, תגובתו האישית הראשונה של קסטנר היתה לנסות ולשוב לעיר מולדתו, קולוז'יוואר, ורק לאחר דברי שכנוע הסכים להישאר בבודפשט. ד"ר שוויגר, ראש ועדת ההגנה בבודפשט, אשר מונה לתפקיד זה על ידי ועדת ההצלה בקושטא, יצא לעיר מולדתו, סובוטיצה, שם נאסר לאחר זמן קצר על ידי הגסטפו והובא לאחד גלגולים למאוטהאוזן. יואל ברנד נעלם בימים הראשונים, בהסבירו שידידיו מהריגול הנגדי יעצו לו זאת, כדי למנוע את מעצרו הצפוי בידי הגסטאפו.⁶²²

וכדברי צדוק ראב על ימי הכיבוש הראשונים: "מי לא נעלם?" לדעתו, הטענה שקראוס נעלם לתקופה ארוכה הינה צינית, ושמורה ליריביו הפוליטיים.⁶²³

קסטנר כתב והעיד, עוד בטרם ידע כי קראוס יופיע כעד הגנה במשפט, כי בחודש אפריל, במסגרת מעצר מנהיגים ציונים בולטים, נעשה חיפוש במשרד הא"י והוצא צו מעצר נגד משה קראוס, שהסתתר במקום כלשהו, וגם מזכירתו נכלאה. בעקבות כך, סיפר קסטנר, קראוס פנה אליו ואל יואל ברנד בבקשה שיתערבו למען שחרור מזכירתו, ולמען תתאפשר לו תנועה חופשית. ואכן, לדבריו, בפגישתו עם קרומיי התערב למען שחרור קראוס ומזכירתו אצל קרומיי: "וקראוס לאחר שהתייצב אצל הגסטפו על פי הדרכתנו ומסר הודעה, שוחרר מספר ימים אחר כך". באותה הזדמנות שיחרר את סילאג'י ממנהיגי 'השומר הצעיר' (שנתפס בעת שניהל משא ומן עם פרטיזנים יוגוסלבים).⁶²⁴ קראוס דחה מכל וכל גרסה זו, כאילו נעצר ושוחרר לאחר שהתייצב בגסטפו, בסיועו של קסטנר:

תמיר: יש איזו סברה, שהיה חיפוש במשרד הא"י באותה תקופה.

ת. זה לא נכון. במשרד הא"י אף פעם לא היה חיפוש, כי הממשלה ההונגרית התייחסה למשרד הא"י כביכול כנציגות של איזו ארץ זרה, כמעט כמו לכל הצירויות האחרות שהיו בהונגריה. הם היו מעוניינים מאוד בעלייה. הם ביקשו את המשרד להשתדל לארגן עלייה חזקה.

ש. היה איזה צו מאסר נגדך? ידוע לך דבר כזה?

ת. לא ידוע לי שום דבר.

בית משפט. נעצרת?

ת. לא.

תמיר. ביקשת את קסטנר להוציא אותך מאיזה צו מעצר?

⁶²¹ Salamon, *Keresztesy Voltam Europaban* 185

⁶²² כהן, *מחתרת חלוצית*, עמ' 85; בראנד, *בשליחות נידונים למוות*, עמ' 57.

⁶²³ בראיון עימי - 11 ביולי 1996.

⁶²⁴ דו"ח קסטנר עמ' 77; עדות קסטנר - משרד עו"ד תמיר, עמ' 8. (בשולי הדף נכתב כי בשלב זה של עדותו הראשית, קסטנר עדיין לא ידע כי קראוס עתיד להעיד במשפט).

ת. לא.

בית משפט. הסתרת:

ת. לא.

תמיר. איך היית מוגן?

ת. הייתי מוגן מכיוון שקיבלתי, לפי בקשת הצירות השוויצרית, ממשרד החוץ (ההונגרי) תעודה שאני פקיד הצירות השוויצרית. התעודה הזאת הייתה תעודה של כל דיפלומט בהונגריה, שקיבל תעודה כזאת ממשרד החוץ. אז חשבו שגם אני דיפלומט. לא הייתה לי חסות דיפלומטית, אבל המשטרה חשבה.

בהמשך חקירתו סיפר שהיה מהלך ללא פחד ברגל, במכונית ובחשמלית ביום ובלילה. הוא השתמש בדרך כלל במכונית של הצירות השוויצרית. שלושה ימים לאחר שקיבל את התעודה מן הצירות השוויצרית, הוא שוחרר מחובת נשיאת הטלאי הצהוב. מזכירתו, רוזה בינט, אכן נעצרה. הנסיבות בעטיין נעצרה נשמעו מפי קראוס בעת חקירתו בבית המשפט.

ש. איך היא [רוזה בינט – א.נ.] הגיעה לשם? [היא נעצרה על יד הצירות הטורקית – א.נ.]

ת. באחת מהישיבות שהייתה לנו עם ד"ר קסטנר, הוא הציע ללכת לצירות הטורקית ולבקש את הוויזות לקבוצת תשע משפחות, [...] אני התנגדתי שהיא תלך לצירות הטורקית, כי ידעתי שמסוכן. קסטנר אמר שהוא מקבל עליו את האחריות והיא יכולה ללכת. שאלנו את המזכירה והיא אמרה, שאם מקבלים אחריות, היא מוכנה ללכת. היא הלכה ונעצרה.⁶²⁵

סיכום

מול טענת יריבו, עומדות עדויות המאשרות את דברי קראוס, כי לא רק שלא נעלם בימי הכיבוש הראשונים, אלא המשיך לפעול למען הצלה באמצעות עלייה, בעזרת נציגי הצלב האדום הבינלאומי, השוויצרים, השבדים ופקידים הונגריים בכירים, בעיקר במשרד החוץ.

המידע הרב שהיה לקראוס על שיטות הלוחמה הפיזיות והפסיכולוגיות של הגרמנים כתוצאה ממפגשו עם הפליטים הרבים שעברו דרך 'המשרד', כמו גם היכרותו הקרובה עם אישיותו של קסטנר במהלך שנת 1943, הביאוהו לעמוד על דעתו בעקשנות, גם בשעה ששום מנהיג יהודי מרכזי לא קיבל את גישתו, כי שיתוף הפעולה עם הגרמנים בא לשרת את מטרתם בהשמדת היהודים. אולם לא היה בכוחו להנחיל את דעתו, גם לא לחבריו לתנועה ולהנהגה. הוא היה נעדר כוח השפעה וכריזמה. לכך יש להוסיף כי הציבור המיואש ביקש להיאחז בכל קש של הצלה, ואת זאת לא יכול היה קראוס לספק בשלב ההיולי של גיבוש תוכנית ההצלה שלו, עד שזכתה להכרת ממשלת הונגריה ב-26 ביוני, עם אישור ההגירה, בהשפעת פרסום דוחות אושוויץ ושואת יהודי הונגריה.

לעומתו, הצליח קסטנר לשכנע בצדקת דרכו את כל ההנהגות היהודיות שהיו קיימות בבודפשט - בקשר עם הגרמנים ובתוכניותיהם, ובשמירת סוד הרייך שכפו. גם הנהגת הישוב היהודי בא"י, באמצעות הדרי,

⁶²⁵ חקירת תמיר את קראוס, משפט קסטנר, 1 ביולי 1954, ג"מ, עמ' י"ג – 22.

באדר, שוואלב ופוזנר, שוכנעה בצורך לשמור את סוד הרייך, בשל התקווה כי כך ניתן יהיה להציל הצלה פורתא.

בבשורת ההצלה של קסטנר היו שלוש תוכניות, לכאורה מגובשות עד תקופה זו: הגירה של 1200 יהודים לספרד, העברת 15-20 אלף יהודים לאוסטריה (שטרסהוף), והצלת מיליון יהודי הונגריה תמורת עשרת אלפים משאיות עמוסות טובין. המנהיגות היהודית לא הייתה בשלה לנתק את המגע עם הגרמנים בשלב שלפני הפסקת הגירושים בערי השדה, על אף שנכחה לדעת כבר באמצע חודש מאי, כי עד אז הגרמנים הפרו כל הבטחה שנתנו. על רקע קצב האירועים, אכזריותם וממדיהם הבלתי נתפסים, ניתן להבין את רצונה של ההנהגה להיתלות בכל תוכנית הצלה שנראתה בעלת סיכוי להתגשם, אך בדיעבד זו הייתה הרת אסון.

היה משהו טראגי בחוסר יכולתו של קראוס להשפיע ולשנות עמדות בקרב הציבור היהודי, לנוכח הצלחתו המרשימה להשפיע על חוגים בממשל ההונגרי ונציגים בינלאומיים בבודפשט. הצלחתו המרכזית של קראוס בתקופה זו הייתה שליחת - 40 אלף אישורי אזרחות בריטיים ל - 40 אלף בעלי סרטיפיקטים בהונגריה, כדי שאלו יגנו על מחזיקיהם. מספר זה של אישורים היה פרי יוזמת קראוס ותוצאת מניפולציה שלו ושל שרל לוץ ופקידי משרד החוץ ההונגרי. אחר כך בא אישור ממשלת הונגריה להגירת מספר זה, כתוכנית הגירה, בשם תוכנית הורטי, ושלושה חודשים וחצי אחר כך יהיו לבסיס להצלת רבבות מיהודי בודפשט בתקופת 'צלב החץ'.

בתקופה שעד הפסקת גירוש יהודי ערי השדה הונחו היסודות של מדיניות ההצלה שקראוס הוביל, שקוויה המרכזיים היו: הגנה של נציגויות ניטרליות על ילדים ועל בעלי סרטיפיקטים מאושרים להגירה, והפצת סוד הרייך הגרמני- על ידי שליחת מידע על דבר ההשמדה אל מחוץ לגבולות הונגריה.

פרק שביעי: הפצת דוחות אושוויץ ושואת יהודי הונגריה והשפעתם

כמעט חודשיים עברו מאז הושלם כתיבת פרוטוקול אושוויץ בברטיסלבה עד שזכה לפרסום. פריצת הדרך בקשר לפרסום המידע אודות מחנה המוות באושוויץ והשמדת יהדות הונגריה אירעה עם פרסום מכתבו של משה קראוס, מיום ה-19 ביוני, אל חיים פוזנר – מן המשרד הארצישראלי בגינבה, בסוכנות ידיעות בריטית ובאמצעי התקשורת השוויצרים, ב-24 ביוני.

בסוף חודש מאי או ראשית יוני קבל קראוס מיוסף רייזנר, יהודי שעבד בצירות הטורקית בבודפשט, את דו"ח אושוויץ, דו"ח מפורט של שני יהודים סלובקים שנמלטו מאושוויץ, על טבח היהודים במחנה ההשמדה שם, בצרוף מספרים מדויקים של הקורבנות שנפלו מאז 1942 עד אפריל 1944, עם תאור מפורט של מות היהודים בתאי הגזים. קראוס עשה כ-60 העתקים מדו"ח זה ומסר אותם, לדבריו, למחרת קבלתם, לציונים (לקומוי אך לא לקסטנר) ולחברי היודנראט שעמם עמד בקשר, לאישים חשובים בהונגריה, לאנשים פרטיים ולצירויות הניטרליות. כעבור כשבועיים וחצי - שלושה שלח באמצעות שליחו של ג'ורג' מנטלו (Mantello, G.) – ציר סן סלבדור בברן - את דו"ח אושוויץ ואת דו"ח שואת יהודי הונגריה לשווייץ, לפוזנר, ולשגריר ארה"ב באנקרה, לורנס שטיינהרט (Steinhardt, L.A.) ולרב הראשי של שטוקהולם, מרדכי אהרנפרייס. הדוחות שנמסרו למנטלו על ידי שליחו, הועברו על ידו לסוכנות עיתונים בינלאומית, והעובדות המזעזעות הגיעו לידיעת הציבור הרחב, אשר הוכה בתדהמה. פרסום הדוחות, ובו תאור עובדתי רחב, היה המאורע החשוב ביותר שהביא לידי מפנה בפעולותיהם של ממשלות, מדינאים, מוסדות בינלאומיים ומנהיגים יהודים בעולם ובארץ ישראל אל שואת יהודי אירופה בכלל ואל שואת יהודי הונגריה בפרט. ההתערבות התקיפה של גורמים בינלאומיים שונים אצל הורטי הביאה לאישור הגירת יהודים לארץ ישראל ולהפסקת גירוש יהודי ערי השדה בהונגריה.

גם המציאות החדשה שנוצרה לאחר כיבוש נורמנדיה יצרה קרקע נוחה להפצת הידיעות על ההשמדה, שהייתה מצויה בשפע אצל מובילי ומעצבי המדיניות המערבית, וקודם לכן מנעו את הפצתם.⁶²⁶

מה היה ידוע על אושוויץ עד ה-19 ביוני, ולמי נודע?

נסכם את הידוע על כך ממחקרים שונים: לדברי מרטין גילברט, ב-15 במרס 1944 נודעו פעם נוספת, הפעם מן המחותרת הפולנית, פרטים שפורסמו בעיתון משוכפל שהוצא על ידי הקונסוליה הפולנית בקושטא כי בין קיץ 1942 לסתיו 1943 הומתו בגז באושוויץ כ-850 אלף יהודים עם

⁶²⁶ Braham, *Politics*, 1994, vol. 2, pp. 825 – 835, עוסק בפרסום דו"ח אושוויץ והשפעותיו. ברהאם ציין בעמ' 825 שקראוס טען כי קבל את הדו"ח יום אחד לפני ה-19 ביוני ולמחרת פרסם אותו. ברהאם לא ציין על מה התבסס, ודבריו עומדים בסתירה לעדותו של קראוס ולכתביו; מברק מזינבה (ללא ציון שם שולח) אל ברלס, 25 ביוני 1944, אצ"מ, L15/80; חקירת השופט את קראוס, משפט קסטנר, 9 ביולי 1954, ג"מ, תיק ב/3 / 512, עמ' י"ח 21 - 25; פס"ד הלוי פסקה 79; ראיון של פרופ' דוד קנצלר עם משה קראוס, 28 בינואר 1980. (להלן: ראיון של קנצלר עם קראוס); קראוס, "מפעל ההצלה בבודפשט, 1944", עמ' 78.

פירוט המתים בכל ארץ. הנתונים הבהירו את המיקום המדויק אולם, לדבריו, נראה כי נציגי בעלות הברית בקושטא, כמו גם הנציגים היהודים בעיר זו התעלמו ממנו כליל. ב-6 באפריל הסב ראובן זסלני (שילוח), שעמד בראש המערך החשאי של המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, את תשומת לבו של המודיעין הבריטי בקהיר לשידורי רדיו גרמני שבו נאמר, כי הגרמנים "מתכוונים לחסל מיליון יהודים בהונגריה".

ב-7 באפריל נמלטו ולטר רוזנברג, המכונה רודולף ורבה (Vrba R.), ואלפרד וצלר (Wetzler A.) מבירקנאו. תפקידם ועמדתם באושוויץ, מאז שנת 1942, אפשרו להם להשיג נתונים מדויקים למדי על מספר האנשים שהגיעו לשם. לאחר הכנות מרובות עלה בידם לברוח. ב-25 באפריל 1944 הם הגיעו לעיר זיילינה (Zilina) בסלובקיה ושם יצרו קשר עם נציגי המועצה היהודית. אוסקר קרסניאנסקי, מ"קבוצת העבודה" של המרכז היהודי בברטיסלבה, ראיין את השניים והכין דו"ח בן 26 עמודים בגרמנית על אודות מחנה ההשמדה אושוויץ – בירקנאו, מבנהו, דרכי פעולתו ונתונים מספריים על המושמדים משנת 1942 עד מאי 1944, ועל ארצות המוצא של המושמדים. השניים דיווחו גם כי בבירקנאו נעשות הכנות לקליטת מיליון יהודי הונגריה. אם המידע יועבר בעוד מועד, יהיה אפשר, אולי, למנוע את שילוחם כצאן לטבח. דו"ח זה נודע לימים כ"דו"ח ורבה – וצלר" / "הפרוטוקולים של אושוויץ" / "דו"ח אושוויץ".

לדברי גילברט, עותק אחד שנכתב בידי קרסניאנסקי נשלח לקושטא אך לא הגיע ליעדו. השני נמסר לרב וייסמנדל שהיו לו קשרים עם הקהילה האורתודוקסית בשוויץ. הרב וייסמנדל שלח את הדו"ח לחותנו בניטרה, הרב אונגר - מנהיג הקהילה האורתודוקסית בסלובקיה - שם תורגם לאידיש ואחד העותקים נשלח מערבה באמצעות בלדר, אולם שום תשובה לא התקבלה עד ה-15 במאי. כאשר החלו הגירושים ב-15 במאי חיבר וייסמנדל מברק ושלח אותו ב-16 במאי ליצחק שטרנבוך, נציג איגוד הרבנים האורתודוקסים בשוויץ, על מנת שיעבירו לארה"ב. במברק קרא להפציץ את מסילת הברזל בין קושיצה לפרשוב, המוליכה לאושוויץ,⁶²⁷ להציל את היהודים שטרם גורשו – אבל מחנה אושוויץ עצמו לא הוזכר – לא במברק זה וגם לא במברק שנשלח מסלובקיה כעבור שבעה ימים, ב-23 במאי, שבו רק הוזכר "פולין". על פי באואר, מברקו של וייסמנדל הגיע לקושטא ולשוויץ בסביבות ה-1 ביוני 1944 (עוד לפני צאת ברנד מקושטא לא"י). שטרנבוך העביר את המברקים לניו יורק, אל יעקב רוזנהיים, נשיא הארגון העולמי של אגודת ישראל, וזה שלח אותם לוועד לפליטי מלחמה. שני המברקים הגיעו לוועד לפליטי מלחמה (WRB) בווינגטון ב-18 ביוני. העותק השלישי של הדו"ח, שנכתב בידי קרסניאנסקי, נמסר למונסיור ג'וזפה בורציו – מיופה הכוח של האפיפיור בברטיסלבה והלה העביר אותו לוותיקן ב-22 במאי, אולם הוא הגיע לרומא רק כעבור חמישה חודשים.

קרסניאנסקי תירגם את דו"ח אושוויץ להונגרית והתכוון למוסרו לידי קסטנר בשעת ביקורו הצפוי בברטיסלבה - לפני סוף חודש אפריל. אולם ב-25 באפריל, היום שבו חקר קרסניאנסקי את

⁶²⁷ עדות פרוידגר, משפט קסטנר, 13 באוגוסט 1954, ג"מ, עמ' כ"ד – 15. פרוידגר העיד כי כתב מכתב לרב וייסמנדל וביקש שיכתוב לא"י או לקושטא שיפציצו את קווי מסילות הברזל (שתיים) המוליכות מהונגריה לאושוויץ. הרב וייסמנדל כתב את מכתבו המפורסם וקלרמן ספר לפרוידגר שקיבל אותו בקושטא. לא נאמר בעדות מתי כתב פרוידגר את המכתב.

ורבה ווצלר בז'יילנה, קיבלו קסטנר והמנהיגים היהודים האחרים בבודפשט את הצעתו של אייכמן לשאת ולתת על "סחורה תמורת דם". כך יצא, לדברי גילברט, כי באותו יום מר ונמהר, 25 באפריל, אירעו שני מאורעות בעת ובעונה אחת: האמת על אושוויץ נודעה, ועלתה ההצעה לשאת ולתת על "סחורה תמורת דם". ב- 28 באפריל, שלושה ימים לאחר פגישת אייכמן – ברנד על ה'עיסקה' בא קסטנר לברטיסלבה, שם ניתן לו עותק של דו"ח ורבה – וצלר על אושוויץ, והוא נטלו עמו לבודפשט. אך באותה עת כבר בשלה החלטתם של קסטנר וחבריו במנהיגות הציונית בהונגריה לנהל משא ומתן עם אייכמן ולשלוח את עמיתם יואל ברנד לקושטא. לכן, לדברי גילברט, לא נתנו כל פרסום לעובדות על אושוויץ, שנמצאו בידם, אלא לחברים בוועדת ההצלה. גילברט לא ציין למי מבין חבריו במנהיגות הציונית או חברי ועדת ההצלה הוא מסר מידע זה. באואר טוען כי לא הוכח כי קסטנר אכן ביקר ב- 28 באפריל בברטיסלבה, ולקרטניאנסקי היו מספר גרסאות על המועד בו קיבל קסטנר את הפרוטוקולים.

ב- 27 במאי 1944 ברחו עוד שני אסירים יהודים מאושוויץ, ארנולד רוזין (Rosin, A.) וצ'סלב מורדוביץ' (Mordowisz, Cz.), וב- 6 ביוני הגיעו לסלובקיה. גם אותם ראיין קרטניאנסקי וחיבר נספח, שעדכן את הדו"ח הקודם שלו ביחס למאורעות שהתרחשו בבירקנאו אחרי 7 באפריל, יום בריחתם של ורבה ווצלר. בין השאר ספרו השניים על התחלת רציחתם של יהודים מהונגריה ש- 90% מהם נרצחו מיד בהגיעם לאושוויץ.

ב- 13 ביוני 1944 לערך הגיע דו"ח אושוויץ - בירקנאו המלא לז'נבה לידי הנציג הצ'כי בחבר הלאומים, ד"ר יארומיר קופצקי. קופצקי העביר את הדו"ח במהירות אל הממשלה הצ'כית הגולה בלונדון, והיא מצידה התקשרה מיד עם ממשלות הברית. ב- 18 ביוני שידר הבי.בי.סי. קטעים קצרים מתוכו, כפי שביקש קופצקי, ולמחרת היום כתב ריכרד ליכטהיים סיכום מלא משלו באיגרת להנהלת הסוכנות היהודית בירושלים. תוכן הדו"ח פורסם במהדורת ערב של עיתון לונדוני, במאמר שהשתרע על עמוד שלם שכותרתו: "הממשלה הצ'כית מגלה לבעלות הברית איך רצחו הנאצים מליון חמש מאות אלף יהודים בשנתיים".

בסביבות תאריך זה גם באה התגובה הראשונה של הוותיקן, אחרי שקיבלו את הפרוטוקולים השניים על אושוויץ שהתבססו על עדות הבורחים: רוזין ומורדוביץ'. רק אז הגיע נציג האפיפיור לברטיסלבה לראיין את הבורחים מאושוויץ על מנת לבדוק היטב את גרסתם.⁶²⁸

כזכור, על אושוויץ ידעו כנראה הרב וייסמנדל ופרוידגר בסוף אפריל ראשית מאי, על יסוד הסכם הרכבות שנחתם בין הרשויות הסלובקיות וההונגריות.⁶²⁹

⁶²⁸ מרטין גילברט, **אושוויץ ובעלות הברית**, תל אביב, 1981, עמ' 164 – 165, 182, 187 – 188, 197 – 214. (להלן: גילברט, **אושוויץ ובעלות הברית**); רודולף ורבה, **ברחתי מאושוויץ**, אוניברסיטת חיפה, זמורה ביתן, 1998 בעיקר עמ' 253-256, 264 – 267, 280 – 341. (להלן: ורבה, **ברחתי מאושוויץ**); א. קולקה, "בריחת אסירים יהודים ממחנה אושוויץ בירקנאו ומאמציהם לעצור את ההשמדה", בתוך: **מחנות הריכוז הנאצים**, הרצאות ודיונים בכינוס הבינלאומי הרביעי לחקר השואה, ירושלים, שבט תש"מ, ינואר 1980, יד ושם ירושלים תשמ"ד, עמ' 321. (להלן: קולקה, "בריחת אסירים יהודים"); יהודה באואר, **היבטים היסטוריים**, עמ' 176; יהודה באואר, "הפרוטוקולים של אושוויץ", **ילקוט מורשת**, 80 (2005), עמ' 163 – 164; Kranzler, **Mantello** pp 69.

⁶²⁹ ראה פרק חמש.

לדברי ברהאם, פרוידגר העלה מספר גרסאות על המועד בו קיבל את דו"ח אושוויץ. הוא התעלם ממנו בדו"ח שכתב, עם הגיעו לבוקרסט באוגוסט 1944. בעדותו במשפט אייכמן אמר כי ידע עוד לפני צאת הרכבות לאושוויץ על הגרוש לשם, כאשר קיבל מכתב מן הרב וייסמנדל ב-10 או ה-11 במאי. בעת ראיון שהעניק בשנת 1972 אמר כי קיבל את הדו"ח מווייסמנדל בין 5 ל-10 ביוני.⁶³⁰

פרוידגר אמר כי קיבל את דו"ח אושוויץ יחד עם מכתבים ודרכונים דרום אמריקאים על ידי בלדר של הצירות ההונגרית בברטיסלבה שהגיע ברכבת ערב משם. למחרת הראה את הדו"ח לכמה מחברי המועצה, "הכול נואשו להיווכח כי ההצהרות וההבטחות של משרד הפנים ושל הס"ס היו הטעיות וזיופים". הם החליטו להפיץ את הדו"ח "ולהביאו לידיעת האישים האנושיים פחות או יותר בחברה ההונגרית, לידיעת מדינאים וכו' [...]. את העתקת הפרטיכל ארגנתי עם כמה מפקידי המועצה הצעירים בהסכמת שטרן, כהן פרנקל, פטה ווילהלם, **אבל באופן סודי** [הדגשה שלי – א.נ.]."⁶³¹

סוגית ביקורו של קסטנר בברטיסלבה ב-28 באפריל כלל לא עלתה במשפט גרינוולד - קסטנר, הן בעדויותיו והן בחקירותיו. הדבר נודע לציבור, כנראה, רק לאחר צאת ספרו של ורבה, 'ברחתי מאושוויץ' בראשית שנות ה-60. אילו דבר ביקורו של קסטנר בברטיסלבה בתאריך זה היה ידוע בזמן משפט קסטנר, יש להניח ששמואל תמיר לא היה מחמיץ חקירה קשה של קסטנר בנידון. עדויותיו של קסטנר במשפט בנושא, התקבלו כפשוטן ולא עוררו ויכוח.

קסטנר כתב על כך בדו"ח שלו באופן מעורפל: "ההודעות מברטיסלבה אישרו חששות אלה. הוועדה שלהם העבירה אלינו את הדוחות של שירות הידיעות שלה. בהתאם להן התכוון הס"ס לתקן ולשפץ את תאי הגזים ואת הקרמטוריום באושוויץ, שלא היו בשימוש מסתיו 1943".⁶³² בבית המשפט העיד קסטנר: "עד כמה שאני זוכר הייתה גם ידיעה מאושוויץ גופא ששם "מתכוננים" לקבלת יהודים מהונגריה".⁶³³ הלוי סיכם בפסק דינו את דברי הדו"ח ואת עדותו של קסטנר, במשולב, בשאלה מה ידע קסטנר על ההשמדה באושוויץ לפני נסיעתו לקלוז' ב-3 במאי: "מאת ועדת ההצלה שבברטיסלבה קיבל קסטנר ידיעה שבאושוויץ מתכוננים לקבלת יהודי הונגריה, שהס"ס שם קבלה תגבורת והתחילה לתקן את תאי הגזים והכבשנים שיצאו מכלל שימוש".⁶³⁴

המידע על ההשמדה בקרב שליחי הישוב הארצישראלי

חברי ועדת ההצלה בבודפשט הודיעו לגינבה על התחלת הגירושים באופן ברור. קסטנר כתב ב-14 במאי לסאלי מאיר על כך, אמנם מבלי לציין את השם 'אושוויץ':

⁶³⁰ Braham, *Politics*, p. 1115, and note 177.

⁶³¹ זיכרונות פרוידגר, עמ' 27.

⁶³² דו"ח קסטנר, עמ' 79.

⁶³³ עדות קסטנר – משרד עו"ד תמיר, עמ' 9.

⁶³⁴ פס"ד השופט הלוי, סעיף 25.

לצערנו נתברר מן הלקח של השבועות האחרונים שהמסגרות והעקרונות שיצרנו תוך כדי פגישתנו הראשונה עם וילי [ויסליצני – א.נ.], לא החזיקו מעמד. משלוחי הגירוש הראשונים עזבו [...] את גבולות הארץ, ולפי הידיעות האחרונות שלנו מכינים כנראה משלוחי גירוש נוספים בהיקף גדול מאד. כפי שנודע לנו הוכנו כבר קטרים וקרונות במידה מספיקה, ואפילו המוני היהודים כבר מצפים במתיחות ובבהלה את התפתחות הדברים.⁶³⁵

ב- 19 במאי הגיע ברנד לקושטא יחד עם באנדי גרוס בשליחות כפולה מטעם הגרמנים: האחת של יואל ברנד - הצלת מיליון יהודים תמורת עשרת אלפים משאיות עמוסות סחורה, והאחרת של גרוס: כנראה ניסיון מטעם חוגיו של הימלר, ראש הס"ס, לפתוח במשא ומתן לשלום נפרד עם המערב. ברנד מסר לשליחי הישוב בקושטא, בין השאר, על התחלת הגירוש מהונגריה בקצב של 12 אלף יהודים מגורשים ליום לאושוויץ, כפי שמסר לו אייכמן. לדברי מנחם באדר, ברנד מסר שהמשרפות באושוויץ אינן מספיקות לשרוף את כל הגויות ולכן הקימו "ביער בבירקנאו על יד אושוויץ מוקדים והאנשים המומתים כבר לא על ידי גז אלא על ידי מכוונות ירייה, מועלים לשריפה על המוקדים האלה".⁶³⁶

ב- 25 במאי הונחה עסקת ברנד, יחד עם המידע על התחלת גירוש היהודים לאושוויץ, לפני מליאת הנהלת הסוכנות, לאחר שיום קודם העביר הדרי, שבא במיוחד מקושטא, את ההצעה לבן גוריון ושרת. ב- 11 ביוני התקיימה הפגישה בין ברנד ושרת בחאלב בסוריה. אז נודע כי המטרת העיקרית של השליחות, שהובאה על ידי באנדי גרוס, היא כנראה יצירת פתח לשלום נפרד של חוגים גרמניים עם המערב.⁶³⁷

מספר ימים אחר כך, ב- 1 ביוני, תאר פרץ רבס באופן נרגש בפני נתן שוואלב את המצב הקשה וביקש לזעוק את זעקתם בעולם:

הכי גרוע: המצב הכללי. אין מילים. אין לתפוס את החופזה [...] השבוע הגיעו ל 200,000 מגורשים! כל יום מגרשים מעל ל 10,000. בקרפטים אין כבר יהודים כלל, רבים מהצפון, עכשיו מאזור Hillis ו Schw. Mosche [משה שוויגר – כינוי לאזור ממנו בא: הבציקה, בצפון יוגוסלביה, שסופח להונגריה – א.נ.] ללא רחמים, באכזריות, ללא מזון ושתייה – אי אפשר לתאר, וללא יוצאים מן הכלל [...] ובאף מקום אין מי שיעשה דבר למעננו. הכנסייה מתעלמת. [...] לוא לפחות היו מפריעים לטרנספורטים, אבל מאז הטרנספורט הראשון יש שקט מוחלט ברקיע. [...] העתיד? איך אפשר לחכות? [...] בבקשה תעשו אצלכם הכול, תגייסו את העולם – גם אנו עושים את זה כאן – ולפחות אלה שלך [השוויצרים – א.נ.] ושל Preis (שבדיה – א.נ.) רוצים לעזור [...] כשיגיע יואל מקושטא נוכל לראות יותר ברור. [...] תמשיכו לפעול למעננו ותצעקו את הזוועה הזאת אלי עולם!⁶³⁸

⁶³⁵ קסטנר וברנד אל נשיא נכבד (סאלי מאיר), 14 במאי 1944, איי"ש, אוסף פוזנר, P12/52, מוצג 26 במשפט קסטנר

⁶³⁶ עדות מנחם באדר, משפט קסטנר, 24 במרס 1954, ג"מ, עמ' 127.

⁶³⁷ פרילינג, "המערכת המקבילה", עמ' 149.

⁶³⁸ פרץ אל נתן, 1 ביוני 1944, את"ע, א. שוואלב, א' 37 III / ג' 136;

במכתבו הוא לא ציין לאן מגורשים היהודים. אפשר שזו הייתה ברורה, שהרי יואל ברנד מסר על כך לנציגי הישוב בקושטא, ומאחר והיה ידוע לפרץ על הקשר בין ג'ינבה וקושטא.

ב- 10 ביוני 1944 כתבו מקושטא ('מולדתי' – בשם כל השליחים) לוועד ההצלה שעל יד הסוכנות בירושלים כי הונגריה שותקת, "אך אנו יודעים כי הגירוש מקרפטורוס, זיבנברגן ובאצ'קה – נמשך והולך, ואשר הכותבים ומודיעים העיתונים הנאצים דיו לייאש עד מוות".⁶³⁹ הקביעה כי הונגריה שותקת אינה נכונה. כפי שעולה מקשר המכתבים וכן מן המברקים המצויים בארכיון קושטא בבית לוחמי הגטאות,⁶⁴⁰ התקיים קשר מברקים כמעט יומיומי דו סתרי בין יואל ברנד ובין קסטנר והנזי, אך רוב חברי 'מולדתי' בקושטא, כנראה, לא ידעו על קשר זה.

כאמור, ב- 18 ביוני קיבל ריכרד ליכטהיים (Lichtheim, R.) - ראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית בג'ינבה, ומי שעמד בראש המשרד לשעת חרום, שנועד לאיסוף מידע וקיום קשר עם היהדות והתנועה הציונית בשטחי הכיבוש⁶⁴¹ את האינפורמציה על אושוויץ והשמדת יהודי הונגריה. השאלה היא, האם ייתכן כי המידע שהביא יואל ברנד על היקף ויעד ההשמדה לא היו ידועים לליכטהיים, חודש לאחר שברנד מסר על כך לנציגי הישוב בקושטא? האם ראשי הסוכנות בארץ לא העבירו את האינפורמציה שהביא ברנד למי שעמד בראש הנהלת הסוכנות בג'ינבה, ובראש משרד שנועד לאיסוף מידע וקיום קשר עם היהדות והתנועה הציונית בשטחי הכיבוש, ועם הצלב האדום הבינלאומי?

למחרת קבלת המידע החדש, ב- 19 ביוני, כתב ליכטהיים לגרינבוים מכתב שממנו עולה כי רק בעקבות הדו"ח שקיבל זה עתה, היה בידו מידע מדויק, ולא כללי, על אושוויץ ועל השמדת יהדות הונגריה:

בינתיים קיבלתי דיווח החשוב ביותר. זה מאשר בהרבה פרטים מה שידעתי כבר בכלליות אודות גורל הגרופים של יהודי אירופה. אני לא יכול להעביר דיווח זה בדואר רגיל משום שהוא מכיל הרבה פרטים ושמות. הנקודה העיקרית היא זאת: אנחנו יודעים עתה בדיוק מה קרה והיכן קרה. כנראה מספר גדול של יהודי אירופה נרצחו בשיטתיות לא רק במחנות המוות הידועים בפולין (טרבלינקה וכדו')". בסוף המכתב התייחס לגורל יהודי הונגריה: "מדיווחים נוספים שרק עתה נתקבלו אומרים ש- 12 אלף יהודים מהונגריה מגורשים מידי יום. הם נשלחים לבירקנאו. מוערך כ- 800 אלף עד מיליון יהודים נשלחו לשלזיה עילית. 90% מהם גברים, 95% מהם נשים – נרצחו מיד, [...] כאשר הנותרים [...] נשלחו למחנות העבודה בשלזיה העילית."⁶⁴²

מיד לאחר מכן, ובעצם ימי המשא ומתן על הצלת שליחות ברנד וגרוס, נודע בקול רעש גדול תוכן הדוחות אותם שלח קראוס ב- 19 ביוני, לג'ינבה. הם נמסרו לידיו של בלדר בשם פלוריאן מנליו

⁶³⁹ מולדתי לירושלים, את"ה, 14/798.

⁶⁴⁰ המברקים לא ניתנו לצילום, בשל מצבם הקשה. ראה על כך פרק שמיני.

⁶⁴¹ פורת, הנהגה במלכוד, עמ' 213. פורת דנה שם בשאלה מדוע הנציגות מטעם הסוכנות היהודית בג'ינבה נחלשה.

⁶⁴² ליכטהיים אל גרינבוים, 19 ביוני 1944, אצ"מ, A.127/543.

(Manoliu, F.) שבא לבודפשט מטעם ג'ורג' מנטלו, ציר סן סלבדור בברן. הדיפלומט בא בשליחות מנטלו, כדי לברר מה עלה בגורל בני משפחתו בהונגריה, ובמטרה ליצור קשר עם קראוס. מנטלו שלח את הבלדר אל קראוס בבודפשט כאשר בידו מכתב אישור מאת פוזנר כי ניתן לסמוך על הבלדר ולמסור לו כל מה שירצה. מטרת המכתב הייתה ליצור אמון בין קראוס והבלדר, על ידי חתימתו של פוזנר, שהייתה מוכרת לקראוס. פוזנר מילא את מקום ראש המשרד האי"י בגינבה – הד"ר שפס, שגויס לצבא השוויצרי, כאזרח שווייץ. קראוס, אשר הבין כי הבלדר הוא בא כוחו של פוזנר, העביר עם הבלדר שני דוחות: דו"ח אושוויץ, שנכתב על ידי ורבה ווצלר, ואשר הגיע לידיו בסוף מאי ראשית יוני, וכן דו"ח שואת יהודי ערי השדה בהונגריה, עם מכתב נלווה. הדו"ח הראשון היה סיכום בן חמישה עמודים לכ- 30 עמודי דו"ח אושוויץ המקורי, כולל רשימה של גירויים על פי ארצות וסך היהודים הנרצחים, 1,765,000. סיכום זה הכיל גם את התוספת של עדותם של רוזין ומורדוביץ. הדו"ח השני, על שואת יהודי הונגריה, היה בעל שישה עמודים וכלל תאור מדיניות הגטאות והגרויים בערים מרכזיות כמו: Nyiregyhaza, Munkacs, Nagyvarad, ועוד, החל מ- 16 באפריל ועד מועד שליחת המכתב, כולל נתונים מפורטים על מספרי היהודים ב- 36 ערים, בחמישה מחוזות שמהם גורשו לאושוויץ 335,000 יהודים. מכתב דומה שלח גם לשטיינהרט, שגריר ארה"ב באנקרה. לדברי קראוס, הוא כתב לשגריר על נייר מכתבים של השגרירות (צ"ל צירות – א.נ.) השוויצרית, והציג עצמו כנציג הסוכנות היהודית בבודפשט המבקש ממנו לעזור. "חשבתי – הוא יהודי, צריך להיות לו קצת לב יהודי".⁶⁴³

במכתב הנלווה לשני הדוחות כתב קראוס בין השאר :

בדפשט ה- 19 ביוני 1944

דוקטור פוזנר הנכבד,

כרגע קיבלתי את כרטיס הביקור שלך ומנצל את ההזדמנות להעביר אליך במצורף 2 דוחות על מצבנו. כפי שתלמד מהדוחות המצורפים הגירויים מהונגריה התחילו ב- 15 במאי ותוך 3 שבועות, כלומר עד ה- 7 ליוני, גורשו כבר 350 אלף יהודים מהארץ, מהם בערך 90% לפולניה, Auschwitz – Birkenau והיתר לגרמניה. [...] בארצות אחרות הגרוש כולו היה בידי הגסטפו ללא שיתוף פעולה של האוכלוסייה או השלטונות, אך עם ההתנהגות האדישה של העם [ההונגרי], [...] גורמות לשלטונות לאזור אומץ לנקוט באכזריות גדולה יותר ויותר, והשלטון ההונגרי משתדל עוד לעבור מעל דרישות הגרמנים. [...] כאן מתחילים הייסורים הברבריים על ידי המשטרה ההונגרית כבר בגטו, הם מייסרים את האנשים בצורה שלא נשמעה כמותה כדי להוציא מהם היכן "קברו" את ההון כביכול שלהם. [...] אמנם יזמנו דרכי הצלה שונות אך לצערנו עד עכשיו כל הניסיונות שלנו נשאר ללא הצלחה. השלטון הגרמני מבטיח אך לא מקיים ולעומת זאת שלטונות הונגריה, משתפי הפעולה, לא מוכנים

⁶⁴³ אוסף קראוס, אצ"ד, תיק 8; אוסף מנטלו, 'מרכז'; חקירת השופט את קראוס, משפט קסטנר, 9 ביולי 1954, ג"מ, תיק ב/ 3 / 512, עמ' י"ח 21-25; פס"ד הלוי פסקה 79; ראיון קרנצלר עם קראוס. לדברי קראוס, השליח נסע לעיר ביסטריץ שבטרנסילבניה, כדי לברר את גורל הוריו. כן ידוע כי למנטלו היה בן בבודפשט, וכנראה אשה שחי עמה בנפרד. גבי שפט למד עם בנו של מנטלו בשיבה בבודפשט. לא ברור מן הראיון לקרנצלר האם הוריו של מנטלו ניצלו, והצליחו להגיע לבודפשט. עוד סיפר באותו ראיון, כי בשנת 1947 שוחח עם שטיינהרט, בשובו משליחותו כשגריר מפראג, וזה סיפר לו שהעביר את הכל לברלס. קראוס התלונן כי ברלס לא הזכיר כלל את מכתבו והדוחות ששלח, בספרו: **הצלה בימי שואה**.

Kranzler, Mantello, p. 87.

אפילו להבטחות, זאת אומרת למשא ומתן. [...] לפי הדוחות המצורפים הוגלו 335,000 יהודים עד ה- 9 ליוני ומאז 100,000 נוספים. בפרובינציה יש רק עוד ארבע ערים לא נקיות מיהודים ואחרי שיבוצעו גירושים אלה, כלומר בעוד 8-10 ימים, יגיע תורה של בודפשט. בבודפשט והסביבה ישנם 250,000 יהודים [לא ברור מכתב מכונת הכתיבה האם נכתב 250 או 350, וזו הסיבה ששני המספרים הופיעו כאשר המברק צוטט על ידי גורמים שונים – א.נ.]. כבר כמה שבועות שהיהודים בסביבה נמצאים בגטו. ההעברה של יהודי בודפשט לגטו החלה ב- 16 ביוני וחייבת להסתיים ב- 21. [...] כפי שאתה רואה כל יהדות הונגריה נדונה למוות. אין יוצא מן הכלל, אין בריחה, אין אפשרות להסתתר ואנו רואים את הגורל שלנו לפנינו [...] אין אפשרות לברוח לארץ שכנה, הארץ היחידה הבאה בחשבון היא רומניה אך הגבול בצד ההונגרי הוא תחת שמירה כה כבדה שכמעט בלתי אפשרי להימלט. יש שתי אפשרויות בלבד: להתאבד או להיכנע לגורל.

השגרירות השוויצרית, המחלקה לענייני זרים, עשתה כמיטב יכולתה אך לצערנו ללא כל הצלחה. הבעיה הגדולה היא שאין למחלקה הזאת שום כוח, אחרת מנהל המחלקה הזאת, האדון קונסול לוך, שהוא אדם נפלא שלא חוסך שום מאמץ כדי להשיג משהו לטובת היהודים, היה יכול לעשות משהו שאולי היה יכול להצליח. אני אישית מיודד עם אדון קונסול. [...] אני בעצם כלל לא יודע מה אני יכול לבקש ממך, אינני רואה שום אפשרות להצלה, הרי יש לנו רק עוד ימים אחדים [...] אך אם העולם, העולם הנוצרי, כן רוצה לפעול למעננו, יש אפשרות להציל כמה אלפי או כמה מאות בני אדם על ידי נתינת דרכונים, כלומר אזרחות פלשתינית לכל בעלי הסרטיפיקטים. אם כך, צריך לתת לשגרירות השוויצרית הסמכה להנפיק דרכוני נסיעה כאלה ובו בזמן לשים לרשותם טופסי דרכונים, אך מיידית אחרת מאוחר מדי [...] גם דרכוני נסיעה של ארצות נייטרליות אחרות באות בחשבון. [...] אינני יודע אם תהיה לי הזדמנות לכתוב לך [...] אך אני מבקש שתפרסם שורות אלה והדוחות המצורפים, עכשיו או מאוחר יותר, כדי להביא לידיעת העולם את האכזריות בארצות המתורבתות, כביכול, במאה ה- 20.

באם תהיה לך אפשרות לכתוב אלי או לשלוח אלי משהו, [...] אל הכתובת הבאה: שגרירות שוויץ, מחלקה לעניינים זרים, בודאפשט V.Szabadsag ter 12 [...] תעביר תוכן מכתב זה או העתק ואת שני הדברים המצורפים, ואת ברכותיי לאדון ברלס וד"ר גולדין, שאין לי אתם קשר מאז 19 במרס.⁶⁴⁴

מן המכתב הפסימי שצורף לדוחות עולה כי ב- 19 ביוני עדיין לא היו בידי קראוס אישורי האזרחות הבריטים עבור 8000 הסרטיפיקטים המשפחתיים, שנשלחו כנראה בתאריך שלאחר 14 במאי, לצירות השוויצרית עבור המשרד האי"י בבודפשט, כפי שכתב ברלס ב- 17 ביוני להנהלת הסוכנות בירושלים.⁶⁴⁵ כן רמז קראוס על חולשת מחלקת הזרים שבראשה עמד הקונסול לוך,

⁶⁴⁴ קראוס אל פוזנר, 19 ביוני 1944, אי"ש, אוסף פוזנר, P12/52.

⁶⁴⁵ ברלס אל מחלקת העלייה בירושלים, 17 ביוני 1944, אצ"מ, S6/5554. במכתב נאמר: "אושרו כ- 12,000 שמות של עולים (משפחות) [כך! – א.נ.], מתוכם 8000 רישיונות ליהודי הונגריה. אחרי שנתקבלה ההוראה מלונדון, הנותנת לברלס יפוי כח לאשר רישיונות מבלי שאלות ותשובות מירושלים או לונדון, אישרה הצירות הבריטית בטורקיה את כל הרשימות שהוגשו, ומיד הועברו להונגריה בדרכים שונות כמו על ידי הצירות של הוטיקן, באופן ישיר אל משרד

אשר עשה ככל יכולתו לעזור. בהמשך ידווח קראוס על יחסו העוין של הציר השוויצרי, ייגר, לפעולות ההצלה שלו ושל לוץ. קראוס ביקר קשות את התנהגות ההונגרים, ולא רמז על קשריו עם פקידים הונגרים בכירים המנסים לסייע.

מחאת המנהיגים מתעוררת

הבלדר, פלוריאן מנוליו, ששב משליחותו, הביא את הדוחות של קראוס לגיורג' מנטלו ב- 23 ביוני, מיד עם שובו לשווייץ. גיורג' מנטלו קרא את הדוחות ועשה מהם העתקים להפצה, ואת המקור מסר לפוזנר. לא ברור מי שלח את המכתב ששלח קראוס לשטיינהרט, שגריר ארצות הברית בטורקיה, האם היה זה מנטלו או פוזנר. מנטלו סיפר לקראוס שביקש מפוזנר שיפיץ את תוכן הדוחות, כפי שקראוס ביקש במכתבו, אך פוזנר סרב כי חשש שהפרסומים יזיקו לפעולות של קסטנר (הוצאת רכבת קסטנר שעתידה הייתה לצאת את בודפשט כעבור שבוע, יציאת יהודים נוספת לשטרסהוף, וציפייה לתוצאות שליחות ברנד). מנטלו פרסם, על כן, בעצמו את תוכן הדוחות באמצעות סוכנות הידיעות "אקסצינז' טלגרף" (Exchange Telegraph) ומברקים ל"כל העולם" ולאנשי מפתח בממשלה השוויצרית, כולל לשליח האפיפיור שם.⁶⁴⁶

ביום שקיבל פוזנר את הדוחות, ב- 23 ביוני 1944, שלח מברק לברלס בקושטא ובו נאמר:

היום קיבלתי מכתב מיואש מיום 19.6 מקראוס. הוא ללא ידיעות מכס מאז ה- 19.3. ממשפחת הגר [הונגריה – א.נ.] גורשו מערי השדה עד כה 400,000 לבירקנאו כנראה רובם הועברו למוות. בשבוע הבא אמור להיות אותו טיפול ל- 250,000 מעיר הבירה והמחוז. קראוס רואה את אפשרות ההצלה היחידה על ידי דורקה ארצי [דרכונים ארצישראליים – א.נ.]⁶⁴⁷.

לדברי גילברט, ב- 23 ביוני 1944 נודע לבעלות הברית, לראשונה, כי למעלה מ-350 אלף יהודים מהונגריה גורשו לאושוויץ בחמשת השבועות האחרונים. המידע שנכלל במכתב זה הבהיר מעל לכל ספק מהי המשמעות המדויקת של השם אושוויץ.⁶⁴⁸

הארצישראלי בבודפשט ולמשרד הצלב האדום בגינבה. " ברור הדבר, לדבריו, כי לכל הרשימות הללו אין ערך לעליה אלא להצלה, מתוך תקווה שאישור רישיון עליה לארץ ישראל יכול להשפיע על שלטונות הכיבוש להתייחס ביתר רחמים אל בעלי האישורים לעליה.

כזכור, קראוס שלח לברלס מכתב, כנראה עם ז'אן דה באוייה ב- 14 במאי, ובו בקשה לאישורי אזרחות לבעלי סרטיפיקטים.

⁶⁴⁶ חקירת תמיר את קראוס, משפט קסטנר, 1 ביולי 1954, ג"מ, תיק ב/ 3 / 512 עמ' י"ג 26 – 31; חקירת בית המשפט את קראוס, משפט קסטנר, 9 ביולי 1954, שם, עמ' י"ח- 41 – 40.

⁶⁴⁷ פוזנר אל ברלס, 23 ביוני 1944, אצ"מ, L15/80.

⁶⁴⁸ גילברט, אושוויץ ובעלות הברית, עמ' 223.

מכאן ואילך, החלה פעילות תקשורתית ודיפלומטית רחבת היקף שלא הייתה כמותה עד אז ביחס לשואת יהודי אירופה. פעילות גלויה שהבקיעה את חומות השתיקה של ממשלות וארגונים באירופה, של מנהיגים יהודים, כולל נציגי הישוב בקושטא, בג'נבה ובא"י, הגיוינט ומנהיגי הקונגרס היהודי העולמי בשווייץ, אשר הכירו את תוכן דו"ח אושוויץ, גם אם באופן חלקי.

יום לאחר שמברקו של פוזנר - אודות דוחותיו של קראוס - הגיע לידי ברלס, שלח ברלס מברקים לסדרת אישים ובהם מסר את תוכן מכתבו של קראוס: לשגריר בריטניה באנקרה, יו קנצ'בול יוגין (Hughe Knatchbull Hugessen), לשגריר ארצות הברית באנקרה, שטיינהרט, לאפיפיור, ליצחק גרינבוים בירושלים, למשה שרת בקהיר, לברל לוקר בלונדון ולנחום גולדמן בניו יורק. תוכן המברקים היה זהה כמעט בכולם:

זה עתה קיבלתי הודעה מבודפשט המודיעה לי ש - 400 אלף יהודים מערי הפרובינציה גורשו לבירקנאו רובם, קרוב לודאי להשמדה. בשבוע הבא יחל הגרוש של 350 אלף היהודים הנותרים מבודפשט וסביבתה. פעולת ההצלה היחידה האפשרית:

א. להזהיר כי תתקיים פעולת תגמול נגד האסירים גרמנים בארצות בנות הברית.

ב. להעניק אזרחות זרה ליהודי הונגריה. אני מבקש לדווח לשגרירות ארצות הברית ובריטניה וד"ר ויצמן. המכתב חתום על ידי מר מ. קראוס נציג הסוכנות היהודית בבודפשט. אני מביא זאת לתשומת ליבך ומתחנן.⁶⁴⁹

ברלס פנה לפוזנר וביקש, שעקב המצב הנואש בהונגריה, יש לטפל באופן שונה מכפי שנהגו עד כה בנושא ההצלה. ברלס חזר ודיווח על עשרת אלפים הסרטיפיקטים שאושרו והועברו לקראוס. הוא ביקש את פוזנר לברר אצל קראוס האם אלו הגיעו אליו וכן, האם ישנה אפשרות יציאה מהונגריה עבור בעלי 600 ויזות המעבר המאושרות, הנמצאות כבר בידי קראוס, מפני שניתן לשלוח לשם קרונות מטורקיה.⁶⁵⁰

יצחק גרינבוים פנה אל שרת בלונדון ואמר כי המידע שמסר קראוס קובע במפורש שיש לעצור את שני מזכירי המדינה במשרד הפנים: אנדרה ובקי, האחראים הישירים למהירות ולאיינטנסיביות של הגרוש. "ולכן תדרוש אחריות והכרזה על עצירתם. קראוס דורש גם הוצאת סרטיפיקטים של אזרחי פלסטינה. צעדי תגמול גם מוצעים נגד גרמנים העצורים בארצות בנות הברית. בבקשה לחץ את הרשויות המתאימות".⁶⁵¹ מכתב דומה כתב לסטפן וייז והוסיף כי צעדים דרסטיים יכולים לעצור את הטבח הסיטונאי הנרחב ביהודי הונגריה. "בבקשה פרסם באופן הנרחב ביותר את העובדות הללו וארגן צעדים אפקטיביים על ידי הקהילה".⁶⁵²

⁶⁴⁹ ברלס אל שגריר בריטניה ושגריר ארצות הברית באנקרה, אל יצחק גרינבוים, משה שרתוק, ברל לוקר ונחום גולדמן, 24 ביוני 1944, אצ"מ, L15/261. המברק לנחום גולדמן כתוב בפולנית.

⁶⁵⁰ ברלס אל פוזנר, 27 ביוני 1944, אצ"מ, L15/80.

⁶⁵¹ יצחק גרינבוים אל שרתוק בלונדון, 29 ביוני 1944, אצ"מ, ב' S26/125.

⁶⁵² גרינבוים אל סטפן וייז, 27 ביוני 1944, אצ"מ, ב' S26/125.

פעולה אינטנסיבית החלה גם בתוככי שווייץ: למחרת, ב- 24 ביוני, מסר גרהרד רינגר, נציג הקונגרס היהודי העולמי בגינבה, את תמצית דו"ח אושוויץ למקלנד, נציג הוועד לפליטי מלחמה בברן, וזה שלח את המברק לווינגטון, אשר הגיע לשם באותו היום. הדו"ח הטלגרפי ששלח מקלנד אל משרד החוץ האמריקאי ואל הוועד לפליטי מלחמה נתקבל כמהימן לחלוטין והסיר כל ספק באשר להיקף השמדתם ההמונית של היהודים. על יסוד דו"ח זה פנה ראש הוועד לפליטי מלחמה, ג'ון פלה (Pehla), ב- 29 ביוני אל משרד המלחמה בתביעה להפציץ את מסילות הברזל כדי לעצור את משלוחי היהודים מהונגריה. בקשתו של פלה הגיעה לעוזר שר המלחמה, מק- לוי, אשר תשובתו הייתה חד משמעית: "הפעולה המוצעת אינה בת ביצוע". תשובת דחייה מעין זו נשלחה גם ב- 5 באוקטובר.⁶⁵³

המערכה בבריטניה החלה כאשר ליכטהיים בגינבה, כתב אל דאגלאס מק קילופ בצירות הבריטית בברן, ב- 26 ביוני, שיבריק ללונדון את השדר הדחוף. מקקילופ עשה כך והשדר הגיע ב- 27 ביוני בשעה ארבע לפנות בוקר. חלקו הראשון היה תמצית מכתבו של קראוס מ- 19 ביוני ונאמר בו:

קיבלתי דוחות חדשים מהונגריה לפיהם כמעט מחצית מכלל 800 אלף היהודים בהונגריה גורשו כבר, בקצב של 10 אלפים עד 12 אלף איש ליום. רוב המשלוחים האלה מגיעים אל מחנה המוות בירקנאו ליד אושווינצים [...] שם הומתו במשך השנה שעברה מיליון יהודים וחצי מכל רחבי אירופה". בהמשך תוארו הצעדים הדחופים שיש לנקוט.⁶⁵⁴

ב- 26 ביוני 1944, יומיים לאחר שתוכן הדוחות הופץ בעיתונות הבינלאומית, באה לראשונה התגובה הרשמית מן האפיפיור. מונסיור אנג'ילו רוטה, נציג האפיפיור בהונגריה, מסר מכתב מן האפיפיור פיוס ה- 12 לעוצר, אדמירל הורטי. אף שהניסוח היה חמקמק, הייתה זאת, ללא ספק, מחאה נגד גירוש יהודי הונגריה. לעובדה שהמחאה באה מן האפיפיור, שעד כה נמנע מלמתוח ביקורת על רצח היהודים, הייתה חשיבות רבה. באותו יום, ה- 26 ביוני, התכנסה מועצת הכתר ההונגרית לדון בהפסקת הגירוש אך לא קיבלה החלטה בעניין זה, ואולם קיבלה החלטה על ההגירה של 7800 בעלי סרטיפיקטים. באותו יום נכתבה איגרתו של נשיא ארצות הברית, רוזוולט, וזו הגיעה ביום שלמחרת, ב- 27 ביוני, דרך צירות שווייץ בבודפשט. באיגרת הייתה אזרה, הכתובה במילים קשות, וחזרה על דאגת ארצות הברית בקשר לרדיפות היהודים, וקריאה לתשומת לב לעמדת הנשיא, מיום 24 במרס, לעונש שיוטל על אלה שיימצאו אשמים בפשעי מלחמה. החלטת מועצת הכתר נמסרה לויזנמאייר על ידי ראש הממשלה סטואי ב- 27 ביוני ושוב על ידי הורטי ב- 8 ביולי.

לדברי ברהאם, החלטת מועצת הכתר התבססה על התגובה הקשה בשווייץ לדו"ח ששלח קראוס. ב- 29 ביוני הזהיר הארכיבישוף מניו יורק פרנציס שפלמן (Spellman, F.J) את העם ההונגרי מפני הצעדים האנטי יהודים שבהם נוקטים, וקבע שמעשיהם היכו בתדהמה את כל האנשים שמפעם

⁶⁵³ קולקה, "בריחת אסירים יהודים", עמ' 323.
⁶⁵⁴ גילברט, אושוויץ ובעלות הברית, עמ' 229.

בהם רגש של צדק והומניות. וכן, שהדבר עומד בניגוד לאמונת הקתולים, שהיא אמונתם של רוב ההונגרים. זעקת דעת הקהל בבריטניה הובלה על ידי דמויות יהודיות וכנסייתיות. ב-30 ביוני באה אזהרת המלך השבדי גוסטאב אל ממשלת הונגריה בהיודוע באופן פומבי האמת על אושוויץ ושואת יהודי הונגריה.⁶⁵⁵ ביום שהגיעה אזהרת מלך שבדיה לעוצר ההונגרי, נפגשו חיים וייצמן ומשה ושרת, שני הנציגים הבכירים של הסוכנות היהודית, עם תת שר החוץ ג'ורג' הול (Hall). השניים הניחו לפניו את מברקו של גרינבוים על הצורך הדחוף להפציץ את אושוויץ.⁶⁵⁶

גם הנהגת יהודי בודפשט פנתה לראשונה אל החברה הנוצרית-הונגרית בסוף חודש יוני. הגירוש שהחל כבר בפרברי בודפשט עורר התרגשות רבה. ההנהגה חיברה מנשר, אשר חולק לכמה אלפי כתובות, ובו תאור הגירוש של כ-500 אלף יהודי הונגריה, ופנייה לחברה לסייע להפסיק את הסבל הנורא.⁶⁵⁷

מכיוון שעדיין לא התקבל האישור הגרמני להחלטת ממשלת הונגריה להפסיק את הגירושים, ואלו המשיכו בקצב מואץ והגיעו כבר לפרברי בודפשט, ערכו 600 מפציצים אמריקאים הפצצה על בודפשט ב-2 ביולי בצהריים. אחר הצהריים נתכנסה שוב מועצת הכתר בראשות הורטי, ושם החליטו פה אחד לא לחכות לתשובת הגרמנים אלא להפסיק את הגירושים גם בניגוד לעמדת הגרמנים, אך בפועל הגירוש עדיין לא פסק. לאחר קבלת החלטה זו הרחיקו את מזכירי המדינה: אנדרי ובקי ממשרד הפנים, אך השאירו את קולונל הג'נדרמריה, פרנצי, על כסאו. הרחקת אנדרי ובקי, מנאמני המשטר הנאצי ותומכיו הנלהבים סימנה את השינוי ואת העצמאות שנטלה לה ממשלת הונגריה ביחסה אל הגרמנים.⁶⁵⁸

ביום הפצצת בודפשט התקיימה ישיבת הנהלת הסוכנות. גרינבוים ביקש שהנהלת הסוכנות תאשר לו לכנס מסיבת עיתונאים זרים למסור להם מידע על המתרחש באושוויץ ועל השילוחים מהונגריה ולתבוע הפסקת הטבח בכל מחיר. שמורק, סנטור ובן גוריון התנגדו לרעיון בטענה שפרסום לא יועיל ובודאי שלא יביא להפסקת הטבח. לדברי פרילינג, תוכנית הכופר שהביא ברנד עדין מיקדה אליה את עיקר מעייניהם והם לא רצו לסכנה במאמצים אחרים. באותה עת נבדקה גם האופציה סביב הבאת באדר להונגריה.⁶⁵⁹ הנימוקים הללו לאי הפרסום של תוכן הדוחות תמוהים לנוכח המחאות הציבוריות הגדולות והקמפיין העיתונאי הרחב שהתקיים במערב, כפי שנראה בהמשך, וודאי נודעו לבן גוריון.

הנהלת הסוכנות היהודית לא נענתה, אפוא, לבקשותיהם של פרץ רבס ב-1 ביוני, של קראוס ב-19 ביוני, של ברלס ב-24 ביוני ושל גרינבוים ב-2 ביולי, לפרסם את זוועות הנאצים בעולם, כדי ליצור לחץ בינלאומי. מנהיגי הישוב המכריעים האמינו כנראה בקונספציה של קסטנר, אשר טענה

⁶⁵⁵ Braham, *Politics*, 1994, vol. 2, pp. 1260 – 1263

⁶⁵⁶ גילברט, *אושוויץ ובעלות הברית*, עמ' 232

⁶⁵⁷ Jenő Levai, *Eichmann in Hungary Documents*, Pannonia Budapest, 1961, pp 110- 111 (להלן: *Eichmann in Hungary*, Levai)

⁶⁵⁸ Braham, *Politics*, 1994, vol. 2, pp. 1260 – 1263

⁶⁵⁹ פרילינג, *חץ בערפל*, עמ' 767 – 768;

שהצלה באמצעות הגרמנים היא אפשרית, ועל כן אין לפרסם את סודות הרייך הגרמני על מנת שלא להחמיץ אפשרות זאת.

הארכיבישוף מקנטרברי פנה אל צ'רציל ב- 3 ביולי, וב- 8 ביולי פנה באופן ישיר אל ההונגרים בבקשה לעזור ליהודים הנרדפים, גם אם הדבר כרוך בסכנה אישית גדולה. הודעה דומה שודרה ב- בי.בי.סי. היא הביאה מידע אמיתי לעם ההונגרי על הפעולות שנקטו נגד היהודים, מתוך הדו"ח ששלח קראוס, והזהיר את חברי הממשלה ומשתפי הפעולה מפני התוצאות של מעשיהם. קראוס העיד כי שמע במשך מספר ימים בשידורי ה- בי.בי.סי. את תוכן מכתבו והדוחות ששלח.⁶⁶⁰

בהודעה להורטי ב- 4 ביולי דיווח אמרה טאהי (Tahy, I.), מיופה הכוח ההונגרי בברן, לעוצר ההונגרי על שנאת הונגריה וההונגרים שנולדה על ידי מפגינים בשווייץ. במברק אחר התחנן: "היה יפה אם תוכל להכחיש את הרציחות ההמוניות". מברק שנשלח ב- 6 ביולי על ידי משרד החוץ השווייצרי לצירות השווייצרית בבודפשט סקר את השפעת המערכה העיתונאית שם, וכיצד דעת הקהל לוחצת על הממשלה השווייצרית להפסיק את השתיקה וליזום פעולות הצלה, וכי הציבור השווייצרי אינו מסוגל להבין איך ההונגרים משתפים פעולה בזוועות אלו. הכותב ביקש שמברקו יובא לתשומת לב השלטונות ההונגרים וכי ממשלת שווייץ מצפה לתשובה.

ב- 4 ביולי נפגשו ריגנר, שליח הקונגרס היהודי העולמי בשווייץ, ובורקהרט, ממלא מקום נשיא הצלב האדום הבינלאומי. ריגנר הדגיש את האחריות הרובצת על הצלב האדום בעניין יהודי הונגריה, וכי אחרי המלחמה יהיה על הארגון לתת דין וחשבון על מעשיו ומחדליו. יום למחרת כתב הובר לעוצר הורטי את המכתב מטעם הצלב האדום הבינלאומי. המכתב נמסר לעוצר הורטי ב- 20 או ב- 21 ביולי על ידי שירמר, נציג ארגון הצלב הבינלאומי בברלין, שנשלח לבודפשט.⁶⁶¹

ב- 6 ביולי נפגשו וייצמן ושרת עם אנטוני אידן, שר החוץ הבריטי. מטרתם העיקרית הייתה לפעול להחשת שובו של ברנד לבודפשט, ועל ידי כך לשמור בידם אפשרות כלשהי להציע לגרמנים עסקה לעצור את הגירושים. בפגישתם הניחו לפניו תזכיר שהסעיף הראשון בו דן בדוחות שהתקבלו מג'נבה ומאיסטנבול, ובמיוחד מכתבו של קראוס מ- 19 ביוני וחוזר על המידע שנמסר בדו"ח ורבה וצלר על פיו למעלה ממיליון וחצי יהודים מכל רחבי אירופה נרצחו באושוויץ. בסופו של דבר דן אידן עם צ'רציל בשלוש מן ההצעות שהעלה וייצמן בעקבות שיחתם על שליחות ברנד, ובצורך להפציץ את מסילת הברזל המוליכה מבודפשט לבירקנאו. צ'רציל השיב ב- 7 ביולי בחיוב על ההצעה בדבר ההפצצות, אך דחה מכל וכל את המשך שליחות ברנד. מאז תשובתו זו של צ'רציל הורדה מעל הפרק שליחות ברנד, שהסוכנות היהודית תלתה בה את עיקר תקוותיה בכל תקופת הגירושים.⁶⁶²

בישיבה של הנהלת הסוכנות ב- 9 ביולי 1944 שיתף בן גוריון את עמיתיו במידע על פגישת וייצמן עם אידן אך לא נגע כלל בשאלת ההפצצות וההתראות שנכללה בפגישותיהם. הדיון התמקד

⁶⁶⁰ חקירת תמיר את קראוס, משפט קסטנר, 1 ביולי 1954, ג"מ, תיק ב/ 2 / 512, עמ' י"ג 30 - 31.

⁶⁶¹ בן טוב, **הצלב האדום**, עמ' 155, 158.

⁶⁶² גילברט, **אושוויץ ובעלות הברית**, עמ' 244-249.

במאמצים לקדם את הצעת הכופר שהביא ברנד. ב- 11 ביולי קבע צ'רציל, בהודעה שפרסם, שגרשו היהודים הוא אחד הפשעים האיומים שהתרחשו בתולדות ההיסטוריה האנושית, שנעשה בידי אחד הגזעים המובילים באירופה. הוא הבטיח שכל המעורבים בפשע זה, כולל אלו שצייתו לפקודות, יימצאו את מותם לאחר שיוכח הקשר שלהם לרצח. בישיבת מליאת הנהלת הסוכנות השבועית הבאה העלה בן גוריון לראשונה את נושא ההפצצות בקיצור רב. הוא ציין ששרת הודיע כי בלונדון הסכימו להפצצת תחנות הרכבת בין הונגריה לפולין. הוא לא אמר על הפצצת המחנות עצמם, והישיבה הסתיימה ללא החלטות כלשהן.⁶⁶³

עד ה- 19 ביולי 1944- היום בו פורסמה עסקת 'דם תמורת משאיות' בעיתון האמריקאי 'ניו יורק הרלד טריביון' ולמחרת בעיתונות העולם החופשי ובארץ ישראל - העלימו ראשי הנהגת הישוב את הידיעות של יואל ברנד על השמדת יהודי הונגריה מן הציבור בארץ ובחלק מן הזמן מראשי הישוב, מחברי ועדת ההצלה היישובית ומחברי מליאת הסוכנות היהודית, בטענה שבכירי הישוב עסקו בחשאיות בניסיונות לקדם את מטרת השליחות, יחד עם השלטונות האמריקאים והבריטים במשא ומתן קשה, מתוך ניגודי אינטרסים של כל צד במשא ומתן. הם סברו כי חשיפת תוכנית השליחות הייתה מחסלת את סיכוייה להתגשם. עם חשיפתה באמצעי התקשורת היא הוסרה מן הפרק.⁶⁶⁴

התוספת של קראוס

כאשר הגיע המברק של נשיא ארה"ב לצירות השוויצרית בבודפשט, ב- 27 ביוני בשעה 16.00, נקרא קראוס אל הקונסול לוח זזה הקריא בפניו את תוכן המברק. ייגר הורה ללוח להתקשר מיד עם שר החוץ ההונגרי, ששימש גם כראש ממשלה, על מנת לתאם פגישה כדי להגיש לו את האיגרת החשובה. הפניה נעשתה, וסגן שר החוץ, ד"ר יונגרט (Yungert, A.),⁶⁶⁵ החזיר תשובה לאחר מספר שעות, והזמין לפגישה אצל ראש הממשלה ההונגרי. קראוס ביקש מן הציר ייגר כי יוסיף בעל פה, על תוכן האיגרת, שממשלת ארצות הברית מבקשת מממשלת שוויצריה להודיע באיזה יום ובאיזה שעה נמסרה האיגרת לידי שלטונות הונגריה. "הציר השוויצרי צחק ואמר שאין זה נהוג, אבל אחר כך קיבל את עמדתו וחשב שזה חשוב מאד שהממשלה ההונגרית תודיע על כך". הציר ייגר יחד עם מלוויו, הקונסול שרל לוח והציר השבדי, מסרו את איגרת רוזוולט, ושהו אצל ראש הממשלה ההונגרי כשלושת רבעי שעה. לוח סיפר לקראוס, שכאשר ראש הממשלה ההונגרי החל לקרוא את האיגרת, הוא החוויר וידיו רעדו. באותו ערב, בלילה, הגיע סגן משרד הטקס⁶⁶⁶ שהיה, לדברי קראוס, ידיד של לוח ושלו, לצירות השוויצרית ומסר לקראוס (לוח כבר עזב את הבניין. הוא התגורר אז בבית השגרירות הבלגית שאת האינטרסים שלה ייצג) שהממשלה ישבה ודנה

⁶⁶³ פרילינג, **חץ בערפל**, עמ' 768

⁶⁶⁴ פרילינג, **חץ בערפל**, עמ' 659, 766.

עוד על התפתחות בעקבות פרסום דו"ח אושוויץ ודו"ח יהודי הונגריה ראה: Levai, **Black Book**, pp. 227 – 246.

Braham, **Politics**, 1994, vol. 2, pp. 1260 – 1263; Kranzler, **Mantello** pp 150;

בן טוב, **הצלב האדום**, עמ' 149 – 163.

⁶⁶⁵ ארנוטי יונגרט היה חבר הממשלה היחיד שניסה למקד את תשומת הלב בהיבטים השליליים של הפתרון הסופי.

בתוך: ברהם – קצבורג, **הונגריה**, עמ' 295.

⁶⁶⁶ יש שמכונה: הממונה על הפרוטוקולים במשרד ראש הממשלה.

באגרת רוזוולט, וברוב קולות הוחלט להפסיק את הגרוש, ולפנות לממשלת גרמניה לקבל גם את אישורה. יום למחרת, ב- 28 ביוני, הגיע סגן משרד הטקס לצירות השוויצרית, בשעה 11.00 בבוקר, והודיע כי בישיבה שהתקיימה עם חברי מועצת הכתר בראשות הורטי, נתקבלה החלטה על הפסקת גרוש יהודי הונגריה. הצירות השוויצרית הודיעה על כך לברן, ומשם הועברה הידיעה לווינגטון.

ב- 29 ביוני התקבל מברק נוסף מארצות הברית דרך ברן. במברק נאמר כי ממשלת ארצות הברית אינה שבעת רצון מסידור זה מפני שהגרוש לא פסק לגמרי. במכתב נאמר כי ממשלת ארצות הברית מחכה להפסקה מוחלטת של הגרוש. ראש הממשלה ההונגרי התייעץ עם הציר השוויצרי, ייגר, כיצד לפעול. לדברי קראוס:

הממשלה ההונגרית הייתה מוכנה לעשות ג'סטה ולבקש מהצירות הגרמנית להרשות את עליית ה- 40 אלף יהודים. ראש הממשלה הסכים מיד, ובאותו יום כתבה הממשלה ההונגרית לצירות הגרמנית אגרת חריפה בה הכניסה הממשלה משפט כי 'סידור העלייה של 40 אלף נפש היא שאלה כל כך חשובה לממשלת הונגריה שהיא מצרפת סידור זה עם[ה] יחס [ה]כללי [המצופה] של ממשלת הונגריה מ[צד] גרמניה'.⁶⁶⁷

כך אושרה תוכנית הגירת היהודים שכונתה בשם: "תוכנית הורטי". במסמכים הרשמיים של ממשלת הונגריה אין אזכור ל- 40 אלף מהגרים, אך נראה שממשלת הונגריה החליטה על מספר זה, מבלי לתת לכך חותמת רשמית. במכתב של 'מולדתי' לוועדת ההצלה בירושלים, דווח כי בפגישה שהתקיימה בין ברלס ובין מיופה הכוח של ממשלת הונגריה בטורקיה, דה טאהי, הוא מסר לברלס על אישור של ממשלת הונגריה להגירת 8000 משפחות. (כזכור, סרטיפיקט משפחתי הכיל במוצק כ- 5 איש).⁶⁶⁸ כך גם התייחסו כל הגורמים המערביים שהיו מעורבים בהגירה, למספר 40 אלף, כמספר אישורי האזרחות שבריטניה שלחה, ודרשו לפעול למען מספר זה.

המנהיגים היהודיים והציוניים בשווייץ, שהיו מפולגים ומסוכסכים זה עם זה, נערכו לפעולה משותפת. ההד הרחב והמזעזע של הדוחות הביא לכינוסם ב- 29 וב- 30 ביוני לדון במצב. פוזנר מסר לברלס כי "אמנם מה שהחלטנו לפי שעה איננו הרבה, אך העיקר שיש התחלה לפעולה משותפת. במצב הנוכחי כאן זאת כבר התקדמות שנקווה שתמשך". בסיום המברק הוסיף: "אני מקווה שעכשיו לא יהיו יותר עיכובים. [...] אנצל את ההזדמנות לדווח לקראוס ולחברים בפירוטי".⁶⁶⁹

התשובה הגרמנית לבקשת ממשלת הונגריה להפסיק את הגירושים התמהמה. ב- 2 ביולי, בשעה 7.30 בבוקר הפציצו 600 אווירונים את העיר בודפשט. עד אז הופצצו רק אזורים תעשייה. בשעה

⁶⁶⁷ חקירת היועץ המשפטי של הממשלה את קראוס, משפט קסטנר, 5 ביולי 1954, ג"מ, תיק ב / 2 / 512, עמ' ט"ז 8 – 9; ראיון של קרנצר עם קראוס.

⁶⁶⁸ ישיבת המועצה לעזרה והצלה, 22 ביולי 1944, את"ה, 14/798. דווח שם, על יסוד מכתב של 'מולדתי' לוועדת הצלה בירושלים.

⁶⁶⁹ פוזנר אל ברלס, 1 ביולי 1944, אצ"מ, L15/80. בשיחות השתתפו: ריכרד (ליכטהיים), סילבדו, נתן (שוואלב), ער פרח (ירבלום), שפס, כהני, ריגנר, אולי ופוזנר

10.30 הופיע ראש הפרוטוקולים ההונגרי במשרד הצירות השווייצרית, ומסר ללוף ששעה וחצי קודם התקיימה ישיבה של שרי הממשלה, חברי הבית העליון והתחתון ומועצת הכתר, בראשות הורטי, והוחלט להפסיק את הגירושים מבלי לחכות להסכמת הגרמנים.⁶⁷⁰

ב- 2 ביולי 1944 כתב פוזנר מכתב לקראוס ובו תגובה לדוחותיו שכבר הספיקו להכות גלים בעולם: "זה היה המסר הראשון שהתקבל פה על ההתרחשויות אצלכם בשבועות האחרונים. לצערנו אישרת את מה שהאנשים הכי פסימיים בינינו חששו מפניו לאחרונה. אין צורך להדגיש כמה הידיעות זעזעו אותנו". בהמשך מסר לו על כל פעולותיו שעשה עד אז ועל פעולותיו של ברלס: הכול עוסקים בפעילות בינלאומית נרחבת ביותר שהגיעה עד נשיא ארצות הברית והכס הקדוש, בהתערבותם של משה שרת ונחום גולדמן ומנהיגות יהדות ארצות הברית. כן התחילו לבצע את התהליכים הדרושים לספק דרכונים פלסטיניים – (Arzis Dorka) "למרות שלכולנו ברור שבהתחשב במצב, בצוע ההצעה קשורה לקשיים בלתי רגילים. אך [...] נעשה הכול [...] מה שניתן להשיג". בראש המכתב תוספת בכתב יד: "הצלחתי לסיים את המכתב איכשהו לפני שהשליח נוסע".⁶⁷¹ כנראה מדובר בבלדר שעבד בשרות שוואלב ופוזנר עם ועדת ההצלה ותנועות השמאל הציוני בבודפשט.

המכתב של פוזנר הגיע אל קראוס ב- 12 ביולי, ולמחרת השיב לו קראוס. בעקבות כך חודש הקשר בין ברלס וקראוס, באמצעות פוזנר בגי'נה.⁶⁷²

המדיניות הגרמנית לנוכח השינוי בעמדת השלטון ההונגרי

ב- 8 ביוני השיב ויזנמאייר להצעה שנשלחה לו לקראת גירוש יהודי בודפשט. על פי ההצעה, יש חשש שהפעולות יעוררו תשומת לב בחו"ל, יעוררו אלימות וינסו לעורר את דעת הקהל, הן בבית והן בחו"ל, על ידי סיפורי אימה. כדי לקדם את התופעה הוצע לייצר תנאים קיצוניים שבהם יוכלו להאשים את היהודים, כמו מציאת פצצות בבתי כנסת או בתי הקהילה, התקפות על אנשי משטרה, שדידת מטבע זר בקנה מידה רחב כך שיאיימו על המטבע ההונגרי וכדו" "הדרגה האחרונה של פעולה מסוג זה תהווה את נקודת הפתיחה למבצע הכללי [גירוש – א.ג.].". ויזנמאייר השיב, שכפי שידוע הגירושים מבוצעים מזה זמן והן לא גרמו לפעולה משמעותית כלשהי בחו"ל, כשם שהריכוז בגטאות ידוע זה זמן רב, ואף יושלם בקרוב בבודפשט. להצעות המוצעות יהיה אפקט מנוגד, לדבריו, מפני שידוע לכל שחברי הקהילה היהודית נמצאים תחת השגחת המשטרה ההונגרית ותנועת היהודים מאד הוגבלה, ולכן ביקש להשליך במהירות את כל "עבודת הפרופוגנדה".⁶⁷³

⁶⁷⁰ דברי ינו לבאי, כנס גורל יהודי הונגריה, 2 ביולי 1961, איי"ש, O.15.H/213; ראיון של קרנצלר עם קראוס.

⁶⁷¹ פוזנר אל קראוס, 2 ביולי 1944, איי"ש, P12/52. סוף המכתב לא נמצא.

⁶⁷² קראוס אל פוזנר וקהני, 13 ביולי 1944, איי"ש, P12/52. המכתב שימש מוצג משפטי של התביעה במשפט קסטנר.

⁶⁷³ Levai, *Eichmann in Hungary*, pp.98 – 101

ואולם כעבור שלושה שבועות, ב- 29 ביוני, הבריק למשרד החוץ הגרמני והביע את דאגתו שהורטי ישנה את עמדתו. הוא קבע שלמרות שהמכניזם להשלמת הפתרון הסופי של יהודי הונגריה כבר מוכן, לפתע יותר ויותר צעדים ננקטו, כתוצאה מלחץ של ארגונים זרים במטרה לשפר את מצב היהודים. למחרת דיווח ריבנטרופ שהורטי החליט לדחות את גירוש יהודי בודפשט לפחות בעשרה ימים ל- 10 ביולי.⁶⁷⁴

באותו יום, ה- 29 ביוני, הבריק אוטו וינקלמן, ראש הס"ס בבודפשט להימלר אודות השינוי במדיניות הורטי כלפי היהודים: "בגלל הלחץ המקומי והבינלאומי, הורטי נאלץ להתערב לטובת היהודים". וינקלמן הרגיש שויזנמאייר לא מסוגל לשלוט בעניינים וביקש אישור להוראות חדשות מהיטלר.⁶⁷⁵

הורטי הניע את גדודיו הנאמנים וציווה להסיג את הגינדרמריה מבודפשט אשר הגיעה להוציא לפועל את הגירוש שהיה מתוכנן ל- 2 ביולי.⁶⁷⁶ ויזנמאייר התלונן במברק למשרד החוץ, ב- 8 ביולי, שהפעולה המתוכננת ליום זה הופסקה, והגינדרמריה שהייתה אחראית לבצע אותה חזרה לבסיסה.⁶⁷⁷ למרות שהורטי ביקש יחס יותר הומאני ליהודים, הוא אמר שבקרוב יאשר חידוש הגירוש. ויזנמאייר רצה לעשות מספר ויתורים לבקשות השוויצרים, השבדים והאמריקאים ב- 29 ביוני,⁶⁷⁸ על ידי אישור הגירת כ- 7000 יהודים, בתקווה שבעקבות כך תיפתר שאלת שאר היהודים הנותרים בדרך קלה יותר.⁶⁷⁹

ב- 10 ביולי דיווח ריבנטרופ לויזנמאייר כי היטלר נענה לבקשת ממשלת הונגריה והתיר למספר יהודים הונגרים להגר לשוויץ, שבדיה או ארה"ב.⁶⁸⁰ בסביבות 11 ביולי סיימו לגרש יותר מ- 55 אלף יהודים מאזור V, מספר שהגיע בסך הכל ל- 437,000 מגורשים.⁶⁸¹ ב- 13 ביולי שוב שלח ויזנמאייר מברק למשרד החוץ והצביע על שינוי מדיניותו של הורטי ביחס ליהודים כתוצאה מלחץ בינלאומי.⁶⁸² ב- 21 ביולי 1944, כתב מנהל מחלקת העיתונות הגרמנית, זינדרמן – סגנו של גבלס, מאמר בעיתון הונגרי בבודפשט, בו הוא הכחיש את מה שנכתב בעיתונים בחו"ל על השמדת יהודי הונגריה. במאמר לא רק הכחיש את ההשמדה אלא קבע כי ההפך הוא הנכון: הם פועלים למען יהודי טרזינשטאט, כדי שיוכלו לקבל חבילות, והיום, למשל, קיבלו 20 אלף חבילות מפורטוגל. קראוס שלח את העיתון לשווייץ תכף לאחר פרסומו.⁶⁸³

⁶⁷⁴ Braham, **Documentary**, no. 183, p. 414.

⁶⁷⁵ Braham, **Documentary**, no. 188, pp. 430 - 435.

⁶⁷⁶ Levai, **Eichmann in Hungary**, pp. 244.

⁶⁷⁷ Braham, **Documentary**, no. 189, 190, pp 436 – 437.

⁶⁷⁸ Braham, **Documentary**, no. 324, pp 695.

⁶⁷⁹ Braham, **Documentary**, no. 191, pp 439.

⁶⁸⁰ Braham, **Documentary**, no. 326 pp 700.

⁶⁸¹ Braham, **Documentary**, no. 193, pp 443. אזור V היה אחד מעשרה אזורי זינדרמריה שהונגריה חולקה, ומרכזו היה בעיר סגד.

⁶⁸² Braham, **Documentary**, no 198, pp 449.

⁶⁸³ חקירת תמיר את קראוס, משפט קסטנר, 8 ביולי 1954, ג"מ, עמ' י"ז- 50. המאמר של זינדרמן בהונגרית סומן כמוצג קי"ד במשפט קסטנר.

אחד האנשים שקראוס מסר לו את דו"ח אושוויץ, היה קולונל הג'נרל פרנצי, מן האחראים המרכזיים לביצוע גירוש יהודי ערי השדה. הוא אמר, לאחר קריאתו, כי אינו מאמין לתוכן הדו"ח.

פרנצי אמר לי, שהוא יכול לנסוע לאושוויץ ולראות באם זה נכון, [...] ובאם יתברר לו שזה שקר אז יעמיד אותי לדין, ולפי החוק הייתי צפוי לעונש מוות. פרנצי התקשר טלפונית, בנוכחותי, עם אייכמן וביקש ממנו לנסוע לאושוויץ ושאל מה דעתו. אייכמן ענה לו, שברצון רב. הוא אמר לו גם שירכוש לעצמו דרכון ואז הוא, [אייכמן – א.ג.] לא יתנגד. [...] פרנצי עוד צעק עלי ואמר 'אתה רואה שזה שקר, הוא מוכן להרשות לי לנסוע!'

פרנצי השיג דרכון לאחר שלושה ימים, ופנה עם הדרכון לאייכמן. אייכמן הורה לו להעביר את הדרכון לברלין לאישור סופי וכך עשה, אך הדרכון לא הוחזר לו. בעקבות כך אמר פרנצי לקראוס שעתה הוא מאמין לתוכן הדו"ח על אושוויץ ו"ומיום זה מוכן לעזור לנו. כל זה קרה בחודש יולי 1944".⁶⁸⁴

על פי עדות קראוס, חלק מנוסעי רכבת קסטנר הועברו מברגן בלזן לשוויצריה, בחודש אוגוסט, כתוצאה מלחץ הונגריה על ויזנמאייר לעשות ג'סטה עבור היהודים.⁶⁸⁵

השפעת הקמפיין העיתונאי השוויצרי בתוככי שווייץ

הפעילות הדיפלומטית, חסרת התקדים, בעניין שואת יהודי אירופה ושואת יהודי הונגריה בפרט, שנסקרה כאן, הייתה, במידה רבה, תגובה לקמפיין העיתונאי הנרחב בשווייץ ותגובה לדעת הקהל וארגונים ציבוריים נסערים שם. פרופסור קרנצלר סקר בספרו את הקמפיין העיתונאי ואת תגובת הארגונים הציבוריים ודעת הקהל השוויצרית, כמו גם בבריטניה וארה"ב, עם פרסום הדוחות שקראוס שלח, ומנטלו הפיצם.⁶⁸⁶

מאז תחילת המלחמה, כפתה שווייץ את מדיניותה ההיסטורית של ניטרליות חמורה בכלל ובמדיה בפרט, מפחד כיבוש גרמני. מדיניות זו הוזנה מסלידה שוויצרית מהיהודים, אשר נשענה על עשר שנות תעמולה אנטישמית גרמנית, והתגברה על ידי הפחד מפני פלישה גרמנית. אווירה זו יצרה צנזורה חמורה שלא התירה ביקורת על גרמניה. דמויות כנסייתיות שניסו לשבור את חומות השתיקה על רדיפות הגרמנים נאכפו על ידי צנזורה קשה. פרסום החומר בידי מנטלו שבר את כל הכללים שהיו נהוגים. תחת השפעתם המוסרית של ראשי הכנסייה כתבו כל העיתונאים בעמודים הראשונים מאמרים על הטרגדיה היהודית, וראשי כנסייה זעקו בטקסי מחאה נגד אכזריות הגרמנים והשותפות ההונגרית. באופן זה הם יצרו לחץ כבד על הדרגות הגבוהות בממשל השוויצרי והצלב האדום הבינלאומי להיות מעורבים במאמצי ההצלה. המערכת העיתונאית יצרה

⁶⁸⁴ עדות קראוס לפני ממש"ש אשר מלשכה 06, משפט אייכמן, 28 באוגוסט, 1960, איז"ש, TR.3/799.

⁶⁸⁵ עדות קראוס, משפט קסטנר, 1 ביולי 1954, ג"מ, עמ' י"ג – 31.

⁶⁸⁶ ראה על כך בהרחבה: Kranzler, Mantello, chapter 8, pp. 122 – 143.

שינוי מוחלט באקלים ובעמדה האנטי יהודית של דעת הקהל השוויצרית עצמה, ולכן המחאה העיתונאית שהונעה על ידי מנטלו הייתה תופעה מדהימה.

לאחר שמנטלו הציג לפרדי ווסט (West, F.), נספח צבאי רם דרג במודיעין הבריטי בברן, את הדוחות, הלה הסכים להאיץ בוולטר גארט (Garrett, W.) – מנהל הבריטיש אקסצינו טלגרף, סוכנות ידיעות בריטית הנתונה לפיקוח, לפרסם את המידע. מכתבו של קראוס סוכם על ידי גארט ב-4 מברקים. הוא טילגרף את תוכנם לרוזוולט, לצ'רצ'יל ולפרנסיס שפלמן – הארכיבישוף של ניו יורק. במקביל החלה מחאה עממית רחבה. במשך מספר ימים צילמו הסטודנטים אלפי העתקים של הדוחות, אותם הפיצו באוניברסיטאות ולאישים פוליטיים, כולל חברי פרלמנט.⁶⁸⁷

הדיווחים העיתונאים הראשונים הופיעו בעיתונים Nation Journal de Neve Zurcher Zeitung ו Geneve.⁶⁸⁸ הפצת המאמר העיתונאי הראשון ב-24 ביוני, שימשה קטליזטור למערכה עיתונאית שעלתה בטור גיאומטרי. מבחינה סטטיסטית, מ-24 ביוני, יום הופעת הכתבה הראשונה ב Neuw Zurcher Zeitung ועד ה-30 ביוני, התפרסמו 31 כתבות.

הצירות ההונגרית בשווייץ מילאה תפקיד מרכזי בלחץ על הורטי להתמודד עם הפתרון הסופי של היטלר בהונגריה. שני דיפלומטים הונגרים אנטי נאצים בברן היו, בעיקר, מעורבים בכך: אימרה טהאי, הציר ההונגרי בברן, ובלה שרושי (Sarrossy B.). ב-26 ביוני שלח אימרה טהאי העתקים של הדוחות ששלח קראוס לשווייץ אל משרד החוץ ההונגרי, ומברק להורטי שבו תיאר את פרטי הגירוש האיומים כפי שהופיעו בעיתונות השוויצרית. במברק נאמר:

דיווחים אלו גרמו התרגשות גדולה, לשערורייה בתוך ארגוני הסעד (הפרוטסטנטים) בשווייץ. לפי דיווחי העיתונות שלטונות הונגריה אחראים לביצוע הזוועה. זה מפחיד שרגשות אנטי הונגרים יתפתחו בארצות הניטרליות [...] הרושם הטוב יעשה אם תהיה הכחשה רשמית של הדוחות שיהודים שהיו מגורשים [...] רק הורחקו ולא נרצחו.

כנראה שבתגובה לתמונה הקשה שתיאר אימרה טהאי, שלח ראש הממשלה סטואי, באותו יום, ה-26 ביוני, מברקים לנציגים הדיפלומטיים ההונגרים בבירות השונות, ובו הכחיש את דברי העיתונות העוינת בשוויצרית, וביקש להרגיע את העיתונות הזרה, בקובעו כי יהודי הונגריה נשלחו לגרמניה לעבודה, על משפחותיהם, מפני שהוכח שהפרדת בני המשפחה פוגעת בכושר עבודתם.⁶⁸⁹

מ-1 ביולי עד ה-7 ביולי, כאשר הורטי עצר לראשונה את הגירושים, הופיעו עוד 32 מאמרים. העיתונות השוויצרית הפיצה סידרה של גילויים על המציאות במחנות הריכוז, עם תשומת לב מיוחדת להשמדת יהודי הונגריה. השפעת הדוחות גדלה עם הפצתם ב-4 ביולי בידי אנשי

⁶⁸⁷ Kranzler, **Mantello**, pp. 96.

⁶⁸⁸ קראוס קיבל ממנטלו עיתונים שוויצרים שעסקו בדוחות שלו, למען יתרשם ממידת השפעתם. העיתונים הוגשו כמוצג משפטי במשפט קסטנר, שסימנו פ"ו. המוצג לא נמצא בג"מ בתיקי המשפט.

⁶⁸⁹ איגרתו של סטואי נשלחה לנציגי הונגריה הדיפלומטים באנקרה, בוקרסט, סופיה, ברן, וינה, מדריד, ליסבון, קופנהגן, הלסינקי, ברטיסלבה. בתוך: Levai, **Eichmann in Hungary**, p. 119.

אקדמיה ותיאולוגים ידועים. אנשי הדת הפרוטסטנטים בהנהגת פאאול ווגט (Pastorl Vogt, P.) הורו לכל הכמרים לקיים טקסים מיוחדים שיוקדשו להתחייבות להבטחת יהודי הונגריה. ווגט עצמו ערך את הטקסים הראשונים בכנסיות הגדולות בשווייץ. הוא גם גייס את עזרת שלושה אנשי דת ידועים נוספים: Huft Vissert, Carl Barth, Emil Brunner לתמוך במאמצי מנטלו לדווח לעולם אודות אושוויץ והשמדת יהודי הונגריה. השלושה כתבו אל הצלב האדום הבינלאומי וביקשו מן המקבלים את הדוחות, לקרוא אותם בשימת לב ולפרסמם: אנחנו שולחים שני דיווחים מהונגריה [דו"ח אושוויץ ודו"ח שואת יהודי הונגריה – א.ג.] ומכתב נספח מ- 19.6.44 [מכתב הלוואי של קראוס לשני דוחות אלו – א.ג.] שמקורם הוא אמין לגמרי והגיע לשווייצריה בדרך דיפלומטית. הדיווחים זעזעו אותנו עמוקות [...] איננו מפקפקים בכך שתעשה המאמץ לקרוא את הדוחות ולהפיץ אותם בחוגים שלך.⁶⁹⁰

מנהיגי הפרוטסטנטים יצרו אלפי העתקות של דו"ח אושוויץ והפיצו אותם לסטודנטים ודמויות פוליטיות. אזרחים מחו והפגינו, המועצה העולמית של הכנסיות והעיתונות דרשה פעולה נמרצת.

בעשרת הימים הבאים כאשר עצירת הגירושים נודעה לציבור, פורסמו למעלה מ- 200 מאמרים נוספים. בפועל, פעולת הורטי לעצירת הגירוש הגבירה את האינטנסיביות של הקמפיין העיתונאי, במקום להפחיתו.

ב- 12 ביולי 1944 שלחה ממשלת שווייץ אל הנציגות השווייצרית בבודפשט בקשה לפנות אל השלטונות רמי הדרג ביותר בהונגריה, ולהביא לידיעתם את עמדתה ואת תחושתה של שווייץ וממשלתה לנוכח דעת הקהל שדרשה מן הממשלה השווייצרית שתפר את שתיקתה. תעמולת העיתונים הגיעה לשיאים כאלה שאמרי טהאי הזהיר את ממשלתו ב- 14 ביולי, לגבי התוצאות האפשריות מן הפרסום הרחב והעוין, תוך שהוא סוקר את עיקרי העיתונות העוינת את סטואי מחד גיסא, ואת הסימפטיה ליהודים מאידך גיסא.

לפי הערכה עיתונאית, הקמפיין העיתונאי כלל 470 מאמרים ב- 182 עיתונים. הקמפיין החל לדעוך באוגוסט ופסק בספטמבר. שפע הכתבות בעיתונות השווייצרית תקפו ללא פחד את כל הפרות הקדושות, כולל את הניטרליות של הממשלה ושל הכנסייה והצלב האדום הבינלאומי. להלן מספר כותרות מתוך העיתונות בחודש יולי 1944:

"הפנים האמיתיות של המשטר ההונגרי", "אנחנו לא יכולים להישאר שותקים", "השמדת היהודים, אירופה תשלם על פשע זה", "מה העולם עושה למנוע את הרצח?", "הממשלה הפדרלית שותקת", "ברבריות", "בית חרושת לרצח", "כולנו אשמים", "רדיפות יהודי הונגריה והצנזורה העיתונאית השווייצרית", "תשובה להצלחת זעקת העולם: הצעת הורטי", "בני אנוש כמה נמוך נפלתם"

⁶⁹⁰ המכתב המצורף לשני הדוחות, אותם פרסמו ראשי הכנסייה, היה ממוען למנטלו ולא לפוזנר, כפי שנראה בהמשך.

ועוד. בכתבה נאמר שראש הממשלה השוויצרי פילאט גולאז (Golaz, P.) דיווח לוועדה על הצעדים שננקטו לעזור ליהודים הנרדפים בהונגריה.

ב- 23 ביולי, חודש לאחר הגעת הדוחות לשוויצריה, כתבו ארגוני נשים לאשתו של הורטי שהם הוכו בתדהמה מן הרדיפות שנועדו ליהודי הונגריה והן מבקשות בשם נשות שווייץ והאמהות להפעיל את השפעתה הגדולה להציל אנשים אלה. גבי הורטי השיבה מיד כי תעשה בכל כוחה להשיג הכרה בעקרונות אנושיים. המברק פורסם בניו ציריך צייטונג ב- 25 ביולי.

אי אפשר היה עוד להסתיר את הרצח ההמוני, ולהמשיך לדון בעניין במסגרת משרדי הצלב האדום הבינלאומי או משרדי הממשלה השוויצרית. תעמולה אנטי הונגרית כפי שהתקיימה בשווייץ, הייתה גם בארצות נייטרליות אחרות ובמדינות בנות הברית. ההשפעה המצטברת גרמה לממשלת סטואי להתחשב יותר בהצעות שמטרתם להקל על היהודים הניצולים.⁶⁹¹

בראיון שהעניק שרל לוץ לאחר המלחמה אמר:

אני עצמי ראיתי את המאמרים מן העיתונות השוויצרית, המסומנים באדום, בשגרירות הגרמנית [בבודפשט – א.נ.]. הגרמנים אמרו שכתבות איומות אלו לא ימשיכו להסתובב. למעשה בגלל הלחץ של קמפיין זה, הגירושים באמת הופסקו. אזהרת רוזוולט גם כן קיבלה השראה מקמפיין עיתונאי זה. זה היה הצרוף של קמפיין עיתונאי שוויצרי ואזהרת רוזוולט שגרמו לשינוי בבודפשט.⁶⁹²

עיתון 'דבר' ופרסום ההשמדה

כיצד הגיבה העיתונות הא"י על פרסום הדוחות ששלח קראוס? מסתבר כי קוראי העיתונות בארץ כלל לא ידעו על כך. הניגוד בין תגובת העיתונות השוויצרית, ובעקבותיה דעת הקהל השוויצרית, ובין תגובת העיתונות הא"י ותגובת הציבור בא"י, יותר מאשר מפתיעה. לשם כך נבחן את עיתון "דבר", שהיה הביטאון הלא רשמי של מפא"י, וממילא של הנהגת הישוב. לדברי ש"ב בית צבי, העובדה שעורכו הראשי של העיתון היה ברל כצנלסון, מנהיג ומורה הלכה ציוני שהשפעתו המוסרית על דעת הקהל חרגה מעבר לחוג קוראי העיתון, מקנה משמעות נוספת למה שפורסם ב"דבר" בשנים אלו.⁶⁹³

דינה פורת סקרה שורה של עיתונים שעסקו בשואת יהודי הונגריה, מבלי לרדת לתוכנם המפורט ולהקשר הפרסום. היא מצאה כי העיתונות סיפקה לציבור בארץ ישראל תמונה מלאה על

⁶⁹¹ Kranzler, Mantello pp xx-xix, 123 – 126, 129, 136, 145; 4 ביולי 1944, אצ"ד, תיק קראוס מס' 5; א. בן טוב, הצלב האדום, עמ' 149 - 163.

⁶⁹² Kranzler, Mantello p. 151

⁶⁹³ ש"ב בית צבי, "השתקה עמוקה", בתוך: דינה פורת ומרדכי נאור (עורכים) העיתונות היהודית בארץ ישראל נוכח השואה 1939 – 1945, משרד הביטחון, אוניברסיטת תל אביב, עמ' 69. ש.ב. בית צבי הגדיר את עיתון דבר "כשופרה הרשמי למחצה של ההנהלה הציונית".

האירועים בהונגריה. זאת ועוד, זרם המידע היה שיגרתי ביותר ומעודכן, ועבר ללא הפרעה מצד הצנזור הבריטי או מצד כל גורם אחר.⁶⁹⁴ נראה שלא כך היה הדבר, לפחות ביחס לתקופה של חודש ימים, מן ה-19 ביוני, יום שליחת הדוחות בידי קראוס ועד ה-20 ביולי, מועד פרסום המשא ומתן על שליחות ברנד, בעיתונות האמריקאית, והורדתו מן הפרק באופן סופי.

ב-19 ביוני, היום בו נשלחו הדוחות לשווייץ, היו הכותרות המובילות בעיתון: "קיר המלכות בחצי האי שרבור לא נפרץ"; "התקפת אוויר מרוכזת על ויבורג"; "הפירצה החדשה בחזית האיטלקית". גם בימים הבאים לא הייתה התייחסות ליהודי הונגריה. ב-24 ביוני, היום בו פורסמו בשווייץ הכתבות הראשונות על גירוש יהודי הונגריה, היה יום שבת, אך בכל הימים עד ה-29 ביוני במהדורת הצהריים, לא היה זכר לאסונה של יהדות הונגריה. בכותרות הראשיות, הבולטות באופן מיוחד, נכתב: (ב-25 ביוני) "אופנסיבה סובייטית חדשה פותחת דרך לפרוסיה"; (ב-27 ביוני) "הרוסים שחררו את ויטבסק וזילובין"; ברוסיה הלבנה נכבשו 1700 ישובים"; (ב-28 ביוני) הרוסים "שחררו את אורשה ופרצו למוהילב ובוברויסק"; "כוחות הפלישה מתקדמים בנורמנדיה".

ב-29 ביוני, במהדורת צהריים מיוחדת, הופיעה הכתבה הראשונה. תוכן הכתבה מוזר בשל האנכרוניזם שמציין אותו. במאמר דווח על הגטאות ההולכים ומוקמים בערי השדה, שעה שהקמתם החלה חודשיים וחצי קודם, ורובם הגדול חוסל כבר, ומפני שמקור הידיעות היה ציריך, שם כבר התקיים קמפיין עיתונאי בן חמישה ימים על השמדת יהודי ערי השדה בהונגריה, ועל אושוויץ. בכותרת הכתבה נכתב:

"34 הגטאות הראשונים בהונגריה – כיצד יורדים עבדי היטלר לחיי היהודים". בגוף הכתבה נאמר: ציריך (סט"א). הקומיסר הממשלתי לענייני היהודים פרסם את רשימת הגטאות היהודיים הראשונים ב-34 ערי הונגריה מאוכלסות יהודים רבים. רשימה זו כוללת ערים אלו: קאשאו, שאטורל-אוהילי, אונגוואר, מונקץ, חוסט, קישווארדן [ועוד]. סך הכול רשימה של 32 ערי שדה בצפון מזרח ומזרח הונגריה – א.נ.] **ההודעה** הממשלתית מדגישה שגם בשאר הערים מוקמים והולכים הגטאות היהודיים. הרדיו ההונגרי הצדיק בימים האחרונים את הקמת הגטאות.

אין במאמר רמז על ההשמדה המתרחשת ממש באותם ימים במלוא עוזה. במסגרת הבלבול, אשר לחלוטין לא היה מנת ראשי הישוב בקושטא ובארץ ישראל, הופיעה יום למחרת, ב-30 ביוני, בצד שמאל בחלק העליון של העיתון, הכותרת: "שעתה האחרונה של יהדות הונגריה". בגוף הכתבה נמסר בקצרה על גירוש יהודי הונגריה, עם מידע מוטעה, כאילו יהודי ערי השדה הובאו קודם לבודפשט ומשם גורשו: "איסטנבול (פאלקיר). ממקורות מוסמכים נודע כי עד ה-10 ביוני גורשו 400 אלף יהודים מהונגריה. יהודים אלה הובאו מכל ערי המדינה לבודפשט ומשם נשלחו לפולין.

⁶⁹⁴ דינה פורת, "עיתונות היישוב ורצח יהודי הונגריה. 19 במרס עד 19 ביולי 1944 – מה ידע היישוב?", בתוך: דינה פורת ומרדכי נאור (עורכים) **העיתונות היהודית בארץ ישראל נוכח השואה 1939 – 1945**, משרד הביטחון, אוניברסיטת תל אביב, תשס"ב. עמ' 168 – 180. (להלן: פורת, "עיתונות היישוב ורצח יהודי הונגריה")

כשבוע אחר זה החל הגירוש של 350 אלף היהודים הנותרים בהונגריה. גם אלה מרוכזים בבודפשט ובסביבה".

כעבור שלושה ימים, ב- 3 ביולי, שוב הופיעה כתבה קטנה, שמקורה מציריך, וממנה התקבל הרושם כי הגירוש עוכב באמצע חודש יוני, וכאילו המשא ומתן על הגירוש עדין לא הסתיים:

"גירוש היהודים מהונגריה מתעכב מחוסר קרונות". בגוף הכתבה נאמר:

ציריך (סטא). על ההחלטה לגרש את יהודי הונגריה בהמוניהם מודיע העיתון הליברלי באזר נאכוכטן שהחלטה הראשונה לבודד את יהודי הונגריה בגטאות הוחלפה אחר כך בהחלטת גירוש על פי דרישות הנאצים ההונגריים [...]. אותו עיתון מודיע שההוצאה לפועל של החלטת הגירוש נתעכבה למעשה באמצע יוני בשל מחסור בקרונות רכבת. המשא ומתן עם מיניסטריין התחבורה והרכבות על הגירוש ההמוני של 300 אלף יהודים לא נסתיים עדיין.

מ- 4 ביולי ועד 16 ביולי, ימי השיא של הקמפיין העיתונאי והמחאה הציבורית בשווייץ של אנשי כנסיה, סטודנטים והציבור הכללי, לא היה כל אזכור לשואת יהודי הונגריה בעיתון 'דבר'. במהדורת הצהריים של העיתון מ- 16 ביולי נכתב בכותרת: "בצירויות הניטרליות בהונגריה". בגוף הכתבה נאמר: "שטוקהולם. העיתונות השבדית מודיעה כי הצירויות של שבדיה, טורקיה, פורטוגל ושווייץ בבודפשט נתנו מקלט בבתייהן לאישים חשובים ביותר של היהדות ההונגרית, ביניהם רבנים, כדי להצילם מגירוש".

ב- 13 ביולי שלח קראוס את מכתבו הראשון לפוזנר וכהני, לאחר חידוש הקשר עמם, ובו בין השאר תאר את השפעת פרסום דוחות אושוויץ ושואת יהודי הונגריה, בתוככי הונגריה:

ההתערבות המיידית שלכם בעקבות מכתבי והדו"ח שצרפתי אליו, הביאו לידי הצלחות במידה שכזאת, שבעתיד ימצא להם מקום בתולדות עם ישראל [...]. ההתערבות של הנשיא סטפן [...], של אב קדוש [...] שתיהן עוררו כאן מהומה גדולה. ההתערבות של הנשיא סטפן גרמה לשינוי של ממש אצל הממשלה כאן לגבי היחס שלה אל הגרמנים ולכן תהיה לה השפעה גדולה על הגורל של אחינו שעדיין נמצאים כאן.

קראוס צרף דו"ח נוסף על גורל היהודים באושוויץ, וביקש לפרסם אותו בעיתונות בשווייץ ובעיתונות הארצות הניטרליות, "בעיקר שטוקהולם, ובאם אפשר בעיתונות היהודית בלונדון וניו יורק. הדו"ח הועבר אלי על ידי היודנרט כאן [...] אני מבקש שתפרסם את הדו"ח [...] כי במקרה זה ממשלתנו [הונגריה – א.נ.] מבטיחה הטבות רבות לידידנו. תדאג בבקשה לשלוח לי העתק אחד או שניים של העיתונים שבהם יתפרסם המאמר".⁶⁹⁵

⁶⁹⁵ קראוס אל פוזנר וכהני, 13 ביולי 1944, א. פוזנר, אינ"ש, P12/52. למכתב צורפו שני נספחים. אחד מהם הוא הדו"ח. שניהם לא נמצאים באוסף פוזנר. לא ידוע האם תוכן הדו"ח אכן פורסם בעיתונות בארצות הניטרליות ובעיתונות היהודית בארה"ב ובריטניה, כפי שקראוס ביקש.

ב- 17 ביולי לא הייתה התייחסות בעיתון 'דבר' להונגריה. ב- 18 ביולי, עשרה ימים לאחר הפסקת הגירוש של יהודי הונגריה, הובאה ידיעה מלונדון, ארוכה יחסית, המתייחסת יותר אל העם ההונגרי ואך מעט ובאופן כללי לגורל היהודים. כותרתה מוזרה בעצם יצירת תלות בין ההשמדה ובין שחרור משפחת איל ההון, מנפרד וייס: "62 קרונות מלאים ילדים נשלחו לטבח". בתת הכותרת נכתב: "במחיר ביטחונם של 33 אילי הון". בגוף הכתבה נכתב:

לונדון. הרוזן מיכאל קארולי, מנהיג הגולה של ההונגרים הדמוקרטים, הביע היום בפני את רגשי זועתו על גורל היהודים בהונגריה וקרא אל ההונגרים להתקומם כדי להציל את כבוד האומה [...] העם ההונגרי יצטרך לשלם על בגידת שליטיו [...] הורטי השתמש עכשיו בהשפעתו כדי למלט אחדים מהיהודים ההונגרים העשירים ביותר שתמכו בעבר בכת השלטת במכורה ובחוי"ל.

ב- 19 ביולי שוב לא הייתה התייחסות ב'דבר' להשמדה בהונגריה, וב- 20 ביולי, יום המפנה, בעקבות הפרסום בעיתון האמריקאי הרלד טריביון, התפרסמה כתבה ארוכה, גם היא כקודמותיה, בשם מקור בשווייץ, וגם היא אנכרוניסטית ומטעה משהו. הכתבה הביאה ידיעות כאילו התרחשו בהווה, למרות שהתרחשו שלושה שבועות, ואף חודשיים קודם. הכותרת בצד שמאל של הדף הראשי בעיתון הייתה: "הונגריה מבטיחה להפסיק את גירוש היהודים" [כזכור, ההחלטה התקבלה ב- 26 ביוני, אך בוצעה בפועל ב- 7 ביולי – א.ג.]. בתת כותרת נאמר: "בעלי סרטיפיקטים יורשו לצאת לארץ ישראל – הצלב האדום יושיט עזרה ויסייע להוצאת ילדים". בגוף הכתבה נאמר: "צריך. (סט"א ורויטר) הצלב האדום הבינלאומי מודיע כי ממשלת הונגריה הסכימה להפסיק את גירוש היהודים מהונגריה. כל היהודים שיש בידם רישיונות עליה לא"י יורשו לצאת מן המדינה [...] סט"א מודיעה כי הבטחה זו מסר העוצר הורטי".

בהמשך הכתבה ישנה תת כותרת נוספת: "ניסו לסחוט הקלות בהסגר". בגוף הכתבה רמזו על שליחות ברנד וגרוס, אשר הגיעו לקושטא כבר חודשיים ימים קודם, תוך גילוי טפח וכיסוי טפחיים:

לונדון 19. ממקור מוסמך נודע כי הגרמנים הציעו זה לא כבר הצעה סחטנית – להשאיר בחיים את היהודים שנותרו בהונגריה, תמורת ביטול חלקי של ההסגר מצד הברית. מוסרים כי 400 אלף מתוך 800 אלף יהודי הונגריה כבר שולחו לפולין [?! מילה לא מובנת – א.ג.] בתאי גזים על ידי הגסטפו. אותו גורל צפוי עתה ל- 400 אלף היהודים הנותרים. והנה, ברגע זה [כך! – א.ג.] בחרו הגרמנים כדי לשלוח מהונגריה לטורקיה שני שליחים שנשאו אתם הצעות, לדבריהם מטעם הגסטפו, לשחרור יהודי הונגריה הנשארים ולהפסקת מדיניות ההשמדה של יהודי הונגריה [...] שני השליחים רמזו כי במקרה שהדרישות הללו לא יתקבלו, תימשך המדיניות של השמדת היהודים. לאחר שההצעות הללו נבדקו ונתגלה כי אין להם יסוד רציני וממשי, וכי הן מהוות תערובת של סחטנות ואיומים במטרה להטיל בלבול בקרב בעלי הברית ולמנוע אותם מנהל את המלחמה ביעילות.

מ- 21 ביולי, המכונה יום המפנה בעיתונות האי"י אודות פרסום הידיעות על שואת יהודי הונגריה, ועד ה- 26 ביולי במהדורת הצהריים שוב נעדר מידע מן העיתון על שואת יהודי הונגריה.

מעט הכתבות - הקצרות, המנוכרות, הבלתי עדכניות והמטעות משהו - שפורסמו מן ה- 19 ביוני בעיתון 'דבר', באו בשם סוכנויות ידיעות זרות. ואולם ברור כי סוכנות ידיעות מצריך לא שלחה מידע כה אנכרוניסטי, בשעה שעיתוני שווייץ היו מלאים באותה עת בתיאור גירוש יהודי הונגריה לאושוויץ כבר מ- 24 ביוני. מדוע לא היו מאמרי מערכת בעיתון, בהתייחס למעט הידיעות האנכרוניסטיות, שגם בהן היה כדי לזעזע אמות וסיפים? מדוע לא התפרסמו מלוא הידיעות, כפי שהתפרסמו בשווייץ, לאחר שכבר נודע כי שליחות ברנד נכשלה? האם הייתה קיימת מגמה לזרוע בלבול ואי אמון בידיעות, כדי להסיר לחץ דעת קהל אפשרית, כמו זו שהתרחשה בשווייץ? או חששו מתגובת האצ"ל והלח"י?

לדברי פרילינג, הטענה הייתה שבכירי הישוב עסקו בחשאיות בניסיונות לקדם את מטרת השליחות של ברנד וגרוס, יחד עם השלטונות האמריקאים והבריטים במשא ומתן קשה, מתוך ניגודי אינטרסים של כל צד במשא ומתן. הם סברו כי חשיפת תוכנית השליחות הייתה מחסלת את סיכוייה להתגשם.⁶⁹⁶ ואולם גם העיתונות השוויצרית לא ידעה על שליחות ברנד ואף על פי כן הצליחה לעורר זעקת ציבור שלם, אשר כפה שינוי מדיניות על ממשלת שווייץ ועל הצלב האדום הבינלאומי, ובהשפעתם גם על מדיניות ממשלת הונגריה.

מדוע לא ציטט העיתון 'דבר' ידיעות אמיתיות, כלשונו, מן העיתונות השוויצרית והשבדית?

נראה כי כל ההנהגות היהודיות שעסקו בהצלת יהודי הונגריה: חברי ועדות ההצלה בקושטא בבודפשט, חברי היודנראט ומנהיגי תנועות השמאל החלוציות בבודפשט - אשר ביקשו משוואלב לפרסם, וכן שוואלב, ליכטהיים ופוזנר בג'נבה, ומנהיגי 'המערכת המקבילה' של הסוכנות בארץ ישראל - נהגו באותו דפוס פעולה של אי פרסום המידע על ההשמדה. כל ההנהגות הללו קיבלו כנראה את הקונספציה של קסטנר שיש סיכוי להצלה בעזרת הגרמנים ולכן יש לשמור על "סוד הרייך" על פי הדרישה הגרמנית. הם לא נענו לקריאה של קראוס ושל מנהיגי השמאל החלוצי במכתביהם, לפרסם את מעשי הרצח והזוועה בעולם. השיקול שהנחה את פוזנר - כפי שאמר מנטלו לקראוס - שלא לפרסם את תוכן הדוחות של אושוויץ ושואת יהודי הונגריה, היה החשש לפגיעה בתוכניותיו של קסטנר. האם שיקול זה הנחה את עורך 'דבר'? כיצד ניתן להסביר את העובדה כי ב- 7 ביולי דחה צירצ"ל לחלוטין את אפשרות המשא ומתן עם גרמניה, ובכל זאת, רק כעבור שבועיים נודעו לקוראי 'דבר' פרטים, ורק מינימליים, על שליחות ברנד ושואת יהודי הונגריה?

⁶⁹⁶ על המטרה הכפולה של השליחות לקושטא, ועל המשא ומתן הקשה בין כל הצדדים, עד כישלוננו, ראה בהרחבה, פרילינג, **חץ בערפל**, כרך ב', פרקים שמיני ותשיעי, במיוחד עמודים: עמ' 659, 766.

רק אדם כמנטלו, שלא היה מחויב לשליחי הסוכנות היהודית, ולא היה כפוף לתפישתם ולחוקי פעילותם, יכול היה לפרסם החל מן ה- 24 ביוני את תוכן הדוחות שקראוס שלח, ואולם אלו לא נודעו לישוב היהודי בא"י.

מי הפיץ את דו"ח קראוס?

לימים התנהל מאבק בשאלה מי היה הראשון שהפיץ את דוחות אשוויץ ושואת יהודי הונגריה, אותם שלח קראוס. הויכוח פרץ בין פוזנר ובין ג'ורג' מנטלו. מכתבו של קראוס מן ה- 19 ביוני הופץ כאילו נשלח במקורו אל מנטלו. בראש המכתב הייתה כתובתו של מנטלו, ובסופו נוסף פסוק. גוף המכתב לא שונה. לדברי קרנצלר, מנטלו עשה שינויים טקסטואליים בדוחות של קראוס כדי לעשות את מכתבו של קראוס למכשיר הצלה יעיל יותר. מנטלו שינה את שם הנמען מפוזנר לשמו (מנטלו) משום שהוא עצמו היה יותר ידוע בחוגי הדיפלומטים והממשלה בשווייץ. יותר מכך, בגלל שקראוס סיים את מכתבו בהודעה מייאשת, מנטלו הוסיף מספר שורות שעודדו הצלה. הקטע כלל הבטחה שעזרה עדיין אפשרית ויש הרוצים והיכולים לתת את זה. התוספת של מנטלו אמרה: "בבקשה עשו כל אפשרות ליצור מגע עם כל השלטונות ואנשים אוהדים. אנחנו בטוחים שהאמריקאים והאנגלים יכולים לעזור. עזרה! עזרה! עזרה!"⁶⁹⁷

בינתיים התהדקו קשרי מנטלו וקראוס. לדברי קראוס, מנטלו שלח אליו את כל הפרסומים, הכתבות והתגובות, שהתפרסמו באמצעי התקשורת השווייצרים והאחרים, הקשורים בדוחותיו ובהשפעתם. ואילו קראוס שלח למנטלו העתק של כל מכתב ששלח לפוזנר בגינבה, ובקש שישתמש בהם לפרסום. מנטלו כתב לקראוס כי פוזנר לא מפרסם את דבריו כי הוא חושש שהפרסומים יזיקו לפעולה של קסטנר.⁶⁹⁸ במכתב הבהרה שנכתב כעבור שנים אל פוזנר כתב קראוס:

הנני חוזר ומדגיש, המכתב ששלחתי אליך מבודפשט בתאריך 19.6.44 בצירוף הדו"ח המפורט על ההשמדה באשוויץ ועל הגירושים מהונגריה, היה מיועד אליך ולא אל מר מנטלו, שאותו אפילו לא הכרתי אז. בראש המכתב היה כתוב שמך והכתובת של המשרד הארצישראלי בגינבה שבראשו עמדת, [...] ידוע לי שמכתב זה פורסם הרבה פעמים בספרים ובעיתונות כאילו כתבתי אותו אל מר מנטלו, אולם זה שקר גס.⁶⁹⁹

השפעת פרסום הדו"ח הביאה לשינוי בדרכי ההתקשרות של קראוס עם העולם החיצון. זו התאפשרה באמצעות הצירות השווייצרית בבודפשט. קשה לדעת האם הותר לקראוס, באופן רשמי, לעשות שימוש בדואר הדיפלומטי של הצירות השווייצרית, אך עובדה היא כי קראוס החל

⁶⁹⁷ Kranzler, Mantello, pp 91. הסטודנטים שסייעו בתרגום דו"ח אשוויץ מהונגריה לגרמנית, עשו טעות. בחיפזון לסיים את התרגום הם השמיטו את ליטא, שמספר היהודים שנשלחו ממנה להשמדה לאשוויץ היה 50 אלף. המספר הסופי שהיה צריך להיות, לכן, 1,765,000.
⁶⁹⁸ חקירת תמיר את קראוס, משפט קסטנר, 1 ביולי 1954, ג"מ, תיק ב/ 3, 512, עמ' י"ג 26 - 31; 9.7.54, חקירת בית המשפט את קראוס, משפט קסטנר, 9 ביולי 1954, ג"מ, עמ' י"ח-40 - 41.
⁶⁹⁹ קראוס אל פוזנר, 19 ביולי 1971, איי"ש, P12/52.

לקיים קשר כמעט רצוף החל מן השליש האחרון של חודש יולי עם גינבה ודרכה עם קושטא. מברלס ביקש שישלח אליו מכתבים לכתובת הצירות השוויצרית. הקשר באמצעות הבלדרים שעמדו לרשות קסטנר והנהגת השמאל החלוצי, במגעם עם ועדת ההצלה בקושטא ונתן שוואלב בגינבה, המשיך להיות מנוע ממנו, וספק אם קראוס ידע על הקשר הרצוף שהתקיים ביניהם.

הקמפיין העיתונאי של מנטלו אודות הדוחות ששלח קראוס, השיגו תוצאות דרמטיות וחוללו השפעה עמוקה בדרכי הפעולה של פקידים הונגרים בכירים, שביקשו לפנות לארצות וארגונים במערב, במטרה לשתף עמם פעולה נגד המדיניות הגרמנית. זמן יקר עבר עד אשר הצלב האדום הבינלאומי נכנס לפעולה, אך משנכנס תרם רבות להצלת יהודי בודפשט והשלים את הפעולות של נציגי המדינות הניטרליות, שווייץ ושבדיה.⁷⁰⁰

העבודה המדינית עם רשויות השלטון ההונגרי שאבה את כוחה ממגעים עם הציריות הניטרליות ומן הלחץ הבינלאומי. רשויות השלטון ההונגרי לבדן לא היה בהן העוז, הכוח והיכולת להתנגד לשלטון הגרמני באופן עצמאי, מבלי לשלם מחיר אישי וממלכתי כבד, גם בהשפעת הכוחות הפרו-נאצים שהיו חלק מן הממשלה ההונגרית, ועל כן קשה לדבר על הפעילות בקו ההונגרי כקו נפרד ואוטונומי כפי שתיאר קסטנר בדו"ח.⁷⁰¹ הקו ההונגרי שאב את כוח קיומו ועוצמתו מן הקו הבינלאומי, ולא היה יכול להתקיים בלעדיו באופן אפקטיבי.

האם הצגת עמדת קראוס בפני נציגי הלשכה בקושטא, ביחס לחוסר ההיגיון וההטעיה בשיתוף הפעולה עם הגרמנים, כולל שליחות ברנד, הייתה יכולה לשנות את העמדה של נציגי ומנהיגי הישוב בארץ ישראל? ספק. הדרי ובאדר שעמדו בקשר בלתי אמצעי עם בודפשט, נתנו אמון בקסטנר, המנהיג שהם עצמם בנוהו, תוך ניטרולם של קראוס וברלס, נאמנו של גרינבוים, מן המעגל הראשון של מקבלי המידע וההחלטות.

האם דברי פרילינג על תוכנית ברנד כי "לראשונה [...] לא דלף לידיעת הציבור מידע מן הדיונים החשאיים של הנהלת הסוכנות על הצעת אייכמן ונגזרותיה. אולי היה זה גם ביטוי לתהליך של התבגרות",⁷⁰² אינו אלא חלק מאסונה של יהדות הונגריה, כאשר מנהיגי הישוב גזרו שתיקה ומנעו את השימוש בהם עצמם בנוהו, תוך ניטרולם של קראוס וברלס, נאמנו של גרינבוים, מן המעגל הראשון של מקבלי המידע וההחלטות.

לג'ורג' מנטלו לא היה ספק בכך. הוא טען כי ארגונים יהודים נלחמו בו, כי ראו בו מתחרה מסוכן. "הם פחדו שאנחנו עתידים לסיים את המונופול שלהם [...] אנחנו יכולנו להשיג דוחות על הזוועות

⁷⁰⁰ על פעולות הצלב האדום הבינלאומי למען יהודי הונגריה, מראשית חודש יולי ראה בהרחבה, בן טוב, **הצלב האדום**, פרקים 6 – 10.

⁷⁰¹ דו"ח קסטנר, עמ' 71.

⁷⁰² פרילינג, "המערכה המקבילה", עמ' 157.

ב- 21 ביוני דרך השליחים שלנו. ארגונים אחרים קיבלו אותם כבר בחודש מאי, אך הם התייחסו אליהם כאל סוד מדינה".⁷⁰³

כאשר קראוס הגיע לבוקרסט במרס 1945, שלח אליו מנטלו מכתב איחולים לשחרורו ובו האשים את הציונים שישבו בשוויץ שמנעו בכוונה את פרסום הדוחות, ובכך עשו פשע גדול:

הקטסטרופה של יהודי הונגריה הייתה יכולה להתעכב אם הדיווחים אודות המאורעות המחרידים היו מתפרסמים מוקדם יותר. לרוע המזל שוואלב וחבורתו עזבו באופן מוחלט את הדיווחים על שולחנם, ולכן הם לא פורסמו בגלוי. הפצתי ב- Exchange Telegraph את הדיווחים שלך מ- 19 ביוני על הגרושים לאשוויץ בכל שוויץ והעולם ב- 24 ביוני ביותר ממיליון עותקים. הדיווח שלך הופץ בכל אמריקה. כל העולם ידע. האזהרה שלך הייתה אפקטיבית. תודה לך ולקונסול לוי.⁷⁰⁴

⁷⁰³ Kranzler, **Mantello** p. 238.

⁷⁰⁴ ג'ורג'י מנטלו Geneva Sansalvador, Consulate General אל מ. קראוס במלון מגיסטיק בוקרסט, 28 במרס 1945, אוסף מנטלו, 'מרכז'.

פרק שמיני : דרכי מימון ותקשורת עם הונגריה

אחת השאלות הקשות היא, מדוע התקשה קראוס ביצירת קשר עם קושטא וג'נבה, בשעה שקשר כזה התקיים כמעט באופן רצוף עם קסטנר וברנד ועם הנהגת השמאל החלוצי? מדוע בתקופה של ארבעה חודשים, מן הכיבוש הגרמני ועד חידוש הקשר בין קראוס לברלס ב- 13 ביולי 1944, לא היה קראוס יכול לשלוח מכתבים שבהם יוכל להציג את השקפתו האחרת, האופוזיציונית, הרואה בתוכניות ההצלה בשיתוף פעולה עם הגרמנים, הטעייה והסחת דעת ההנהגה? מדוע לא השתמשו הדרי ובאדר, ברלס ופוזנר, בבלדרים או באמצעים אחרים שעמדו לרשותם, ליצור מגע עם קראוס? מדוע כתבו לקסטנר ולמנהיגי תנועות השמאל החלוצי בענייני הגירה ולא לקראוס הממונה על כך? מדוע לא עמדו ערוצי התקשורת שלהם גם לרשות נציגי 'הציונים הכללים' ו'המזרחי'?

לשם כך נבחן בעיון רצף מכתבים אשר נשלחו לבודפשט ומבודפשט. נברר את תדירות הקשר בתנאי המלחמה, עם מי התקיים קשר המכתבים, למי וכמה כספים נשלחו, האם אלו נמסרו ליעדם, ומה ניתן היה ללמוד מאותם מכתבים על המצב בהונגריה בזמן אמת.

המכתבים שאסקור לקוחים מ'ארכיון קושטא' בבית לוחמי הגטאות, 'אוסף נתן שוואלב'⁷⁰⁵ המצוי בארכיון תנועת העבודה, ו'אוסף גרשון ריבלין'⁷⁰⁶ בארכיון תולדות ההגנה.

כפי שנראה, מכתבים רבים לא נמצאים ואנו למדים על קיומם מעקבות שנתרו. על פי הדרי הם כתבו מכתבים לחוד לתנועות הנוער (ולחוד לחברי ועדת ההצלה) שהיו מגיעים לאיש אחד, לשפרינגמן או לקסטנר, ותמיד זכו לתשובות, לדבריו "לא היה מכתב שהלך לאיבוד".⁷⁰⁷ זו כנראה קביעה מוגזמת, מכל מקום עדיין מכתבים רבים מחכים לגילויים.

קשיים ביצירת קשר

עד הכיבוש הגרמני, היה קראוס בקשר סדיר עם קושטא: במגע רשמי בכתב, באופן טלגרפי ובאופן טלפוני.⁷⁰⁸ מאז הכיבוש הקשר פסק. הוא לא שלח מכתבים באמצעות הצירות השוויצרית, עד לאחר פרסום דוחות אושוויץ ושואת יהודי הונגריה, למרות שהיה כביכול עובד שלה. העברת חומר באמצעות הדואר הדיפלומטי בצירות השוויצרית בבודפשט הייתה כרוכה בהסדר מיוחד. כך למדנו כי כאשר הגיע ז'אן דה באווייה לבודפשט, ב- 29 באוקטובר 1943, נערך הסכם בין הצלב האדום הבינלאומי עם משרד החוץ השוויצרי, ולפיו אפשרה הצירות שלהם בבודפשט לצלב

⁷⁰⁵ כאמור בהקדמה, המכתבים מן האוסף של נתן שוואלב בארכיון תנועת העבודה (את"ע), בחטיבה III 37 יקראו: א. שוואלב

⁷⁰⁶ שלמה אהרונסון כותב כי חטיבה 80 שהייתה סגורה, מכילה אוספים פרטיים של אנשים בעלי רקע רגיש, אשר כנראה היו קשורים בהכנות לקראת משפט קסטנר. תיק 32 נשמר על ידי ההיסטוריון של ארכיון תולדות 'ההגנה' (את"ה), גרשון ריבלין בעצמו, ושוחרר לאחרונה לאוסף הפתוח של הארכיון. בתוך: אהרונסון, **קסטנר**, עמ' 3 בחלק האנגלי, הערה 5. (האוסף של המכתבים בחטיבה זו יכונה: א. ריבלין.)

⁷⁰⁷ ראיון של נעימה ברזל עם וניה הדרי, 31 בדצמבר 1979, 'מרכז', H3C34.

⁷⁰⁸ עדות קראוס, משפט קסטנר, 25 ביוני 1954, ג"מ, עמ' 33 – 35.

האדום הבינלאומי שימוש בשקי הדואר הדיפלומטי למשלוח מעטפות חתומות. שירות שקי הדואר הדיפלומטי היה בעל חשיבות רבה, משום שבעזרתו התאפשרה התכתבות ללא צנזורה.⁷⁰⁹ כנראה שלקראוס לא היה סידור שכזה, או שהוא חשש לשלוח באמצעות סידור שכזה דרך הצירות השוויצרית, בשל עוינות ייגר, הציר השוויצרי, או גורמים עוינים אחרים בצירות, כפי שכתב על כך קראוס ב-19 ביוני, והעיד על כך בהזדמנויות שונות.

אפשרות אחרת שעמדה לרשות קראוס הייתה מסירת מכתבים לנציגי מוסדות וצירויות ניטרליים עמם עבד, כמו ז'אן דה באווייה, ולדמר לנגלט ופרידריך בורן, על מנת שישלחו את מכתביו. ראינו כי מראשית הגירוש, באמצע חודש מאי, השתמש קראוס בשרותיהם, לפחות שלוש פעמים, אך סבר פעמיים, בטעות, כי החומר שהעביר לא הגיע ליעדו. אפשרות אחרת הייתה לקנות את שרותיהם של בלדרים, כדוגמת הבלדרים של ועדות ההצלה בקושטא ובבודפשט ושל נתן שוואלב בגינבה, אך לדברי קראוס לא עמדו לרשותו משאבים כספיים שיאפשרו לו "לקנות" שרות שכזה.⁷¹⁰

ניתן להבחין בשני שלבים עיקריים בקשרי המכתבים והכספים שהתפתחו בין שלושת המרכזים בתקופה של כארבעה חודשים:

- א. מהכיבוש הגרמני ועד ראשית חודש מאי.
- ב. מראשית חודש מאי ועד סוף חודש יולי והלאה.

בתקופה הראשונה היה ניתוק בקשר, במיוחד עם קושטא, ואולם הצליחו לשלוח משם מכתבים וכספים לבודפשט עבור קסטנר וברנד ועבור תנועות השמאל החלוציות, אך לבד מקסטנר וברנד, כנראה ששאר הנמענים לא ידעו עליהם, אלא במעורפל. בוודאות ניתן לאמר כי חברי התנועות החלוציות לא השיבו על המכתבים ולא אישרו קבלת כספים, ושולחיהם תהו מדוע זה.

בתקופה השנייה, מראשית חודש מאי והלאה, הנהגת השמאל החלוצי כתבה והשיבה מכתבים, קיבלה כספים ואישרה את קבלתם; זאת בנוסף למכתבים שקסטנר קיבל ושלח, ולכספים שקיבל ואישר קבלתם.

⁷⁰⁹ בן טוב, **הצלב האדום**, עמ' 86-87.

⁷¹⁰ חקירת בית המשפט והיועץ המשפטי את קראוס, משפט קסטנר, 9 ביולי 1954, ג"מ, עמ' ט"ו – 42-50, שם, עמ' י"ח – 36-37. בעדותו אמר: כפי שסיפרתי אני עבדתי לבד, לא היה לי שום מנגנון. [...] היינו יכולים לרכוש לנו בכל האמצעים איזה בלדר מוסמך כדי להוציא תיכף ומיד את כל החומר ולהזייר את העולם. [...] ש. שופט: אתה אומר שבלי ד"ר קסטנר אי אפשר היה להשיג בלדר?
ת. חיפשנו בלדר אבל לא היו [...] אילו היו לנו עשרות אלפי דולרים, אני יכול לתאר לעצמי שהיינו יכולים לקבל כל פקיד באיזו שהיא צירות שיסע באופן מיוחד, אבל על זה לא יכולתי לחשוב, אף פעם לא ידעתי כמה כסף יש שם [אצל קסטנר – א.נ.], זה היה תמיד סודי בהחלט, [...] לא היה כל כך קל להוציא את החומר הזה [דוחו"ת אושוויץ ושואת יהודי ערי השדה – א.נ.] לזה היה צריך למצוא בלדר שאיננו מפחד ובלדר מתאים. אני חושב שבעזרת הציונים שהאמינו בקסטנר היינו יכולים להוציא את החומר עוד בהתחלת מאי או בסוף מאי."

יש עוד להוסיף כי בשבועיים שקדמו לכיבוש נפלו לידי הקולונל ד"ר יוסף גרזולי (Garzoli, J.) ראש הריגול ההונגרי, 22,600 דולר שנשלחו לבודפשט: 1100 דולר ב- 7 במרס ו- 21,000 דולר למחרתו ב- 8 במרס.⁷¹¹

ב- 15 במרס שלחו מקושטא סכום של 34,000 דולר לקראת העברת 500 פליטים מפולין, מידי חודש, לסלובקיה ומשם להונגריה. מן הסכום הזה היה צריך להעביר 20 אלף דולר לסלובקיה, עשרת אלפים לתנועות החלוציות בהונגריה, ו 4,400 דולר היה צריך למסור למשה שוויגר, "הוא יודע למי זה שייך", נאמר במכתב. ייתכן שהכסף נועד לועדת ההגנה, עליה הורו מקושטא להקימה, והעמידו בראשה את שוויגר. ועדה שכזאת לא קמה בפועל. בנוסף צרפו מכתב של ברלס לקומוי "בקשר עם ההעברה של 200,000 סטיפן [דולר – א.נ.] ברלס נותן התחייבות בשביל כל המאתיים אלף". כאמור, יתכן שמדובר במכתב התחייבות עבור יהודי-הונגרי, שהסכים/ ביקש לתת את כספו לפעולות הצלה תמורת התחייבות להשיב לו אותו בתום המלחמה, דפוס פעולה שהכרנו כבר בשנת 1942 - 1943. חלק מן הסכום יועד לועדת ההצלה: "למען להיות בטוח שזה מסתדר – הוא נותן מיד הוראה ש 25,000 סטפנים ימסרו לוועד ההצלה. כאשר נקבל מכם את האשור כי הכסף מונח כבר בידיכם – ניתן לכם את ההוראה לאיזו מטרה להשתמש בכסף".⁷¹²

יואל ברנד נעצר בימי הכיבוש הראשונים על ידי הס"ד בבודפשט, שוחרר ושהה בביתו של שולץ. ויניגר ניצל את ההזדמנות ו"שחרר" מידי סכום של שמונת אלפים דולר או 20 אלף דולר וחפצי ערך.⁷¹³ לנפילת סכום זה, כמו לסכומי הכסף שנפלו בראשית חודש מרס וחודש אפריל, לא מצאתי אזכור במכתבים הקיימים מתקופת הכיבוש. כפי שנראה בהמשך, על פי השאלות שבאו מקושטא כנראה שקסטנר לא סיפר לחברי הוועדה שם כי הכסף נפל. הדבר התבהר לאחר המלחמה.

שלב א' בקשר המכתבים ומשלוח הכספים

מיום הכיבוש הגרמני את הונגריה ועד מכתבו הראשון של קראוס לברלס ב- 13 ביולי 1944 הועברו, על פי המכתבים שמצאתי בארכיונים האמורים, 110 מכתבים לפחות בין בודפשט, קושטא וג'ינבה. למעשה המספר גדול עוד יותר. המכתבים הגיעו עם הבלדרים לידי של קסטנר.

הקשר בחודש מרס

⁷¹¹ קסטנר בג'ינבה לשרתוק גרינבאום שינד עבור בן גוריון, גינסבורג, 21 באוקטובר 1945, את"ה, א. ריבלין. במכתב של קסטנר להנהלת הסוכנות היהודית ב- 22 בנובמבר 1945 מכוונה גרזולי כנספח הצבאי באנקרה וקולונל המטה הכללי, את"ה, 80/1872/32

⁷¹² קושטא, ללא חתימה, אל ישראל, יואל, משה, 15 במרס 1944, א. קושטא - הונגריה, מס' 195.

⁷¹³ באואר, יהודים למכירה, עמ' 202.

במשך כעשרה ימים, מן ה- 19 במרס עד סופו נשלחו / התקבלו ארבעה מכתבים. ב- 26 במרס 1944 שלח ברלס לקראוס מברק. המברק לא נמצא ותוכנו אינו ידוע.⁷¹⁴ באותו יום, ה- 26 במרס, שלח סאלי מאיר מכתב לקסטנר וברנד.

הקשר בחודש אפריל

במהלך החודש נשלחו/התקבלו 35 מכתבים לפחות. רוב המכתבים נשלחו לקסטנר וברנד. שני מכתבים נשלחו אל החלוצים, בהם מביעים דאגה עמוקה על חוסר הקשר עמם, ואת פליאתם מדוע הם לא כותבים ומאשרים קבלת כספים. ברלס שלח אל קראוס שלושה מכתבים במהלך החודש, העוסקים בתוכניות העלייה. אלו לא הגיעו אליו ולכן לא הייתה לקראוס ידיעה על ההתפתחות בנושא. כספים רבים נשלחו במהלך החודש, רובם הגדול לתנועות השמאל החלוציות, אך אלו, כנראה, לא הגיעו אליהם או שהגיעו אליהם, באופן ממודר, מיד קסטנר.

*

ב- 4 באפריל כתבו קסטנר וברנד לסאלי מאיר. הם אישרו קבלת כספים (מתנות). לא ברור האם היה זה אישור על קבלת כספים נוספים, על אלו שהוחרמו בחודש מרס, או שמדובר באישור קבלת הכספים שהוחרמו, מבלי לגלות זאת, ותוך תרוץ חוסר יכולתם להגיש חשבון עד אז: "לדאבונו הרב לא יכולנו לחשבון ברגע זה את הקרדיטים שניתן לנו על ידי נתן [שוואלב, גינבה – א.נ.] וסטמבול [קושטא – א.נ.] מאחר וקיבלנו את מכתבך המבוקש בשעה שמכתב זה היה צריך להישלח מיד". המכתב לא נמצא.⁷¹⁵

ב- 5 באפריל נפגשו קסטנר וברנד עם ויסליצני, בתיווך ויניגרר ושמידט. תמורת הנכונות להיפגש שילמו סכום של 20 אלף דולר לויסליצני ו- 4000 דולר עבור המתווכחים.⁷¹⁶

ב- 9 באפריל 1944 כתב באדר לאברמק (ליפסקר), הממונה בקיבוץ הארצי על הקשר עם הגולה, כי עוד ניתן להעביר כסף להונגריה אך למכתבים אין עדיין נושא. הוא העביר לרפי בנשלוס בבודפשט ולצבי פעלדי בברטיסלבה דרכונים דרום אמריקאים וכסף תנועת, "מלבד הכסף הכללי שהעברנו לשני מקומות אלה".⁷¹⁷ לא ברור מתי שלח באדר את הכסף והדרכונים. לא נמצא אישור לקבלת אותם כספים.

⁷¹⁴ לומדים על קיומו ממכתבו של קראוס מ- 13 ביולי 1944, שם נאמר: "המברק האחרון שקיבלתי ממך היה מסי 1772 מ – 26.3.44. מסיבות מובנות כבר לא יכולתי לענות לך על מברק זה", אצ"מ, S6/5555 וכן קראוס לברלס, שם, L15/277.

⁷¹⁵ לומדים על קיומו ממכתב מ- 15 במאי 1944, אל נשיא נכבד (סאלי מאיר) מאת קסטנר וברנד, א"יוש, א. פוזנר, P12/52. מוצג 26 במשפט קסטנר.

⁷¹⁶ אנשי האבור בבודפשט, ששימשו אנשי קשר בין ועדות ההצלה בקושטא ובודפשט. ד"ר שמידט היה הממונה על הריגול הנגדי הגרמני בבודפשט. אליהם נוסף רודולף סדלצ'ק מן הס"ס. הם היו גם הסוכנים העיקריים ביצירת הקשר בין קסטנר והזונדר קומנדו, בתוך: ברהאס, קצבורג, הונגריה עמ' 220; הקשר של קסטנר וברנד עם הבלדרים למען יפעלו לפגישה עם ויסליצני החל כשבוע לפני הכיבוש, אך אז הם סרבו לבקשה. הפגישה התקיימה לאחר הכיבוש משווע כסף בעבורה. דינה פורת, יחיעם ויץ (עורכים), בין מגן דוד לטלאי צהוב. היישוב היהודי בא"י ושואת יהודי אירופה 1939 – 1945. קובץ תעודות. יד ושם, יד יצחק בן צבי, ירושלים, תשס"ב, עמ' 265 – 266.

⁷¹⁷ מנחם באדר אל אברמק, 9 באפריל 1944, ארכיון מורשת, ה' D.1.700/

ב- 13 באפריל נשלח מברק מבודפשט לקושטא, שלא נמצא, בו שאלו על הסיכויים של נסיעה באוניה. על כך השיבו להם מקושטא: "לפי זה הבינונו שאפשר לטלגרף אליכם בעניין עלייה, ומיד טלגרף לכם ברלס".⁷¹⁸ לא ידוע למי טלגרף ברלס על כך. לקראוס, מתוקף תפקידו, לא הגיע טלגרף שכזה. בעקבות פתח זה שנוצר בקשר עם בודפשט כתבו חברי 'מולדתי' – נציגי כול התנועות בקושטא - באותו יום, ה- 13 באפריל, לכל נציגי התנועות החלוציות בהונגריה. זה היה מכתבם הראשון לבודפשט, לאחר הכיבוש. במכתב דיווחו בהרחבה על אפשרויות העלייה מרומניה, כי בשבועיים האחרונים יצאו מקושטא הרבה ויזות לצירות הטורקית בבודפשט, ושאלו האם ידוע מה עלה בגורלן? מוסר המכתב הביא למעלה מאלפיים אישורים שמיים עבור אנשים שברשותם סרטיפיקטים לעליה. ממשלת בריטניה אישרה כי בקושטא יאשרו את הרשימות לעליה, שיגיעו לקושטא, אפילו לאלפים, די שיהיה בהם שם פרטי, משפחה, גיל, מקום לידה, אזי יוכלו מיד לסדר רישיונות עליה ולהעביר להם אישורים. בריטניה נענתה ללחצים להעניק אישורים, בידיעה כי כל מטרם הצלה, על פי הנוהג שהיה קיים בהונגריה עד לכיבוש, לפיו העולה לא"י נתון לחסות השוויצרית, המגנה על "אזרחי" בריטניה. מקושטא שאלו האם הנוהג הזה ממשיך להתקיים גם לאחר הכיבוש הגרמני. בהמשך התייחסו לחוסר הקשר עם קומוי וקראוס:

[ברלס] יכתוב מכתב לקומוי ולקראוס **אם כי אין איש מאתנו יודע מה קרה אתם ומה מצבם**. [הדגשה שלי – א.ג.] בכל אופן כעת לא חשוב מי יעשה זאת, העיקר שיוכלו לקום מספר אנשים על מנת לארגן את העניין. חוסר הקשר אתכם מונע לעשות את הדברים מכאן. ובהמשך הוסיפו: **אם המשרד הארצישראלי אינו קיים** [הדגשה שלי – א.ג.], מבקשים לרכז מספר אנשים שישתדלו למסור לכל אחד מבעלי הרישיונות את האישור האישי.

כאמור, קראוס לא קיבל את האישורים הבריטים לבעלי רישיונות העלייה, ואף לא ידע על שליחתם לבודפשט, כפי שנודע ממכתבו מ- 19 ביוני, שצורף לדוחות אושוויץ ושואת יהודי בודפשט לשווייץ.

בהמשך המכתב ביקשו לברר מדוע הכסף ששלחו מקושטא לא הגיע לסלובקיה. לדבריהם, ב- 29 במרס קיבלו מברק מבובי (ראש ה'איחוד' בסלובקיה – חבר 'מכבי הצעיר') בו הודיע כי מאז - 24 בינואר 1944 לא ביקר אותם יוז'י (שליח האבור) וסטיפן (דולרים):

הדבר תמוה בעינינו **כי ב- 16.3 כתבתם לנו שהמשלוח סודר**.⁷¹⁹ [הדגשה שלי – א.ג.] היום [13 באפריל- א.ג.] גם קיבלנו את מברקו של ב. נ. אשר **מאשר שנית** [הדגשה שלי – א.ג.] את סידור ההעברה. מה קרה כאן? האם יוז'י לקח סכום אבל לא מסר לבובי? נכון הוא שמאז המשלוח בינואר לא היה לנו כל אישור לקבלת מתנות על ידי משפחת נעמי [גיזי פליישמן - סלובקיה] בובי. בפתיחות בלתי רגילה אנו מחכים לידיעה ולמכתב מאנשינו שם. מה התרחש שם מאז? ההיו גרושים?

⁷¹⁸ המברק לא נמצא. לומדים עליו ממכתב מ- 21 באפריל 1944, מקושטא - מולדתי לחברים יקרים, את"ה, 14/797.
⁷¹⁹ ברנד וקסטנר אל וניה, מנחם, זאב, 16 במרס 1944, א. קושטא- הונגריה מס' 258.

האם ייתכן שקסטנר אישר העברת כספים לסלובקיה, בשעה שלאמיתו של דבר הכסף נפל? בהמשך כתבו כי הם שולחים 35 אלף דולרים ו-300 חתיכות זהב (זהבקי), "היינו שולחים הרבה יותר, אבל אין לנו בטוחים בשליח ומשום כך אנו נזהרים. אם באמת סודר עניין ההעברה לסלובקיה [...] תסדרו מהמתנה של עכשיו עשרים אלף סטפנים". בסוף המכתב הוסיפו נציגי כל התנועות הציוניות בקושטא: "אין לנו נותנים לכם הוראות ברורות וסומכים את ידינו עליכם ועל שיקולכם המשותף".⁷²⁰

במכתב נפרד לקסטנר וברנד, באותו יום, ב-13 באפריל, כתבו על הצורך לחלק סכום מסוים בין כל התנועות החלוציות.⁷²¹ לשני המכתבים הקודמים צורף מכתב נוסף, כנראה של איש הציונים הכלליים בקושטא שרצה להבטיח כי תנועתו תקבל את הכסף: "מבקשים לאשר קבלת 500 דולר למען הנוער הציוני".⁷²² לא נמצא מכתב, מהונגריה לקושטא, המאשר את קבלת שלושת המכתבים הללו.

ב-21 באפריל כתבו חברי ועדת ההצלה בקושטא להונגריה כי ממכתבו של שוואלב אליהם, נודע להם כי לראשונה הצליח חבר התנועה החלוצית לכתוב אל מחוץ לגבולות הונגריה. הכוונה היתה לאלי שאיו מ'מכבי הצעיר' שכתב לשוואלב על ההכנות לגירוש מהונגריה. חברי ועדת ההצלה בקושטא שלחו 18 אלף דולרים ו-240 מטבעות זהב, מזה עשרת אלפים מיועדים לסלובקיה, והיתר להונגריה. בסוף מכתבם שבו ושאלו "האמת שנסגר המשרד הארצישראלי?"⁷²³

ב-25 באפריל כתב נתן שוואלב לקסטנר והביע את השתוממותו כיצד מכתבים שכתב וכספים ששלח לו עבור חברים, לא הגיעו לחברים:

אני מודה לך על גליתך מיום 7.4. אך משתומם מאד שלא הזכרת את מכתבי [הדגשה שלי – א.נ.], לא לפטר מיום 20.3 ולא לפופי [מכבי הצעיר בסלובקיה – א.נ.] ב-24.3, ולא ליואל [ברנד – א.נ.] מ-4.4. ולא ענית עליהם [...] שליח [...] מסר לכם דרישת שלום [כסף – א.נ.] עם הדוד סאלי האם לא שמעתם על המברק שלי? [...] הדוד ישמח מאד עם כמה שורות חדשות [עבור] התמורה היקרה. [הכוונה ל-32,750 דולר – א.נ.] [...] אצלנו הכול כרגיל ואנו כמהים לתשובה מסלע [כסף – א.נ.], כתבנו לו [ליואל ברנד – א.נ.] ביום 4.4. יחד עם דרכה [דרכון/נים]. בפירוט [...] אני מבקש ממך לענות לי בקרוב מאד בעיקר בגלל גימל אלף [3,000] וילדיו של סטפאן [דולרים] של ציר ארנפרייס [שנשלחו לצירות השבדית בבודפשט].⁷²⁴

⁷²⁰ מולדתי לחברים יקרים, 13 באפריל 1944, א. קושטא - הונגריה, מס' 210.

⁷²¹ "נשלחו 5000 דולר לתנועות החלוציות לחלוקה בין דרור הבונים, השומר הצעיר, הנוער הציוני, מכבי הצעיר, מזרחי. מבקשים אישורים", אל חברים, ללא חתימה, א. קושטא-הונגריה, מס' 212.

⁷²² ללא חתימה, 13 באפריל 1944, שם, מס' 211.

⁷²³ אל חברים יקרים ללא חתימה, 21 באפריל 1944, א. קושטא - הונגריה, מס' 214.

⁷²⁴ שוואלב אל קסטנר, 25 באפריל 1944, את"ע, א. שוואלב, חטיבה III 37 A-1, תיק 29

במכתב צולב, ב- 25 באפריל, אישרו קסטנר וברנד קבלת הכספים משוואלב וסאלי מאיר, ולבסוף סיימו: "השליח מהימן ביותר יכול גם לקבל מתנות".⁷²⁵

ב-29 באפריל שוב התלוננו חברי ועדת ההצלה בקושטא לפני ועדת ההצלה בבודפשט על כסף שנשלח לסלובקיה, ולא הגיע ליעדו: לפני שבוע כתבנו לכם על ידי פד [אחד הבלדרים:] וגם שלחנו מתנות עבורכם ועבור משפחת מיכאל [וייסמנדל] ובובי [איחוד' - סלובקיה]. **לפי הידיעה ממנו** [מהשליח - א.נ.] **נמסר לכם הכול**. [הדגשה שלי - א.נ.]⁷²⁶

אי אישור קבלת מכתבים וכספים נמשך גם כעבור כשלושה שבועות. ב- 17 במאי כתב נתן שוואלב לאלי שאיו מ'מכבי הצעיר':

קבלתי את הגלויה שלך מ- 1.5 השבוע. מאד נדהמתי וכעסתי, כי מאז חודש מרס כתבתי לך, ליואל [ברנד] ולנעמי [גיזי פליישמן/סלובקיה] עם שליח שלוש פעמים בצורה מפורטת וגם צירפתי ד"ש מיוחד מכספי [כספים]. חוץ מזה כתבתי ל Angelus [רפי פרידל -בנשלוס - א.נ.] ב- 29.3, ל Engels ב- 19.4, ל György ב- 25.4, וכמוכן ל Deutsch בדואר ב- 30.4 [...]. באם לא קבלת את המכתבים מ- 20.3, 29.3 ו- 4.4 כולל 32,750 סטפן, עד קבלת מכתב זה אזי על יואל, קסטנר או Angelus ללכת אל אדון Wester, ולדרוש את החבילה [...]. בנוסף אני מקווה שהגיע אליכם משלוח עם השליח שלכם [...]. ושיואל מסר ד"ש [מסר מכתבים/כספים] מכולם גם לנעמי ובובי. [...] מהרשימות המצורפות (כספי) תראה ששלחתי ב- 3.3 חלוץ הגר [לתנועת החלוץ בהונגריה - א.נ.] 500 דולר ומאה לכם חבר [קבוצות וקיבוצים - א.נ.]. ב- 4.4 אלף אל חלוץ שלכם [מכבי הצעיר' הונגריה - א.נ.], ואלף אל חלוץ של בובי [מכבי הצעיר' - סלובקיה - א.נ.], כמוכן 400 דולר עבורך ופופי מחבר [קבוצות וקיבוצים - סלובקיה - א.נ.], ובהתחלת זה [חודש זה?] לשני חלוץ כמו ב- 4.4 [כלומר, 1000 דולר לחלוץ ההונגרי ו- 1000 דולר לחלוץ הסלובקי - א.נ.] ועבורך - Pawel - 500 סטפן מתנועתנו. נא לאשר. [...] כן, היות שלא שמעתי מכם ביקשתי לפני זמן מה Schijko Kl. שישלח לכם וגם ל חלוץ של בובי 100,000 של שני המטבעות השונים. האם שמעת משהוא בעניין זה, ואם כן אני מבקש אישור מדויק. [...] ובעניין חבילת השליח הראשונה: באותו יום כתבתי גם חבילה ל Luzie (אצל Kornfeld) והיא אישרה ל Bela בהתחלת [חודש זה?], למה אתם לא מאשרים, מה עוד שציינתי לשליח כמה מהכתובות שלכם!⁷²⁷

ייתכן שהכסף ששלח נתן שוואלב להונגריה, היה הכסף שסאלי מאיר העביר לשוואלב מטעם הגיוינט, עבור הונגריה, בשווי של 50 אלף פרנקים שוויצרים (11 אלף דולר) ב- 11 באפריל 1944, ו 150 אלף פרנקים שוויצרים (33 אלף דולר) ב- 30 באפריל.⁷²⁸ אם אכן היו אלו כספי הגיוינט ששוואלב שלח להונגריה, עולה השאלה האם סאלי מאיר הגדיר את הכתובת ומטרת הכספים?

⁷²⁵ קסטנר אל שוואלב, 25 באפריל 1944, את"ע, א. שוואלב, תיק 5

⁷²⁶ ללא חתימה, 29 באפריל 1944, א. קושטא - הונגריה, מס' 223.

⁷²⁷ נתן אל אלי, 17 במאי 1944, את"ע, א. שוואלב, תיק ג' 136.

⁷²⁸ Bauer, *Joint*, p. 392

האם ידע כי אלו נשלחו על ידי שוואלב רק לתנועות השמאל הציוני בהונגריה? ואם היו אלו כספי תנועות האם בא"י, מדוע רק תנועות השמאל בא"י שלחו כסף לאנשיהם בבודפשט? האם מקור הכסף בא"י היה מן המגביות שנערכו ביישוב? האם יידעו את הימזרחי והציונים הכלליים בא"י על אפשרות חלוקת הכסף ועל התפלגות חלוקת הכסף?

ד. למכתב צורף כסף בסכום בלתי ידוע. המכתב לא נמצא.⁷²⁹ לדברי י. באואר, סאלי מאיר החל לשלוח כסף להונגריה מ- 21 במרס.⁷³⁰ מכתב ואישור קבלת כסף מן התאריך הזה לא נמצאו. ב- 31 במרס 1944 שלחו מקושטא אל ועדת ההצלה בבודפשט רישיונות עלייה עבור הצירות השוויצרית וביקשו רשימות נוספות. בהמשך שאלו "האם שליח מסר לכם כסף? האם התבצעה תוכנית ההעברה [של 200,000 דולר כנאמר למעלה- א.נ.]."⁷³¹ קראוס לא ידע על שליחת רישיונות העלייה להונגריה, ואלו לא הגיעו לצירות השוויצרית, כפי שעלה ממכתבו מ- 19 ביוני.

העדר קשר עם חברים

כהמשך לתמיהה מדוע אין אישור למכתבים וכספים שנשלחו להונגריה, באו מברקים ומכתבים התוהים מדוע אין שומעים על החברים מהתנועות החלוציות. ב-7 באפריל 1944 כתבו: "מתבקשים לכתוב על בריאות המשפחה [תנועה - א.נ.] ומה קורה אצל פופוביץ"⁷³² לזיגפריד רוט כתבו מקושטא: "מתבקש לכתוב ולהודיע בדחיפות מה המצב".⁷³³ יום למחרת שאלו: "מה שלום צבי גולדפארב ועוד אנשים"⁷³⁴ וכן: "מה עלה בגורלו של רפי פרידל? איני יודע האם ביקר אצלכם עזרה [כסף - א.נ.] יערי"⁷³⁵ [מטעם 'השומר הצעיר' - א.נ.]? ושוב: "חוסר הידיעות מדאיג מאד ובמיוחד השמועה על "מחלתו" של רפי פרידל. האם יש לו קשר עם קסטנר וברנד? האם ביקר עזרה יערי?"⁷³⁶

ב- 24 באפריל כתבו חברי ועדת ההצלה בקושטא אל חבריהם בבודפשט:

אנחנו בדאגה גדולה בגלל שתיקתכם [...] לא יודעים כלום על הגעת המתנות בשבילכם [...] אלי [שאיו - א.נ.] כתב לעקיבא [לוינסקי, בקושטא - א.נ.] ב- 10.4 וזה הגיע בסדר. עליכם לשלוח [...] סימן חיים כפי שעשה אלי [שאיו - א.נ.] [...] מתבקשים לשמור על הקשר עם

⁷²⁹ לומדים על קיומו ממכתב מ- 14 במאי 1944, אל נשיא נכבד (סאלי מאיר) מאת קסטנר וברנד, איו"ש, א. פוזנר, P12/52. המכתב שימש מוצג מס' 26 במשפט קסטנר. סאלי מאיר שימש כנציג הגיוינט בשווייץ וכנשיא הקהילות היהודיות שם.

⁷³⁰ Bauer, Joint, p. 398

⁷³¹ אל חברים ללא חתימה, 31 במרס 1944, א. קושטא - הונגריה, Z1063HIV. כנראה הכוונה להעברת כסף מיהודי בבודפשט שהסכים לתת מכספו להצלה תמורת התחייבות שהכסף יוחזר לו. התחייבות כזאת על סך - 200 אלף הדולר, נשלחה מברלס אל קומוי ב- 15 במרס.

⁷³² א. קושטא - הונגריה, ללא סימון.

⁷³³ בראון איסטנבול אל זיגפריד רוט, 24 באפריל 1944, שם, מס' 218.

⁷³⁴ אל מיחאי, ללא חתימה, שם, מס' 216.

⁷³⁵ מבאדר לאווה פרנק, שם, מס' 217.

⁷³⁶ אל הרמן אדלר, שם, מס' 219.

הבלדר הנוכחי, ולחפש דרכים כדי להתקשר לקושטא כולל הדואר. אם יתקבל מברק המאשר קבלת הכסף, ידעו שאפשר להמשיך ולשלוח.⁷³⁷

יום למחרת, ב-25 באפריל, שבו והביעו פליאה על הנתק עם ראשי התנועות החלוציות (אך לא עם קסטנר), אשר לא שלחו מכתבים מאז הכיבוש, למרות שהשליח פועל ואף שב מבודפשט:

אנו כותבים אליכם מבלי שנדע אפילו לנקוב בשמות. נבצר מאתנו לדעת אפילו מי מראשי ההסתדרות הציונית, משפחת האיחוד, משפחת החלוץ עודנו חי וקיים. אנו מתהלכים כאן זה למעלה מחודש וחצי [מאז הכיבוש – א.נ.] מבלי לדעת מאומה [...] מדוע אינכם מנסים לכתוב לנו בדואר לפי כתובות של נוצרים? [...] הרי אחדים מחברינו אצל ציביה [פולין – א.נ.] כותבים אף הם בדואר ומוצאים דרכים וסגנון לכך. אלי [שאיו – א.] הינו היחידי שהעזי ללכת בדרך זו [...], ונסו להגיד משהו בגלוי בדואר. הצטערנו מאד כאשר שב איגערעטא [שליח – א.נ.] ביום ראשון ולא הביא אף מכתב מכם.⁷³⁸

מברק נוסף מאותו יום מלמד כי קסטנר נמצא בקשר עם קושטא, בניגוד לחברי התנועה החלוצית: "חוסר הקשר מגביר את הדאגה ומונע הגשת עזרה, ומודיעים כי התקבל מברק מקסטנר שיש אפשרות להתחיל בעליה".⁷³⁹ עוד אנחנו למדים כי קסטנר הוא איש הקשר עם קושטא בענייני העלייה, ולא קראוס.

ברלס שלח במהלך החודש שלושה מכתבים אל קראוס: ב-14, 21 ו-28 באפריל, אשר אף לא אחד מהם הגיע אליו, כפי שהעידו מכתבי קראוס מן ה-19 ביוני⁷⁴⁰ ומן ה-13 ביולי⁷⁴¹. במכתבים עסק ברלס בהרחבה בתוכניות ההגירה והביע משאלה כי באונית הצלב האדום הבינלאומי החונה בקונסטנצה יגיעו 600 מהגרים מהונגריה. לדבריו, נוצרה תוכנית לשלוח קרונות לבודפשט, ושאל האם הוא מאמין כי יינתן אישור יציאה מהונגריה במקרה כזה. "לצערנו אין לנו ידיעות נוספות ממך אם 600 מהגרים אלה יוכלו להגיע עכשיו לקונסטנצה. זאת הבעיה החשובה ביותר כרגע".⁷⁴²

מכאן והלאה חדל ברלס לשלוח מכתבים לקראוס, מאחר ועד כה לא שמע על קראוס ולא נענה על ידו.

יהיה סביר להניח ש-2000 האיטורים הבריטים לבעלי רישיונות עלייה שנשלחו באמצעות שליח מקושטא לבודפשט בסוף מרס - ראשית אפריל הגיעו אל קסטנר באמצעות הבלדרים, והוא סרב למוסרם לקראוס / הצירות השוויצרית, כמי שראה עצמו אחראי על ההגירה מהונגריה – כמנהל עבודת ההצלה מטעם היהדות ההונגרית. כך היה בחודש יולי, כאשר קסטנר סרב לתת לקראוס את הכספים שברלס שלח לו, כפי שרפי בנשלוס ופרץ רבס הודו, ועל כך בהמשך.

⁷³⁷ ללא חתימה, שם, מס' 221.

⁷³⁸ ללא חתימה, שם, מס' 222.

⁷³⁹ ללא חתימה, 29 באפריל 1944, שם, מס' 223.

⁷⁴⁰ ראה פרק שביעי.

⁷⁴¹ קראוס אל פוזנר וכהני, 13 ביולי 1944, איו"ש, P12/52, מוצג 123 במשפט קסטנר. ראה על כך בהמשך.

⁷⁴² ברלס אל קומוי וקראוס, 14 באפריל 1944, אצ"מ, L15/261, L15/282.

קסטנר היה האחראי ליצירת הרושם בקושטא כי קראוס נעלם והמשרד הא"י נסגר. הוא ראה עצמו אחראי בלעדי להצלת יהדות הונגריה, וכמי שבמהלך שנת 1943 ביקש להשתלט על המשרד הא"י וכשל, באה לו עתה ההזדמנות, גם במחיר הונאת שולחיו בקושטא. העובדה שקראוס היה האופוזיציונר הקשה של קסטנר, רק חיזקה את מגמתו לנטרל את קראוס על ידי נישולו מן המידע והפעולות שנדרש לעשות על פי הוראותיו של ברלס. הוא הימרה את פי הוועדה בקושטא והסתיר ממנה מידע, כדי לקדם את קו ההצלה שלו ואת מנהיגותו הבלעדית.

כפי שמנע מקראוס את המכתבים והמידע, כך כנראה, מנע מחברי התנועות החלוציות את המכתבים והכספים במהלך חודשים מרס ואפריל, או שמסר כספים ומידע במסורה. כנראה שקסטנר לקח את הכסף לצרכיו המרובים עבור מגעיו עם הגרמנים, כמו תשלום 24 אלף דולר לשמידט וויינגר על יצירת המגע עם ויסליצני וקורמיי; נפילת 62,890 דולר - שנשלחו אליו מקושטא - לידי הריגול ההונגרי הנגדי, במהלך חודש אפריל. זאת בנוסף ל- 22,600 דולר שנפלו בחודש מרס ועוד 581 נפוליונים.⁷⁴³ בצורה מתוחכמת המשיך קסטנר את מגעיו עם קושטא וג'נבה, מבלי שאלו קיבלו אישורים מראשי התנועות הציוניות על קבלת הכסף והמכתבים, אשר נשלחו עבורם. קומוי, שקסטנר אהב להדגיש את מקומו כיושב ראש ועדת ההצלה, היה דמות בלתי קיימת בהתכתבויות עם קושטא וג'נבה, עד כה.

בשלב זה במשא ומתן עם הגרמנים, שקדו על תוכנית יציאת 600 יהודים לספרד והצלת מיליון יהודים תמורת עשרת אלפים משאיות עמוסות בטובין. במקביל היתה הגטואיזציה בשיאה, וכן גם ההכנות לגירוש.

שלב ב': הקשר באמצעות מכתבים וכספים בחודשים מאי -

אוגוסט

הקשר בחודש מאי

במהלך החודש נשלחו / התקבלו לפחות 30 מכתבים / מברקים. נראה כי בסוף חודש אפריל וראשית חודש מאי נעשה בירור נוקב עם קסטנר על דרכי התנהלותו, בלחץ פנימי בהונגריה או בלחץ חיצוני מקושטא, אשר הביא לשינוי דרכו. יתכן שיציאתו הקרובה של ברנד לקושטא, והחקירה הצפויה שם על דרך התנהלות עבודת ההצלה, גם הניעה שינוי. אפשר שצירופו של עקיבא לוינסקי נציג עליית הנוער ו'חבר הקבוצות והקיבוצים' העולמי, אל הדרי ובאדר בקושטא, יצר לחץ על קסטנר שנאלץ לצרף את צבי גולדפארב מ'דרור הבונים' אל צוות כותבי המכתבים לקושטא וג'נבה, ובאופן זה אל חוג המתעדכנים במצב. גם קומוי, מי שהוגדר כלפי חוץ כראש ועדת ההצלה, נוסף אל המכותבים והכותבים. בעקבות כך חלו שינויים ביחסי קסטנר וראשי תנועות השמאל החלוצי. אמנם, לא מצאתי מכתבים הרומזים על בירור שכזה או על החלטה לשנות את דרכי הפעולה, אך תוכנם של המכתבים וצורתם מעידים על שינוי בולט.

⁷⁴³ קסטנר בג'נבה לשרתוק גרינבאום שינד עבור בן גוריון, גינסבורג, 21 באוקטובר 1945, את"ה, א. ריבלין.

*

ב- 1 במאי שלחו קומוי, קסטנר, ברנד וגולדפארב מברק לקושטא, בו אישרו קבלת מכתבים והודיעו: "את המתנות [כסף – א.נ.] העברנו לוילי [ויסליצני]". בכך יצרו רושם מטעה כאילו הכסף בסך 200 אלף דולר ששולם לויסליצני, כמקדמה עבור תוכנית אירופה, היה הכסף שנשלח מקושטא, שעה שהכסף ששולם היה, למעשה, מכספי היהדות ההונגרית, שנאספו באחריות שטרן ופרוידגר, ראשי המועצה היהודית.⁷⁴⁴ על המשא ומתן עם ויסליצני כתבו:

המשא ומתן של וילי מכוון למנוע מוות וגירוש. סיכוי להצלחה קיים רק אם תתערבו מהר ובהיקף רחב. תודיע לסאלי ולכל קשריו, שמשרכת הטיפול לאורך זמן עלולה לגרום לאסון. לעת עתה אין שליח לכיוונכם, אלא רק לנתן [שוואלב בגינבה – א.נ.]. ארגון עליה גדולה מכאן מסובך, לכן הסכמה דרושה להגירה לאמריקה כדי שהאוניה "קונסטנצה" תוכל להיכנס לנמל אמריקאי.

לבסוף סיימו בהרגעתו של ברלס, שתהה לאן נעלם קראוס. תשקיטו את ברלס מיקלוש [קראוס – א.נ.] בריא.⁷⁴⁵ ואולם לא היה במשפט הקצר כדי לפזר את הערפל סביב השאלה היכן קראוס.

ב- 2 במאי כתבו קומוי, קסטנר, ברנד וגולדפארב לקושטא. היה זה ביום שקרוימי הודיע לקסטנר שהתקבל אישור גרמני מברלין להגירת 600 יהודים, שעלה ל- 750. הם ביקשו באופן דחוף אשרה טורקית ליואל ויוזי לקראת צאתם לשליחות לקושטא. כן הודיעו: "המשפחה בריאה והפלגת שבע מאות וחמישים איש באוניה אושרה".⁷⁴⁶

באותו יום שילם סאלי מאיר סכום של 200 אלף פרנקים שוויצרים (45 אלף דולר) לנתן שוואלב, עבור הונגריה.⁷⁴⁷

לאחר ה- 4 במאי דיווח קסטנר לשוואלב על התקדמות המשא ומתן עם ויסליצני: יואל [ברנד] מעביר לוילי [ויסליצני] מאתיים אלף [דולר – א.נ.] וכתב לסלי בקשר לסידור היתר. שיחות על פרטים טרם הסתיימו בשעת נסיעת השליח. נוגע גם להפלגת שבע מאות סוכמה ב"פרינציפ".⁷⁴⁸

גם במכתב זה, כמו במכתב מן ה- 1 במאי, יצר את התחושה כי הכספים ששולמו לויסליצני הם מן הכספים שנשלחו אליו מקושטא / ג'נבה, ולא סיפר כי אלו שולמו על ידי יהודי בודפשט לאחר שנאספו על ידי ראשי המועצה היהודית, על פי בקשת קסטנר וברנד.

⁷⁴⁴ דו"ח קסטנר, עמ' 76. נאמר שם: "שמואל שטרן קיבל על עצמו להשיג את 5 - 6 מיליוני פנגו, [...] הוא הזמין אליו את היהודים האמידים, ודרש מהם לתרום למפעל הצלה. אחרי עבודה מייגעת [...] עלה בידו לאסוף כ- 5 מיליוני פנגו. היתרה ניתנה על ידי הוועדה".

⁷⁴⁵ קומוי, קסטנר, ברנד, צבי לאיסטנבול, 1 במאי 1944, את"ה, א. ריבלין.

⁷⁴⁶ קומוי, קסטנר בראנד, צבי אל שוואלב, 2 במאי 1944, את"ה, א. ריבלין.

⁷⁴⁷ Bauer, *Joint*. P. 392

⁷⁴⁸ ללא תאריך, ללא חתימה, מבודפשט לגינבה. כנראה קסטנר אל שוואלב, את"ה, א. ריבלין.

בשני המכתבים הללו, לקושטא וגינבה, אין רמז כי מדובר בעליה במסווה של גירוש; על קיומה של אופוזיציה פנימית לדרך זו; על ההסכם עם קרומיי שקובע כי מחצית מן המהגרים עתידים לבוא מערי השדה, על פי רשימה שתוגש לגרמנים; על נסיעתו לקלוז' ב-3 במאי וביום נוסף אחר, לארגן הבאת קבוצה יהודים משם לבודפשט.

באותה תקופה תהליך הגטואיזציה הואץ והידיעות על ההכנות לגירוש היו ברורות, כפי שכתב אלי שאיו לשוואלב עוד לפני ה-21 באפריל וקסטנר תלה תקווה בהיתכנותה של הצלה באמצעות שליחות ברנד הצפויה.

מכתבים ראשונים ממנהיגי השמאל החלוצי

במסגרת השינוי באווירה ובקשר עם קושטא החלו גם שאר מנהיגי השמאל החלוצי לשלוח מכתבים לקושטא וגינבה. הם שלחו במהלך חודש מאי שני מכתבים הפורסים את דעתם בהרחבה על פעולות ההצלה. ב-2 במאי כתבו צבי גולדפארב ופרץ רבס לנתן שוואלב על פעולות ההצלה. מתוכן עולה כי בראשית חודש מאי הבריחה לרומניה הייתה עדיין בחיתוליה, והציפייה כי בשיתוף הפעולה עם הגרמנים, במסגרת שליחותו של ברנד, תמצא הצלה רחבה יותר:

אנו כאן כמה חברים מהקיבוץ המאוחד. כפי שאתה רואה מתוך המכתבים המצב מתמיר מיום ליום [...]. אנו מנסים הכל כפי שניסו אצל ציביה: ניירות, Chubuj [מחבוא – א.נ.], טיול – עבור הפולנים בעיקר Enzer [לרומניה – א.נ.] [...]. כעת אין לנו ידיעות ישר מציביה [...] היה לי דואר מוניה, לצערי כסף עדיין לא. בינתיים לא הולך לשם אף שליח [...]. קבלתי דרכה את מתנת הקיבוץ של 180 סטפן. [...] אנו ממשיכים לעבוד צמוד מאד עם אלי [שאיו – א.נ.]

פרץ תאר את אפשרויות הבריחה שעמדו לרשותם. העברת חברים לרומניה החלה רק בשלב זה כנראה בעקבות העיכוב במימוש תוכניות ההגירה של 600 היהודים, ואולי בעקבות השמועות על גירוש, כפי כתב אלי שאיו לשוואלב במהלך חודש אפריל:

בינתיים רק **חבר אחד** [הדגשה שלי – א.נ.] הצליח להגיע לבוקרסט [...] אולי נוכל לעשות משהו עכשיו, בעזרת יואל [עם צאתו לקושטא – א.נ.], **במסגרת גדולה יותר עם Blijah** [בליעל - גרמנים – הדגשה שלי - א.נ.]. אפשרויות של מחבוא הן מעטות מאד ונכשלות גם כן [מחוסר – א.נ.] אמצעים. הטוב ביותר הוא טיול Puffi [לסלובקיה – א.נ.], שם ישנם, בינתיים בכל אופן, אפשרויות מחיה, וגם באופן כללי אפשרויות להישאר עד סוף המלחמה. מה עם דרכיות זרות? [...] נתן, דרושים לנו בהחלט אמצעים גדולים, אם לא הכל אבוד. [...]. כרגע הקשר עם קושטא בלתי אפשרי.⁷⁴⁹

⁷⁴⁹ פרץ וצבי אל שוואלב, 2 במאי 1944, את"ע, א. שוואלב, אי 37 III / תיק ג' 136

כעבור כשבועיים, ב- 14 במאי, כתב פרץ רבס לשוואלב, בין השאר, על תנועת הבריחה לרומניה שכבר הספיקה להגיע, תוך כמחצית חודש, למספר של עשרות בורחים:

אלי [שאינ], מיש ובחורה, מאקס וחוקה טיילו לאנצר [רומניה- א.ג.] [...] יצאו שישה ממכבי הצעיר ושישה מהשומר הצעיר. 50 טיילו ברה-טיול לסלובקיה (פופי)- והכול עם שתי אבדות בלבד. ואצל אנצר כמעט ארבעים [בורחים] הרוב מצביה [...] אנו סובלים מחוסר כסף גדול מאד. [...] לכן אני מבקש ממך לחשוב עלינו במיוחד ולשלוח לנו מתנה, אחרת אינני רואה כל אפשרות איך להעביר את התנועה לאנצר.

בסיום המכתב סיפר על שיתוף הפעולה בין תנועתו לתנועת 'השומר הצעיר': "אני עובד צמוד לרפי ויש לזה חשיבות גדולה לשנינו".⁷⁵⁰

באותו יום, ב- 14 במאי, כתבו קסטנר וברנד לסאלי מאיר, על הידרדרות מצב היהודים, על התחלת הגירושים ועל ההכנות להמשכם המאסיבי. הם הביעו אכזבה מן המסגרת שבה פעלו להצלה עד כה, ותלו בה את חוסר יכולתם להעביר את הכספים שנמסרו להם להעברה לפולין ולסלובקיה.

באשר לוילי, הוא נסע ימים אחדים אחרי פגישתנו הראשונה [ב- 5 באפריל – א.ג.] מבודפשט ומאז יכולנו לדבר אתו רק פעם אחת בקיצור נמרץ [לאחר ה- 5 באפריל נפגש קסטנר עם ויסליצני ב- 3 במאי בקלוז', וב- 8 במאי בבודפשט – א.ג.]. במקומו באים אנשים חדשים שהתנהגותם אינה נראית אחידה. הודות לנסיבה זו אי אפשר היה להעביר ממשלוח המתנות הגדול הקודם את החלק לאללה [סלובקיה – א.ג.] ולצביה [פולין – א.ג.]".

יחד עם זאת הביעו תקווה להצלה, וזאת מפני שנוצרה מסגרת גרמנית אחרת, אמינה, שיש ביכולתה להביא להסדר שלם:

בימים האחרונים הובהר המצב. הובאנו לשם משא ומתן לאנשים חדשים [...] [אשר] יש בידיהם כנראה ההסדר השלם של שאלת היהודים, אין להם כלפינו כל איבה, אבל [צ"ל מפני ש – א.ג.] כנראה מעריכים בכל זאת נושאים ונותנים הוגנים. [...] הדיונים שהחילונו בהם לכתחילה עם וילי, הגיעו כך לשלב אשר בו נפתח ניצוץ אור בחושך ופרספקטיבה בפנינו.

אותם כוחות מנסים למנוע את הגירוש, לדבריו, ולהכין תוך כדי כף עליה גדולה ככל האפשר.

מצד אחד יש לראות את השותפים הנוכחיים למשא ומתן שלנו מבחינה זו כמרגיעים בהחלט. הם לוחצים עם כל הארגומנטים [ל]עליה עד כמה שאפשר יותר גדולה לסטפן [ארה"ב – א.ג.], אבל מסכימים לעליה של 750 איש לארצי [א"י – א.ג.]. כן אנחנו חוזרים

⁷⁵⁰ פרץ אל שוואלב, 14 במאי 1944, את"ע, א. שוואלב, חטיבה א' 37 III תיק ג' 136.

ומזכירים שהמתנות שהועמדו לרשותנו ושנשתמש בהם באורח רציונאלי, מאפשרות מפעל הצלה בממדים גדולים.⁷⁵¹

הד לשאלה לאן נעלם הכסף שנשלח מקושטא לסלובקיה, שעלה כבר במכתב לחברי התנועות החלוציות בהונגריה ב- 13 באפריל, ניתן למצוא במכתב של 'מולדתי' מ- 14 במאי, לוועד ההצלה בירושלים, בו כתבו כי הגיע מברק מסלובקיה האומר כי המתנות האחרונות שנשלחו דרך בודפשט לא הגיעו אליהם:

ייתכן שהסיבה היא – הפסוק במברק מבודפשט האומר כי כל המתנות האחרונות בסכום של 20,000 לא"י [35 אלף דולר ו- 300 מטבעות שנשלחו לבודפשט מטעם מולדתי ב- 13 באפריל – א.נ.] נמסרו לילי [ויסליצני – א.נ.]. המכתב מבודפשט לשוויץ אומר שנמסרו לילי עוד מאתיים אלף סטיפנים. ייתכן כי הם הוציאו לפועל את מכתב ההרשאה שנשלח לבודפשט (על שמו של קומולי) הנותן להם יד חופשית בגבול של סכום זה.⁷⁵²

יוצא אפוא כי חברי 'מולדתי', אכן הבינו כי הכספים וההרשאה ששלחו להונגריה וסלובקיה נמסרו לויסליצני, כמקדמה בת 200 אלף דולר, כתנאי לפתיחת משא ומתן על תוכנית הצלת יהודי הונגריה.

סגנון מכתביו המטעה של קסטנר, מיום 1 במאי ולאחר ה- 4 במאי, אכן פעל את פעולתו, וכך לא נודע לשליחי הישוב בקושטא, חברי 'מולדתי', כי הכסף ששולם לויסליצני היה לאמיתו של דבר, כספם של יהודי בודפשט. כך לא נודע להם, כנראה, מהו השימוש האמיתי שנעשה בכסף שנשלח על ידי 'מולדתי' לסלובקיה ולהונגריה, אלא לאחר המלחמה.

יציאת ברנד לשליחות לקושטא⁷⁵³

ב- 17 במאי יצא יואל ברנד לשליחות לקושטא שמטרותיה עדיין שנויות במחלוקת, אך זו הגלויה הייתה לספק עשרת אלפים משאיות עמוסות בטובין לגרמנים, תמורת הצלת מיליון יהודי הונגריה. יואל ברנד נשא עמו מכתב משותף ראשון מטעם כל התנועות החלוציות,⁷⁵⁴ אך סרב לקחת מכתב נפרד מטעם 'המזרחי',⁷⁵⁵ שמן הסתם כלל ביקורת או תמיהה על טיב הקשר עמם.

לדברי ברנד, בישיבה האחרונה של הוועדה לפני יציאתו לשליחות הועברו תפקידיו לחברים אחרים. פרץ רבס ושולם אופנבך נטלו לידם, יחד עם הנזי, את קופת הארגון. אוטו קומוי, לדברי יואל והנזי ברנד, עמד להמשיך את המשא ומתן עם הגרמנים, אלא שלא היה מסוגל לכך, "על כן

⁷⁵¹ אל נשיא נכבד (סאלי מאיר) מאת קסטנר וברנד, 14 במאי 1944, אי"ש, אוסף פוזנר P12/52, מוצג 26 במשפט קסטנר.

⁷⁵² מולדתי אל וועד ההצלה ליד הסוכנות היהודית, 14 במאי 1944, את"ה, 14/798.

⁷⁵³ אין הכוונה לעסוק בשליחות זו, אלא בהקשר הכולל של המשרד הא"י בבודפשט.

⁷⁵⁴ לומדים על כך מהמכתב מ- 12 באוגוסט 1944, מקושטא אל פרץ, רפי, צבי, זיגפריד, משפחת וייס, א. קושטא - הונגריה, מס' 241.

⁷⁵⁵ ראיון עם פרופ' מנחם צבי קדרי, 22 בדצמבר 2003.

קיבל עליו קסטנר את התפקיד הזה".⁷⁵⁶ למעשה קסטנר הוא ששלט גם על קופת הארגון, כפי שעדות פרוידיגר מחזקת זאת, "רק קסטנר וגב' ברנד ידעו מה נעשה בכספים. אפילו לא אופנבך".⁷⁵⁷

גם לפני יציאת ברנד לשליחות, ב-17 במאי, נתנו חברי ועדת ההצלה בבודפשט כסף לגרמנים.⁷⁵⁸

מכתבם של רפי ופרץ מה-19 במאי, המופיע בארכיונים כראשון מכתביו של רפי לקושטא לאחר הכיבוש הגרמני, מעיד כי הקשר עם קושטא החל עוד לפני תאריך זה. על פי הסגנון המכתב נכתב בידי רפי. המכתב מאשר את הסברה כי המתח ששרר בין הנהגת השמאל - החלוצי ובין קסטנר פג וההדורים יושרו בין ראשית ואמצע חודש מאי. לגבי מערכת היחסים מן העבר הם קובעים: "אנחנו צריכים לאמר בשמחה שהיום בכל זאת הרבה סכסוכים בינינו נעלמים ואנו מבינים זה את זה יותר טוב". הוא הציג את דרכי ההצלה בהם פועלים, ודרכם של קסטנר וברנד מתוארת כבעלת יוזמה ואמיצה, יחד עם ביקורת על אופן התנהלותה בעבר:

יש פה במקביל שתי פעולות הצלה: א. הכללית הגדולה שהכוח המניע שלה הוא יואל ורזיו [קסטנר – א.נ.] ב. והקטנה של משפחתנו שהכוח המניע שלה הוא אנחנו. היו מצבים בהם מתוך סיבות כספיות גרידא היינו ביריבות זה לזה. הרבה פעמים אנחנו ראינו את הצרכים של אותו רגע כריאליים יותר ולא חשבנו על הכלל הגדול. לזה הביאו אותנו ההתנסויות המרות של העבר. אף על פי כן תמיד מצאנו פתרון משותף, גם אם זה הביא בשבילנו מגבלות [...] היחידים שהייה להם האומץ והיוזמה ללכת בדרך מסוימת היו יואל ברנד וישראל אך הם לא יכלו להעמיד לעצמם גוף מייעץ מבקר ועוזר. כל הנורמות נעלמו בלי שיצרו משהו חדש.

בנשולם ביקש לענות על פשר המתח בתוך ועדת ההצלה בהונגריה על אף אופייה המונוליטי, הבלתי ייצוגי:

היה ניסיון ליצור ועדת פעולה **בלי לקחת בחשבון את הסיעות השונות** [הדגשה שלי – א.נ.], אבל הוא לא היה יכול להתפתח על אף המרץ הפוטנציאלי שלו ובהוא וישראל אשמים באופן חלקי. תוצאה של מצב זה לא רק חוסר כיוון אלא גם חוסר גדול של שיתוף פעולה. באירועים אלה לא מכריעים השוני של המפלגות אלא בעיות אישיות.

על מידת מעורבותם בתוכנית ההגירה - לימים רכבת קסטנר - כתבו:

תוכלו לדבר על כך באופן מפורט עם יואל. הוא ידווח לכם על חלוקת המקומות. יש חלוקה מפורטת של 600 היוצאים. [...] יש לנו הרבה ביקורת על הרכבת הרשימות. למשל

⁷⁵⁶ בראנד, **בשליחות נידונים למוות**, עמ' 97.

⁷⁵⁷ סיכום הסנגוריה בבית המשפט, 30 בספטמבר 1954, משפט קסטנר, ג"מ, עמ' ל"ג – 16.

⁷⁵⁸ עדות הנזי ברנד, ג"מ, ריכוז עדויות, עמ' 148: "הוועדה נתנה עוד כסף לגרמנים – לפני נסיעת בעלי נתנו קסטנר ואופנבך [...] ועוד הרבה פעמים"

השתתפות אנשים מאד זקנים, הרבה מאד מקרי פרוטקציה בלתי מוצדקים וקרובי משפחה, שלהם לא היה שום קשר עם הציונות.

ובאשר לקשר הסביר עם מרכזי ההצלה מחוץ להונגריה כתב:

מה שנוגע לקשר שלנו עם החוץ הוא לא נעשה הרבה יותר גרוע על אף חששותינו. מאמציו של נתן [שוואלב – א.נ.] הביאו לנו קשר יותר אינטנסיבי מאשר היה לנו עד כה [...] כי זה היום **מקור העזרה היחידי** [הדגשה שלי – א.נ.] ומלבד זאת הוא דאג לנו לתעודות סן סלבדור. [...] הלוואי ועכשיו הקשר אתכם יהיה בסדר.

על העזרה לסלובקיה כתבו: " על כל פנים החלטנו במקרה הכי גרוע להעביר לשם את האמצעים אף על פי שזה קשור בסכנות גדולות".⁷⁵⁹ סוף המכתב מאשר כי הכסף שהגיע להונגריה עבור סלובקיה, לא נשלח עד אז.

משלוח כספים בחודש מאי

במהלך חודש מאי המשיכו לשלוח כספים, בעיקר לתנועות השמאל החלוציות בהונגריה וסלובקיה. ב- 2 במאי מסר סאלי מאיר לשוואלב 200 אלף פרנקים שוויצרים (45 אלף דולר) עבור הונגריה.⁷⁶⁰

ב- 5 במאי שלח שוואלב כסף לבודפשט, וכנראה ביקש לברר סיבת הביקורת של 'חבר הקבוצות והקיבוצים':

מבקש למסור 2600 פנגו ל- 4 אנשים ומכתב לאדם נוסף, שלושה מכתבים להעביר למשפחת יערי [השומר הצעיר – א.נ.] מהייני [בורנשטיין, נציג ה'שומר הצעיר' בשווייץ – א.נ.], ו- 500 דולר עבור חבריהם ההונגרים ו- 1000 נתנים [פרנקים שוויצרים – א.נ.] לצבי [גולדפארב – א.נ.]. מצורף מכתב עבור חברי טבנקין בהונגריה וגם 3000 פרנקים שוויצרים כמתנה מטבנקין עצמו. למסור 1000 דולר לחלוץ ההונגרי וסכום כזה לחלוץ הסלובקי (בובי). שלחו 500 דולר לאלי ולפופי מחבר [הקבוצות והקיבוצים – א.נ.]. **מבקש לשלוח לי חשבון כללי עבור 'חבר' עבור החדשים האחרונים** [הדגשה שלי – א.נ.]. נשלחו 10 דרכונים ומכתבים חלקי רשימה מצורפת.⁷⁶¹

ב- 8 במאי, כשבוע לפני תחילת הגירוש הכללי לאושוויץ, נפגשו יואל ברנד ואייכמן להמשך שיחתם על שליחותו הצפויה לקושטא. להפתעתו נתן לו אייכמן 32,750 דולר וצרור מכתבים משווייץ, שנשלחו על ידי סאלי מאיר להונגריה ב- 4 באפריל.⁷⁶² באותו יום, ה- 8 במאי, נפגשו קסטנר

⁷⁵⁹ פרץ ורפי אל וניה, מנחם, עקיבא, 19 במאי 1944, א. קושטא - הונגריה, Z1063/HIV, מס' 267.

⁷⁶⁰ Bauer, **Joint**, p. 392

⁷⁶¹ 5 במאי 1944, א"ע, א. שוואלב, חטיבה א' 37 III, תיק ג' 136.

⁷⁶² באור, **יהודים למכירה**, עמ' 214. אנשי הס"ס אילצו כנראה את בנדי גרוס ללכת לשגרירות שוודיה, לשם נשלחו הדברים, ולהשיג במרמה את הכסף.

וויסליצני בבודפשט, שם הודיע ויסליצני לקסטנר שהוחלט על הגירוש הטוטאלי של יהודי הונגריה. ההצלה היחידה יכלה להיות, לדברי ויסליצני, לו נשאה נסיעתו של ברנד לקושטא פרי כלשהו.⁷⁶³

ב- 14 במאי חזר על עצמו אותו דפוס פעולה. שלושה ימים לפני יציאת ברנד לשליחות בקושטא, ותחילת מבצע הגירוש בקרפטים, הוא נקרא אל אייכמן, וזה מסר לידיו מסמכים וכספים שנפלו לידי הגרמנים: 50,000 דולרים ו- 270,000 פרנקים שוויצרים שנשלחו מנתן שוואלב, וכן מכתבים הקוראים ליהודים ליצור קשר עם ארגוני מחתרת הונגריים. אייכמן אמר לברנד: "הכסף נועד לעזרת ילדים יהודים. אין לנו כל התנגדות לפעולותיכם הפילנטרופית. הא לך כסף" לדברי ברנד, זה היה הסכום הגדול ביותר שנשלח עבורם עד אז. בנוסף מסר לברנד צרור מכתבים, והוסיף: " אין ביכולתנו לטפל בהם. קרא אותם. ודאי מדובר כאן על עזרה לילדיכם. **אבל אם יש שם משהו אחר, עליך להודיענו על כך מיד** [הדגשה שלי – א.ג.]."⁷⁶⁴

לדברי ד. פורת, יתכן שאייכמן פעל כך משום שרצה להמשיך ולהשיג מידע בדרך זו ולא רצה לאלץ את השליחים למצוא דרך התקשרות אחרת, אילו נודע להם שהוא מתעלל בבלדרים או מוציאם להורג.⁷⁶⁵ ואולם נראה לי כי אייכמן גילה "נדיבות לב" רחבה, דווקא בנקודת זמן זו, מפני שביקש לבלבל את דעת ההנהגה המובילה של יהדות הונגריה ו"לקנותה", לקראת התחלת המשימה המרכזית של השמדת יהודי הונגריה, ולהשיג ממנה באופן זה "שקט תעשייתי", ואת המשך מחויבותה אליו.

ברנד שהגיע בינתיים לקושטא, החל בקשר מברקים יומיומי עם קסטנר והנזי:

נודע לי שאנחנו יכולים לשלוח לכם דואר ומשתמש בהזדמנות, **חוץ מן המברקים שאתם מקבלים הרי יום יום** [הדגשה שלי – א.ג.]. [...] האלפים הרצופים פה הם בשביל בובי ופופי [חברי ה'איחוד' בסלובקיה] [...] מצרפים עשרת אלפים דולר המיועדים לסלובקיה, עבור תנועת הנוער ו"החלוץ" ויש למוסרם לפרץ רבס.⁷⁶⁶

ב- 24 במאי שלח סאלי מאיר 539 אלף פרנקים שוויצרים (122 אלף דולר), בעיקר דרך השליחים של שוואלב. לדברי באואר, חלקם יועדו לקבוצת האורתודוכסים בראשות פרוידיגר ולינק, ורובם עבור ועדת ההצלה בבודפשט.⁷⁶⁷ לא ברור האם הכסף שיועד לאורתודוכסים אכן הגיע אליהם. עלפי דו"ח פרוידיגר, שחובר לאחר בריחתו בחודש אוגוסט 1944 לרומניה, הקופה של הקהילה ושל

⁷⁶³ דו"ח קסטנר, עמ' 82. על פי ברנד בספרו **השטן והנפש** עמ' 41, המפגש הראשון על שליחותו התקיים ב- 25 באפריל ונמשך במשך שבועיים. התוכנית דיברה על הצלת מיליון יהודים בהונגריה תמורת עשרת אלפים משאיות עמוסות בסחורה הכוללים תה, קפה, סבונים וסחורות מלחמתיות חשובות.

⁷⁶⁴ ברנד, **בשליחות נידונים למוות**, עמ' 85; באואר, **יהודים למכירה**, עמ' 214.

⁷⁶⁵ פורת, **הנהגה במלכוד**, עמ' 242

⁷⁶⁶ יואל להנזי, רזיו, אוטו, צבי גולדפארב, משה ולכל השאר, 23 במאי 1944, א. קושטא - הונגריה, מס' 226; ללא חתימה, 24 במאי 1944, שם, מס' 225.

⁷⁶⁷ Bauer, **Joint**, p. 398

ארגוני עזרה הייתה ריקה והאמצעים מחו"ל היו מאד מוגבלים ובלתי זמינים. היקפם והניצול של הכספים מחו"ל היו בלתי ידועים למנהיגים האחראים של היהדות ההונגרית.⁷⁶⁸

ב- 29 במאי אשרו בקושטא חלוקת כסף חודשית עבור "טיול" לפליטים ותנועות נוער, וכן: "ישלח סכום חד פעמי של 5000 פנגו למטרות דתיות ותרבותיות. מבקשים להתחשב בדרישה של פרץ רבס ורפי פרידל ואלה נדרשים לתת אמון בוועדה ובחבריה".⁷⁶⁹

אין ספק כי הבקשה המוזרה ביותר באה מקושטא ב- 29 במאי, בה הורו להרכיב ועדת עזרה והצלה בהרכב שונה: "הוועדה לעזרה והצלה תהיה מורכבת מחברים אלה: יואל ברנד, קומוי, קסטנר, סילאג', רוזנברג, הלל דנציג, שוויגר, ארנו מרטון. מאשרים את צירופו של משה קראוס לוועדה".⁷⁷⁰ הוועדה אמורה לכלול את קומוי כדמות על - פוליטית, חמישה חברי 'איחוד' ושני אנשי 'השומר הצעיר', ולבסוף את קראוס, איש 'המזרחי'. יש להניח כי הבקשה באה בעקבות השיחות עם ברנד בקושטא אך לא ברור מה ביקשו להשיג בהרכב כה מוזר. הדרי ובאדר ודאי ידעו כי שוויגר, אשר מונה על ידם להיות ראש ועדת ההגנה בראשית שנת 1944, נסע מבודפשט לעירו סובוטיצה - ביוגוסלביה, מיד לאחר הכיבוש הגרמני. את מקומו תפס רוזנברג. כמו כן ידעו כי הלל דנציג מקולוז' ומראשי 'איחוד' בטרנסילבניה, סגור היה בגטו. ארנו מרטון – ממנהיגי 'האיחוד' וראש ההסתדרות הציונית בטרנסילבניה – ברח לרומניה, מספר ימים לאחר ה- 3 במאי, מועד ביקורו הראשון של קסטנר בקלוז'. את ברנד הציעו, אולי מתוך הנחה כי הוא עתיד לחזור לבודפשט, למרות שב- 29 במאי ידעו כי הפרשה מסובכת עד היסוד. מכאן שארבעה מן המומלצים היו נפקדים. מומלץ נוסף, חסר סיכוי, היה משה קראוס. לא ידוע האם יואל ברנד סיפר להדרי, באדר וברלס, על עמדתו השלילית של קראוס לגבי השליחות לקושטא ולהגירת היהודים בחסות הגרמנים, ועל פעולותיו למען ההגירה עם הנציגים הניטרליים בבודפשט. ואולי היה זה מכתב שכל תכליתו לא הייתה אלא להרגיע את הרוחות של נציגי הישוב בלשכת הקשר בקושטא, מלבד הדרי ובאדר, הממודרים בדרך כלל מן המידע על הקשר עם הונגריה, והניזונים ממידע מהיהודים שהצליחו לברוח לרומניה ומשם לטורקיה.

למרות השינוי באווירה במהלך חודש מאי, נראה כי חוסר התגובה על קבלת כספים התמידה. נתן שוואלב התלונן, ב- 1 ביוני, על שתיקתו הארוכה של קסטנר: "כתבתי לך באחרונה ביום 19.5. וחוף מזה שליח החביב שלי גם כתב כמה פעמים. אני מבין שאתה עסוק מאד, אך יכולת לעשות מאמץ למען תשובה קטנה לפחות. [...] אפילו על שאלותיו של הדוד היקר [סאלי מאיר – א.ג.], וכן על כספי [כספים] לא עניתם אפילו במילה אחת".⁷⁷¹

את אי האישור של קבלת המכתבים והכספים מצד קסטנר יש אולי להבין באסונות שירדו על ועדת ההצלה, זה החודש השלישי ברציפות מאז הכיבוש. המשטרה ההונגרית פשטה על דירת חברי הוועדה ב- 27 במאי, החרימה כספים וניירות מזויפים, ועצרה את קסטנר ורעייתו, וכן את

⁷⁶⁸ דו"ח פרוידגר, 1 באוקטובר 1944, עמ' 48, 50, 53.

⁷⁶⁹ ללא חתימה, 29 במאי 1944, א. קושטא - הונגריה, מס' 229.

⁷⁷⁰ ללא חתימה, שם, מס' 229.

⁷⁷¹ נתן שוואלב אל קסטנר, 1 ביוני 1944, את"ע, א. שוואלב, תיק 29 א'.

הנזי ברנד, חלוצים ועוד חברים. ההונגרים ביקשו לדעת באמצעות המעצר פרטים על שליחות ברנד לקושטא. בעדותו אמר קסטנר כי הוחרמו תכשיטים בשווי כולל של בערך 40 אלף דולר, ו"הוחרם עוד כסף – משלוח מקושטא – באותה תקופה. זה הלך ישר מהשליח לריגול הנגדי ההונגרי". לא ידוע מהו סכום הכסף מן המשלוח של קושטא שנפל בפשיטה זו. "בזמן החיפוש היו גם אמי, אופנבך ואשתו, הנזי ברנד, ועד כמה שאני זוכר שני חלוצים, אינני זוכר את שמותיהם, הכסף שהוחרם היה הכסף של הוועדה".⁷⁷² קסטנר והנזי שוחררו כעבור יומיים על ידי הגרמנים. החלוצים נותרו עדיין במעצר. השהות המשותפת של נציגי השמאל החלוצי עם חברי ועדת ההצלה מעידה על הקשר והמעורבות העמוקה של אותם נציגים במהלכי ועדת ההצלה.

קסטנר דיווח לנתן שוואלב: "בינתיים היינו אנחנו בעצמנו אורחי משטרה הגר בקשר לתנועת הפליטים. רק תחת לחץ חזק, ולא מבלי להשאיר מזכרת [שוחד – א.נ.], יצאנו".⁷⁷³ כספי הישוב והעם היהודי, בשווי אלפי דולרים, נפלו חודש אחר חודש, מאז הכיבוש, לידי הגרמנים וההונגרים. רק במהלך חודש מאי בלבד נפלו שלוש פעמים כספי ההצלה לידי הגרמנים וההונגרים.

קראוס הביע חוסר אמון בדברי קסטנר שהמשטרה ההונגרית החרימה סכומים גדולים במטבע זר שהיו ברשות ועדת ההצלה. לוא היה זה אמת היו, לדבריו, מעמידים אותו למשפט לפי חוקי החרום (שטטריום), אותם הפעילו השלטונות ההונגריים על מקרים הרבה יותר פעוטים ובחומרה רבה.⁷⁷⁴ נראה שקראוס לא היה מודע אז למידת הקרבה שהייתה קימת בין קסטנר והגרמנים, אשר כה חפצו בקרבתו ועזרתו. מן הטעם הזה הפעילו הגרמנים את כוחם ומרותם על השלטונות ההונגריים ואילצום להיענות לבקשותיו של קסטנר לשחרור עצירים ושחרורו הוא, ואי העמדתם לדין בשל החזקת כספים בלתי חוקיים, זאת למרות רצונם העז של ההונגרים להיות שותפים בכסף ובמידע שנמסר לגרמנים.

מכתבים וכספים בחודש יוני

במהלך החודש נשלחו 40 מכתבים/ מברקים, לפחות, בין בודפשט, קושטא וג'נבה. בתקופה זו המשיך להתבצע גירוש יהודי ערי השדה בקצב שלא נודע כמותו. דו"ח אושוויץ הסתובב בבודפשט, כנראה מסוף חודש מאי – ראשית יוני. בכל המכתבים ישנו תאור של הקטסטרופה שירדה על יהדות הונגריה ובד בבד עיסוק בתוכניות הצלה שפעלו למימושם. המכתבים עוסקים בשליחותו של ברנד והסתבכותה; הבאת אלפי יהודים לשטרסהוף; ניסיון השגת טרקטורים עבור הגרמנים מהארצות השכנות וההגירה לספרד. לשם כך היה קסטנר זקוק לאמצעים כספיים רבים וללוגיסטיקה רחבה, ועל כך ניהל התכתבות ענפה עם יוסף שוורץ, מנהל הגיוינט באירופה, סאלי מאיר ונתן שוואלב. מבחינת יחסי קסטנר והשמאל החלוצי, נראה ששיתוף הפעולה ביניהם הלך והשתבח. התקיימה שקיפות גדולה בענייני הכספים ובענייני תוכניות ההצלה שעמדו על הפרק. מנהיגי החלוצים הביעו אמון מלא בדרכו המדינית של קסטנר והכירו אותה לפרטיה. מפתיעה

⁷⁷² עדות קסטנר – משרד עו"ד תמיר, עמ' 50, 87.

⁷⁷³ קסטנר אל נתן שוואלב, 12 בדצמבר 1944, את"ה, א. ריבלין.

⁷⁷⁴ ראיון א. כהן עם קראוס, 28 בדצמבר 1978, 'מרכז'.

מידת האמון שנתנו ראשי החלוצים, כולם פליטים, בקשר עם הגרמנים: במידת אמינותם במימוש הבטחותיהם, בהכרת תודה על "מתנותיהם", ולא התעוררו להבין את המלכודת הטמונה בה.

*

פרץ רבס תאר את הפשיטה על הדירה בה שהה ב- 27 במאי:

מצאו הרבה חומר מחשיד. איני רוצה לכתוב לך פרטים – נעשה הכול כדי לפתור את העניין. הכול נעשה קשה יותר כי העניינים טופלו על ידי המקומיים [המשטרה ההונגרית – א.ג.] **שלא יודעים גבול בקנאות שלהם** [הדגשה שלי – א.ג.]. בעזרת חברו של יואל, aschke [אשכנז – גרמני], סוף סוף שוחררו אתמול [30 במאי – א.ג.] ישראל, הנזי וחבריהם [...] המצב אצל החברים החלוצים קשה יותר. לצערי כולם נמצאים עדיין במשטרה

התקווה לשחרורם נמצאת אצל הגרמנים שלדבריו, עמדו עד אז בהבטחתם. "יש תקווה אחת יחידה, ש aschke יעשה משהו למענם, כי אין דרך אחרת. A. [אשכנז – א.ג.] בכל אופן הבטיח – עד עכשיו הוא עמד בדיבוריו" (הדגשות שלי – א.ג.). ושוב חזר פרץ על תקוותו שהגרמנים יסדירו את החזרת הכספים שנפלו בידי ההונגרים: "לצערי Mischel [משטרה הונגרית – א.ג.] לקח אתו כסף ונשארו לגמרי ללא עזרה. Aschk. אמנם הבטיח לסדר גם את זה, אך זה דורש זמן". באשר לכספים שאייכמן החזיר לברנד לפני יציאתו לקושטא הוא כתב:

כל הדואר [...] עבר דרך ידי Aschk. אומנם קבלנו את הכול – אפילו בלי שיקראו [...] אל תשכח שגם אתה מוכר ל Aschk. נכנסנו לבהלה כשקראנו על הבקשות והדרישות שלך בקשר למקומיים [הונגרים – א.ג.] [...], אך שנעשה הכול למען ההצלה – **אפילו תחת ההשגחה של Aschk – אך אסור שזה יאיים מבחינה פוליטית וכו'** [הדגשה שלי – א.ג.]⁷⁷⁵.

יש לראות במשפט האחרון של רבס, משפט מפתח בהבנת גישת ועדת ההצלה, ובתוכם רפי ופרץ, את דרך עבודת ההצלה בשיתוף עם הגרמנים. הגישה אומרת כי אסור לאיים ולסבך פוליטית את הגרמנים עם הרשויות ההונגריות, המדינות הניטרליות ומעצמות המערב, ורק כך ימשיכו הגרמנים בתמיכתם במפעל ההצלה של קסטנר. את הציפייה הזאת הבהיר אייכמן לברנד בצורה סרקסטית בשעה שהשיב לו, ב- 14 במאי, את הכסף והמכתבים שהגרמנים תפסו בטענה ה"הומאנית" כי הם מיועדים להצלת ילדים: "יש כאן מכתבים בשבילך [...], אין ביכולתנו לטפל בהם [...]. ודאי מדובר כאן על עזרה לילדיכם. אבל אם יש שם משהו אחר [הדגשה שלי – א.ג.], עליך להודיענו על כך מיד".⁷⁷⁶ התנגשות עם מוסדות הונגרים והתערבות של כוחות חיצוניים היוו איום פוליטי על הגרמנים, ועתידיים על כן, לחבל בעבודת ההצלה המשותפת של ועדת ההצלה בבודפשט עם הגרמנים, כפי שהתנהלה עד אז. השקפה זו של מנהיגי החלוצים המשיכה והתקיימה

⁷⁷⁵ פרץ אל נתן, 1 ביוני 1944, את"ע, א. שוואלב, א' 37 III / ג' 136.
⁷⁷⁶ בראנד, בשליחות נידונים למוות, עמ' 85.

גם בסוף חודש אוגוסט, כחודש וחצי לאחר שפסק גירוש יהודי ערי השדה בפועל, ונודע כבר גודל האסון שאירע. המכתב מותיר רושם כי למעשה האויב העיקרי הוא השלטון ההונגרי.

פרץ השיב, כנראה, לשאלה מדוע לא ניסו ליצור מגעים עם גורמים אופוזיציוניים בהונגריה, ואגב כך הבהיר במפורש מדוע הם, כחברי ועדת ההצלה וראשי תנועות חלוציות, העדיפו את הקשר עם הגרמנים:

כבר הודעתי לך איך המשטר כאן [הגרמנים – א.נ.] יודע להשגיח על הכול, אך במיוחד על הפעילות של Poelski [סוציאליסטים – א.נ.]. לכן לוא היינו קושרים שני קווים/עניינים אלה (מה שהיה הגיוני), היינו מסכנים את כל עבודת ההצלה עד בלי די [...] **השלטון התנהג כלפינו פחות או יותר באדישות, למרות שידעו היטב על העבודה שלנו.** אך תמיד העירו, בעיקר כשיואל עדיין היה כאן, **שנזהר מלהכניס פוליטיקה לתוך ההצלה.** [הדגשות שלי – א.נ.]⁷⁷⁷

הנהגת הישוב ידעה, אפוא, באמצעות שליחיה המקורבים אליה בגינבה ובקושטא, כי עבודת ההצלה בהונגריה, בעיקר הבריחה לרומניה וסלובקיה, נעשית באופן גלוי לנגד עיני הגרמנים ואף בהסכמתם, כל עוד חברי ועדת ההצלה בהונגריה נשמרים שלא לסבכם פוליטית, על ידי עירוב ממשלת הונגריה וממשלות זרות במצבם. היה זה קשר – סברו הם באופן טראגי – המבטיח, לפחות, הצלה פורתא.

ואולם במכתבו מן ה-1 ביוני, בשיא תקופת הגירושים, הביע פרץ רבס תקווה מסוימת להינצל בעזרת הגרמנים, ובו זמנית ביקש לחבל בהם, על ידי פרסום מעשיהם בעולם: "Aschke מבטיחים עלייה והיות שיואל יחזור בימים אלה והמברקים שלו היו חיוביים – אנו מאמינים בהם קצת. כל העשייה הזאת בודאי תציל משהו – אך עדיין לא מורגש אפילו פסק-זמן". יחד עם התקווה שהגרמנים בכל זאת יעמדו בדיבורם, העביר פרץ לגינבה תיאור מפורט, קשה, על הרגשת אין האונים העוברת עליהם במהלך הגירוש, ובקשה להזעיק את העולם. זו עדות ברורה כי לפחות שבועיים לאחר תחילת הגירושים שלחו החלוצים לזינבה תיאורים מדויקים על היקף הגירוש:

אין מילים. אין לתפוס את החופזה [...] השבוע הגיעו ל 200,000 מגורשים! כל יום מגרשים מעל ל 10,000. בקרפטים אין כבר יהודים כלל, [...] עכשיו מאזור Hillis ו Schw. Mosche [משה שוויגר – כינוי לשטח שסופח להונגריה מצפון יוגוסלביה בשנת 1941 – א.נ.]. ללא רחמים, באכזריות, ללא מזון ושתייה [...] באף מקום אין מי שיעשה דבר למעננו. הכנסייה מתעלמת. אנו מוכנים לעשות הכול – לוא העולם היה נפתח לפנינו! לוא לפחות היו מפריעים לטרנספורטים, אבל מאז הטרנספורט הראשון יש שקט מוחלט ברקיע. נתן, כולם, כולם נגדנו! העתיד? איך אפשר לחכות? בבקשה תעשו אצלכם הכול, **תגייסו את העולם – גם אנו עושים את זה כאן – ולפחות אלה שלך [השוויצרים – א.נ.] ושל Preis [שבדיה – א.נ.] רוצים לעזור [...].** כשיגיע יואל מקושטא נוכל לראות יותר ברור. אנו ממשיכים לעבוד למרות

⁷⁷⁷ פרץ אל נתן, 25 באוגוסט 1944, את"ע, א. שוואלב, א' III 37 / ג' 136.

כל האסונות. [...] תמשיכו לפעול למעננו ותצקו את הזוועה הזאת אלי עולם! [הדגשות שלי – א.ג.].

על השינוי שחל במעמד מנהיגי התנועה החלוצית כחברים שווים ואף בכירים בועדת ההצלה, מעידה העובדה כי פרץ היה ראשי לאשר קבלת כספים, והעניינים התנהלו בשקיפות. כך גם היה בעת כתיבת המכתבים, כאשר ראשי התנועה ידעו מה כתב כל אחד מהם: "בקשר הריאליזציה [של העלייה – א.ג.], כותב ישראל. לזה אין לנו מה להוסיף". וכן: "כל מה שהיה עוד כאן אבד עם האסונות עליהם כותב ישראל קסטנר". פרץ דיווח באותו מכתב כי הביא לפופי, חבר 'האיחוד' בסלובקיה 10,000 דולר [Eser Elefski Stefan]. את הכסף ששלח שוואלב ב- 23 במאי הגדיר כבעל חשיבות עצומה, לאחר שהמשטרה ההונגרית החרימה את כספם. כנראה כוונתו לכסף שהוחרם ב- 27 במאי, ואילו הסכום שנשלח ב- 23 במאי הגיע לידיהם, כבר לאחר ההחרמה. רבס אישר קבלת 31,500 דולרים וכן - 500 פרנקים שווייצרים מהייני בורנשטיין, איש 'השומר הצעיר' בג'נבה, עבור רפי בנשלוס. בנוסף אישר קבלת המכתב של יואל ברנד עם 10,000 דולר מקושטא עבור פופי וגיזי פליישמן בסלובקיה. על מכתב זה כתב רבס כי: "הקשר הזה מתקיים ללא ידיעתו". לא ברור למי הכוונה.⁷⁷⁸

במכתב של חברי 'מכבי הצעיר' ו'דרור הבונים' מן ה- 4 ביוני תארו את פעולתם בבניית בונקרים ובבריחה לרומניה, אשר תוך כחודש ימים, מאז החלו בפעולת הבריחה לרומניה, הגיע מספרם למאות, על אף הקשיים המרובים. "ואז בא השלב השלישי שבו היו הפסדים גדולים. היה לנו ביש מזל כזה, שפשוט לא רצה שנצליח [...]. עד היום העברנו 400 חברים לאנצר [רומניה], מהם הפסדנו 20". בהמשך תארו את שיתוף הפעולה ההדוק עם חברי 'השומר הצעיר': "במפעל זה וגם בשטחים אחרים אנו עובדים בייחסי אחים שלמים עם ילדי יערי. הפעם זה באמת שיתוף פעולה מלא, כאילו אנו בתנועה אחת. גם החברים בגבול אנצר משתפים פעולה".

בניגוד לתיאור זה, של שיתוף פעולה שציין את עבודת תנועות השמאל, הם נאלצו להשיב על הביקורת שבאה מיהודים שהצליחו לברוח לרומניה, שם ביקרו את אופן התנהלות הבריחה:

את זה רואים במכתבים המרים והרבים של חברינו מאנצר, שאינם מסוגלים להבין, שילדי קולודני [הציונים הכללים – א.ג.], [...] לא עזרו לנו במזל הרע, למרות שעבורם זה טבעי לקחת אצלנו מדי יום ניירות, שבהן כלולים סכנות, קורבנות ועבודה רבה שלנו". במקום אחר כתבו: "עם יערי, שיתוף הפעולה מלא. עם האחרים זה חד צדדי, כי טרם קיבלנו מהם תמורה עבור מה שעשינו".⁷⁷⁹

לא ברור לאיזו תמורה ציפו חברי הנהגת השמאל החלוצי מחברי 'הציונים הכלליים' ו'המזרחי', והרי הם אלו שקיבלו לידיהם את הכסף עבור בריחה, ועל כן בידיהם היה נתון הכוח ליצור את התנאים לבריחה הכללית: ניירות מתאימים, תאום הבריחה בין התנועות, ציוד הבורחים בכסף

⁷⁷⁸ פרץ אל נתן, 1 ביוני 1944, את"ע, א. שוואלב, א' 37 III / ג' 136..

⁷⁷⁹ פרץ, צבי, אלי, יהודה אל נתן שוואלב, 4 ביוני 1944, את"ה - א. ריבלין, מסמך מס' 26.

ועוד. בנשלוס כתב כי ועדת ההגנה התפרקה, ואישר כי שיתוף הפעולה בבריחה התקיים בין 'האיחוד' ו'השומר הצעיר', ומנגד עמד שיתוף פעולה בין 'הנוער הציוני' ו'המזרחי', אשר המשיכו להיות תלויים במנהיגי השמאל החלוצי. "שיתוף פעולה מלא היה רק בהשגת התיעוד, כלומר: גם להבא ייצרנו את הכול בשביל כולם".⁷⁸⁰

העברת יהודים לשטרסהוף ולספרד

במכתב של קסטנר מן ה-13 ביוני לגיו שוורץ - ראש הגוינט האירופי שישב בליסבון, עסק בשתי תוכניות הצלה: בתוכנית העברת 30 אלף יהודים לשטרסהוף, מחנה ריכוז ליד וינה, שיש להיערך לקבלתם והחזקתם בעלות חודשית של 860 אלף דולר; ובתוכנית ההגירה מחוץ להונגריה, עליה כתב כי הנסיעה לטורקיה לא באה בחשבון, שכן המוסדות הגרמנים מסרבים לכל פתרון אחר, מלבד ספרד. לכן יש לדאוג:

1. להקמת מחנות קליטה עבור 5000-6000 איש לשבוע.

2. שקבוצות אלה יועברו כל שבוע באוניות לא"י.

לנקודה מס' 1 יש להוסיף, שהמספר 6000 לא קבוע ויכול לעלות פי שלוש או ארבע. [...]
לנקודה מס' 2 – במידה וא"י לא במצב שיכולה לקלוט בפעם אחת 30-50 איש, צפון אפריקה או מדינה אחרת צריכה להיות מוכנה לקלוט אותם באופן זמני, [...] אם אפשר לפתור חלק זה של הבעיה, אפשר לשלוח את המשלוח הראשון מיד.

קסטנר הזכיר לשוורץ כי למרות שהגירוש נמשך: "אני מוכרח לבקש ממך לשמור 500,000 לרשותנו אצל סלי, כדי לכסות את ההוצאות העולות יום יום, במקרה של צורך". בהמשך מסר כי עד אז נשלחו 400 אלף נפש מתוך מיליון יהודים, ומכילים משלוחים נוספים. לדבריו: "עד אוגוסט מתכנן מזכיר המדינה [ההונגרי – א.ג.] אנדרה לנקות את הונגריה מיהודים". קסטנר הטיל אפוא, את אשמת גירוש היהודים על ההונגרים – שחלקם אכן ביצעו בהתלהבות את חיסול היהודים - ולא על הגרמנים, יוצרי הפתרון הסופי והאחראים הראשיים לביצועו.

קסטנר התייחס במכתב לגלויות שהגיעו מוולדזה, בנוקבו, כך נדמה, במספר מוגזם של גלויות שהתקבלו. "הידיעות הראשונות מציבור המשלוחים כבר הגיעו. אנשים בעלי כושר עבודה הועברו לוולדזה קרוב ללודויגסהאפן. 150,000 גלויות [הדגשה שלי – א.ג.] באו משם. הידיעות על יתר האנשים לא משמחות".⁷⁸¹ כך יצר תחושה כי מספר גדול מאד של מגורשים חי ומגיב. כעבור שבוע וחצי, ב-24 ביוני, שב קסטנר והתייחס לגלויות מוולדזה, מבלי להזכיר את הויכוח שהתקיים בהנהלת הקהילה על מהימנותם והאם יש מקום בכלל לחלקם. הפעם נקב במספר גלויות נמוך יותר שהתקבל מאנשים המשדרים חיים: "רבים מן המגורשים שנשלחו לעבודה נתנו כבר סימני חיים. על כל הגלויות האלה הבאים מוולדזה, הם מתוארכים. הם מדווחים שהמדוברים במצב

⁷⁸⁰ בנשלוס, נאבקנו למען החיים, עמ' 63.

⁷⁸¹ קסטנר אל שוורץ, 13 ביוני 1944, את"ה, א. ריבלין, 80/187/32.

טוב. כמה אלפים מגליות אלה הגיעו בזמן האחרון. [הדגשות שלי – א.ג.]⁷⁸² קראוס נקב במספר של 300-400 גליות מוולדזה, אותן ראה בבנין הקהילה.⁷⁸³

ב-13/14 ביוני ניתנה הסכמת אייכמן לקסטנר לשלוח 15 אלף יהודים מערי השדה לשטרסהוף,⁷⁸⁴ ועוד 15 אלף יהודים מתושבי בודפשט, לאחר שיתחיל גרושם של יהודי בודפשט. בסופו של דבר שולחו כ-15 אלף יהודים לשטרסהוף, במקום לאושוויץ. כזכור, הצעתו "הנדיבה" של אייכמן הייתה למעשה היענות לבקשת קלטנברונר, הממונה על המשרד המרכזי לביטחון הרייך (RSHA) אשר ביקש להעביר בדחיפות אלפי יהודים הונגרים לאוסטריה כדי להקל על המחסור בידיים עובדות, בתגובה לפניות נואשות של יזמים אוסטרים ובכירים בממשל, ובכללם קרל בלאשקה (Karl Blaschke), ראש עיריית וינה. קסטנר לא יכול היה לדעת באותה עת מה הניע את אייכמן להציע את הצעתו, וייחס את היענות אייכמן לפרי מאמציו שלו לשלוח יהודים נוספים לחו"ל.⁷⁸⁵

נסיעת ארבעת הרכבות לשטרסהוף במקום לאושוויץ היתה פתאומית, בלתי מתוכננת מראש. היהודים אלו נתמכו בעת שהותם בשטרסהוף על ידי כספי הקהילה היהודית בבודפשט, כפי שדיווח פרוידגר.⁷⁸⁶

כנראה כי בעקבות האישור שקיבל מאייכמן להעברת יהודים לשטרסהוף במקום לאושוויץ, כתב קסטנר באותו יום לנתן שוואלב וסאלי מאיר על סכומי הכסף הגדולים הנדרשים מיידית עבור המגורשים לשטרסהוף במקום לאושוויץ. למכתבו אל סאלי מאיר צורפה פניית יושב ראש מועצת היהודים, שמו שטרן: "בקשה תקבל את מכתבי כזעקת SOS. נצטרך מיליונים אחדים של נתנים [פרנקים שוויצרים – א.ג.]. מתוך זה מיליון אחד מהר ביותר. [...] אתו [עם קסטנר – א.ג.] אני עובד בשיתוף פעולה הקרוב ביותר".⁷⁸⁷

קסטנר כתב, כנראה לראשונה, על יהודי קלויז' שהגיעו לבודפשט ארבעה ימים קודם: "זה שאין לי אשליות בעניין זה מוכיח העניין שהצליח לי להציל לפני שבוע, 385 מקולוז'וואר, רגע לפני הגירוש ולהביא אותם לבודפשט. אלו כבר נמצאים פה במחנה מיוחסים בתנאים אנושיים".⁷⁸⁸

על פי המכתבים המצויים, חודש יוני היה דל במשלוח כספים. בראשית חודש יוני שלחה ועדת ההצלה בקושטא 20 אלף דולר לועדת ההצלה בבודפשט, והוסיפו שכאשר יקבלו אישור שהכסף

⁷⁸² בודפשט, 24 ביוני 1944, את"ה, א. ריבלין, 80/187/32. בסיום המכתב הוסיף: נ.ב. אם יש לכם אפשרות להשיג לי אזרחות ארגנטינית, או לסדר לי הגנה אולי דרך הצלב האדום הבינלאומי, אנא תנסו גם את זה. רב תודות".

⁷⁸³ עדות קראוס, משפט קסטנר, 2 ביולי 1954, ג"מ, עמ' י"ד-27.

⁷⁸⁴ ייתכן שההסכמה של אייכמן לשליחת היהודים לשטרסהוף ניתנה ב-13 ביוני או לפני כן, כפי שעולה מן המכתב למעלה של קסטנר אל ג'ו שוורץ ב-13 ביוני.

⁷⁸⁵ פסק דין אגרנט, "פסקי דין" כרך יב, תשי"ח/תשי"ט – עמ' 1958; ברהאם, "פעולות הצלה בהונגריה", עמ' 40-41; ברהאם – קצבורג, הונגריה, עמ' 285; "דו"ח קסטנר", עמ' 95-94; no. Braham, *The Destruction* doc. 184.

⁷⁸⁶ דו"ח פרוידגר, 1 באוקטובר 1944, עמ' 48, 50, 53.

⁷⁸⁷ קסטנר אל סלי מאיר, 14 ביוני 1944, את"ע, א. שוואלב, III-37-A-1-29-A.

⁷⁸⁸ קסטנר אל שוואלב, 14 ביוני 1944, את"ע, א. שוואלב, III-37-A-1-29-A. מן המכתב משתמע כי הנוסעים כבר יצאו ללבנהרץ (לאוסטריה) בתאריך זה, למרות שעל פי דו"ח קסטנר עמ' 95 הוא התקבל אצל אייכמן באותו יום, אז הוחלט על נסיעת 30 אלף יהודים לאוסטריה.

הגיע, ישלחו כסף נוסף.⁷⁸⁹ כזכור, סכום גדול מאד שלא נקבו בערכו, לבד מתכשיטים בשווי של 40 אלף דולר, נפל לרשות ההונגרים ב- 27 במאי. יתכן כי לאחר שנודע על כך, נרתעו ממשלוח כסף נוסף.

בין סוף חודש יוני וראשית יולי הזדעזעו בחלקים שונים בעולם המערבי, להוציא את ארץ ישראל, מן הגילויים שפורסמו בדוחות אושוויץ ושואת יהודי הונגריה, שהשפעתם פרסומם הייתה רבה.

חודש יולי

קשר מכתבים

לרגע נדמה היה כי ועדת ההצלה בבודפשט עמדה לשנות את דרכי ההתקשרות עם קושטא, כולל חלוקת הכספים, אך הסתבר כי לא כך. הקשר בין ברלס לקראוס חודש, לאחר שנותק עם הכיבוש. פעם ראשונה שקסטנר וההנהגה החלוצית התייחסו במכתביהם לפעולותיו של קראוס, שעד אז כמו לא היה. הדוחות ששלח קראוס לשווייץ חשפו כי קראוס חי ופועל. המכתבים של קסטנר והחלוצים עמדו בסימן של סיכום פעולתם והערכתם, בעקבות הפסקת הגירוש ב- 7 ביולי. בחסות השקט היחסי שירד על יהדות בודפשט, החלו שאלות קשות מנסרות באוויר, והמכתבים נראים כמנסים להשיב עליהם. יחד עם סיכומי הביניים המשיכו קסטנר, השמאל החלוצי וקראוס לפעול למען תוכניות הצלה שונות שסבבו סביב הגירה לספרד וא"י, בריחה וניירות מזויפים. קסטנר המשיך לעבוד באותו חודש עם קורט בכר, קצין ס"ס, למען המשך המשא ומתן על 'סחורה תמורת דם', דרך סאלי מאיר.

*

בשני מכתבים עיקריים מן ה- 12 ביולי וה- 28 ביולי ערך קסטנר מעין סיכום פעילותו המדינית בתחום ההצלה. במכתבו הראשון פתח בוידוי על ההטעה שהוטעה על ידי הגרמנים, ותלה זאת בכוחות גרמנים חזקים יותר מן הכוחות הגרמניים שרצו לעזור לו, וקבע או הביע משאלה כי: "השליחות של יואל מוכרחה להיות יותר מהרפתקאה". בהמשך תאר ארבע קטגוריות שניצלו עד אז: א. בבונקרים ניצלו כ- 200 - 300 אנשים; ב. הבריחה לרומניה ולסלובקיה הצילה כ- 3000 נפש; ג. ארבע רכבות ובהם 15 אלף יהודים הגיעו לשטרסהוף;⁷⁹⁰ ד. כ- 1400 יהודים הופרדו על ידי הגרמנים מהקבוצות שנשלחו לאושוויץ והועברו לבודפשט למחנה שעומד תחת שמירה גרמנית (מנהיגים מגטאות בערי השדה כולל יהודים מקלוז' – א.נ.). ב- 30 ביוני נסע משלוח של 1691 איש לכיוון אוסטריה (רבים מבין הנוסעים הללו נמנו על ה- 1400 שהיו במחנה שעמד תחת שמירת הגרמנים - א.נ.). גורל המשלוח של נוסעי הרכבת, לפי תאום עם הגרמנים, יהיה ללא קשר עם תוצאות המשא ומתן של יואל ברנד. קסטנר ביקש שני מיליון פרנקים שוויצרים לפעולה של ועדה

⁷⁸⁹ ללא חתימה אל חברים, 5 ביוני 1944, א. קושטא - הונגריה, מס' 231.

⁷⁹⁰ על פי גרסת קסטנר במכתב זה, הגיעו 15 אלף יהודים לשטרסהוף. במקומות אחרים ציין מספרים אחרים.

בראשות יוחנן לינק, מוועד ההצלה החרדי בבודפשט, שתעסוק ברכישת סחורות עבור הגרמנים, מאחר ולשליחותו של יואל אין תוצאות קונקרטיים.⁷⁹¹

ב- 13 ביולי שלח קראוס את מכתבו הראשון מאז הכיבוש הגרמני לפוזנר וכהני. לא ברור האם היה זה באמצעות הצירות השוויצרית או בלדר בשרותו של פוזנר. ב- 22 ביולי השיב ברלס לקראוס: "מאד שמחתי לקבל את מכתבך מיום 13.7 אחרי הפסקה כה ארוכה בהתכתבות שלנו. כפי שכבר הודעתי לך כתבתי וטלגרפתי לך כמה פעמים בחודשים קשים אלה, אך לדאבוני לא קיבלתי ממך תשובה. שימח אותי עוד יותר לשמוע ממך עכשיו ישירות".⁷⁹²

ב- 24 ביולי החלו בהכנה מוגברת של מבצע ההגירה, בעקבות אישור 'תוכנת הורטי', לאחר ישיבה בה השתתף גרל, נציגו של ויזנמאייר, יחד עם הרשויות ההונגריות, שרל לוץ וקראוס, שם סוכמו פרטי הגירת היהודים.⁷⁹³

ב-28 ביולי כתב קסטנר לשוואלב כי מסר לגרמנים דברי ערך ממקורות הונגריים-יהודיים בשווי של שלושה מיליון פרנקים שוויצריים. הוא ביקש לפתוח בצעדים, בעזרת סאלי מאיר, לקבלת הלוואה בסך שני מיליון פרנקים שוויצריים. לדברי קסטנר, רק תודות לעסקה הצליחו לשנות את כיוונם של ארבעת הרכבות ולשלוח אותם לכיוון שטרסהוף במקום לאושוויץ, ולארגן טרנספורט של 1690 שעתיד לעזוב תוך זמן קצר את ברגן בלזן. כאן, לראשונה, טען קסטנר כי הכסף שניתן לגרמנים עבור יציאת רכבת ברגן בלזן שיצאה מבודפשט ב- 30 ביוני, היה גם עבור הנוסעים לשטרסהוף ב- 24 – 28 ביוני, דבר שכנראה לא היה ידוע גם להנזי ברנד, מי שהעבירה את סכומי הכסף עבור רכבת קסטנר לגרמנים. כן הוסיף, שבמחנה קולומבוס נמצאים 600 נפשות עליו שומרים באופן פרדוקסאלי הגרמנים. וסך הכול הצילו באופן זה 17 אלף אנשים מאושוויץ.

קסטנר הביע ביטחונו כי שובו של ברנד היה מציל את יהודי הונגריה, שכן אייכמן אמר לו:

באם יתחילו את משלוחי הסחורה הרצויה בצורה רצינית הוא [אייכמן – א.נ.] יסכים להגיע להסכם בסיסי במטרה להרוס את המתקנים באושוויץ. חשוב שתדע שאייכמן (כפי שאנחנו הכרנו אותו) הוא התגשמות הרצון להרוס [...] כיום- בשלב הסופי של המלחמה [...] יש חשיבות למצוא דרך הישרדות לאלה שנתרו בחיים כדי למנוע סערה נגד השאריות האחרונות. יש סיכוי לניסיון הזה אם ימצא פתרון לבעיה הרגישה של משלוח הסחורה.

על העלייה שארגן משה קראוס, כתב קסטנר שאייכמן הבהיר לו כי גורל עלייה זו הוא כגורל פעולות ההצלה שהוא – קסטנר - שוקד עליהן ואייכמן לא יאשר עליה לכיוון רומניה כי זו מכוונת לארץ ישראל, הנוגדת את עקרונות מדינתו, וכן שגם עליה זו תתאפשר רק תמורת כופר (משאיות / מרכבות): "היהודים של המשלחת השוויצרית יכולים גם כן לעזוב אך רק אם אני מקבל תמורת זה מרכבות [...] בלי מרכבות זה יהיה בלתי אפשרי הוא ענה לי". בסיום המכתב הביע קסטנר

⁷⁹¹ קסטנר לנתן, 12 ביולי 1944, את"ה, א. ריבלין.

⁷⁹² ברלס אל קראוס, 22 ביולי 1944, אצ"מ, S6/5555, L15/277.

⁷⁹³ 17 ביולי 1944, משפט קסטנר, ג"מ, ב/512/7III. מסמך תוכן הישיבה סומן כמוצג פ"ט.

תקווה: "אומנם הבטיחו לנו מצד הנאצים לא להמשיך בגירושים כל עוד אין הכרעה לתוצאות הפגישות עם ד"ר שוורץ".⁷⁹⁴

המכתב של קסטנר פתח בוידוי כי הוטעה על ידי אייכמן, וסיים באמירה כי יש עדיין מקום להצלה באמצעות הגרמנים בתוכניות שבבסיסן מונח העיקרון של הצלה תמורת סחורה.

היה זה חידוש, כפי שעלה ממכתבו של קסטנר, כי גם תוכנית ההגירה של קראוס בחסות השווייצרים, תצא לפועל רק בתמורה לכופר. עד אז כל המשא ומתן עם הרשויות ההונגריות והצלב האדום הבינלאומי על ההגירה של 7800 בעלי סרטיפיקטים, לא כלל את עניין החליפין.

באותו יום, ה-28 ביולי, כתבו פרץ ובנשלוס לנתן שוואלב, וסקרו את פעולות ההצלה של תנועות השמאל החלוציות, בתאום עם מכתבו של קסטנר, והביעו תמיכה מלאה בדרכו של קסטנר. נימה אפולוגטית עולה מן המכתב, וניכר הצורך להגיב לשאלות שנשאלו או שניסרו בחלל עולמם. על נוסעי הרכבת כתבו כי עזיבתם את ברגן בלזן תלויה במשא ומתן ובעיקר במילוי ההבטחות לגרמנים.

[ש] אנו משוכנעים שכיוון הפעולה נחוץ ביותר, לא רק שגורל יהדות הונגריה תלוי בניסיון הזה אלא שיש לכך משמעות מכריעה גם במספר מחנות בגרמניה. [...] הדבר נראה בר-ביצוע, בפרט כאשר ל"שותף" שלנו [הגרמנים – א.נ.] יש אינטרס גדול בהצלחה. אני מעוניין להדגיש שכולנו תומכים בקו הזה ושאלנו משוכנעים מנכונותו ומנחיצותו.

על פעולתו של קראוס כתבו שנראה כי פעולתו אכן תצלח. כי המשלחת (לא ברור מהי – א.נ.) הקימה משרד הגירה (בית הזכוכית – א.נ.) הפועל על פי העקרונות של המשרד הארצישראלי. "בשבילנו זו הקלה גדולה שאפשר להמשיך בעבודה בצורה רשמית [...] הפעולה אמורה להקיף 40,000 נפשות [...] אנו הכנסנו לטרנספורט הזה כ-500 אנשים, בעיקר צעירים, מדובר על חומר-אנושי מעולה, באמת הצלחה גדולה" בד בבד עם פעולתם למען הגירה בחסות השווייצרית, הם המשיכו בפעולות הבריחה לרומניה וסיכמו: "גם אם נתפסו שוב חלק בכל זאת היו גם הרבה הצלחות. וגם עזרנו למזרחי שנתרה בלי מנהיגות". אולי בכך ביקשו לתת מענה לשאלה להיכן נעלמו מנהיגי התנועה החלוצית הגדולה. בסיכום הבטיחו כי פעולתם היא למען כלל התנועות: "אנו מנהלים את כל הפעולות בשיתוף פעולה. זהו נקודת אור בים הביוב המקומי. [...] אנו עושים את המיטב בשביל הכלל וכל שותפינו מעריכים זאת".⁷⁹⁵

במכתב נפרד לשוואלב כתב פרץ רבס באותו יום, ב-28 ביולי, בין השאר, על השינויים שנערכו בחלוקת העבודה הפנימית בהנהגה החלוצית: "הנהגנו לאחרונה חלוקת עבודה מוחלטת והעברתי לו [לרפי בנשלוס – א.נ.] גם את הסמכות של מחלקת העלייה המקומית – הוא העביר לי תמורת זה את ההנהגה הפוליטית". חלוקה זו משקפת את העברת הדגש בפעילות ההצלה מוועדת ההצלה

⁷⁹⁴ קסטנר אל שוואלב, 28 ביולי 1944, אצ"מ, L15/374; רוזט, "הצלה ומרד בהונגריה וסלובקיה", עמ' 187.
⁷⁹⁵ פרץ וצבי אל נתן, 28 ביולי 1944, את"ע, א. שוואלב.

בבודפשט אל עבודת ההצלה של המשרד הא"י, בהכנת העלייה של 40 אלף נפשות לארץ ישראל. רפי בנשלוס, הדומיננטי מבין שני מנהיגי החלוצים, עבר אל הזירה המרכזית של עבודת ההצלה, ואילו רבס תפס את מקומו של רפי בעבודה הפוליטית, שהיא כינוי לעבודה בוועדת ההצלה. זו נותרה ללא פרויקט הצלה ממשי, לבד מן התוכניות הכלליות שסוכמו בעבר עם אייכמן, של יציאת יהודים נוספים לשטרסהוף, והוצאת נוסעי הרכבת מברגן בלזן לשוויץ, מבצעים שקסטנר עסק בהם. עבודתם עם פליטי התנועה הסתיימה לאחר שרובם ברחו לרומניה או סלובקיה. "משפחת פלטי חוסלה כמעט לגמרי, סך הכול אנו כאן עוד בערך 15 חברים [...] בכל התחומים קיים כמובן שיתוף פעולה יוצא דופן במסגרת האיחוד".

הוא תאר את מערכת היחסים הקשה בין קסטנר וקראוס, בתוכה הם צריכים לפעול, והסביר למי נתונה הערכתם:

הרי הנך מכיר את משה [קראוס – א.נ.] מזמנים עברו ולכן אין כאן הרכה מה להוסיף. גם ישראל לא טיפוס שבולע את הכול. לכן אין אנו מצליחים להגיע לשיתוף פעולה אמיתי כאשר האשמה העיקרית תלויה במשה [קראוס] שלא בוחל מפני השימוש באמצעים נלוזים ביותר. [...] ישראל [...] וודאי המוכשר והחרוץ ביותר כאן, הוא פעל לאורך הזמן בשני המישורים והשיג הרבה בשני הכיוונים, התוצאות הסופיות מתחילות עכשיו להראות בשטח.

רבס חזר והסביר מדוע המשך העבודה עם הגרמנים נחוץ, למרות האכזבות, והאמין כי תוכניות ההצלה עמם יצליחו, באשר הם נועדו להציל את הגרמנים מן התבוסה הקרבה: "אנו שוב מדגישים, **כל עוד הגרמני נמצא בבית שלו עלינו לפעול בדרך זו** בפרט כאשר עכשיו יש לו אינטרס קיומי בדבר **והוא נוטה לאשר את הכול**, כך נראה כרגע, **כדי להציל את עצמו**. עלינו לנצל הזדמנות זו ועליכם להיות מוכנים להקריב עבור זה כל קורבן" [הדגשות שלי – א.נ.]⁷⁹⁶

רבס וחבריו חשו כי סיום המלחמה בפתח, ועל כן פרשו באופן מוטעה את הגיון הגרמנים והתנהגותם, כמי שנמצאים בעמדת חולשה, ולכן הם עתידים להיענות לבקשת היהודים להצלה תמורת כסף.

ב- 31 ביולי, שלחו **כל** נציגי התנועות החלוציות מכתב משותף **שני** לקושטא, מכתב שלא נמצא הראשון הועבר, כזכור, על ידי יואל ברנד, עם יציאתו לקושטא, ב- 17 במאי. מן התשובה עולה כי לא היה בידי נציגי התנועות שישבו בקושטא, מלבד כנראה נציגי השמאל החלוצי, מידע על חברי התנועות שלהם בהונגריה מאז יציאת ברנד לשליחות, זאת למרות קשר המכתבים הרצוף למדי שהתקיים בין שני המרכזים, לעיתים דרך ג'נבה:

זו היא דרישת שלום חיה מכם לאחר הפסקה של שלושה חודשים [...] לא ידענו אפילו אם עודכם קיימים לאחר הסערה הגדולה שעברה את מדינתכם בשלושת החודשים מאז ביקורו

⁷⁹⁶ פרץ אל נתן, 29 ביולי 1944, את"ע, א. שוואלב.

של יואל [יציאתו לשליחות – א.נ.]. ובמובן זה נותנים לנו מכתביהם של קראוס, קומוי, ישראל – ובמכתבכם אתם אחיזה כל שהיא לפעולות שביכולתנו לעשותם.⁷⁹⁷

חידוש הקשר עם קראוס

כשבועיים לאחר שקראוס העביר את הדוחות אודות אושוויץ ויהודי הונגריה לשוויץ, חידש ברלס את הקשר אתו. ב- 5 ביולי 1944 כתב ברלס למשה קראוס: "אני שמח שסוף סוף נוצר קשר אתך, ומבקש ממך שהוא יהיה קבוע. הזדעזעתי ממה שחיים פוז[נר] סיפר לי, ותאמין לי שמיד התחלתי לפעול ברוח הצעותיך. [...] בשם מולדתי אני גם שולח לך **20 אלף סטפנים** שבבקשה תמסור למוסדות העזרה ובידיעת רז'ו' [קסטנר]". למכתב אל קראוס צורפו מכתבים נוספים לחברי התנועות החלוציות, על מנת שקראוס יחלקם.⁷⁹⁸ לכאורה חל מהפך ביחס ועדת ההצלה בקושטא אל קראוס בנכונותה לשלוח לו כספים ומכתבים עבור התנועות החלוציות. סביר להניח כי נכונות זו הושפעה מן הזעזוע שעוררו המערכות התקשורתיות והפוליטיות עם פרסום דוחות אושוויץ ושואת יהודי הונגריה, וההבנה שמכתבים שנשלחו מקושטא לא הועברו על ידי קסטנר לקראוס. המכתב הגיע אל קראוס רק כעבור שלושה שבועות, ב- 29 ביולי, וללא הכסף.

מבלי שידע עדיין על מכתבו של ברלס אליו מן ה- 5 ביולי, שלח לו קראוס את מכתבו הראשון מאז הכיבוש, ב- 13 ביולי:

אחרי שתיקה ארוכה יש לי סוף סוף הזדמנות להעביר אליך מכתב בעניין חשוב ביותר [...] ד"ר פוזנר כותב לי שכתבת וטלגרפת אלי בזמן האחרון [הכוונה למכתב מן ה- 5 ביולי], אך לדאבוני לא קיבלתי מכתבים ומברקים אלה. **המברק האחרון שקיבלתי ממך היה מס' 1772 מ – 26.3.44**. [הדגשה שלי – א.נ.] מסיבות מובנות כבר לא יכולתי לענות לך על מברק זה.

בהמשך המכתב התייחס אל העלייה המתארגנת בעקבות האישור העקרוני שהתקבל בממשלת הונגריה ב- 26 ביוני. קראוס נשמע אופטימי ומאמין בהיתכנות העלייה, כולל הסכמה גרמנית, לאחר השינויים הפוליטיים הדרמטיים שהתחוללו במערב ובממשלה ההונגרית:

סוף סוף הצלחנו להשיג את האשור של שלטונות הונגריה המעורבים בדבר ליציאה של כל בעלי הסרטיפיקטים. אישור זה ניתן בהסכמה של השלטונות הגרמנים בברלין. קיים עכשיו סיכוי שהשלטונות הגרמנים לא ישימו מכשול כלשהו נגד יציאתם של יהודים הונגרים בעלי סרטיפיקטים. התנאי היחיד שהעמידו הוא שהיציאה תסתיים במהירות המרבית. 21 הרשימות של בעלי סרטיפיקטים שנשלחו לנו מכילות [...] בערך 40,000 איש.⁷⁹⁹

⁷⁹⁷ לפרץ, רפי, צבי, זיגפריד משפחת דב, ללא חתימה, 12 באוגוסט 1944, א. קושטא - הונגריה, Z1063HVI מס' 241.

⁷⁹⁸ אל משה, ללא חתימה מאיסטנבול, 5 ביולי 1944, א. קושטא - הונגריה, Z1063HVI מספר 233.

⁷⁹⁹ קראוס אל ברלס, 13 ביולי 1944, אצ"מ, S6/5555 וכן L15/277.

מכאן אנו למדים כי ב- 13 ביולי היו ברשות המשרד האי"י רשימות מאושרות על ידי הבריטים, של 40 אלף בעלי סרטיפיקטים, אשר היו מרוכזים ב- 8000 סרטיפיקטים משפחתיים. כנראה היו אלו הסרטיפיקטים שברלס דיווח עליהם ב- 17 ביוני, לסוכנות בירושלים, כי אלו נשלחו לצירות שוויץ בהונגריה באמצעות הוותיקן.

באותה הזדמנות, שלח קראוס את מכתבו הראשון גם לפוזנר וכהני, ובו תאור רחב של תוכניות העלייה ושל אפקט פרסום דוחות אושוויץ ושואת יהודי הונגריה. הוא שלח להם דו"ח נוסף על גורל היהודים באושוויץ, וביקש לפרסם אותו בעיתונות אצלם ובעיתונות הארצות הניטרליות "בעיקר שטוקהולם, ובאם אפשר בעיתונות היהודית בלונדון וניו יורק. הדו"ח הועבר אלי על ידי היודנט כאן [...] אני מבקש שתפרסם את הדו"ח [...] כי במקרה זה ממשלתנו [הונגריה – א.נ.] מבטיחה הטבות רבות לידינו. תדאג בבקשה לשלוח לי העתק אחד או שניים של העיתונים שבהם יתפרסם".⁸⁰⁰ [הדגשה שלי – א.נ.]

ב- 29 ביולי אישר קראוס בפני ברלס את קבלת מכתבו מיום ה- 5 ביולי 1944 אך קבע כי לא קיבל את יוד חית (18 אלף) הסטפנים (דולרים).

כשדרשתי את הסטפנים מ Reszo [קסטנר] כדי להעביר אותם לוועדת עזרה (שיש לייסד אותה) לפי בקשתך [הדגשה שלי – א.נ.], רזיו הכריז שהסטפנים נמצאים ברשותו ושהוא לוקח את האחריות עבורם על עצמו. לידיעתך אני מודיע לך שמזמן לא קיימת ועדת עזרה ולכן אני מוכרח לסרב לקבל כל אחריות בעניין זה.

לא ברור מדוע נקט קראוס במספר 18 אלף דולר ולא 20 אלף דולר, כפי שברלס שלח אליו מקושטא. אפשר שהפער הוא הסכום ששולם לבלדר. את המכתב, ללא הכסף, מסר פרץ רבס לקראוס, כנראה בלחץ קושטא, לאחר שנודע לברלס כי קראוס טרם קיבל את הכסף והמכתב מן ה- 5 ביולי.⁸⁰¹ עוד ניתן ללמוד כי ברלס ביקש מקראוס לייסד ועדת עזרה. בעדותו במשפט גרינוואלד-קסטנר אמר קראוס כי הכסף ששלח ברלס נועד להקים ועדה שתטפל בבריחה לרומניה, בידיעת קסטנר. אפשר כי בקושטא החליטו לעשות ריאורגניזציה בדרכי הבריחה לרומניה, על רקע הביקורת על התנהלותה, שנשמעה מן הבורחים שהצליחו להגיע לקושטא.

קסטנר המשיך לנהוג כמנהגו מימים ימימה, בוודאי כאשר נראה היה כי ועדת ההצלה בקושטא עמדה להפר את הסטאטוס קוו בנוגע למעמדו כשולט בכול, בעצם שליחת כסף ומכתבים לקראוס, על מנת שיחלקם בין התנועות. רפי ופרץ לא רק שלא מחו על ההונאה שהונה קסטנר את קראוס, אלא אף סייעו לקסטנר להפר את הוראות ועדת ההצלה בקושטא, והיו שליחיו הנאמנים של קסטנר למסור לקראוס את המכתב בלבד, ללא הכסף.

⁸⁰⁰ קראוס אל פוזנר וכהני, 13 ביולי 1944, א. פוזנר, אייו"ש, P12/52. למכתב צורפו שני נספחים. אחד מהם הוא הדו"ח. שניהם לא נמצאו. לא ברור האם תוכן הדו"ח אכן פורסם בעיתונות בארצות הניטרליות ובעיתונות היהודית בארה"ב ובריטניה.

⁸⁰¹ קראוס אל ברלס, 29 ביולי 1944, אצ"מ, L15/277; L15/374; S6/5555, L15/374; ב- 31 ביולי 1944, כתבו חברי ועדת ההצלה כי עדין לא התקבל אישור לכסף ולמכתבים ששלחו באמצעות קראוס, א. קושטא - הונגריה, Z1063/HVI מס' 239, ומס' 240.

במכתב לכהני ולפוזנר בגינבה, הודה להם קראוס על תרומתם בהפצת דוחות אושוויץ ושואת יהודי הונגריה ששלח, תוך הכרה בערכם ההיסטורי, ומבלי שהיה יכול לדעת אז כי המידע אודות השמדת יהדות הונגריה בפולין היה ברשותם לפני ה- 23 ביוני:

אתמול [12 ביולי] היה עבורי היום רב האירועים ביותר מאז ה- 19 במרס ש.ז. זה היה כקרן אור באפלה שכבר חשבנו אותה לנצחית, ולא מעט תרם לכך מכתבך היקר מה- 4 ביולי. ההרגשה המרגיעה [...] שעשיתם את הבלתי אפשרי [...] לאפשרי ממלאת אותי גאווה ושמחה. ההתערבות המיידית שלכם בעקבות מכתבי והדו"ח שצרפתי אליו, הביאו לידי הצלחות במידה כזאת, **שבעתיד ימצא להם מקום בתולדות ישראל**. [הדגשה שלי – א.ג.]. הוא חזר ותאר כיצד התפתחו העניינים בעקבות פרסום מכתבו והדוחות: "ההתערבות של הנשיא סטפן [ארה"ב- א.ג.] הגיעה ב- 27 לחודש זה, של אב קדוש ב- 26 לחודש זה, [צריך להיות בחודש שעבר – א.ג.] שתיהן עוררו כאן מהומה גדולה. התערבות של נשיא סטפן גרמה לשינוי של ממש אצל הממשלה כאן לגבי היחס שלה אל הגרמנים, לכן תהיה לה השפעה גדולה על הגורל של אחינו שעדיין נמצאים כאן.

כמי שהבין אז את הכוח הטמון בפרסום הטרגדיה של היהדות ההונגרית באמצעי התקשורת המערביים ואצל ממשלות המערב, הוא צרף למכתבו דו"ח נוסף על גורל היהודים בפולין: "אני מאד מבקש ממך להשתמש בדו"ח זה, שהוא אוטנטי בדיוק כמו הדו"ח הקודם, אצל המקומות שאתה רואה כמתאימים. ועוד אני מבקש **לפרסם אותו בעיתונות**". בנוסף צרף מאמר ממנו יוכל ללמוד עובדות נוספות על פי בקשת הממשלה ההונגרית ומועצת היהודים בבודפשט: "**הממשלה כאן מבקשת שתפרסמו מאמר זה אצלכם וגם בעיתונים של ארצות ניטרליות אחרות, בעיקר בשטוקהולם, ובאם אפשר בעיתונות היהודית בניו-יורק ובלונדון**". המאמר הועבר אלי על ידי היודנראט כאן, שאני בעצם לא מזדהה אתו [...]. במקרה זה ממשלתנו [ממשלת הונגריה – א.ג.] מבטיחה הטבות רבות לידידנו. " בהמשך חזר על דבריו לבלרס בקשר לעלייה ועל אובדן הקשר עמו וסיים בתיאור מצבו האישי ובמילות הערכה ללוץ:

21 רשימות הסרטיפיקטים עליהם דובר במכתבכם כבר הגיעו וזה מסתכם בסרטיפיקטים ל- 8000 **משפחות** בערך [...]. **לא היה לי קשר עם ברלס זה 4 חודשים** ולצדדי לא קיבלתי את המכתבים ומברקים שאתה כותב עליהם ואני מבקש שתעביר לברלס את בקשתי שחשוב מאד להוציא עבורנו לפחות כמה מאות סרטיפיקטים בלנקו. [...] אני עובד כפקיד בסניף של הממשלה שלכם [שווייץ] ושם גם הדירה שלי ושל אשתי. אני לא רוצה לסיים בלי להדגיש באיזה רגישות ופעילות אינטנסיבית הקונסול L [לוץ- א.ג.] עובד למען העניין שלנו ולא מעט בגלל שיתוף הפעולה שלו ניתן האישור העקרוני לעלייה שכתבתי עליה.⁸⁰² [הדגשות שלי – א.ג.]

⁸⁰² קראוס אל פוזנר וכהני, 13 ביולי 1944, אי"ש, P12/52, מוצג 123 במשפט קסטנר. קראוס ביקש מפוזנר: "תדאג בבקשה לשלוח לי העתק אחד או שניים של העיתונים שבהם יתפרסם המאמר".

דבריו של קראוס אל פוזנר וכהני הגיעו, כנראה, אל קסטנר והוא הדף את טענותיו של קראוס באמירות כלליות על חוסר הבנתו את המציאות:

משה קראוס [...] כנראה לא הגיע על ידי המאורעות להארה/ הבנה יותר טובה. אחרי שהוא בגד בנו בחודשים הטראגיים שעברו עלינו ובילה את זמנו בפעולות מטעות [אקציות אילוזיוניות], הוא מנסה עכשיו להקטין את מה שהושג- אצל פוזנר וכהני. העניין האישי לא מעניין אותי אבל לא הייתי רוצה שעל ידי האינפורמציות הלא נכונות שלו, ייווצר בלבול בחוץ. תצביע על כך אצל שני האדונים.⁸⁰³

ב- 22 ביולי שלחה ועדת ההצלה בקושטא לקראוס הוראות לתת זכות קדימה לחלוצים ולפליטים, בעקבות הידיעה שהעביר ברלס, על החלטת הממשלה ההונגרית להתיר עליה. בנוסף שלחו **28 אלף זולר לקראוס** שימסור לרבס ופרידל (בנשלום), חלקם להעברה לסלובקיה.⁸⁰⁴ היה זה משלוח הכספים השני שוועדת ההצלה בקושטא שלחה אל קראוס על מנת שיעבירם למנהיגי החלוצים. זאת, מבלי שקראוס קיבל עדיין את הכסף מן המשלוח הראשון ב- 5 ביולי, לחלוקה בין התנועות.

ב- 30 ביולי שלחה ועדת ההצלה בקושטא מכתב לכל ראשי התנועה החלוצית, כולל ל'מזרחי' וליציונים הכללים' וצינו כי הם עדיין מחכים לאישור התנועות לקבלת המכתבים והכספים ששלחו ב- 22 ביולי אל קראוס, על מנת שיחלקם. עוד הוסיפו שיתכן שהשליח ימסור להם מתנה. "אפסה התקווה כי משליחות ברנד תצמח הצלה [...] ישראל [קסטנר] ודאי מוסר לכם על השלבים הרבים והנפתולים שבעניין זה. אתו אנו בקשר מכתבים". בסוף מכתבם הוסיפו ביקורת מרומזת על היהדות ההונגרית, ובעקיפין עליהם כמנהיגים: " מעיקה העובדה שמאות אלפים מיהדות מדינתכם גורשו ולא קם בהם הכוח הפנימי להתקומם ואפילו מתוך מחשבה כי במילא יגבר האויב ויוכלו לכם. [...] עזרו לקראוס בארגון העלייה והוצאתה לפועל".⁸⁰⁵

יום למחרת, ב- 31 ביולי, שלחו רפי, פרץ וצבי מכתב לקושטא, הודו על הכסף שקיבלו מהם ב- 22 ביולי, והסבירו כי כסף זה שנשלח לקראוס, לא הגיע אליו **מפני שהשליח לא הכירו והביאו לקסטנר**. רפי התלונן שאזכרתו של קראוס במכתבים הביאה סיבוכים מיותרים, מבלי לפרט מהם הסיבוכים.⁸⁰⁶ מנהיגי החלוצים ראו עין בעין עם קסטנר את הסכנה הטמונה במשלוח הכסף, עבורם, דרך קראוס, והצליחו לשכנע את חברי ועדת ההצלה בקושטא לשוב למדיניות הקודמת, שבו קסטנר משמש צינור בלעדי להעברת מכתבים וכספים. זה נהנה וזה אינו חסר. על פי מכתביו הבאים, קראוס כלל לא ידע כי ב- 22 ביולי חזרו ושלחו לו מקושטא מכתב וכספים לחלוקה עבור התנועות החלוציות.

קראוס פנה פעמים מספר אל קסטנר שיחזיר את הכסף שנשלח אליו מקושטא ב- 5 ביולי, ולאחר שלא נענה פנה אל קומוי וביקש את עזרתו שישפיע על קסטנר להשיב את הכסף. קסטנר סרב גם

⁸⁰³ קסטנר אל שוואלב, 17 ביולי 1944, את"ע, א. שוואלב.

⁸⁰⁴ ללא חתימה, 22 ביולי 1944, על פי התוכן, השולח אינו ברלס, א. קושטא - הונגריה, Z1063HVI, מס' 237.

⁸⁰⁵ מקושטא אל פרץ, רפי, צבי, זגפריד, משפ' קרונה, 30 ביולי 1944, א. קושטא - הונגריה, מס' 239.

⁸⁰⁶ פרץ, צבי, רפי אל וניה, באדר, לוינסקי, 31 ביולי 1944, א. קושטא - הונגריה, Z1063HVI, מס' 303.

לקומוי בנימוק שיש לו בעצמו צורך בכסף, וכמי שרואה עצמו אחראי לכסף הוא לא מוכן למסור אותו. לדברי קראוס, "שלחתי תיכף הודעה על זה לסוכנות בקושטא".⁸⁰⁷

שליחת המכתבים של קראוס לגינבה החל מן ה-13 ביולי, באופן קבוע, התאפשרה כנראה כתוצאה משינוי יחסו של משרד החוץ השווייצרי אל קראוס, אשר העניק לו אפשרות לקבל ולשלוח מכתבים. בשקי הדואר הדיפלומטי של הצירות השווייצרית או היתר שפקידי הצירות ישמשו לו כבלדרים. היה זה עוד שינוי חשוב, שבא בעקבות הפצת דוחות אושוויץ ושואת יהודי הונגריה.

קשר מכתבים וקבלת כספים בחודשים יולי ואוגוסט

במהלך החודשים יולי ואוגוסט רב העיסוק בכסף, למרות שלא תמיד ניתן לפענח למי נשלח וכמה. הכספים, ברובם הגדול, נשלחו לוועדת ההצלה ולתנועות השמאל החלוצי - בבודפשט.

ב-12 ביולי דיווח קסטנר לשוואלב, באופן לא ברור, על נפילות הכספים מן העבר. בראשית המכתב ציין כי המשלוח השני של שוואלב נפל ובהמשך המכתב כתב כי נפל המשלוח השלישי: "כפי שהודעתי לכם במכתב הקודם, הלך המשלוח עבור נעמי [גיזי פליישמן - סלובקיה] לאיבוד מסיבות לא ברורות. [...] המשלוח הראשון, השני, הרביעי, והחמישי הגיעו בסדר".

כעבור חמישה ימים ביקש קסטנר משוואלב לברר אצל השליח למי הוא נתן את המתנה המיועדת לינעמי.⁸⁰⁸ עשרה ימים אחר כך, ב-28 ביולי, הודיע פרץ לנתן שוואלב כי: "האמצעים הגיעו. את מתנת האהבה של החלוץ חילקו ואת השארית מסרו לקסטנר [...] אנחנו בפעם הראשונה לא צריכים להסתפק בפרורים [...] אנחנו מבקשים ממך ומן הדוד סטפן [סאלי מאיר נציג הגיוינט-א.ג.] לפעול [...] בכל כוחכם כדי שבשום מקרה לא יהיה העניין הכלכלי הגורם שיסכן את עבודתנו".⁸⁰⁹ ב-29 ביולי אישר פרץ רבס בפני שוואלב קבלת הכסף:

(עבור חלוץ 9,200 דולר) המתנה של החבר ק (יבוץ) ארצי, ק(יבוץ). מויך (?), המתנה לסלובקיה 12,250 [דולר] ומהוגו 44,100 דולר. סופית לקופת ההצלה". פרץ דיווח כי: "היום הם [קושטא – א.ג.] שלחו לנו משהו מכספי וגם קפלן כותב מדי פעם".⁸¹⁰ ב-5 באוגוסט שב ואישר: "כבר אישרנו קבלת המתנה מ-27.7. [...] חלק החלוץ שלנו 5,000 סטפן, כמוכן את המתנות: 500 עבור יערי, 330 עבור מאוחד ו 200 עבור חבר".⁸¹¹

מכתבים וכספים בחודש אוגוסט.

⁸⁰⁷ עדות קראוס, משפט קסטנר, 26 ביוני 1954, ג"מ, עמ' י"ז-37-40.
⁸⁰⁸ קסטנר אל שוואלב, 17 ביולי 1944, את"ע, א. שוואלב. באותה הזדמנות שלח שוואלב דרכונים סן סלבדורים, אך הסתבר כי אינם יכולים להגן על מחזיקיהם: "למסמכים של סן סלבדור לא היה ערך והאנשים נעלמו [...] לכל מה שנוגע למצב המשפטי, הסדר הוא רופף מאד ואין מוסדות ממשלתיים המוכנים לטפל".
⁸⁰⁹ פרץ וצבי אל שוואלב, 28 ביולי 1944, א. קושטא - הונגריה, מס' 298; פרץ, גולדפארב אל שוואלב, 28 ביולי 1944, את"ע-א. שוואלב.

⁸¹⁰ פרץ אל שוואלב, 29 ביולי 1944, את"ע, א. שוואלב.

⁸¹¹ פרץ אל נתן, 5 באוגוסט 1944, את"ע, א. שוואלב.

ב- 8 באוגוסט כתב שוואלב לפרץ רבס: "מתנה כותבת בעניין לקסטנר, גם לחלוץ, ובמידת מה גם לך. [...] אני מאד שמח שכל המתנות (גם המשפחתיות) נמצאו בסדר גמור. [...] כמה שלחת לאחרונה אל נעמי, Puffi ו Chalz?"⁸¹²

ב- 12 באוגוסט שלחו מקושטא לגולדפארב "מתנת הקיבוץ המאוחד נשלחה [...] וכך ייעשה גם להבא".⁸¹³ לקומי, קסטנר וברנד (הנזי) שלחו: "55 אלף דולר, 15 אלף עבור סלובקיה, 20 אלף עבור יטולי, 20 אלף עבור עזרה כללית".⁸¹⁴

ב- 28 באוגוסט אישרו את הסכומים הבאים עבור חודש אוגוסט: למשפחת החלוץ 10,000 דולר, לחלוץ הסלובקי (פופי) 5000 דולר. להצלה כללית התקבל סכום של 35,900 דולר ו- 74,100 פרנקים שווייצריים. עבור 'השומר הצעיר' 330 דולר, עבור 'מכבי הצעיר' 220 דולר ועבור 'הקיבוץ המאוחד' - גולדפארב 2000 פרנקים שווייצריים.

סך הכול 51,400 סטפן ומנתן [פרנקים שווייצריים – א.נ.] 76,100. הכול הגיע בסדר והועבר לקופות, חולק לפי הסדר בין הנוער [השמאל חלוצי – א.נ.] שווה בשווה ונשלח לפופי [אחודי סלובקיה]. [...] מאז העברתי הלאה גם את המשלוח השני מ Hugo, 35,000 סטפן ו 2,270 נתן [פרנקים שווייצריים]. כמו כן מתנה 5,000 עבור פופי. אנו נתנו לצבי [גולדפארב – א.נ.] ולפופי גם חלק מכספי ההצלה שלנו כי זמן מה לא היו להם אמצעים. שלחנו 2,000 דולר. גם קושטא חשבו עליהם וכפי שפופי כותב לי גם אתה מצאת קשר ישיר אליו.⁸¹⁵

במקביל לכסף ששלח נתן שוואלב לתנועות השמאל החלוציות, במהלך החודש, שלחה גם ועדת ההצלה בקושטא כסף לקומי, קסטנר וברנד, "45 אלף דולר ויש לחלקם לסלובקיה, לוועדת החלוץ, ליטולי, עבור שחרור מהמאסר ולוועדת העזרה וההצלה. כמוכן נשלחו 5000 דולר מטעם מחלקת הנוער של הסוכנות לארגון התנועות החלוציות אחרי השחרור". בהמשך הוסיפו: "הרביזיוניסטים התלוננו שלא עוזרים להם. יש לעזור אם הם באמת זקוקים לכסף [הדגשה שלי – א.נ.]".⁸¹⁶ לפרץ, רפי, גולדפארב, משפחת קרונה [המזרחי – א.נ.] כתבו: "גם הפעם תקבלו עשרת אלפים סטפנים".⁸¹⁷ ה'ציונים הכלליים' לא היו בין מקבלי הכסף. לא ידוע האם הכסף אכן חולק לאנשי 'המזרחי', בשל העובדה שלא נמצא מכתב המאשר זאת.⁸¹⁸

מסוף הקיץ פסק המגע עם קושטא, לאחר פרישת רומניה מן הברית עם גרמניה והתקדמות הצבא האדום. הקשר נותר רק עם נתן שוואלב, שהמשיך לשלוח כספים לתנועות השמאל בלבד.

⁸¹² נתן אל פרץ, 8 באוגוסט 1944, את"ע, א. שוואלב. שוואלב תאר, בין השאר, את ההתפתחויות הפוליטיות בארץ ואת הערכותיו והוסיף: "ספר חלק מהדברים לרפי".
⁸¹³ קושטא אל גולדפארב, 12 באוגוסט 1944, א. קושטא - הונגריה, מס' 242.
⁸¹⁴ אל קומי, קסטנר, ברנד, 12 באוגוסט 1944, א. קושטא - הונגריה, מס' 243.
⁸¹⁵ פרץ אל נתן, 25 באוגוסט 1944, את"ע, א. שוואלב.
⁸¹⁶ אל קומי, קסטנר וברנד, 31 באוגוסט 1944, א. קושטא - הונגריה, מס' 245.
⁸¹⁷ אל פרץ, רפי, גולדפארב, 31 באוגוסט 1944, א. קושטא - הונגריה, מס' 247.
⁸¹⁸ חברי המזרחי כתבו לקושטא פעמיים בלבד: בעת יציאת ברנד לקושטא וב- 31 ביולי 1944.

קדרי, מראשי בני עקיבא בהונגריה, בא בהאשמה קשה אל חברי ועדות ההצלה בבודפשט ובקושטא ואל נתן שוואלב, על דבר הקשר עמם:

ועדת ההצלה [בודפשט – א.נ.] לא הייתה מוכנה להעביר מכתבים שלנו לקושטא. אנחנו לא ידענו על הקשר עם גינבה וגם לא שיתפו אותנו בכך. יואל ברנד לא לקח מכתבים של החלוצים הדתיים [כאשר יצא לשליחות. – א.נ.] מפני שזו הייתה מדיניות שלהם. לפי מדיניות זו היה ידוע שלא כולם יוכלו להינצל ולכן לא היו מעוניינים להגדיל את מעגל הניצולים הפוטנציאליים, כי על ידי כך הסיכויים של האחרים מהחוגים שלהם יפחתו. השמאל הציוני שמר את הכספים ואת המכתבים לעצמו.⁸¹⁹

אחדות רעים ודעות: קסטנר והנהגת החלוצים

פרץ רבס ורפי בנשלוים ביקשו לגמד את חלקם בוועדת ההצלה, בכתביהם שלאחר המלחמה. פרץ הגדיר את תפקידו כ**מקשר** בין התנועה החלוצית ובין קסטנר,⁸²⁰ ורפי בנשלוים התעלם בספרו ממעמדו שלו בוועדת ההצלה. הוא ביקש ליצור רושם כי שני קווי הפעולה, הקו הגדול והקו הקטן, זה של קסטנר וברנד וזה של תנועות הנוער, היו מובדלים, מבלי שהנהגת החלוצים הייתה מעורבת בפעולות שקסטנר הוביל עם הגרמנים, הגם שלא הביעו התנגדות. חברי 'דרור' ו'השומר הצעיר' שהצליחו להימלט מהונגריה דיווחו כי נעשו ניסיונות אחדים להקים קשר עם הפרטיזנים ביוגוסלביה אבל כל הניסיונות עלו בתוהו. קסטנר ויואל ברנד התנגדו בתוקף להקמת קשרים עם הפרטיזנים וטענו שהדבר עלול להפריע למשא ומתן על עליה שהם מנהלים עם הגרמנים, ולסכן את מעמדה של התנועה.⁸²¹ לדברי בנשלוים, בעקבות כשלון הבריחה דרך יוגוסלביה ביקש קסטנר למנוע את המשכו, אך כולם ביטאו פה אחד את הדעה של תנועות הנוער: "אין אנו מאמינים לגרמנים! לא גינינו את המשא ומתן של קסטנר עם הגרמנים, לא תבענו לעצמנו בכלל זכות לכך. דרכנו היתה ברורה: רצינו ב'עבודה קטנה'".⁸²² למעשה, מעורבותם של פרץ ורפי בעבודתו של קסטנר, והיענותם לדרישותיו, במיוחד לאחר ראשית חודש מאי, הייתה מלאה, גם אם היו ויכוחים על סגנון ואופן, אך לא על דרך הפעולה הפוליטית. לכסף שקיבלו מקסטנר היה כנראה משקל גדול באובדן עצמאותם, כפי שכתב רפי:

לא היה קל להגיע לשיתוף פעולה בינינו ובין חבריו של פיפי [יואל ברנד – א.נ.], כנראה הכוונה לקסטנר והנזי]. והבסיס שלה נמצא בעובדה **שהם מבחינה כלכלית גוברים בהרבה ואי אפשר לוותר עליהם בגלל העניין הטוב**. [הכסף. הדגשה שלי – א.נ.] אנחנו שוכנענו כאן [...] שהם יהודים אחראיים והגונים שעל אף כשרון הארגון המפוקפק שלהם עושים הרבה מאד. אנחנו בעצמנו מצאנו אתם יחסים טובים מאד.

⁸¹⁹ בראיון עם פרופ' מנחם צבי קדרי, 22 בדצמבר 2003.

⁸²⁰ רבס, **מול נחשול הרוע**, עמ' 7.

⁸²¹ חיפה, דיווח של שמואל פרנקל, חבר הנהגת השומר הצעיר" בהונגריה שברח מבודפשט בהתחלת יוני לרומניה ונשאר במגע עם ארצו עד לעלייתו בהתחלת יולי, 30 ביולי 1944, אצ"מ, S25/7839; חיפה, 31 במאי 1944, דיווח של שמעון ישראלי, חבר פעיל של "דרור" בהונגריה שברח מבודפשט ב-19.4.44 לרומניה ועלה משם ב"מאריצה" ב-S25/7839, 15.5.44, אצ"מ, S25/7839.

⁸²² בנשלוים, **נאבקנו למען החיים**, עמ' 54-53.

בהמשך תארו את חלוקת העבודה במטה החלוצים - שכונה בשם 'מפקדה' - אשר הייתה על טהרת חברי השמאל החלוצי: "טיול: צבי [גולדפארב], עליה: רפי [בנשלוס], קו של מדיניות חוץ: פרץ [רבס]. דואגים לחברים עצורים: מימיש [הרבסט], ניירות: ויקי דוד, תנועות: אפרה טייכמן [אגמון] ונשקה [גולדפארב]."⁸²³

במשפט קסטנר העיד אלפן (פיל), איש 'השומר הצעיר' על הרכב אחר, שביקש להעיד על ייצוגיותו של המטה/ ועדת ההגנה/ המפקדה: חברי המפקדה בתקופה הראשונה, אחרי כניסת הגרמנים היו, לדבריו: מנחם קליין ('איחוד'), ליאון בלאט ('ציונים כלליים'), דב אברמצ'יק ('מזרחי') ואלפן ('שומר הצעיר'). כעבור חודש הצטרפו פרץ רבס, רפי פרידל, צבי גולדברג ומימיש (יצחק הרבסט), הרכב זה פחות או יותר נשאר עד הסוף, לדבריו. מנחם קליין נאסר; במקום אברמצ'יק מ'הפועל המזרחי', הופיע אוסלנדר (עשהאל). המבוגר והמנוסה ביניהם היה ליאון בלאט, בן 29 – 30, חבר 'הציונים הכלליים', שברח מסוסנוביץ לבודפשט ב-1943, אך הוא לא היה ראש המפקדה. את האינפורמציה על המשא ומתן עם הגרמנים הם קיבלו מקסטנר, מגב' ברנד, מאופנבך, מביס, והם התייחסו אל קסטנר באימון מלא.⁸²⁴

ספק רב אם בלאט ואברמצ'יק אכן היו חברי המטה / מפקדה. קדרי, שהיה אחראי על הבריחה לרומניה מטעם 'בני עקיבא', לא שמע על גוף בשם ועדת ההגנה/ המפקדה.⁸²⁵ קיים דמיון בין דברי קדרי ובין דב וייס - ממנהיגי הפליטים הסלובקים החלוצים הדתיים בבודפשט, עד עלייתו לארץ ישראל בפברואר 1944 - אשר אף הוא לא שמע על 'ועדת טיול', שבה הוא היה אמור להיות חבר, על פי ההוראה מקושטא בסוף שנת 1943.⁸²⁶

גרסת פרץ רבס,⁸²⁷ בקשר להרכב המפקדה, דומה לזו של בנשלוס, וגם היא עומדת בסתירה לעדות משה אלפן במשפט גרינוואלד - קסטנר, וממנה מובן מדוע קדרי לא שמע על קיומה של מפקדה.

לדברי אלפן שני הגופים: ועדת ההצלה והמחתרת החלוצית שיתפו פעולה ביניהם. הוא נשאל על ידי שמואל תמיר, האם הם שלחו תלונות נגד ועדת ההצלה על שהיא משתמשת בכסף המגיע מהארץ לצורכי משא ומתן עם הגרמנים ואינה מקציבה להם מספיק כספים לארגון בריחה ועליה? על כך השיב אלפן כי לא היה אף פעם מחסור בכסף לצורכי בריחה ועליה,⁸²⁸ דבר המנוגד באופן ברור לבקשות והתחנונים לכסף העולים ממכתביהם לקושטא וג'ינבה.

⁸²³ רפי, פרץ, צבי, אל וניה, מנחם ועקיבא, 31 ביולי 1944, א. קושטא - הונגריה, מס' 303.

⁸²⁴ עדות אלפן, 29 במרס 1954, משפט קסטנר, ג"מ, עמ' 135-136.

⁸²⁵ ראיון עם מ.צ. קדרי, 22 בדצמבר 2003, לשאלתי: "אשר כהן מדבר בספרו על המפקדה של המחתרת החלוצית ועל ועדת ההגנה שלה. האם חברי 'המזרחי' היו חלק מזה?" השיב קדרי: "לא מוכר לי עניין המפקדה וועדת ההגנה"

⁸²⁶ ראיון עם פליטי 'בני עקיבא' (צדוק ראב, דב צחור, יצחק רוט) לא. כהן, 23 בנובמבר 1978, 'מרכז', H3C22/7 עמ' 11 – 12. צחור אמר שיתכן שבשל העובדה שחלפו 35 שנה הוא אולי אינו זוכר.

⁸²⁷ לדברי פרץ רבס, למחתרת הייתה מפקדה של ארבעה חברים, כולם חברי השמאל החלוצי: צבי- היה אחראי על הבונקרים ועל הטיול, רפי – על הקשר עם התנועות ההונגריות, פיל – היה אחראי על טיול ונשק, ופרץ – היה המקשר עם ועדת ההצלה של קסטנר, גם להעביר מידע וכסף. בראיון עם אשר כהן, 28 בספטמבר 1977, 'מרכז'.⁸²⁸

⁸²⁸ סיקור המשפט, הצפה, 30.3.54, עמ' 4.

לדברי א. כהן, ועדת ההגנה / המפקדה שתפקידה היה להיות גוף המקשר בין כל התנועות, שביקשו להפכו לגורם מחליט מעל לתנועות הנפרדות, נכשל עוד בראשית הדרך.⁸²⁹ כפי הנראה, לא נעשה כל ניסיון אמיתי לתיאום בין תנועותי שכזה, שהיה פוגע בשליטה של קסטנר ותנועות השמאל על עבודת ההצלה, בעצם הצורך להתחלק במידע ובכסף.

קסטנר העיד על חברותם המלאה של רפי ופרץ בוועדת ההצלה,⁸³⁰ וכך גם הנזי ברנד.⁸³¹

הנהגת השמאל החלוצי וחברי ועדת ההצלה בבודפשט היו מחודש מאי 1944 ועד הכניסה לבית הזכוכית, בסוף חודש יולי 1944, לגוף אחד שפעל בדרך כלל בשיתוף פעולה ומתוך הסכמה עקרונית ומעשית על דרכי הפעולה. חנה גאנץ, מן הפעילות המרכזיות של 'דרור הבונים' בבודפשט, אישרה את דבריו של אשר ארני - אשר אמר כי חלק מפעילותם מומנה ישירות מוועדת ההצלה וגם הוראות נתקבלו ממנה - באומרה: "לא הבחנתי אז למעשה בין המחותרת החלוצית ובין הוועדה".⁸³² לאחר הפיכת אוקטובר 1944, ועוד קודם לכן, חדלה ועדת ההצלה להתקיים וההנהגה החלוצית היתה עצמאית עוד יותר לפעול, בתוך המסגרות שהוקמו על ידי השוויצרים, השבדים והצלב האדום, מסגרות שקראוס היה ההוגה והיוזם שלהם.

נראה כי הוספת שמו של קומוני למכתבים, החל מחודש מאי, נועדה להעניק לגיטימיות לפעולות ועדת ההצלה בבודפשט. מתוכן המכתבים של שתי ועדות ההצלה, בקושטא ובבודפשט, קולו ודעתו של מי שהוגדר על ידי קסטנר כיושב ראש ועדת ההצלה, כמעט ולא נשמעו. הוא אינו מהווה פונקציה פועלת, מבקרת או קובעת דרך, אלא דמות ייצוגית ואולי מוסרית, אשר תמכה בקביעות בקו הפעולה של קסטנר.

קראוס התבקש במשפט להעריך את פעולותיו ואישיותו של קומוני בתקופת הכיבוש הגרמני: "הוא היה איש תמים. אולי מבחינה תיאורטית הוא שיתף פעולה [עם הגרמנים – א.ג.]. אבל הוא הלך בעיניים סגורות. היה לו לב טוב וכוונה טובה. אחרי שראה את השגיאות פרש מקסטנר ועסק בהצלת ילדים. מאז חודש אוגוסט תחילת ספטמבר הוא לא עבד יחד עם קסטנר".⁸³³ קראוס, על פי עדותו, ניסה לשכנעו להפסיק את תמיכתו בקסטנר:

יועץ המשפטי: ומה עשית כדי להציל אותו מיד קסטנר?
קראוס. השפעת הרבה פעמים על קומוני שיתפטר מקסטנר.
ש. והוא לא האמין לך?

⁸²⁹ א. כהן, **המחתרת החלוצית**, עמ' 89.

⁸³⁰ "רפאל בן שלום היה אחד מחברי ועדת ההצלה בבודפשט, מטעם השומר הצעיר. [...] רבס פרץ, מטעם האיחוד. וכן: " חברי ידעו על כל פרטי המשא ומתן, [...] קומוני, אופנבך, הנזי ברנד קבלו דו"ח מלא [...] גם החברים החלוצים של הוועדה". עדות קסטנר – משרד עו"ד תמיר, עמ' 48, 54.

⁸³¹ "כל חברי הוועדה ידעו על השיחות [עם בכר-א.נ]: ד"ר קומוני, סילאגי, החלוצים, שמואל שטרן, ד"ר וילהלם קרוי, פרוידגר". עדות הנזי ברנד, משפט קסטנר, ג"מ, ריכוז עדויות עמ' 147. (עמ' 611 בפרוטוקול)

⁸³² ראיון של א. כהן עם פעילי תנועות, 28 בספטמבר 1977, 'מרכז', H3C19/3.

⁸³³ חקירת תמיר את קראוס, 8 ביולי 1954, משפט קסטנר, ג"מ, עמ' י"ז – 47 - 48.

ת. הוא האמין ברצונו הטוב של קסטנר והוא אמר שאני מפריז. אבל הוא אמר שאחרי קבוצת ברגן בלזן הוא פעל רק בעניין הילדים של הצלב האדום, ואין לו שום השפעה על פעולת ד"ר קסטנר.

ש. אתה לא חושב, מר קראוס, שאתה קצת מפריז?

ת. לא, אינני מפריז, אין זה מטבעי להפריז. אולי אני אומר פחות מאשר באמת.⁸³⁴

בהמשך שב ונחקר על תפקידו של קומוי בוועדה:

שופט: ממתי עד מתי היה לגמרי תחת השפעתו?

קראוס: כל הזמן עד סוף אוגוסט. [...] הוא אמר לי הרבה פעמים שהוא לא מקבל שום אחריות עבור הנהלת הכספים של קסטנר, אבל הוא מקבל אחריות לפעולתו הפוליטית.

שופט: היא [בתו של קומוי – א.ג.] כותבת שהוא לא היה מסכים לשום פעולה ולא היה משתתף בשום עבודה שלא הייתה הולמת את מצפוני הציוני ואת רגש הכבוד הגבוה שלו.

ת. בקשר לזה אמרתי בעדותי שאני בטוח שקומוי עבד בכוונה טובה.

ש. אבל אינך מייחס לו שכל.

ת. הוא היה אדם חלש מאד

ש. בשכלו?

ת. לא בשכלו, אבל באופיו. [...] קומוי פעל באופן אקטיבי בענין קסטנר [...] כשהיודנט התחיל כבר לחשוד בקסטנר, היה קומוי היחידי שאמר פעם: 'אני מקבל את כל האחריות

על קסטנר. ידענו, אני וציונים אחרים, שמר קומוי עומד תחת השפעת קסטנר.'⁸³⁵

פרוידנר אישר את הערכת קראוס כי קומוי היה איש תמים שהיה נתון להשפעת קסטנר בשנת 1944 ו"היה בשולי החבורה של קסטנר".⁸³⁶

הנזי ברנד גם הוערכה על ידי קראוס כמי שהיתה נתונה להשפעתו החזקה של קסטנר: "היא לא התמצאה בפוליטיקה, היא עזרה לקסטנר בעבודות טכניות, ואני בטוח שהיו לה כוונות טובות. גם באופן אובייקטיבי לא ראיתי זאת כשיתוף פעולה. [...] אולי זה היה בעיני הדבר הכי חשוב, שעמדה בהשפעתו של קסטנר, ולכן לא חשבה."⁸³⁷

עדיין לא נערך המחקר המקיף על קבוצות יהודים אחרות שעסקו בבריחה מהונגריה לרומניה, כמו "סתם יהודים", כפי שכונו אז, או קבוצות חרדים בערי השדה ובבודפשט, או קבוצות פליטים שבראשם עמדו למשל איש 'השומר הדתי' בפולין - דב אברמז'יק, וליאון בלאט - איש 'הציונים הכלליים' שריכזו את קבוצת סוסנוביץ' בבודפשט. השניים ארגנו בריחה במשותף, על רקע

⁸³⁴ חקירת היועץ המשפטי את קראוס, ג"מ, עמ' ט"ו-50.

⁸³⁵ חקירת בית המשפט את קראוס, 9 ביולי 1954, ג"מ, עמ' י"ח – 6-10.

⁸³⁶ חקירת פרוידנר בידי תמיר, 13 באוגוסט 1954, משפט קסטנר, ג"מ, עמ' כ"ד – 3.

⁸³⁷ חקירת תמיר את קראוס, 8 ביולי 1954, משפט קסטנר, ג"מ, עמ' י"ז-47 - 48.

ביקורתם את עבודת ועדת ההצלה. הם שלחו אנשים בקבוצות של עשרה איש בלוויית קצינים הונגרים דרך סגד. היה להם הסכם עם הפולנים שתמורת עזרתם לסידור ההברחה יקציבו בכל קבוצה של עשרה איש, מקום אחד עבור פולני נוצרי שיעלה לארץ ישראל. סופם של אברמצי'ק ובלאט, שנהרגו על גבול רומניה בשעה שעסקו בהברחת יהודים, כנראה באוגוסט 1944. כך גם ברחו ופעלו מאות פליטים - יהודים במסגרת הוועד הפולני הלאומי בערי הגבול ברומניה.⁸³⁸

ב- 28 בדצמבר 1944 דיווח ברטרנד יעקובסון, הנציג של שני ארגוני ההצלה היהודיים – אמריקאיים: היא"ס – היצ"ם (HIAS- HICEM) שכ- 1500 יהודים הונגרים עברו בחשאי את הגבול לרומניה באותה שנה. חלקם הוברחו בעזרת אנשי החלוצ, אך רובם ניצלו בכוחות עצמם, בלי עזרה של קבוצה כלשהי.⁸³⁹ במכתבי הסיכום של פעולתם כתב פרץ כי מתנועתו היה מספר הבורחים לרומניה הרב ביותר, **עד 160 חברים**.⁸⁴⁰ רפי דיווח על 120 חברי 'השומר הצעיר' שהגיעו לרומניה.⁸⁴¹ קדרי אמר כי מתנועתו הגיעו כ- 150 חברים בכעשרת ימי בריחה.⁸⁴² נראה כי נתון זה גבוה למדי. ממכתב של הנהגת בני עקיבא בהונגריה ב- 6 באוקטובר 1944, כמעט חודש וחצי לאחר שהבריחה לרומניה פסקה, נכתב כי "ס"ה שלחנו מכאן אל אנצ'ר 82 חברים/ות".⁸⁴³ יש להניח כי מספר דומה של חברי 'הציונים הכללים' ברחו לשם, כך שמספר הבורחים הכולל של חברי התנועות הציוניות - החלוציות לרומניה היה כ- 500 לכל היותר.

אף הבריחה, על פי אותו מקור, לא התנהלה וכוונה מטעם ועדת ההצלה בעבור כל התנועות: "כיון שבהגנה לא היתה פעולה שיתופית, חיפשה כל תנועה את דרכה. בזמן שלחברי השוה"צ והאיחוד כבר היתה דרכם, אנו לא חיפשנו ומסיבה זו איחרנו[...]. רק אחרי זמן מצאנו את דרכנו ואז שלחנו חברים במספר הוגן".⁸⁴⁴

הבריחה המשמעותית של התנועות החלוציות לרומניה החלה מאוחר, רק בראשית חודש מאי, כאשר היה ברור כי הגירוש וההשמדה בפתח, ולא מיד בראשית ימי הכיבוש הגרמני. היא נמשכה כשלושה חודשים וחצי. מנהיגי השמאל החלוצי קיבלו כנראה את הקו של קסטנר כי יש סיכוי לתוכניות ההצלה (יציאת 600 יהודים ברכבת - מספר שהלך וגדל - והצלת מיליון יהודי הונגריה), בשיתוף עם הגרמנים, וחבל להסתכן בפעולה רחבה של בריחה העומדת בניגוד לרצונם.⁸⁴⁵

תנועת המזרחי והנהגת החלוצים הדתיים

⁸³⁸ בנשלו, **נאבקנו למען החיים**, עמ' 58 - 59. ראה הערה מס' 44.

⁸³⁹ ברהאם, "הצלה בהונגריה", עמ' 44.

⁸⁴⁰ פרץ אל שוואלב, 25 באוגוסט 1944, את"ע - א. שוואלב, תיק, 136.

⁸⁴¹ רפי אל נתן והייני, 25 באוגוסט 1944, את"ע - א. שוואלב, תיק 38.

⁸⁴² ראיון עם קדרי, 22 בדצמבר 2003.

⁸⁴³ הנהגת בני עקיבא אל הברית העולמית בת"א באמצעות נתן שוואלב בשוויצריה, 6 באוקטובר 1944, בתוך: צבי

עשהאל, "בני עקיבא בהונגריה במלחמת העולם השנייה", עשהאל (עורך), **בגלוי ובמחתרת**, עמ' 58.

⁸⁴⁴ שם.

⁸⁴⁵ על תנועת הבריחה לרומניה ראה, אשר כהן, **המחתרת החלוצית בהונגריה**, פרק 6. כהן תלה את ההתחלה המאוחרת בבריחה בקשיים של הכנתה.

היכן היו מנהיגי 'המזרחי' ו'בני עקיבא' בתקופה שמן הכיבוש הגרמני ועד הקמת בית הזכוכית בשליש האחרון של חודש יולי? במכתבים לקושטא וגניבה, שנמצאו, הם מופיעים פעמיים בלבד. כיצד הסבירו חברי הנהגת השמאל החלוצי את העובדה שרק הם מנהלים את עבודת ההצלה? באמצע חודש אוגוסט, בתקופת הרגיעה, ענו על כך:

לגבינו, 'א"י העובדת', אתם פחות או יותר יודעים במדויק, אבל יותר גרוע עם הכלל והמזרחי. שתי המשפחות ['הכלל' ו'המזרחי' – א.ג.] היום בטיפול של אנשים צעירים וחסרי ניסיון, אבל הרע ביותר זה חילוקי הדעות הפנימיים [...]. חסר להם היום איש שירכז את התנועה וזה גורם כל הזמן לסכסוכים. אצל המזרחי מצטרף עוד ההתנהגות הבלתי אפשרית של הוותיקים, שמזה הם סובלים מאד וכל פעם קוראים לנו לעזרה. אצל הכלל הבעיה היא הרבה יותר גדולה, כי שם בנוסף לזרמים רבים יש עוד הרבה קבוצות ו'ניגודים לאומיים'. בתנאים אלה איננו יכולים לקבל תמונה נכונה מאיכות החברים, וכמו כן סובלת מכך העבודה המשותפת, מאחר והם לא יכולים להקציב שותף.

לדבריהם, למרות היותם המובילים בעבודת ההצלה, עבודתם היא הוגנת כלפי כל התנועות. "כמובן שאין חיכוכים חמורים, מאחר והכול ביד שלנו ואנחנו עושים הכול באופן הוגן ככל האפשר".⁸⁴⁶

דבריהם על משבר בהנהגה היה נכון לגבי 'המזרחי' ו'בני עקיבא'. הנהגתה כמעט וחדלה להתקיים בחודש מאי, לאחר שחלקם נעצרו וחלקם היו בגבול הונגריה – רומניה, במסגרת עבודת הבריחה. ספק אם התיאור של סכסוכים בין זקנים וצעירים, בשלב הזה של המלחמה, הינו תיאור נכון. קדרי תאר מערכת יחסים מתוחה בין ההנהגה הוותיקה ובין הצעירה, אך דומה שהיא מתארת יותר את המצב ששרר עד הכיבוש, והיא משקפת מתח בין דורי בין הוותיקים וחברי 'בני עקיבא' – בעיקר סביב נורמות של צניעות וחברה מעורבת של בנים ובנות בחברה דתית, יותר מאשר משבר עמוק בין שתי ההנהגות.⁸⁴⁷

בינואר 1944 עלה לא"י מאיר כהני, דמות דומיננטית בחיי התנועה, אשר ייצג את 'בני עקיבא' ואת תנועת הבוגרים של החלוץ המזרחי גם במוסדות הארציים של 'המזרחי' וגם במוסדות הבין תנועתיים.⁸⁴⁸ בפברואר 1944 עלו מנהיגי פליטים מרכזיים - לארץ ישראל: דב וייס (צחור) ויצחק רוט, אשר הכירו לפני ולפנים את הקשיים בעבודה מול ועדת ההצלה בבודפשט, במהלך שנת 1943, וניסו לעמוד על המשמר, על אף שלא היתה לי'מזרחי' נציגות בקושטא. לאחר עליית כהני, וייס ורוט ארצה, ערב הפלישה הגרמנית, נבחרו חברים צעירים יותר להנהגה, שהתקשו להתמצא במצב המורכב שנוצר עם הפלישה הגרמנית, וביחסים עם ועדת ההצלה בבודפשט, במיוחד לאחר שהקואליציה של 'המזרחי' עם 'השומר הצעיר' במשרד הא"י התפרקה. המידור וחוסר שיתוף הפעולה של חברי ועדת ההצלה והנהגת השמאל החלוצי עם חברי 'הציונים הכלליים' ו'המזרחי', על רקע התנאים הקשים של הכיבוש, רק הגבירו את חוסר יכולתה של ההנהגה החלוצית הדתית

⁸⁴⁶ רפי, צבי, פרץ אל שוואלב, 16 באוגוסט 1944, את"ה, א. ריבלין.

⁸⁴⁷ בראיון עם קדרי, 22 בדצמבר 2003.

⁸⁴⁸ א. כהן, המחותרת החלוצית, עמ' 88.

להשתלב בעבודת ההצלה, בודאי לא להיות מובילה ויוזמת. חברי ההנהגה החלוצית של 'בני עקיבא' בראשית הכיבוש היו יצחק קופרשטיין (קופי), דוד עשהאל (אוסלנד), דיויד פרידמן, עוזיאל יעקובוביץ (עוזי) ומנחם צבי קדרי.

לא ניתן לשחזר במדויק מה התרחש בקרב ההנהגה החלוצית הדתית מן הכיבוש ועד אמצע חודש מאי. יהיה סביר להניח כי דיויד פרידמן שהיה חבר בוועדת החלוץ מטעם 'בני עקיבא', היה שותף במידה מסוימת ומוגבלת במידע ובכספים שהגיעו מקושטא, על אף שלא מצאתי אישור דוקומנטרי לכך. מחודש מאי הנהגת 'בני עקיבא' כמעט וחדלה להתקיים: קופי – קופרשטיין נתפס עוד לפני אמצע חודש מאי כאשר היה בדרכו לקושיצה ולא חזר. באותה תקופה הוחלט שקדרי יטפל בבריחה לרומניה מטעם התנועה, וכעבור שבועיים הצטרף אליו יעקובוביץ לפעולה זו. כך נותרה ההנהגה הצעירה בבודפשט רק עם דוד אוסלנדר (עשהאל) ודיויד פרידמן. תוך זמן קצר גם הם נתפסו ונכלאו יחד בכלא ההונגרי. צדוק ראב, פליט סלובקי וחבר הנהגת 'בני עקיבא', נטל את רסן ההנהגה בעת מעצרים של השניים, יחד עם יעקב פרידמן, יהודה תבור – הרשקוביץ, צבי זיידנפלד, חיה קליין ופנינה קאופמן-בלום. כאשר היה חסר לתנועה כסף, ובמיוחד מיד לאחר מעצרים של אוסלנדר ופרידמן, פנה צדוק ראב לבנו שטרנברג, איש עסקים אמיד, שנתן לו כסף, ולגאבור שלזינגר – ממנהיגי 'המזרחי' בבודפשט, אשר גם הוא סיפק לו כסף, אך לדבריו: "את המקור [לכסף – א.ג.] אני לא יודע".⁸⁴⁹

עשהאל ופרידמן שוחררו מן הכלא בסוף חודש אוגוסט, בעזרת קראוס, בזמן הרישום לפספורט הקולקטיבי. קראוס השיג עבורם תעודה ששחררה אותם מנשיאת טלאי צהוב, ואז חזרו להנהגת התנועה⁸⁵⁰ ב-6 באוקטובר, תשעה ימים לפני הפיכת אוקטובר, שלחו אנשי התנועה הדתית החלוצית מכתב על הקורה אותם. על הקשר בין התנועה בהונגריה ואנשיה בא"י נאמר:

עוד בהיות הקשר עם קושטא ער, לא היה לנו שליח בקושטא ומשום כך לא נהנינו מיתרונות רבים שכל תנועה הגיעה אליהם בנקל, ועכשיו נשנה הדבר במידה גדולה עוד יותר. במשך כל הזמן שלשאר התנועות דאגו מבחוץ והיה להן סעד איתן, היינו אנו עזובים לנפשנו. בימים חשוכים ומלאי ייאוש אלה לא היה מי שיתעניין האם עודנו חיים או נספנו גם אנו בתוך מהומה זו. דואבת נפשנו על כך גם כעת ואף חברים מרגישים את בדידותנו.⁸⁵¹

נישולה של התנועה החלוצית הגדולה ביותר בהונגריה מכספי ההצלה ומעבודת ההצלה התאפשרה, ללא ספק, גם בגלל אדישותה של תנועת האם, 'המזרחי- הפועל המזרחי', בארץ ישראל.

לסיכום התקופה מ-19 במרס עד 7 ביולי

⁸⁴⁹ פעילי בני עקיבא בראיון עם אשר כהן, 23 בנובמבר 1978, "מרכז" H3C22/7; קדרי, "בני עקיבא בהונגריה", עמ' 346.

⁸⁵⁰ ראיון עם מ.ג. קדרי, 22 בדצמבר 2003. קדרי אמר בטעות בראיון, כי עשהאל ופרידמן שוחררו בעקבות הצהרת הורטי; ראיון עם מאיר פרידמן, 12 בנובמבר 2003.

⁸⁵¹ צבי עשהאל, "בני עקיבא במלחמת העולם השנייה", בגלוי ובמחתרת, עמ' 68, 331-341.

עם הכיבוש הגרמני של הונגריה, נותק לחלוטין הקשר בין המשרד האי"י בבודפשט ובין קושטא וג'נבה, שעה שקשר כמעט רצוף המשיך להתקיים בין הדרי, באדר ושוואלב עם קסטנר, ואחר כך גם עם מנהיגי השמאל החלוצי, קשר שלווה במידע ובעזרה כספית ניכרת, במושגי אותם ימים. חוסר הקשר של קראוס, כמו גם של חברי מועצת היהודים ונציגי 'המזרחי' והציונים הכליים, עם העולם החיצון – מצד אחד, והמשך הקשר של קסטנר עם מרכזי ההצלה בקושטא ובג'נבה – מצד שני, העניקו לקסטנר את העמדה הבלתי מעוררת כמנהל היחיד של מבצע ההצלה של יהדות הונגריה, על דעת מועצת היהודים והנהגת השמאל החלוצי.

וועדת ההצלה והמשרד האי"י פעלו בתחילה תוך שיתוף פעולה, ואחר כך רחקו זה מזה בשל חילוקי דעות עקרוניים על דרך ההצלה הראויה. **בראשונה**, נתן קראוס הזדמנות לתוכנית ההצלה בשיתוף גרמני של עליית 600 בעלי סרטיפיקטים. **בשלב השני** - הפסיק קראוס את השתתפותו בהעלאת 600 היהודים – לימים רכבת קסטנר - בשל התנגדותו לדרישה הגרמנית לשמור את יציאתם לספרד כסוד הרייך, וראה בה תוכנית הטעייה גרמנית. מטעם זה התנגד גם לשליחות ברנד - עם החל הגירושים - למען הצלת מיליון יהודים תמורת 10 אלפים משאיות עמוסות טובין. בכך נוצרה דרכו הנבדלת של קראוס. בתקופה שקסטנר וברנד דנו עם הגרמנים באותן תוכניות הצלה רוכזו וגורשו לאושוויץ למעלה מ-430 אלף יהודי ערי השדה.

קראוס לחם בשני כלים נגד הגרמנים :

א. פעל להשגת הגנה על בעלי אישורי הגירה. הוא יצר יחד עם לוץ ופקידים במשרד החוץ ההונגרי מסגרת של 40 אלף אישורי עליה, שממשלות בריטניה והונגריה הכירו בהם. הוא יזם את הבאתו של הרוזן ברנדוט מטעם הצלב האדום השבדי להגן על ילדים וזקנים, ומשכשלו המאמצים נטל פרופ' לנגלט את ביצוע התוכנית, והקים בתי ילדים בחסות שבדית. הדגם של בתי חסות, עתיד להתרחב בבודפשט בחסות הצלב האדום הבינלאומי, בשלב האחרון של המלחמה.

ב.

ג. דיווח על זוועות הנאצים מחוץ להונגריה. קראוס ניסה לפחות פעמיים להודיע – שלא במסגרת שעמדה לרשות קסטנר - לנציגי הישוב בקושטא על הגירושים, וסבר בטעות כי הודעותיו לא הגיעו, ואולם אלו הגיעו לפחות לברלס ולמכס הובר, נשיא הצלב האדום הבינלאומי. ב-19 ביוני עלה בידיו לשלוח את דוחות אושוויץ ושואת יהודי הונגריה לג'נבה. הפצתם בידי מנטלו היא הסיבה הישירה, הגלויה לעין, שחוללה את השינוי בעמדת דעת הקהל ומנהיגי המערב, אשר הביאה את ממשלת הונגריה לאשר ב-26 ביוני הגירת 7800 בעלי סרטיפיקטים, ובאופן בלתי רשמי הגירת 40 אלף יהודים, על יסוד המסגרת שנוצרה שלושה חודשים קודם, ולהפסקת גירוש יהודי ערי השדה, אשר נכנסה לפועל רק ב-7 ביולי.

ד.

כאשר סודות הרייך הופצו באופן נרחב בתקשורת המערבית, החל מן ה-24 ביוני - הם לא התפרסמו בעיתון 'דבר', בעל מקורות המידע הטובים ביותר בארץ ישראל באותה תקופה, אלא באופן חלקי ומטעה. מנהיגי הישוב לא פרסמו את דבר ההשמדה על פרטיה, כנראה כחלק מדרישת

הגרמנים מקסטנר לשמירת 'סוד הרייך הגרמני', כתנאי למימוש תוכניות ההצלה בשיתוף עם הגרמנים, ואשר נציגי הישוב ומנהיגיה עוד קיוו בסוף יוני כי תתגשמה. את העובדה כי גם לאחר שבחוו"ל ידע הציבור הרחב על ממדי השואה בהונגריה אך לא בארץ ישראל, ניתן כנראה להסביר גם בכך שהנהגת הישוב פחדה מפני האמת הקשה שתתגלה לעיני הציבור בארץ, אשר מאז ראשית הכיבוש ידע אך מעט על שואת יהודי הונגריה, למרות שההנהגה ידעה עליה לפרטים, כמעט בזמן אמת; ואולי חששה מפני תגובות קשות, כפי שהגיבה דעת הקהל השוויצרית, וכפי שסביר להניח שהיו מגיבים חברי התנועות האופוזיציוניות בארץ ישראל כאצ"ל ולח"י.

עד הפסקת הגירוש של יהודי ערי השדה, לא היה ניתן לגייס את הנהגת הציבור בהונגריה לחדול מלהאמין בהצלה הבנויה על שיתוף פעולה עם הגרמנים, ולציית לבקשותיהם. המנהיגות היהודית בהונגריה לא הייתה בשלה, לנוכח המצב המתדרדר במהירות, באכזריות, ובממדים בלתי נתפשים, לקבל תוכנית הצלה שבבסיסה מונחת קריאה של 'אל תעשה'. תוכניתו של קראוס נראתה חסרת פוטנציאל הצלתי, מול שתי תוכניות ההצלה של קסטנר – הצלת מיליון יהודים, ויציאת קרוב ל-1000 איש ברכבת לספרד עם הבטחה להמשך - שנראו, לכאורה, מבטיחות יותר, בהובלת מנהיג כריזמטי, חזק ובעל קשרים עם הנהגת היהדות בחוו"ל ועם צמרת הנאצים.

ב-30 ביוני יצאה מבודפשט רכבת לברגן בלזן ועליה 1684 יהודים, וכל נוסעיה ניצלו, ואילו תוכנית 'משאיות תמורת דם' נכשלה.

עם קבלת החלטת ממשלת הונגריה ב-26 ביוני על הגירת 7800 בעלי סרטיפיקטים, שהיו באופן בלתי רשמי ל-40 אלף סרטיפיקטים, היה המשרד הא"י לגוף הצלה מרכזי בהונגריה, עד סוף המלחמה, באמצעות תעודות חסות לבעלי אישורי הגירה.

קראוס, כמו כל הגורמים היהודיים שפעלו בהונגריה, לא העלה אופציה של התנגדות אקטיבית, כתגובה למדיניות הנאצים. הקרקע לא הוכשרה לכך בטרם כיבוש. התנועות החלוציות החלו בהתארגנות מאוחרת מדי, ממש סמוך לכיבוש, על יסוד קריאה שבאה מקושטא להקים ועדת הגנה, וכסף שנשלח משם להכנות לקראת כיבוש. אך תוך זמן קצר בא הכובש הגרמני, טרף את הקלפים, ויצר תוכניות הצלת יהודים בשיתוף עמם – שבלבלו והטעו את המנהיגים היהודיים המרכזיים, בהונגריה ובארץ ישראל.